

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

Johan Rambergs Advokatbyrå

FYRA EXPROPRIATIONS- RÄTTSLIGA UPPSATSER

AV

IVAR STRAHL

■

Uppsala och Stockholm

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERIA.-B.

(I DISTRIBUTION)

FYRA EXPROPRIATIONS- RÄTTSLIGA UPPSATSER

AV

IVAR STRAHL

UPPSALA OCH STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.
(I DISTRIBUTION)

UPPSALA 1926

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

26288

Det är mig en kär plikt att här betyga min tacksamhet för den hjälp i råd och dåd, som jag vid författandet av detta arbete fått emottaga av Stockholms Högskolas stats- och rättsvetenskapliga fakultet och dess särskilda ledamöter. I synnerhet stannar jag för värdefulla anvisningar i tacksamhetsskuld till professorerna NILS STJERNBERG och GÖSTA EBERSTEIN. Bland de utanför fakulteten stående personer, vilka givit mig betydelsefulla uppslag och upplysningar, må det tillåtas mig här särskilt tacka föreståndaren för länsstyrelsens i Stockholms län avdelning för exekutiva auktioner, juris kandidaten FRITZ ARFWEDSON, redaktören, filosofie kandidaten GÖSTA HELLEBERG och e. o. hovrättsnotarien GUNNAR PRAWITZ. Det vore mig en tillfredsställelse, om jag i detta arbete lyckats tillvarataga de synpunkter och det stoff, som sålunda erbjudits mig.

Stockholm i juli månad 1926.

IVAR STRAHL.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Allmänna expropriationslagar, till vilka hänsyn tagits i arbetet</i>	x.
<i>Förkortningar vid litteraturangivningar i arbetet</i>	xi.
Inledning	1.
Om expropriationsändamål	3.

Huvuddragen av ett expropriationsförfarande. s. 3. — När sker expropriation? Konungen må meddela expropriationsrätt, om expropriation är nödig för vinnande av med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål. s. 5. — Huru skall ett ändamål vara beskaffat för att kunna tjänstgöra som expropriationsändamål? s. 7. — När är expropriation nödig för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål? s. 9. — Expropriation kan i vissa fall ske i vidare omfattning än som är nödig för expropriationsändamåls vinnande. ExprL § 12. s. 11. — Expropriation kan ibland på grund av motstående hänsyn icke äga rum, ehuru den är nödig för vinnande av med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål. s. 14. — Varför sker expropriation? Frågan har för oss en specifikt juridisk innebörd, nämligen att gälla grunden de lege lata för expropriationsinstitutet. s. 20. — Expropriationsinstitutets grund är de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen. s. 25. — I vad avseende äro de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen tillräckligt betydelsefulla för att kunna vara expropriationsinstitutets grund? Härpå svaras vanligen, att de tillgodose allmänt intresse. s. 29. — Begreppet allmänt intresse. s. 33. — Från lagstiftarsynpunkt te sig de av rättsordningen gynnade intressena i allmänhet som allmänna. s. 34. — Från rättsutfinnarsynpunkt kan man urskilja enskilda intressen bland de av rättsordningen gynnade. s. 38. — Ändamålsföreställningar vid rättsutfinnandet. s. 42. — Försök att fastställa innehållet av begreppet allmänt intresse. s. 46. — Det konventionella innehållet av begreppet allmänt intresse. s. 48. — Alla

med expropriationsmöjlighet utrustade ändamål kunna ej utan tvekan sägas tjäna allmänt intresse. s. 53. — De med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen framstå som betydelsefulla i det avseendet, att de äro sociala. s. 56. — Sammanfattning av i uppsatsen vunna resultat. s. 58. Sid.

Begreppet expropriation . . . . . 59.

Uppgiften för den följande framställningen. s. 59. — Det vanliga sättet att definiera expropriationsbegreppet. s. 61. — Sker expropriation i allmänt intresse? s. 64. — Är expropriation statlig? s. 64. — Är expropriation ingrepp? s. 73. — Om expropriation icke är ingrepp, vilken är då grunden till skyldigheten att giva expropriationsersättning? s. 74. — Bestämningen ingrepp utbytes mot bestämningen »mot ersättning». s. 78. — Regeringsformen § 16. s. 80. — Förhållandet mellan ersättningsskyldighet och ingrepp. s. 85. — Begreppet expropriation definieras. s. 88. — Omfånget av expropriationsbegreppet. s. 88.

Den expropriativa rättsförändringen . . . . . 95.

Expropriations föremål. s. 95. — Begreppet fastighet. Vilka objekt äro fastighet? s. 97. — Begreppet fastighet. Vilken är enheten för fastighet? s. 102. — Olika former av expropriativ rättsförändring. s. 107. — (Om skilda myndigheters roll i expropriationsförfarandet. s. 110.) — Expropriation av fastighet. s. 113. — Stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt. s. 117. — Expropriation av bestående särskild rätt. s. 121. — Begreppet särskild rätt. En ungefärligen riktig bestämning av begreppet. s. 122. — Begreppet särskild rätt. Modifikationerna i den ungefärligen riktiga bestämningen av begreppet. s. 125. — Begreppet särskild rätt. Gränsfall. s. 132. — Självständig expropriation av bestående särskild rätt. s. 140. — Osjälvständig expropriation av bestående särskild rätt i samband med fastighets avstående. s. 145. — Begreppet sakägare. s. 147. — Begreppet expropriat. s. 148.

Expropriationsersättningen.

1. Om värde och skada . . . . . 149.

Expropriationsersättning för fastighets avstående. Skilda ersättningsposter. s. 150. — Löseskilling för fastighet, som exproprieras, skall motsvara fastighetens värde. Begreppet värde. s. 152. — Löseskillingens storlek. s. 155. — Ersättning för skada eller intrång av expropriationen å restegendom vid delexpropriation. s.

160. — Ersättning för fastighetsägarens personliga skada. Begreppet skada; kritik av framställda åsikter. s. 161. — Egen framställning av skadebegreppet. s. 167. — Begreppet intresse. s. 175. Sid.

2. *De båda jämförelseleden vid skadeberäkning . . . . .* 177.

Det händelseförlopp, som skulle ha utvecklat sig, om expropriation icke ägt rum. s. 177. — I regel skall tagas hänsyn endast till nutida eller framtida förhållanden. s. 177. — I vad mån är avkastning av fastighet att tillskriva fastigheten och i vad mån fastighetsägaren? s. 180. — Val av räntefot vid uppskattning av framtida penningförvärvs nuvärde. s. 184. — Bedömning av framtida penningförvärvs sannolikhet. s. 186. — Skall man räkna med möjligheter till vinning, vilka stått fastighetsägare till buds men som han ej skulle ha begagnat? s. 187. — ExprL § 8. s. 190. ExprL § 10. s. 192. — Omintetgjord osedlig vinst ersättes icke. s. 192. — Omintetgjord vinst av monopolställning lämnas stundom utan full ersättning. s. 192. — Det händelseförlopp, som utvecklar sig efter expropriation. s. 194. — Det är svårt att beräkna framtida händelsers sannolikhet och nuvärde. s. 194. — Vad skall fastighetsägare göra för att begränsa skadan av expropriation? s. 197. — För vilka utgifter får fastighetsägare ersättning, om på fastigheten drivits ekonomisk förvärvsverksamhet? s. 201. — För vilka utgifter får fastighetsägare ersättning, om fastigheten använts till annat än ekonomisk förvärvsverksamhet? s. 206. — Fastighetsägare får ersättning för utgifter, även om han icke kommer att ikläda sig dem. s. 210.

3. *Skada och fördel av expropriationsföretag . . . . .* 211.

ExprL stadgar i viss utsträckning ersättningsskyldighet för företagsskada vid delexpropriation. s. 211. — Ersättningsansvaret för företagsskada är begränsat till skada eller intrång å restegendom. s. 213. — Ersättningsansvaret för företagsskada är begränsat till skada eller intrång av exproprierad fastighetsdels användande. s. 214. — En tredje regel för begränsning av ersättningsansvaret för företagsskada måste uppsökas. s. 216. — Det är vanligt att antaga en begränsningsprincip, byggd på överväganden över orsakliga förhållanden. Kritik av denna uppfattning. s. 217. — Kritik av den vanligen antagna begränsningsprincipen, lösgjord från sambandet med en felaktig uppfattning av orsaksförhållanden. s. 221. — Burckhardts begränsningsprincip. s. 226. — Egen princip för en tredje begränsning av ersättningsansvaret för företagsskada. s. 228. — ExprL stadgar i viss utsträckning, att vid delexpropriation fördelar av expropriationsföretag skola avräknas

vid expropriationsersättnings bestämmande. s. 236. — Avräkning av fördelar får ske endast å skada eller intrång å restegendom vid delexpropriation. s. 238. — Endast fördelar för restegendom få avräknas. s. 239. — Endast fördelar av exproprierad fastighetsdels användande få avräknas. s. 241. — Endast särskilda fördelar få avräknas. s. 242. — ExprL § 7 andra stycket. s. 247.

Sid.

4. *Ersättning för expropriation av särskild rätt . . . . .* 248.

Ersättning åt fastighetsägare för stiftande av särskild rätt. Omfånget av ersättningen. s. 249. — Skilda ersättningsposter. s. 254. — Ersättning för självständig expropriation av bestående särskild rätt. s. 257. — Skilda ersättningsposter. s. 259. — Principerna för ersättning åt innehavare av särskild rätt, som osjälvständigt exproprieras i samband med fastighets avstående. Skadeersättningsprincipen och surrogationsprincipen. s. 261. — Surrogationsprincipen för till resultat, som innebära avvikelser från grundsatzerna för ren skadeersättning. s. 264. — Vad ha expropriationsnämnd och domstol att iakttaga av hänsyn till innehavare av fordringsinteckningar etc.? s. 267. — Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördelning av expropriationsersättning. Vad skall fördelas? s. 273. — För vilka belopp få fordringsinteckningars innehavare betalning vid Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördelning av expropriationsersättning? s. 276. — Ränteberäkning. s. 277. — Intecknings belopp vid expropriation av hel registerenhet. s. 278. — Intecknings belopp vid expropriation av del av registerenhet. s. 283. — I vilken inbördes ordning få fordringsinteckningars innehavare betalning vid expropriationsersättnings fördelning hos Kungl. Maj:ts befallningshavande? s. 285. — Ersättningsfrågor, som uppstå, om exproprierad fastighet besväras både av fordringsinteckning och av särskild rätt, tillkommande sakägare. s. 295. — Expropriationsnämnd skall stundom bestämma alternativa löseskillingar. s. 296. — Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördelning av expropriationsersättning, då alternativa löseskillingar bestämts. s. 298. — Det bestämmes aldrig alternativa belopp av ersättning för skada eller intrång. s. 298. Vissa egendomligheter beträffande bestämmandet och fördelandet av löseskilling för fastighet, som besväras både av fordringsinteckning och av särskild rätt tillhörig sakägare. s. 300. — Ersättning åt innehavare av särskild rätt, som osjälvständigt exproprieras i samband med expropriativt stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt. s. 304. — Särskilt om betalning åt innehavare av fordringsinteckningar etc. s. 305. — Ersättning vid stiftande av särskild rätt till fastighet, som besväras både av fordringsinteckning och av sakägare tillkommande särskild rätt. s. 307.

5. *Frågan, vilken tids förhållanden skola läggas till grund vid* Sid.
expropriationsersättnings bestämmande . . . . . 308.

Tidpunkten för värdering. s. 309. — Skadeberäkning vilar
på antaganden över framtida förhållanden. s. 312.

Allmänna expropriationslagar, till vilka hänsyn tagits i arbetet.

Svenska.

- 1845 års expropriationsförordning = Kungl. förordningen den 20 november 1845 om jords eller lägenhets avstående för allmänt behov.
1866 års expropriationsförordning = Kungl. förordningen den 14 april 1866 ang. jords eller lägenhets avstående för allmänt behov.
ExprL = Lagen den 12 maj 1917 om expropriation.

Utländska.

- Badensiska lagen = Enteignungsgesetz vom 26. Juni 1899.
Bayerska lagen = Gesetz vom 17. November 1837, die Zwangsabtretung von Grund-Eigentum für öffentliche Zwecke betreffend.
Belgiska lagen = Loi sur l'expropriation pour cause d'utilité publique, du 17 avril 1835.
Finska lagen = Lagen den 14 juli 1898 om expropriation af fast ägendom för allmänt behof.
Franska lagen = Loi sur l'expropriation pour cause d'utilité publique, du 3 mai 1841.
Hessiska lagen = Gesetz, die Enteignung von Grundeigentum betr., vom 26. Juli 1884.
Holländska lagen = Wet van 28 Augustus 1851, regelnde de onteigening ten algemeenen nutte.
Preussiska lagen = Gesetz über die Enteignung von Grundeigentum vom 11. Juni 1874.
Saxiska lagen = Enteignungsgesetz für das Königreich Sachsen, vom 24. Juni 1902.
Schweiziska lagen = Bundesgesetz betreffend die Verbindlichkeit zur Abtretung von Privatrechten, vom 1. Mai 1850.
Württembergiska lagen = Gesetz, betreffend die Zwangsenteignung von Grundstücken und von Rechten an Grundstücken, vom 20. Dezember 1888.

Det må anmärkas, att Danmark och Norge sakna allmänna expropriationslagar.

Förkortningar vid litteraturangivningar i arbetet.

- ASCHEHOUG Statsforfatning = ASCHEHOUG, Norges nuværende Statsforfatning, 2. Udg., Bd 3, Chra 1893.
- ASCHEHOUG Socialøkonomik = ASCHEHOUG, Socialøkonomik, Bd 1, 2, Kra 1903, 1905.
- ASTRUP HOEL = ASTRUP HOEL, Den moderne retsmetode, Oslo 1925.
- BERTHÉLEMY = BERTHÉLEMY, Traité élémentaire de droit administratif, 8. éd., Paris 1916.
- BREDT = BREDT, Die Zonenenteignung und ihre Zulässigkeit in Preussen, Lpz 1909.
- BURCKHARDT = BURCKHARDT, Die Entschädigungspflicht nach schweizerischem Expropriationsrecht, i Zeitschrift für schweizerisches Recht, Jahrgang 1913.
- BÄHR und LANGERHANS = BÄHR und LANGERHANS, Das Gesetz über die Enteignung von Grundeigenthum vom 11. Juni 1874, 2. Ausg., Berl. 1878.
- COHNFELDT = COHNFELDT, Die Lehre vom Interesse etc., Lpz 1865.
- CRÉPON = CRÉPON, Code annoté de l'expropriation pour cause d'utilité publique, Partie 1, 2, 2. éd., Paris 1899.
- DERNBURG = DERNBURG, Lehrbuch des preussischen Privatrechts etc., 5. Aufl., Bd 1, Halle a. S. 1894.
- DIRAT = DIRAT, De l'expropriation par zones, Toulouse 1921.
- EBE* = Eisenbahn- und verkehrsrechtliche Entscheidungen und Abhandlungen, Zeitschrift für Eisenbahn- und Verkehrsrecht, begründet von EGER.
- EGER = EGER, Das Gesetz über die Enteignung von Grundeigenthum vom 11. Juni 1874, Bd 1, 2, 3. Aufl., Breslau 1911.
- ERNBERG = ERNBERG, Om expropriation som rättsligt begrepp, Ak. afh., Lund 1903.
- ERNBERG Objekt och adjacent = ERNBERG, Objekt och adjacent vid expropriation, i Skrifter tillägnade Johan C. W. Thyrén vid hans avgång från professorsämbetet den 31 maj 1926, Lund 1926.
- FISCHER = FISCHER, H. A., Der Schaden nach dem Bürgerlichen Gesetzbuche für das Deutsche Reich, Jena 1903, i Abhandlungen zum Privatrecht und Civilprozess des Deutschen Reiches hrsg von OTTO FISCHER.

- GIERKE = GIERKE, Deutsches Privatrecht, Bd 2, Lpz 1905, i Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft hrsg von BINDING.
- GRÜNHUT = GRÜNHUT, Das Enteignungsrecht, Wien 1873.
- GRÜNHUT i Handwörterbuch = GRÜNHUT, art. Enteignung, i Handwörterbuch der Staatswissenschaften hrsg von CONRAD m. fl., 3. Aufl., Bd 3, Jena 1909.
- HAAB = HAAB, Das Objekt der Expropriation, Bern 1916, Abhandlungen zum schweizerischen Recht hrsg von GMÜR, 73. H.
- HAURIOU = HAURIOU, Précis de droit administratif et de droit public, 8. éd., Paris 1914.
- v. HENLE = v. HENLE, Die Zwangsenteignung von Grundeigentum in Bayern, 2. Aufl., Münch. 1911.
- HOLMBÄCK = HOLMBÄCK, Begränsade sakrätter till fast egendom vid expropriation, lösen enligt vattenlagen, återköp m. m., Upps. & Sthlm 1925.
- HÄBERLIN = HÄBERLIN, Die Lehre von der Zwangsenteignung etc., i Archiv für die civilistische Praxis, Bd 39, 1856.
- HÄPE = HÄPE, Die Zwangsenteignung nach dem im Königreich Sachsen geltenden Recht, Lpz 1891.
- JONCKERS NIEBOER = JONCKERS NIEBOER, Bijdrage tot eene herziening van het Ned. onteigeningsrecht, s'Gravenhage 1912.
- JØRGENSEN = JØRGENSEN, Erstatning for Ejendomsafstaaelse, (ak. avh.), Khvn 1905.
- KOFFKA = KOFFKA, Kommentar zum Gesetz über die Enteignung von Grundeigentum vom 11. Juni 1874, 2. Aufl., Berl. 1913.
- Kommittén* = den kommitté, som avgivit Betänkande med förslag till lag om expropriation m. m., afgifvet af en därtill förordnad kommitté, Sthlm 1910. [Avg. d. 15 september 1910. På de flesta ställen hänvisas i stället för till betänkandet till *NJA* II 1918, där detsamma till stora delar är avtryckt. Hänvisningar utan angivande av *NJA* avse emellertid det tryckta betänkandet.]
- v. KRIES = v. KRIES, Logik, Tüb. 1916.
- KRÜCKMANN = KRÜCKMANN, Enteignung und Einziehung nach alter und neuer Reichsverfassung, Lpz 1925.
- LABAND = LABAND, Die rechtliche Natur des Retracts und der Expropriation, i Archiv für die civilistische Praxis, Bd 52, 1869.
- LAGUS = R. L., Läran om expropriation, 1. afd., Hfors 1861.
- DE LALLEAU = DE LALLEAU, Traité de l'expropriation pour cause d'utilité publique, refondu et augmenté par JOUSSELIN, 8. éd. par PÉRIN, T. 1, 2, Paris 1892, 93.
- LAYER = LAYER, Principien des Enteignungsrechtes, Lpz 1902, Staats- und völkerrechtliche Abhandlungen, begründet von G. JELLINEK m. fl., Bd 3.
- LEUTHOLD = LEUTHOLD, Öffentliches Interesse und öffentliche Klage

- im Verwaltungsrechte, i Annalen des Deutschen Reichs für Gesetzgebung etc., hrsg von HIRTH m. fl., Jahrgang 1884.
- LUBBERS = LUBBERS, De berekening der schadeloosstelling in de ont-eigenings-procedure, Academisch proefschrift, Amsterdam 1919.
- LUNDSTEDT Hyresrätten = LUNDSTEDT, Förberedande utredning av vissa principer för reformering av hyresrätten, Sthlm 1923, Statens offentliga utredningar 1923:76.
- LUNDSTEDT Superstition = LUNDSTEDT, Superstition or rationality in action for peace?, London 1925.
- MATAJA = MATAJA, Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkte der Nationalökonomie, Lpz 1888.
- O. MAYER = MAYER, OTTO, Deutsches Verwaltungsrecht, Bd 2, 3. Aufl., Münch. & Lpz 1924, i Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft begr. von BINDING.
- G. MEYER = MEYER, GEORG, Das Recht der Expropriation, Lpz 1868.
- MOMMSEN = MOMMSEN, Zur Lehre von dem Interesse, Braunschweig 1855, Beiträge zum Obligationenrecht II.
- MORGENSTIERNE = MORGENSTIERNE, Lærebog i den norske Statsforfatningsret, 2. Udg., Kra 1909.
- NEUMANN = NEUMANN, Das öffentliche Interesse mit Bezug auf das Gebühren- und Steuerwesen, die Expropriation etc., i Annalen des Deutschen Reichs für Gesetzgebung etc., hrsg von HIRTH m. fl., Jahrgang 1886.
- NJA = Nytt juridiskt arkiv, grundat av HOLM, avd. 1, 2.
- NR = Norsk Retstidende.
- NYBERGH = NYBERGH, Om grunderna för ersättningsens bestämmande vid expropriation af fast egendom, i Tidskrift, utgifven af Juridiska Föreningen i Finland, 47. årg., 1911.
- Ombudsmansföreningens förhandlingar* = Föreningen mellan ombudsmännen hos Sveriges landshypoteksföreningar, Förhandlingar åren 1916—1925, Sthlm 1920—25.
- Pandectes belges* = Pandectes belges, par PICARD m. fl., T. 41, Bruxelles 1892, art. Expropriation d'utilité publique (Indemnités).
- PRAŽÁK = PRAŽÁK, Das Recht der Enteignung in Österreich, Prag 1877.
- RANDA i Grünhuts Zeitschrift = RANDA, Die Enteignung, i Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart, hrsg von GRÜNHUT, Bd 10, 1883, s. 613 ff., och Bd 11, 1884, s. 1 ff.
- RANDA Eigenthumsrecht = RANDA, Das Eigenthumsrecht, 1. Hälfte, 2. Aufl., Lpz 1893.
- RENARD = RENARD, Cours élémentaire de droit public, Paris 1922.
- REHFISCH = REHFISCH, Die rechtliche Natur der Enteignung (Diss. Würzburg), Berl. 1916.
- RIGASSI = RIGASSI, Les principes d'indemnisation pour cause d'utilité publique, Diss., Lausanne 1916.
- RG = Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen.

- v. ROHLAND = v. ROHLAND, Zur Theorie und Praxis des deutschen Enteignungsrechts, Lpz 1875.
- SCHEEL = SCHEEL, Forelæsninger over norsk Tingsret, H. 1, Kra 1901.
- SCHELCHER Rechtswirkungen = SCHELCHER, Die Rechtswirkungen der Enteignung, Freiberg i. S. 1893.
- SCHELCHER = SCHELCHER, Das Enteignungsgesetz für das Königreich Sachsen vom 24. Juni 1902 etc., Lpz 1903.
- SCHJØDT Skjøn = SCHJØDT, Om rigtig skjøn ved ekspropriation av fast eiendom, Kra 1917.
- SCHJØDT Ekspropriasjonsrett = SCHJØDT, Norsk ekspropriasjonsrett, Oslo 1926.
- SERLACHIUS = SERLACHIUS, Sakrätten enligt gällande finsk rätt, 3. uppl., Hfors 1916.
- SEYDEL und SCHERINGER = SEYDEL, Das Gesetz über die Enteignung von Grundeigentum vom 11. Juni 1874, 4. Aufl. unter Mitarbeit von SCHERINGER, Berl. 1911.
- SIEBER = SIEBER, Das Recht der Expropriation mit besonderer Berücksichtigung der schweizerischen Rechte, Zürich 1889.
- STAEL VON HOLSTEIN = STAEL VON HOLSTEIN, Ägande- och förvärvsrättigheternas grundlagsskydd, Sthlm 1923.
- STANG = STANG, Erstatningsansvar, Kra 1919.
- ST = Statsvetenskaplig Tidskrift.
- STEIN = STEIN, Die Verwaltungslehre, Th. 7, Stuttgart 1868.
- STOBBE-LEHMANN = STOBBE, Handbuch des deutschen Privatrechts, 3. Aufl., neu bearb. von LEHMANN, Bd 2, 1. Halbbd, Berl. 1896.
- SÜPFLE = SÜPFLE, Das badische Enteignungsrecht, Karlsruhe 1903.
- TJR* = Tidskrift for Retsvidenskab.
- THIEL = THIEL, Das Expropriations-Recht und das Expropriations-Verfahren, Berl. 1866.
- TREICHLER = TREICHLER, Ueber zwangsweise Abtretung von Eigentum und anderen Rechten, i Zeitschrift für deutsches Recht und deutsche Rechtswissenschaft, Bd 12, 1848.
- WAGNER = WAGNER, Grundlegung der politischen Oekonomie, Th. 2, 3. Aufl., Lpz 1894.
- DE WEISS = DE WEISS, De l'expropriation pour cause d'utilité publique, Diss., Lausanne 1897.
- WILLGREN = WILLGREN, Förvaltningsrättens allmänna läror, H. 1, Hfors 1924.
- WINROTH = WINROTH, Om skadestånd, Strödda uppsatser IV, 2. uppl., Ups. 1907.
- WITTMAYER = WITTMAYER, art. Enteignung i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 4. Aufl., hrsg von ELSTER m. fl., Bd 3, Jena 1926.
- WOLFF = WOLFF, Das Sachenrecht, 5. Bearbeitung, Marburg 1923,

Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, av ENNECCERUS, KIPP och WOLFF, 15.—19. Aufl., Bd 2, 1. Abt.

WREDE = WREDE, Grunddragen av sakrätten enligt Finlands lag, förra delen, Hfors 1925.

OERTMANN = OERTMANN, Die Vorteilsausgleichung beim Schadenersatzanspruch im römischen und deutschen bürgerlichen Recht, Berl. 1901.

ÖSTERGREN = ÖSTERGREN, Några punkter i fråga om partiellt dödande av penninginteckningar, i Svensk Juristtidning, årg. 6, 1921.

Inledning.

Det torde vara lämpligt att inleda dessa fyra uppsatser med att angiva föremålet för de i dem nedlagda undersökningarna och den synpunkt, från vilken det valda ämnet betraktas.

Uppsatserna avse att behandla betydelsefulla delar av den gällande svenska expropriationsrätten, varvid närmast ExprL:s regler tagas i betraktande. Författaren har ålagt sig begränsningen att icke företaga något försök till saklig kritik av de gällande rättsreglerna och åsyftar endast att i uppsatserna giva en beskrivning av valda delar av expropriationsinstitutet. Detta hindrar icke, att någon gång en rättsregel säges stämma mer eller mindre väl överens med andra rättsregler eller med det eller det ändamålet, men däremot undvikes sorgfälligt att jämföra institutets regler med politiska program. Likaledes tror sig författaren på något enstaka undantag när kunna undvika att giva uttryck åt sin egen uppfattning av institutets eller särskilda reglers värde. Dessa begränsningar av uppgiften medföra onekligen en viss ensidighet och kyla i framställningen, men å andra sidan kräver en saklig kritik, om den skall vara värdefull, alltför vidlyftiga undersökningar för att rymmas inom ramen av dessa uppsatser.

Alla fyra uppsatserna röra materiellträttsliga regler, varför reglerna om expropriationsförfarandet förbigås eller göras till föremål för flyktig behandling i samband med materiellträttsliga spörsmål. Till ämne för undersökningarna väljas i första uppsatsen expropriationsändamålen. För att expropriation skall kunna ske, erfordras, att densamma är nödig för uppnående av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål, vilket, om expropriationen kommer till

stånd, blir expropriationsändamål. Framställningen i första uppsatsen ägnas åt utredningar av frågorna, när för ändamåls vinnande expropriation kan äga rum och huru det kommer sig, att expropriation kan ske för ändamåls vinnande. I den andra uppsatsen ämna vi undersöka vissa egenskaper, som pläga anses karakteristiska för expropriationsinstitutet, för att vid slutet av uppsatsen nå fram till uppställandet av ett av väsentliga kännetecken bestämt begrepp expropriation. Den tredje uppsatsen skall taga sikte på den rättsförändring till expropriantens förmån, vilken är medel till uppnående av ett expropriationsändamål, samt söka framställa de regler, som styra sådan rättsförändring. Även den fjärde och sista uppsatsen skall ägnas åt utfinnandet av rättsregler, nämligen de rättsregler till expropriatens förmån, som ålägga exproprianten att till honom utgiva expropriationsersättning. Genom att expropriationsersättning gives, utjämnas i någon mån den konflikt, som i det särskilda fallet i allmänhet råder mellan expropriants och expropriats intressen.

Om expropriationsändamål.

Expropriation innebär förändring i det konkreta rättstillståndet. Huvuddragen av ett expropriationsförfarande. I denna uppsats vilja vi med expropriation förstå sådan rättsförändring, som i ExprL omhandlas under benämningen expropriation, och först i nästa uppsats skola vi resa frågan, om icke även andra rättsföreteelser rätteligen böra bära denna beteckning. Förändringen åstadkommes genom ett lagreglerat förfarande av och inför myndigheter. Det första ledet av detta expropriationsförfarande slutar med ett Konungens förordnande, varigenom han meddelar eller beviljar expropriationsrätt. Dylig rätt till expropriation kan sökas hos Konungen, och rätten kan meddelas i somliga fall åt vem som helst men i andra fall blott åt vissa rättssubjekt.¹ Den som erhållit ex-

¹ Det stadgas icke någonstades i ExprL, att expropriationsansökan är nödvändig förutsättning för meddelande av expropriationsrätt. Därav samt av 99 och 106 §§:s motvilja mot att säga, att expropriationsrätt beviljas kronan, är man hågad att sluta, att det meddelas expropriationsrätt för kronan utan ansöknings. Eftersom kronan icke vore expropriationssökande, vore den då enligt ExprL:s ordalag fritagen från de skyldigheter, som i vissa lagrum, och bland dem främst 4 §, åläggas expropriationssökande. Detta resonemang vinner stöd av den omständigheten, att ExprL:s närmaste föregångare, 1866 års expropriationsförordning, saknade alla bestämmelser om vad den hade att iakttaga, som hos Konungen sökte rätt till expropriation, och att sådana bestämmelser under förordningens giltighetstid i stället voro givna i en Kungl. kungörelse av den 27 november 1845. Praktiska bekymmer torde dock sällan föranledas av ExprL:s brist på stadganden rörande det fall, att kronan exproprierar, ty det torde kunna fastslås, att expropriationsrätt för kronan regelrätt förvärfvas efter hemställan hos Konungen av någon statsmyndighet genom skrivelse, som i intet skiljer sig från en ansöknings, att sådan hemställan rimligen bör fylla de i 4 och andra §§ uppställda fordringarna på expropriationsansöknings beskaffenhet, att initiativ till expropriationsrätts meddelande åt kronan kan tagas även av Kungl. Maj:t, att alltid tillfälle bör lämnas fastighetsägare och de andra personer, 4 § nämner, att avgiva yttrande, som omhandlas i sagda lagrum, samt att uraktlåtenhet att iakt-

propriationsrätt, har att inom viss av Konungen bestämd tid fullfölja frågan om expropriation vid domstol, inför vilken förhandlas rörande avhjälpande av med expropriationen förenade olägenheter. Det viktigaste medlet till avhjälpande av dessa olägenheter är den penningersättning, som den exproprierande, exproprianten¹, har att giva den, till vilkens nackdel rättsförändringen äger rum, expropriaten.² Denna s. k. expropriationsersättning bestämes dock icke av domstol utan, ifall den ej bestämes genom överenskommelse, av särskild expropriationsnämnd, som tillsättes under domstolsförhandlingarna och vars beslut i någon ringa mån prövas av domstolen. Denna avslutar sina förhandlingar med meddelande av utslag.³ Den på ena eller andra sättet bestämda expropriationsersättningen skall nedsättas hos Kungl. Maj:ts befallningshavande att av honom utbetalas. Sedan domstolens utslag vunnit laga kraft, blir expropriationen genom att expropriationsersättningen i behörig ordning nedsättes fullbordad⁴, vilket icke hindrar, att expropriationsförfarandet redan tidigare kan ha givit upphov till rättsverkningar.

---

taga nu berörda formföreskrifter icke betager verkan av meddelad expropriationsrätt.

¹ Det händer understundom, att t. ex. en kommun erhåller expropriationsrätt för kronans räkning. Se som exempel *NJA* I 1908 s. 278 och 1914 s. 434. Se också *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 132. Rättsförvärvet sker då omedelbart för kronan, men ersättningsskyldigheten åvilar kommunen. Att i det sist nämnda rättsfallet kronan torde ansetts ersättningsskyldig, förklaras därmed, att den börjat utöva den rätt, för vars exproprierande kommunen erhållit expropriationsrätt. Avvikande till synes *ERNBERG* s. 102. Vi beteckna i fall som de här dryftade kommunen och ej kronan såsom expropriant.

² Om begreppet expropriat se närmare nedan s. 148.

³ Rättsmedlet mot domstolens utslag är vad, något som tydligast framgår av en jämförelse med 1866 års expropriationsförordning. Denna föreskrev i sin 21 §, att talan mot rättens utslag i vissa angivna hänseenden skulle föras genom besvär, varav man motsättningsvis kunde sluta, att talan i under §:n ej hänförliga hänseenden, i den mån den finge anses tillåten, skulle fullföljas efter vad; se *NJA* I 1900 s. 475. Eftersom motsvarighet till 21 § av förordningen saknas i *ExprL*, måste man antaga, att det senare alltid är händelsen enligt denna lag. Se även uttalande av *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 215. Rättspraxis torde överensstämma med vår åsikt.

⁴ Att expropriation är fullbordad, då expropriationsersättningen nedsatts hos

I denna den första av våra fyra uppsatser skola till behandling När sker ex-
 upptagas två frågor rörande expropriation, vilka båda för sitt be- propriation?
 svarande kräva utredning angående med expropriation förknippade Konungen må
 ändamål. Syftet med uppsatsen blir att efter måttet av våra krafter meddela ex-
 söka svar på frågorna: när sker expropriation och varför äger propriations-
 den rum? den nödig för vin-
 nande av med

Vi vända oss först till frågan, när expropriation sker. Ett första
 svar härpå finna vi i ExprL:s § 1, av vilket lagrum framgår, att expropria-
 tion må ske, om Konungen prövar sådan vara nödig såsom tionsmöjlig-
 medel till vinnande av något bland de i §:n genom uppräknig i ett het utrustat
 flertal punkter¹ angivna² ändamålen.³ Dessa ändamål ha alla av- ändamål.

Kungl. Maj:ts befallningshavande, stadgas tämligen omständligt i ExprL §§ 49
 första stycket, 51 och 53 andra stycket; se även § 54 andra stycket. Enligt 60 §
 ExprL blir, om genom överenskommelse bestämts, att expropriationsersättning
 ej skall utgå, expropriationen fullbordad, då rättens utslag vunnit laga kraft och
 den exproprierande gjort anmälan hos Kungl. Maj:ts befallningshavande.

Enligt 1866 års expropriationsförordning § 2 bestämdes tiden för avstående
 eller upplåtande genom Konungens förordnande eller parternas överenskommelse.
 I överensstämmelse därmed talar ännu 24 § 1 mom. första stycket in-tecknings-
 förordningen om tidpunkt, då fast egendom enligt expropriationsbestämmelserna
 blivit avträdd samt ersättningen nedsatt.

¹ Se även andra stycket av §:n.

² Lagens sätt att angiva dessa ändamål är varken korrekt eller konsekvent.
 I den ifrågavarande §:n uppräknas nämligen en rad anläggningar och endast be-
 träffande somliga av dessa omtalas, i vilket hänseende expropriation skall in-
 verka. Det säges sålunda t. ex., att fastighet må tagas i anspråk, om det prövas
 nödigt för militär övningsplats. En plats kan emellertid i och för sig icke vara
 ett ändamål. Det borde noga taget ha sagts, att expropriation finge ske för
 anordnande av övningsplats. Icke desto mindre påstår §:n i sin sjätte punkt, att
 den med nämmandet av övningsplats angivit ett ändamål. Däremot är §:ns ut-
 tryckssätt korrekt i t. ex. femte punkten, när där säges, att expropriation må ske
 för att förse en ort med vatten. Observera också det oklara uttryckssättet i
 1 §:ns åttonde punkt, där det står, att föredrag kan åsyfta ändamål.

³ Vanligare än en uppräknig av möjliga expropriationsändamål torde vara,
 att expropriationslagarna uppställa en allmänt hållen formel för expropriations
 tillåtighet, i det de förklara, att expropriation må ske »pour l'utilité publique»
 [franska lagen art. 1], »aus Gründen des öffentlichen Wohles» [preussiska lagen
 § 1], »im Fall der Notwendigkeit derselben für ein Unternehmen zu allgemeinen
 Staats- oder Korporationszwecken» [württembergiska lagen art. 1], »für ein dem
 öffentlichen Nutzen gewidmetes Unternehmen» [saxiska lagen § 1] eller »då
 allmänt behof det kräfver» [finska lagen § 1]. Om de olika sätten att angiva

seende på vad lagen kallar fastighet. Till detta uttrycks innebörd återkomma vi i den tredje av dessa uppsatser.¹ Vi nöja oss här med att fastställa, att ett ändamål för att kunna tjäna såsom expropriationsändamål skall ha avseende å saks användande på ett sätt, som dels faller inom någon av de i 1 § ExprL angivna kategorierna och dels är i det särskilda fallet noga bestämt. Man brukar säga, att expropriationsrätt meddelas till förmån för visst företag, vars utförande är expropriationsändamål.² Ordet företag är emellertid icke vid alla tillämpningar av expropriationsinstitutet fullt korrekt, emedan det kan inträffa, att expropriation äger rum för blotta bevarandet av ett tillstånd³, exempelvis för avsättande av område till naturminnesmärke. När det gäller att finna en om möjligt för alla fall av expropriation giltig formel, är det därför bättre att säga, att i det särskilda fallet expropriationsändamålet skall vara viss användning av sak. För enkelhetens skull använda vi emellertid ofta i stället det mindre precisa men vanliga och bekväma uttrycket expropriationsföretag. Enligt vår terminologi är alltså i det särskilda expropriationsfallet expropriationsändamålet utförande av ett företag, tillhörande något av de slag av företag, som angivas i 1 § ExprL.

Det sagda saknar emellertid tillämplighet på innehållet i tionde punkten av 1 § ExprL, i vilket lagrum talas om expropriation för kronans övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård. Enligt nämnda punkt sker nämligen expro-

---

förutsättningen för expropriation se LAYER s. 178 ff. och SCHELCHER s. 54 ff. — En översikt över utländska expropriationslagar giver *kommittén* i slutet av sitt betänkande. — De båda svenska expropriationslagar, som föregått den nu gällande, nämligen den redan nämnda 1866 års förordning samt expropriationsförordningen av 1845, stadga i § 1, att expropriation må äga rum för vissa uppräknade ändamåls vinnande eller då fastighet behöver begagnas »till dylikt allmänt behov». *Kommittén* föreslog däremot, § 1, att expropriation skulle få ske, så snart Konungen prövade sådan nödig »för allmänt gagn». — Se till allt det i denna not sagda ytterligare *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 91 ff.

¹ Se nedan s. 97 ff.

² Se härom nedan s. 27.

³ Jfr ERNBERG s. 13 och *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 102.

priationen icke för åstadkommande av viss användning av sak, om den än möjliggör för kronan att taga vård om det ifrågavarande fältet. Vi skola längre fram i denna uppsats ytterligare påvisa, huru som denna punkt skiljer sig från de andra.¹

Vi se emellertid tillsvidare bort från tionde punkten och inskränka oss till en granskning av expropriation i andra fall än det där omhandlade. Som sagt, stadgar ExprL, att expropriation må ske, om Konungen prövar sådan nödig för vinnande av ett ändamål, vilket tillhör någon av de i lagen uppräknade kategorierna av ändamål. För att expropriationsrätt i ett givet fall skall kunna meddelas, kräves alltså, dels att det åberopas ett ändamål av beskaffenhet att kunna vara expropriationsändamål och dels att expropriationen är nödig för detta ändamåls vinnande. Eftersom vi satt oss före att utreda de regler, som bestämma, när expropriation äger rum, måste vi undersöka dessa förutsättningar för expropriationsrätts meddelande.

Först syssla vi med frågan, huru ett ändamål skall vara beskaffat för att kunna tjänstgöra som expropriationsändamål, eller, som man också kan säga, med frågan, vilka ändamål äro utrustade med expropriationsmöjlighet. Frågan gäller innebörden av den i 1 § ExprL innehållna uppräknigen av ändamål. I det stora hela äro nog §:ns ordalag tillräckligt klara för att något tvivel om de särskilda punkternas innehåll icke skall behöva uppstå. Vi vilja förden skull — och i medvetande om vår brist på praktisk sakkunskap, vilken dock är så viktig för förstående av 1 §:ns ändamålsangivningar — avstå från försök att metodiskt tolka var och en av dem. Senare i vår framställning få vi anledning att lämna några bidrag till deras tolkning², men nu inskränka vi oss till dryftande av den allmännare frågan, i vad avseende ett ändamåls uppnående skall främja utförandet av ett i 1 § angivet företag, för att ändamålet skall kunna vara expropriationsändamål.

¹ Se nedan s. 28.

² Se nedan ss. 44 ff., 50 ff. och 53 f.

Ett exempel skall klargöra innebörden av vår fråga. För anläggande av järnväg kräves mark, och otvivelaktigt medgiver lagen expropriation för markförvärv. Men järnvägsbygge kräver i allmänhet också grus för anläggande av banvall. Kan expropriation ske också för anskaffande av grus, t. ex. genom expropriativt stiftande av rätt till grustäkt å en nära järnvägslinjen belägen fastighet? På den frågan kan man med säkerhet svara ja¹ men bör då också framhålla, att expropriationen av rätten till grustäkt måste te sig tydligt nödig för järnvägens tillkomst och att det är svårare att bevisa detta än att bevisa, att expropriation av mark för banlinjen är nödig för järnvägsbygget. Vidare torde få exproprieras, vad över huvud är nödigt för anläggande av järnväg. Det är sålunda t. o. m. tänkbart, att en järnvägsbyggare kan få exproprieras nyttjanderätt till mark eller byggnader för att bereda bostäder åt arbetare, under den tid järnvägen bygges, för så vitt bostadsfrågan icke på annat sätt kan rimligen lösas och det på den grund annars skulle uppstå svårigheter för anläggandet av järnvägen. Likaså, för att taga ett något annorlunda beskaffat exempel, kan expropriationsrätt, som beviljas för prästgårds byggande, omfatta markområde icke blott för byggnad, gårdsplan och trädgård utan även för lämplig utfartsväg. Man kan, synes det oss, icke fastställa vissa avseenden, i vilka den föreslagna användningen skall främja ett i ExprL angivet företag för att expropriation skall få ske.

Ett avseende måste man dock undantaga från denna regel, nämligen enbart ekonomiskt avseende. Expropriation får icke ske endast för att skaffa penningmedel till utförande av ett i ExprL angivet företag. Det går sålunda icke för sig, t. ex. att en järnvägsanläggare exproprierar mark omkring en av den blivande järnvägens stationer

---

¹ Se *NJA* I 1877 s. 382 och 1878 s. 364 samt *kommitténs* redogörelse för behandlingen vid 1876 års riksdag av en motion om lagfästande av rätt för järnvägsanläggare att taga grus etc., s. 64 ff. Jfr emellertid kungliga resolutioner i *Tidskrift för lagstiftning* etc., utg. av NAUMANN, årg. 1870, s. 763, och *Svensk lagsamling* omfattande åren 1896—1907, utg. av SKARIN, I, Sthlm 1914, s. 432.

i ändamål att senare, då den tack vare järnvägsstationens närhet stigit i pris, avyttra densamma med vinst.¹

Efter att härmed ha behandlat frågan, huru ett ändamål skall vara beskaffat för att kunna tjänstgöra som expropriationsändamål, övergå vi till att tala om den andra förutsättningen för att expropriationsrätt skall kunna meddelas, nämligen fordringen, att en ifrågasatt expropriation skall vara nödig för vinnande av ett av ExprL med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål.

När är expropriation nödig för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål?

Därvidlag är först och främst att märka, att det kan hända, att över huvud ingen expropriation är nödig för utförande av ett föreslaget företag. Det kan nämligen hända, att företagaren redan förut har tillräcklig rådighet över fastighet för att kunna utföra ett sådant företag. Om också icke på det ställe, där han tänkt sig företaget utfört, så äger han kanske på annat håll fastighet, som får anses tillräckligt god för företaget. Vilka åter de gränser äro, som bestämma en fastighetsägares eller annan rättighetshavares rådighet, är här icke platsen att utreda. Den frågan är från en annan sida sett frågan efter de rättsliga gränser, vilka, ifall expropriation ej tillgripes, kunde hindra ett företags utförande. Den kommer tydligen på deras lott, som undersöka beskaffenheten av äganderätt, nyttjanderätt och otaliga andra rättsliga företeelser.

Det kan hända, att ingen expropriation är behöfvlig för utförande av ett föreslaget företag också av den orsaken, att det står företaga-

¹ Dylig s. k. zonexpropriation för finansiellt ändamål är icke tillåten enligt ExprL, men däremot kan det enligt densamma förekomma, att expropriation av ekonomiska skäl utvidgas att omfatta även samma ägare tillhörigt område, som icke erfordras för expropriationsändamålets vinnande; se nedan s. 12 ff. Stadganden, som erbjuda vissa beröringspunkter med zonexpropriation för finansiellt ändamål, innehållas i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad, kap. 1 §§ 36—39, vilka stadga skyldighet för ägare av till gata gränsande tomter att bidra till täckande av kostnaderna för gatans framdragande. Franska expropriationslagen giver numera efter ändring 1918 i art. 2 och 2 bis möjlighet att expropriera dels områden, »qui seront reconnues nécessaires pour assurer à ces ouvrages leur pleine valeur immédiate ou d'avenir», dels också fastigheter, »qui, en raison de leur proximité d'un ouvrage public projeté, en doivent retirer une plus-value dépassant 15 %». Om zonexpropriation se vidare BREDT och DIRAT.

ren öppet att på frivillig väg förvärva erforderlig rådighet över fastighet. För ett specialfall, nämligen för anskaffande av mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller dylikt, stadgar ExprL i sin 104 §, att expropriationsrätt för dylikt ändamål »må beviljas endast i fråga om obebyggd mark belägen å sådan ort på landet, varest särskild svårighet att genom avtal förvärva erforderlig mark visas möta på grund därav att all jord inom ett vidsträckt område tillhör samme eller ett fåtal ägare».

Om det efter prövning i de avseenden, vi nu haft för ögonen, skulle visa sig, att expropriation är nödig, är det dock icke säkert, att just den ifrågasatta expropriationen skall ske. Det kan hända, att en annan expropriativ rättsförändring är att föredraga. Härom stadgar 5 § andra stycket ExprL, att ifall mer än ett område befinnes vara tjänligt för det avsedda ändamålets vinnande, expropriationsrätt ej må meddelas beträffande område, vars avstående eller upplåtande medför större olägenhet än nödigt är, och att jämväl i övrigt skall tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan. För ett specialfall, nämligen beträffande expropriation för anläggande av linbana, giver ExprL i 98 § andra stycket en annan hithörande bestämmelse, i det den stadgar, att därest linbana skall inom område, för vilket byggnadsstadgan för rikets städer »icke är tillämplig, framdragas på mindre avstånd än tjugo meter från boningshus eller annan vid gård uppförd byggnad eller tomtplats eller trädgård, som tillhör fastighetens ägare, denne» icke är »skyldig avstå eller upplåta något, utan så är att Konungen finner annan sträckning för banan icke kunna användas utan synnerlig olägenhet».¹

Slutligen är att märka, att liksom de nu anmärkta förhållandena kunna omöjliggöra en ifrågasatt expropriation, så kunna de natur-

¹ Jfr angående tillämpningen av ett motsvarande stadgande i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, *NJA* I 1919 s. 28.

ligtvis också medföra, att expropriationsrätt skall meddelas i mindre omfattning än ifrågasatt är.

I samband med regeln, att expropriation må äga rum allenast, om den är nödig för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål, må vidare framhållas, att en ifrågasatt expropriation för att vara tillätlig skall vara nödig icke blott för vinnande av ett sådant ändamål i och för sig, t. ex. för att uppföra en byggnad för överläggningar i allmänna frågor, utan även för att tillgodose det bakomliggande ändamål, som skänker det förstnämnda ändamålet dess värde. Det får således, för att fortsätta det nämnda exemplet, icke exproprieras för uppförande av en byggnad för överläggningar, om en sådan byggnad redan finnes i orten och den föreslagna byggnaden ej skulle väsentligt bättre fylla sin uppgift, än den förutvarande byggnaden tillgodoser samma ändamål. Ej heller kan expropriationsvis läggas en väg, där tillräcklig vägförbindelse redan finnes. Och det får ej meddelas expropriationsrätt för att förse en ort med vatten, vilken redan är försedd med sådant. Det kan också hända, att ett föreslaget företag är större än nödigt är och att därför expropriationsrätt icke kan meddelas i hela den omfattning, som ifrågasatts, men väl i mindre omfattning.

Med vad nu anförts, tro vi oss ha någorlunda redogjort för den Expropriation regel, som anger förutsättningarna för att expropriationsrätt skall kunna meddelas, nämligen regeln, att expropriationsrätt kan meddelas, om expropriation är nödig för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål. Regels tillämpning handhaves, som sagt, av Konungen, som alltså med ledning av regeln avgör, när expropriation skall äga rum. Regeln är emellertid endast en huvudregel.¹ Den lider av modifikationer både i utvidgande rikt-

¹ I detta sammanhang må anmärkas, att företagare, om han så vill, enligt grunderna för 61 § andra stycket ExprL torde få exproprieras endast en del av det område, beträffande vilket han erhållit expropriationsrätt, blott expropriationen framstår såsom medel till utförande av det företag, till vars förmån expropriationsrätten meddelats; jfr SCHJØDT Ekspropriasjonsrett s. 11 f. I rättsfallet *NJA* I 1913 s. 64 har stad tillåtits för utläggande av gata enligt stads-

kan i vissa fall
ske i vidare
omfattning än
som är nödig
för expropria-
tionsändamål
måls vinnan-
de. ExprL §
12.

ning, i det att expropriation kan få större omfattning än som är nödig för expropriationsändamåls vinnande, och i inskränkande riktning, så att en ifrågasatt expropriation, ehuru den är nödig för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål, likväl icke kan äga rum.

Låt oss först behandla de fall, i vilka expropriation kan sträcka sig utöver expropriationsändamåls krav.

Ett sådant fall uppvisar 49 § andra stycket ExprL. Enligt detta lagrum, vars närmare utläggning förbehålles åt tredje uppsatsen, gäller, att då fastighet expropriationsvis avstås, skall den övergå till exproprianten fri från all särskild rätt i avseende å samma fastighet. Stadgandet innebär, att särskild rätt kan komma att exproprieras, ehuru detta icke är nödigt för expropriationsändamålets uppnående.

Med detta undantag från den allmänna regeln om expropriationsbehövlighet såsom förutsättning för dess tillåtlighet sammanhänger ett andra undantag. Medan i allmänhet expropriations förekomst och omfattning är oberoende av överenskommelser¹, så torde expropriant vid expropriation av fastighet kunna med åsyftad verkan² överenskomma med utomstående, att denne vid expropriationen skall få ställning som expropriat, nämligen såsom innehavare av särskild rätt, ehuru hans verkliga ställning ej skulle medfört detta.³

Ett tredje undantag bildas av ExprL:s regler i 12 § om utvidgning av expropriation.⁴ I sitt första stycke giver denna § fastighetsägare rätt att, om expropriationsrätt meddelats beträffande en

---

panelagstiftningen inlösa endast en del av den mark, som erfordrades för gatans utläggande till i stadsplanen bestämd bredd.

¹ Jfr nedan s. 102.

² Rättigheter, som av ExprL behandlas som fastigheter, torde dock för att kunna expropriationsvis avstås kräva expropriationsförordnande; se nedan s. 128 f.

³ Se HOLMBÄCK ss. 123 f. och 129.

⁴ På grund av 3 § ExprL:s hänvisning gälla utvidgningsreglerna också expropriation av bestående särskild rätt till fastighet utan samtidig expropriation av fastigheten eller stiftande av särskild rätt till densamma.

del av en fastighet och en återstående del av fastigheten lider synnerligt men genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, tvinga exproprianten att exproprieras även denna del.¹ Skall nyttjanderätt eller servitutsrätt upplåtas, stadgas i lagrummet vidare, och föranledes därav synnerligt men för fastigheten eller någon del därav, är ock ägaren berättigad fordra, att område, som lider sådant men, skall lösas.² En motsvarande utvidgningsrätt för exproprianten³ stadgar §:n i sitt andra stycke, som bestämmer, att om vid expropriation av en del av en fastighet ersättningen för skada eller intrång å en återstående del skulle uppgå till två tredjedelar av den delens värde, eller ersättning vid upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet skulle motsvara två tredjedelar av värdet å fastigheten, äger den exproprierande lösa det område, som lider sådant men eller till vilken rättigheten stiftas.⁴ Uttrycket värde

¹ Rättsfall härom finnas i *NJA* I 1904 s. 122 och 1908 s. 278.

² I fjärde uppsatsen skall hävdas, att endast viss skada å restegendom av exproprierad fastighetsdels användande skall ersättas. Förmodligen får man anse, att skada, som icke ersättes, icke heller kan åberopas såsom grund till utvidgning, ty det är svårt att förstå, varför i somliga fall skulle förvägras ersättning men tillerkännas utvidgningsrätt.

På ett eller annat sätt utformade bestämmelser om en expropriatens utvidgningsrätt förekomma i nästan alla expropriationslagar; se *LAYER* s. 415 ff.

³ Endast ett fåtal lagar stadga utvidgningsrätt för exproprianten, däribland saxiska lagen § 13; se *SCHELCHER* ss. 95 ff. och 197 ff.

⁴ Bestämmelsen torde bygga på följande överväganden. En fastighet har ofta högre värde än sammanlagda värdet av delar därav, detta vare sig man tänker på saluvärde eller värde för ägaren genom fastighetens brukande. När nu fastigheten delvis exproprieras, måste exproprianten gälda ersättning för såväl det värde, som den avstådda delen skulle hava ensam för sig, som ock det värde, själva förbindelsen av delarna till en fastighet representerar. Funnes ingen utvidgningsrätt, skulle av en fastighet blott den del tagas i anspråk, som erfordras för expropriationsändamålet uppnående. Därigenom skulle en delning äga rum, som stundom skulle medföra stort hinder för en rationell användning av jorden. Sådana olägenheter kunna vara av många slag såsom t. ex. ökad hägnadsskyldighet eller försvårad samfärdsel. Till en god del rådes bot mot nationalekonomiskt olämpliga delningar genom den utvidgningsrätt, som i 12 §:ns första stycke tillerkänns även exproprianten, men ytterligare garanti mot dylika delningar har skapats i expropriatens ifrågavarande rätt. Denna synes motiverad även av hänsyn till exproprianten själv, då denne genom expropria-

torde här få tolkas på samma sätt, som enligt vad i fjärde uppsatsen skall visas, är det riktiga beträffande 7 § ExprL, nämligen såsom saluvärde.¹ Enligt vad lagens ordalag och sakens natur giva vid handen, kan exproprianten inskränka sig till att begära expropriationen utvidgad till att omfatta endast en del av restegendomen. Jämförelsen skall då avse den delens värde och skada eller intrång å den delen. Med skada eller intrång, som göres å en fastighetsdel, torde man i detta sammanhang få förstå skada eller intrång, som icke skulle behöva ersättas fastighetsägaren, om även den delen exproprierades.

Härefter övergå vi till att tala om den antydda inskränkning, Härefter övergå vi till att tala om den antydda inskränkning, Expropriation kan ibland på grund av motstående hänsyn icke ägas utrustat ändamål. Det kan hända, att i det särskilda fallet en expropriation, som väl krävdes för ett sådant ändamåls vinnande, skulle medföra så stora olägenheter för andra värden av stor vikt, att det icke kan vara riktigt att anse expropriationen tillätlig. Det saknas icke bestämmelser i ExprL, vilka för vissa fall stadga, att hänsyn skall tagas till annat än ett återoppat ändamåls vinnande.

90 § stadgar sålunda, att expropriation för framdragande av elektrisk svagströmsledning ej må avse avstående av gata, torg, allmän plats eller vattendrag inom område, för vilket byggnadsstadgan för

tion även av restegendomen måhända i förhållande till kostnaden kan vinna betydligt bättre ekonomiskt resultat. Båda synpunkterna framhåvas av *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 160. Man får likväl icke överskatta nyttan av utvidgningsregeln, ty i många fall kan exproprianten icke tänkas nyttja hela fastigheten på ett av de sätt, vilka förlänade densamma såsom helhet ett högre värde än summan av delarnas.

¹ BURCKHARDT s. 165 ff. klandrar schweiziska expropriationslagens med den svenska lagens analoga bestämmelse om expropriants utvidgningsrätt i art. 5, varigenom utvidgningsrätten blir beroende av det i första rummet exproprierade områdets saluvärde. Enligt honom är det ett riktigt utförande av regelns bärande tanke att giva utvidgningsrätt, då ersättningen för delexpropriation uppgår till en viss större bråkdel av ersättningen för totalexpropriation. Därigenom skulle dock expropriantens utvidgningsrätt icke bliva ett korrektiv mot olämplig jorddelning.

rikets städer äger tillämpning, eller inom fastställt hamnområde utan beträffande sådana områden allenast avse upplåtelse av nyttjanderätt. 98 § första stycket vidare förklarar menighet ej vara pliktig att inom område av nyssnämnd art för linbanas framdragande avstå eller upplåta gata, torg, allmän plats eller vattendrag. I detta sammanhang må också erinras om de redan förut anförda bestämmelserna i 98 § andra stycket och 104 §.

Någon allmän regel, att avvägning skall ske mellan hänsyn till något av de i ExprL angivna ändamålen och motstående hänsyn, utsåges likväl icke av lagen, utan dennas bestämmelser avse endast vissa fall.¹ Detta oaktat är man nödsakad att antaga en allmän befogenhet och skyldighet för den myndighet, som meddelar expropriationsrätt, att företaga en avvägning mellan stridande hänsyn.² Det är icke rimligt, att vilken värdefull inrättning som helst skulle behöva uppoffras, blott för det detta krävdes av något av de i ExprL angivna ändamålen. Det kan lätt tänkas, att någon söker expropriationsrätt i avseende å mark, som tjänar ett för samhället mycket viktigt ändamål, kanske rent av ett ändamål, för vilkets tillgodoseende expropriationsrätt kan meddelas.³ Ett ytterligare skäl till an-

¹ Jfr även §§ 83, 88 och 96.

² Jfr *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 96.

³ Å andra sidan får man visserligen heller icke hävda, att så snart visst område redan tjänar ett till expropriation berättigande ändamål, eller också t. o. m. exproprierats, expropriation av området vore utesluten. Jfr 7 § i Kungl. förordningen den 15 oktober 1880, innefattande särskilda föreskrifter ang. lagfart, in-teckning och utmätning av järnväg etc. Se ERNBERG s. 116.

Vi kunna heller icke biträda den av somliga författare hyllade meningen, att den till det allmännas tjänst anslagna jorden principiellt är fritagen från expropriation, ty detta kan med svensk rätts syn på berörda egendom omöjlig vara riktigt. Låt oss beledsaga vårt avvisande med några exempel på den avvisade åsikten. GRÜNHUT s. 75 ff. förnekar principiellt möjligheten att exproprieras »das öffentliche Gut», d. v. s. »im Eigenthume des Staates befindliche Sachen, welche zum öffentlichen Gebrauche bestimmt sind». O. MAYER s. 17 f. förnekar möjligheten att exproprieras »öffentliche Sachen»; så ock i stor utsträckning LAYER s. 590 ff. Den franska rätten medgiver icke expropriation av le domaine public; se de LALLEAU I s. 111 ff., HAURIU s. 671 ff., BERTHÉLEMY s. 574 f., MOHAMMED SADEK ABOU KHADRAH, La théorie de l'expropriation pour

tagande av befogenhet och skyldighet till avvägning ligger i den omständigheten, att man i allmänhet icke har att välja endast mellan att tillgodose eller icke tillgodose ett i ExprL angivet ändamål utan får taga i betraktande också, i vilken grad ändamålet skall tillgodosas. Vi erinra om de nyss påpekade förhållandena, att man kan ha att välja på flera områden till plats för ett företag och att ett företag kan inskränkas till mindre dimensioner, än expropriationssökanden avsett. Vid det val mellan skilda sätt för företagets utförande, som man alltså ibland har att träffa, har man givetvis att taga hänsyn till alla möjliga omständigheter, som tala mot det ena eller andra sättet för företagets utförande. Redan de förut påpekade förhållandena giva därför vid handen, att en avvägning ofta måste ske mellan skilda hänsyn, innan expropriationsrätt kan meddelas. En sådan avvägning kan i själva verket underlåtas endast, då resultatet av densamma är klart utan vidare prövning. Vi antaga alltså, att Konungen har befogenhet och skyldighet att även i fall, då ExprL tiger, vägra meddela expropriationsrätt på grund av hänsyn, som strida mot den ifrågasatta expropriationen.¹

För att avgöra om expropriation i ett givet fall må ske, krävs därför en värdering av å ena sidan de följder, den ifrågasatta expropriationen skulle medföra, och å andra sidan det tillstånd, som skulle råda, om expropriationen icke ägde rum eller det ägde rum en mindre omfattande expropriation eller en expropriation av något annat än det, som föreslagits. Man råkar därvid ut för svårigheten att finna en gemensam måttstock för värdesättningen.

Redan på tal om expropriations nödvändighet såsom förutsättning för dess tillåtlighet ha vi antytt, att ett expropriationsändamåls vinnande icke i och för sig är värdefullt utan att det erhåller värde

---

cause d'utilité publique dans le droit français et le droit égyptien, Thèse, Paris (Editions de La vie universitaire), s. 24 ff.

¹ Ett särskilt kollisionsfall är det, då flera enligt ExprL med expropriationsmöjlighet utrustade ändamål samtidigt pocka på expropriation av ett och detsamma, varvid uppenbart en avvägning av deras relativa berättigande är nödvändig.

genom att vara medel till vinnande av något bakomliggande ändamål. Detta förhållande är blott ett utslag av den allmänna erfarenhetsregeln, att somliga fakta icke tillmätas något värde i och för sig själva utan att de äro värdefulla endast såsom varande medel till uppnående av ändamål, vilka i sin ordning antingen äro i och för sig värdefulla eller också även de utgöra medel i en fortsatt kedja av medel och ändamål. Vi taga fasta på denna erfarenhet. Om man kunde härleda två konkurrerande händelsekomplex' värden ur dessa komplex' egenskap att utgöra medel för uppnående av samma ändamål, skulle man nämligen genom en rent förståndsmässig undersökning kunna fastställa, vilket av de båda komplexen som vore att föredraga, ty företråde förtjänade givetvis det komplex, genom vars förverkligande ändamålet mest skulle tillgodoses. Vi hade alltså därmed funnit den efterlysta måttstocken för värderingen.

För att belysa tankegången vilja vi välja ett exempel. Fastän lagen medgiver expropriationsrätt för anläggande av järnväg, kan man icke gärna antaga, att anläggandet av järnväg i och för sig skulle få betraktas såsom någonting värdefullt. Järnvägsbygget är blott ett medel för att tillgodose kommunikationsändamålet, d. v. s. för att möjliggöra bättre forsling av människor och varor. Icke heller kommunikationsändamålet är emellertid ett i och för sig värdefullt ändamål, utan man kan vidare fråga, varför i det eller det fallet kommunikationerna böra underlättas. Orsakerna till kommunikationsbehovet kunna vara skilda, såsom kommunikationernas vikt för handel och industri, deras betydelse för kulturella strävanden eller det strategiska värdet av kommunikationsleden. Om nu i ett givet fall det gäller att bestämma det inbördes värdet av järnväg och landsväg, skulle man möjligen kunna mena, att eftersom båda tjäna kommunikationsändamålet, det skulle vara möjligt att på antytt sätt företaga en jämförelse utan att behöva skrida till egen subjektiv värdering.

I praktiken visar det sig emellertid, att man sällan kan tillämpa detta enkla förfaringssätt. Det räcker icke att gå blott till den när-

maste värderingssynpunkten, i det anförda exemplet kommunikationsändamålet. Järnvägen och landsvägen tjäna nämligen i allmänhet icke kommunikationerna mellan alldeles samma orter. Landsvägen är ju i stånd att förmedla trafiken också mellan närbelägna orter. Man kan därför icke undgå att taga ställning till frågan, varför kommunikationerna i ett givet fall böra tillgodoses. Man kommer då in på de varjehanda speciella fördelar, som äro förknippade med järnvägen eller med landsvägen, och det inträffar lätt, att den ena av dessa anläggningar medför fördelar i främsta rummet för ett och den andra för ett annat ifrågakommande ändamål, och därmed har man förlorat den eftertrådade gemensamma värderingssynpunkten. Än tydligare visar sig svårigheten att finna en gemensam och obestridd synpunkt för värderingen, om det gäller att jämföra så olika saker som t. ex. järnväg och kyrka.

Om man än sålunda i dessa fall icke kan vinna värdeomdömen på rent logisk väg, kan man dock genom att taga sin tillflykt till gängse värdesättningar ävensom till de ändamål, man, på sätt vi nedan skola utveckla, tillskriver rättsreglerna, på någorlunda allmänligt sätt bedöma de vid konkurrerande företag knutna ändamålets inbördes betydelse. Inom samhället äro vissa värdeomdömen tämligen allmänt antagna, och dem kan man anlita, då den nyss dryftade metoden slår slint. I själva verket bygger också den förra metoden på iakttagelsen, att vissa värdeomdömen äro förhärskande, ty det är den allmänt gängse uppfattningen, som låter oss anse, t. ex. att en järnväg icke i och för sig har något värde. Hänvisningen till sådana värderingar lider emellertid av den svagheten, att dessa omdömen röra ändamål in abstracto, medan det vid expropriation ju gäller att bedöma värdet av de i det särskilda fallet ifrågavarande ändamålen. Detta försvårar bedömandet men förhindrar dock icke, att man anlägger dessa allmänna värdesynpunkter på det särskilda fallet. Somliga slags ändamål äro av beskaffenhet att så gott som aldrig kunna besegra vissa andra slags ändamål. Det kan t. ex. näppeligen vara riktigt att låta expropriera begravningsplats för att

anordna en möteslokal, och knappast är det heller riktigt att bevilja expropriationsrätt för att åstadkomma skogsåterväxt å område, som samtidigt begäres till skjutbana av betydelse för skjutskicklighetens utveckling. Om det i stället gäller att avgöra, huruvida en järnväg skall få framdragas över en kyrkogård, måste man däremot noga beakta de förevarande ändamålets styrka i det särskilda fallet. Att uppställa bestämda regler, efter vilka kampen mellan olika ändamål i varje fall skulle avdömas, är uppenbarligen mycket svårt.

Med detta tro vi oss ha klarlagt, att Konungen vid avvägningen mellan skilda hänsyn har att hämta ledning ur allmänna värdeuppfattningar. Vi måste visserligen medgiva, att det ofta ställer sig svårt att avlyssna det allmänna omdömet, varför Konungen ofta måste tillgripa egna värderingar. Det synes oss likväl uppenbart, att i främsta rummet de i samhället rådande värdeomdömena och de rättsregler tillskrivna ändamålen skola i möjligaste mån tagas till efterrättelse. Icke ens där ExprL talar om ändamål, som »äger väsentlig betydelse för det allmänna», eller »ideellt ändamål av synnerlig vikt»¹ eller använder liknande uttryck, är frågan om expropriationens tillåtlighet hänskjuten till Konungens personliga värderingar, utan Konungen har att efterforska de i samhället härskande värderingarna och de rättsregler tillskrivna ändamålen icke annorlunda än en domare, som tvekar inför tillämpningen av en rättsregel med svårbestämt rättsfaktum.²

¹ § 1 första stycket punkterna 6 och 8.

² Se W. JELLINEK, Gesetz, Gesetzesanwendung und Zweckmässigkeits-erwägung, Tüb. 1913, s. 70 ff., BÜHLER, Die subjektiven öffentlichen Rechte, Berl., Stuttg. & Lpz 1914, ss. 27 ff. (observera särskilt s. 39) och 172 f., samt TEZNER, Das freie Ermessen der Verwaltungsbehörden, Lpz & Wien 1924 (Wiener staatswissenschaftliche Studien, N. F., Bd 6.). Jfr även REHFISCH s. 27 ff. LAYER behandlar s. 266 ff. avgörandet av huruvida ett åberopat ändamål förmår motivera en viss expropriation och framställer ss. 273, 281 och 301 ff. detta avgörande som en akt av rättsskipning, varvid likväl den avgörande skulle ha att i mycket följa sitt fria bedömande. O. MAYER hävdar ss. 3, 6, 13 och 18 f., att frågan, om ett visst ändamål är av beskaffenhet att kunna framkalla expropriation, väsentligen är underkastad den avgörandes fria bedömande, och samma åsikt uttrycker PRAŽÁK skarpt s. 18.

Varför sker expropriation? Med det sagda får det anses vara tillräckligt talat rörande frågan, när expropriation äger rum. Vi övergå därför nu till det andra Frågan har för oss en spörsmål, som uppställts till behandling i denna uppsats, nämligen specifikt juridisk innebörd, nämligen att detta: varför sker expropriation? Hur kommer det sig, att det exproprieras?

Innan vi inlåta oss på försök att besvara denna fråga, är det de lege lata för expropriationsinstitutet. nödvändigt att klargöra frågeställningen. Vid närmare eftertanke visar det sig nämligen, att frågan för oss, som använda rent juridiska betraktelsesätt, får en särskild innebörd, som kanske icke utan vidare faller i ögonen. Det finns flera sätt att uppfatta frågan, och endast ett av dem kommer oss vid.

För det första kan man naturligtvis från en synpunkt se förklaringen till expropriationsinstitutet eller till varje särskild expropriation i ett historiskt skeende. Man har då att söka påvisa de sociala, ekonomiska eller andra förhållanden, som blivit orsaker till införande av expropriationsinstitutet. Vill man vara grundlig, hör man väl även utreda de lagstiftande myndigheternas sammansättning, åsikter och verksamhet i avseende å expropriationsinstitutet. Och önskar man förklara viss särskild expropriation såsom historiskt faktum, har man därjämte att klargöra de förhållanden, som i det ifrågavarande särskilda fallet äro motiv till expropriationsrätts sökande och meddelande, samt de personers ställningstagande, vilka ha att göra med expropriationen. Undersökningar av sådant slag kunna säkerligen i många fall löna mödan. Men tydligt är också, att de icke tillfredsställa juristen. De tjäna att klarlägga ett historiskt skeende, men sådant klarläggande är icke en tillräcklig forskningsuppgift för juristen, vilken vill utfinna den gällande rätts regler. Klarläggandet av det faktiskt skeende är för honom endast ett led i arbetet på rättsreglers utfinnande. Följaktligen kunna vi icke ställa som huvudsaklig uppgift för oss att historiskt förklara expropriationsinstitutet eller dess användning.

För det andra är det möjligt att fatta frågan, varför expropriation äger rum, såsom spörjande efter skäl till bibehållande av den

gällande rättens expropriationsinstitut. Expropriationsreglerna äro ju givna i lag och kunna avskaffas genom lagstiftning. Givetvis har det sin stora betydelse att göra klart, huruvida de äro värda att bibehållas, helt eller delvis oförändrade. Vill man besvara den frågan, har man att undersöka, om det faktiska tillstånd, som råder, när en ifrågavarande regel gäller, är bättre än det tillstånd, som skulle råda, ifall ingen eller en annan regel gällde i stället. Men icke heller ett sådant klargörande, som väl tillkommer en lagstiftare, är ett tillräckligt mål för juristen. Det är sant, att undersökningar av nu antydd art äro av värde för honom, men de äro icke tillräckliga för att leda till utfinnande av gällande rättsregler.

Man kan emellertid fatta frågan, varför expropriation äger rum, i en tredje betydelse, som anvisar ett mål av stor vikt för juristen, och det är denna tredje mening vi vilja inlägga i frågan, när vi i det följande gå att besvara densamma. Innan vi bestämt angiva den innebörd, vi vilja giva frågan, nödgas vi emellertid för bättre insikts skull göra en summarisk analys av sättet att utfinna rättsregler.

Vid ett första påseende kunde det tyckas, som vore rättsutfinnandet på det hela taget icke förenat med större svårigheter. Man har ju att läsa lagar och prejudikat, och av dem borde man väl kunna inhämta tillräckligt för ett säkert avgörande av de flesta fall, som komma under bedömande. Närmare eftertanke giver emellertid vid handen, att de rättsuttryck, som man finner i lag eller rättspraxis, icke alltid äro fullt otvetydiga och att det kan dyka upp fall, för vilka lag eller rättspraxis, om man håller sig till allenast vad som är fullt tydligt, icke giva någon regel alls. Trots dessa omständigheter innehåller dock den först uttalade meningen den sanningen, att det finns rättsregler, som äro uttryckta på ett så tydligt sätt, att de icke vålla rättsutfinnaren större bekymmer. Svårigheterna vid rättsutfinnandet röra i stället de fall, för vilka icke finnas tydligt uttryckta rättsregler, och det gäller för oss att undersöka, huru rättsutfinnaren går till väga beträffande sådana fall.

Eftersom rätten icke får vara utlämnad åt dens godtycke, som i det särskilda fallet använder densamma, måste det finnas någon metod att av de tydliga rättsuttrycken sluta sig till rättsreglerna för icke tydligt reglerade fall. En rättsregel innehåller emellertid ingenting annat än förklaringen, att om viss förutsättning föreligger, skall viss rättsföljd inträda. En rättsregel, vore den än aldrig så tydligt uttryckt, giver därför i och för sig ingen vägledning för utfinnandet av andra rättsregler.

Det måste nämligen framhållas, att även om man skulle anse, att alltid en av rättsordningen för fall av viss förutsättnings förhanden-
varo stadgad rättsföljd är värdefull, man dock icke därav kan sluta något beträffande fall, då denna förutsättning icke föreligger. För att man skall kunna draga någon slutsats av de tydligt uttryckta rättsreglerna för utfinnande av andra rättsregler, kräves i stället, att man tänker sig den tydligt uttryckta rätten samt den sökta rätten såsom konsekventa utslag av en överordnad princip. En sådan princip äger man enligt ett mycket vanligt föreställningssätt i en vilja, varav rättsordningen skulle vara uttryck. Emellertid anse vi det vara ådagalagt, att rättsreglerna icke äro uttryck av vilja.¹ Vi inbilla oss därför icke, att vi genom undersökningar skulle kunna upptäcka verkliga yttringar av en påstådd rättsvilja. Men detta hindrar icke, att man faktiskt vid rättsutfinnandet arbetar med föreställningar om rättsordningen såsom bestämd av, bland annat, element, som ingå i viljeakter, nämligen ändamålsföreställningar. Och så vitt vi kunna förstå, förtjänar detta arbetsätt gillande, emedan det leder till rättsregler, som tjäna mänskliga ändamål. Metoden är dessutom så fast rotad, att den anses i stor utsträckning förbindande för domaren.²

---

¹ Se HÄGERSTRÖM, Är gällande rätt uttryck av vilja? i Festskrift tillägnad Vitalis Norström, Gbg 1916, och Till frågan om den objektiva rättens begrepp, I, Upps. & Lpz 1917.

² Jfr HÄGERSTRÖM, Till frågan om den objektiva rättens begrepp, I, Upps. & Lpz 1917, s. 38 ff.

Vi ha nu att granska dessa ändamålsföreställningar, med vilka man enligt det sagda arbetar vid rättsutfinnandet. Man föreställer sig, att de tydligt uttryckta rättsreglerna utsäga, att under de i rättsreglerna beskrivna förutsättningarna rättsföljdernas inträde är ett ändamål, som är i och för sig värt att vinna eller är gott såsom medel till uppnående av något bakomliggande ändamål. När det gäller att bestämma, vad det är hos en viss rättsföljd, som gör dess inträde eftersträvansvärt, går man till iakttagelser rörande människors ändamålsföreställningar. Efter vissa, skäligen dunkla, regler bestämmes, vilka mänskliga ändamålsföreställningar man intolkar i rättsuttrycken. Man tager hänsyn till vad man lyckas utröna beträffande de ändamålsföreställningar, lagstiftande personer hyste, när de stiftade en ifrågakommande lagregel. Vidare tager man hänsyn till ändamålsföreställningar hos folk i allmänhet på den tid, en ifrågakommande lagregel tillkom, och i närvarande tid på det sätt, att man söker utfundera, vad en person med sådana ändamålsföreställningar skulle ha avsett med rättsuttrycken, om dessa frambragts av honom. Ytterligare tager man onekligen hänsyn till vad man själv skulle ha avsett med rättsuttrycken, om man själv velat frambringa dem. Genom en sammansatt och svårutredd tankeoperation föreställer man sig alltså rättsuttrycken såsom ändamålsbestämda. I anslutning till de ändamål, man på detta sätt tillskriver de tydligt uttryckta rättsreglerna, utfinner man så rättsregler för fall, som ej blivit tydligt rättsligt reglerade. Man undersöker nämligen, vad en person, som satt sig före de ändamål, man tillskrivit de tydligt uttryckta rättsreglerna, och som i allmänhet strävar efter uppnående av de ändamål, vilka leda de nyss antydda olika personerna, kan antagas vilja giva för regel för de fall, vilkas reglering man söker.¹

¹ Det går icke för sig att för de icke tydligt reglerade fallen utan vidare antaga regler, som man anser stämma med samhällsnyttans krav. Åsikterna om vad som är nyttigt äro nämligen alltför växlande. För att rätten icke skall vara för mycket beroende av domarens individualitet, är det nödvändigt, att man på något sätt vid bestämmandet av rättens ändamål är bunden av rättsuttrycken. Svårare är att avgöra, i vad mån man därvid skall rätta sig efter olika ifråga-

Denna kortfattade och självfallet ofullständiga framställning av rättsutfinnandet må kompletteras med en erinran om att rättvisans idé kräver möjligaste mån av konsekvens i rättsordningen. Därför måste man vid rättsutfinnandet taga hänsyn till så många tydliga rättsuttryck som möjligt. Vidare följer av kravet på konsekvens, att även de icke tydligt uttryckta utan först med konst utfunna rättsreglerna skola tagas i betraktande vid rättsutfinnandet. Detta kan därför liknas vid en ekvation, i det man arbetar med obekanta regler och söker ett innehåll åt dessa, vilket i möjligaste mån stämmer med alla, såväl bekanta som obekanta, regler. Det obestämda i rättsutfinnandet ökas ännu mera därigenom, att de tydliga rättsuttrycken, emot vad vi hittills låtit påskina, icke äro så tydliga, att det icke skulle kunna komma i fråga att med anledning av andra rättsregler modifiera deras betydelse.

Vår skissartade framställning av den rättsutfinnande verksamheten har varit tillräcklig för att låta oss inse, att rättsutfinnaren tänker sig rättsreglerna ändamålsbestämda. På denna insikt taga vi fasta, ty den tillåter oss att fatta den inledningsvis uppställda frågan i en betydelse, som avviker från de två, vi förut dryftat, och är specifikt juridisk.¹ När vi i det följande söka besvara frågan, varför expropriation äger rum, låta vi densamma gälla det eller de ändamål, som juristen enligt det nu utvecklade måste tillskriva expropriationsinstitutet. Vår undersökning kommer med ett annat uttryck att gälla expropriationsinstitutets grund de lege lata.²

---

kommande personers ändamålsföreställningar. Om samhällsnyttan såsom princip för rättsutfinnandet se vidare nedan s. 40 noten.

¹ Eller rättsdogmatisk.

² Det händer, att man som en rättsregels grund betecknar ett visst förhållande hos rättsfaktum, t. ex. skuld vid handlings företagande. Vi vilja själva ej bryta med detta språkbruk; jfr nedan s. 74 ff. Ser man närmare efter, torde man dock finna, att ett sådant förhållande i och för sig aldrig är tillräckligt att motivera rättsföljden utan att härför kräves ytterligare, att denna senare framstår på något sätt som värd att förverkligas. Detta vill säga, att tanken på förhållandet hos rättsfaktum får betydelse, endast om föreställningen om detsamma förbindes med en ändamålsföreställning.

Det inses lätt, att fastän vår uppgift blir att utreda expropriationsinstitutets ändamål i denna specifikt juridiska mening, vi dock kunna få användning för undersökningar, som tjäna till besvarande av de två förut dryftade möjliga frågorna. Givetvis är det av vikt att något känna till det historiska skeende, som expropriationsinstitutet har att tacka för sin tillkomst, och av vår nyss lämnade framställning framgår även, att i sökandet efter ett rättsinstituts grund de lege lata kan ingå undersökningar, som icke mycket skilja sig från utredningar av skälen till institutets fortbestånd. De sistnämnda utredningarnas syfte kan sägas vara att belysa institutets grund de lege ferenda. Sökandet efter grunden de lege lata underlättas genom undersökningar av det historiska skeendet och av grunden de lege ferenda men kräver utredningar därutöver. Å andra sidan är emellertid att märka, att fastställande av ett instituts grund de lege lata icke angiver någon bestämning hos verkligheten och icke heller behöver framställa några övertygande skäl för institutets fortbestånd. Någon egentlig förklaring av expropriationsinstitutet vinna vi därför icke, även om vi lyckas finna institutets grund de lege lata. Och själva frågan, varför expropriation äger rum, får för oss en innebörd, som avviker från allmänna språkbrukets mening med dessa ord, i följd varav vår formulering av frågan är i viss mån vilseledande och vårt besvarande av densamma enligt vanligt sätt att se otillfredsställande. Vår föresats att inskränka oss till utläggning av den gällande svenska rättens expropriationsinstitut låter oss emellertid anse vår uppgift vara allenast att finna institutets grund de lege lata.

Vi ha nu ställt oss som uppgift att finna grunden till expropriationsinstitutet de lege lata och kunna övergå till att söka lösa uppgiften. Spanandet efter de ändamål, vilka skulle vara institutets grund, är väsentligen underlättat därav, att ExprL själv angivit ändamål, för vilkas vinnande expropriation synes äga rum; vi mena de ovan omhandlade ändamålen, som kunna tjänstgöra såsom expropriationsändamål. Det ligger naturligtvis nära till hands att antaga,

Expropriationsinstitutets grund är de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen.

att dessa ändamål äro expropriationsinstitutets grund. För att ett sådant antagande skall vara riktigt, kräves, såsom torde framgå av vår ovan givna framställning, att de av ExprL angivna ändamålen stå i sådant samband med de av expropriationsinstitutet stadgade rättsföljderna, att dessa rättsföljders inträde framstår som medel till dessa ändamåls vinnande. Detta är också fallet men på ett sätt, vars egendomliga beskaffenhet fordrar en liten jämförande studie för att rätt uppfattas.

Beträffande de flesta rättsregler gäller, att inträdet av de av dem stadgade rättsföljderna gjorts beroende av något faktums inträffande. Att rättsreglerna tänkas bestämda av ändamål betyder åter, som sagt, att de av reglerna stadgade rättsföljderna framstå som ändamål eller medel till ändamåls uppnående. Eftersom emellertid rättsföljdernas inträde gjorts beroende icke av dessa ändamåls krav utan av faktas inträffande, avhänger det av den större eller mindre skicklighet, med vilken reglerna uppställts, huruvida rättsföljdernas inträde verkligen innebär uppnående av de rättsreglerna tillskrivna ändamålen eller är medel till sådant ändamåls vinnande. Köpeinstitutets regler bringas, för att taga ett exempel, till tillämpning, så snart ett köpeavtal ingåtts. Men köpeavtal kunna komma till stånd snart sagt under vilka omständigheter och i vilka syften som helst. Det kan därför hända, att ändamålet med köpeinstitutet, som väl är att på det eller det sättet befordra fördelningen av nyttigheter, i det särskilda fallet förfelas. Om vi välja ett annat exempel, såsom regler, vilkas ändamål är att hindra spridningen av smittosam sjukdom, kunna vi lätt inse möjligheten av att de stadgade rättsföljderna, vilkas inträde knutits vid rättsfaktas inträffande, långt ifrån att tillgodose rättsreglernas ändamål tvärtom icke blott i enstaka fall utan rent av på det hela taget motarbeta ändamålets uppnående.

I fråga om expropriationsinstitutet äro nu emellertid förhållandena i det nu vidrörda avseendet väsentligt olika mot vad de äro vid de flesta rättsinstitut. Expropriationsreglernas tillämpning är gjord beroende icke så mycket av något faktums inträffande som

fastmera av förhandenvaron av vissa ändamåls krav. Rättsföljden expropriation inträder, såsom vår föregående framställning givit vid handen, enligt expropriationsreglerna nämligen endast i de fall, då den är medel till vinnande av något med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål.¹ Dylika ändamål fylla alltså det krav, ändamål måste fylla för att kunna vara ett rättsinstituts grund, nämligen att vara så beskaffat, att institutets rättsföljder framstå såsom medel till ändamålets vinnande. De ifrågavarande ändamålen fylla t. o. m. den uppställda fordran synnerligen väl, i det att expropriation icke endast av rättsutfinnaren måste antagas vara avsedd som medel till dessa ändamåls vinnande utan enligt rättsreglerna *skall* vara sådant medel samt icke allenast *på det hela taget* är sådant medel utan *skall* vara det *i varje särskilt fall*, då expropriation äger rum. Detta för expropriationsinstitutet egendomliga förhållande plägar man uttrycka med orden, att expropriation äger rum för expropriationsändamålets uppnående. Uttryckssättet förefaller oss emellertid kunna giva anledning till oklarhet. Det må nämligen betonas, att expropriantens ändamålsföreställningar äro likgiltiga för inträdet av rättsföljden expropriation. Expropriationsinstitutets ifrågavarande egendomlighet beskrives därför i vårt tycke tydligare, om man säger, att expropriation äger rum, då den är nödig för expropriationsändamålets vinnande.²

Det sagda är dock behäftat med den inskränkningen, att expropriation äger rum, icke utan vidare så snart ett ändamål av viss beskaffenhet för sitt uppnående kräver sådan utan först om ett expropriationsförfarande sättes i gång. Vår sats om expropriationsinstitutets egendomlighet får alltså icke tagas bokstavligt, eftersom

---

¹ Expropriationsinstitutet är alltså så beskaffat, att icke endast man för rättsutfinnandets skull föreställer sig expropriationsreglerna ändamålsbestämda utan att även i själva rättsreglerna ingå föreställda ändamål.

² Från nu angivna synpunkt består det en skarp skillnad mellan expropriation och rättsförändring, som beror på dolös skadegörelse. Den sistnämnda inträder, då ett visst faktum, nämligen den dolösa skadegörelsen, inträffat, låt vara att detta faktum utgöres av, bland annat, en på effekten på visst sätt riktad vilja.

rättsföljden expropriation för sitt inträde beror icke bara av sin ändamålsenlighet utan även av visst faktums inträffande. Detta sammanhänger med att den av oss påvisade skillnaden mellan expropriationsinstitutet och de rättsinstitut, vilkas rättsföljders inträde beror av rättsfaktums inträffande, icke är skarp. Det kan hända, att en lag låter en av densamma stadgad rättsföljd bero av förutsättning, vilkens inträffande man kan överskåda, och i så fall är det ju tänkbart, att man kan utreda, att det lagen tillskrivna ändamålet tillgodoses genom inträdet av rättsföljden i varje särskilt fall. Vi kunna som exempel på sådana rättsregler välja den i allt fall möjliga lagregeln, att alla vid lagens tillkomst förefintliga jordegendomar av viss beskaffenhet skulle tillfalla staten.

En inskränkning i annat avseende lider vår sats, att expropriation äger rum, då densamma är nödig för vinnande av expropriationsändamålet, genom tionde punkten i § ExprL.¹ I det lagrummet stadgas, att expropriation må ske för kronans övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård. Förutsättningen för expropriation är nämligen i detta fall, såsom vi redan tidigare antytt², trots formuleringen av i § icke förhandenvaron av ett expropriationsändamåls krav utan det faktum, att ägaren försummat vården.³ Därigenom synes oss expropriation enligt tionde punkten högst avsevärt skilja sig från expropriation enligt vilken som helst av de andra punkterna i i § ExprL, och vi anse oss kunna i detta sammanhang bortse från tionde punktens expropriationsfall såsom innebärande ett undantag.

Om vi bortse från det berörda undantagsfallet, tro vi oss efter de nu gjorda utredningarna kunna angeva grunden de lege lata till ExprL:s expropriationsinstitut. Såsom vi redan antytt ligga nära

---

¹ Att för övrigt expropriations omfattning icke alltid beror blott av expropriationsändamålets krav, framgår av det ovan sagda; se s. 11 ff.

² Se ovan s. 6 f.

³ ExprL:s regler i 68 och följande §§ om lösningsrätt till exproprierad egendom torde icke ha tillämplighet på tionde punktens fall.

till hands, se vi expropriationsinstitutets grund i de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen. Med en annan användning av samma tanke kunna vi säga, att institutets ändamål är att möjliggöra någon i 1 § ExprL beskriven användning av sak. Därmed anse vi oss ha löst den uppgift, vi ha ställt oss, och från specifikt juridisk synpunkt besvarat frågan, varför expropriation äger rum. Det torde framgå av den utredning, vi gjorde i samband med uppgiftens ställande, att det icke kan komma i fråga för oss att dryfta det mer eller mindre lämpliga i de skilda ändamålen tillgodoseende. Vi kunna med det mål, vi satt oss före, omöjligen giva oss in på diskussion t. ex. av frågan, huruvida ExprL gör klokt i att medgiva expropriation av mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor.

Däremot skulle det kunna vara en ytterligare uppgift för oss att I vad avseende äro de med mera ingående än hittills skett undersöka ändamålsföreställningarna expropriationsmöjlighet hos en rättsutfinnare, som sysslar med expropriationsinstitutet, och försöka fastställa, vad det väl kan vara för egenskap hos dessa utrustade ändamålen tillräckligt betydelsefulla för att kunna vara grund till expropriationsinstitutets grund? En utomordentligt vanlig åsikt förklarar de föreställda ändamålen för rättsutfinnarens ögon framstå som tillräckligt betydelsefulla för att kunna vara grund till expropriationsinstitutet. Härpå svaras vanligen, att expropriationsändamålens vikt med tillhjälp av påståendet, att expropriationsändamålens vinnande skulle ligga i det allmänna eller, som man också säger, det offentliga intresset. Detta tillgodoseende skulle alltså vara ett bakom de i ExprL angivna ändamålen liggande ändamål, som förlänade desamma deras vikt. Man skulle då kunna säga, att expropriationsinstitutets grund vore allmänt eller offentligt intresse eller rättare tillgodoseende av sådant, något som åter med andra ord kan kallas allmänt eller offentligt ändamål.¹ Den oklarhet, som emellertid vid-

¹ Att offentligt intresses tillgodoseende är expropriationsinstitutets grund, är den helt förhärskande uppfattningen. Undantag är norska författares åsikt, att expropriation får ske i enskilt intresse; se ASCHENHOUG Statsforfatning s. 42 f.,

låder föreställningen om allmänt eller offentligt intresse, tillika med det stora inflytande, samma föreställning utövar, gör det angeläget för oss att ägna densamma en undersökning. Vi ställa oss därför nu såsom uppgift att undersöka, i vad avseende de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen för rättsutfinnaren framstå som betydelsefulla. Vår framställning kommer att väsentligen forma sig till en kritik av den härskande uppfattningen av expropriationsinstitutet såsom buret av allmänt eller offentligt intresse och får i tillbakavisandet av gängse föreställningar sitt egentliga värde, medan däremot de positiva resultatet, såsom vi skola se, bliva skäligen obetydliga. Även gendrivanget av misstag har emellertid sin betydelse, och vi tro t. o. m., att den framställning, vi nu gå att lämna, skall bliva den del av uppsatsen, som mest klarlägger expropriationsinstitutets beskaffenhet.

Det som särskilt eggjar till sökande efter omständigheter, vilka giva vikt åt de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen, är den undantagsställning, expropriationsinstitutet intager i rättsordningen. Vi ha redan påpekat, att rättsreglerna vanligen knyta rättsföljdernas inträde till inträffandet av rättsfakta men att så icke är förhållandet beträffande expropriationsinstitutet. Vi konstatera nu i fråga om rättsregler av det vanliga slaget, att rättsfaktum mycket ofta består av någon sorts uttryck av önskan från dens sida, som kan tänkas bliva lidande av rättsföljdens inträde, att rättsförändringen skall äga rum.¹ Stundom åter består det inträffande rättsfaktum i något förhållande hos den av rättsförändringen lidande, som är ägnat att låta hans anspråk på bevarande av status quo te sig mindre befogat än förut. Exempel på sådana rättsförändringar erbjuda reglerna om förverkande och om tjugoårig hävd. Från

---

SCHEEL s. 163 ff. och MORGENSTIERNE s. 660. De norska författarnas åsikt sammanhänger med att expropriationsbegreppet i Norge fattas mycket vidsträckt.

¹ Jfr L. II D. de R. I. (50, 17) (POMPONIUS): Id quod nostrum est sine facto nostro ad alium transferri non potest. Jfr om principen vidare USSING, Skyld og Skade (ak. avh.), Khvn 1914, s. 72 ff.

dessa typer av rättsregler skilja sig ju expropriationsreglerna väsentligt, då ju de senares tillämplighet är beroende av tillämpningens ändamålsenlighet.

Det må visserligen medgivas, att det alls icke saknas rättsregler, som i förevarande hänseende närma sig ExprL:s regler. Man tänke på de till grannelagsrätten hörande regler, enligt vilka man får använda sin grannes mark i vissa avseenden för att undvika olägenhet för sig själv. Men släktskapen mellan ExprL och t. ex. lagen den 29 juni 1926 om enskilda vägar överskyles för den allmänna uppfattningen i någon mån av den omständigheten, att den senare lagen behandlar förhållanden mellan närliggande fastigheter. Vidare finnas en mängd förvaltningsrättsliga regler, som i nu ifrågasvarande hänseende visa tämlig likhet med expropriationsreglerna. Inom förvaltningsrätten är det nämligen icke sällsynt, att myndighet äger efter sitt omdöme genom de föreskrifter, den finner lämpliga, ändra samhällsmedlemmarnas rättsställning för vinnande av i lag angivna ändamål. Sådana föreskrifter äro t. ex. föreskrifter av hälsovårdsnämnd enligt hälsovårdsstadgan den 19 juni 1919. Det åter, som gör, att dylika förvaltningsrättsliga föreskrifter i allmänhet icke uppfattas som fullt jämförliga med expropriationsreglerna, är den omständigheten, att de oftast innebära blott smärre modifieringar i rättighetshavares rådighet.

Läger man samman allt det, som vi nu antytt, finner man, att ExprL ter sig såsom ett undantag. Det är ovanligt, att en rättighetshavare mister den sak, rättigheten gäller, blott därför, att någon annan behöver denna sak för ett företag, han vill sätta i gång. Det är denna egendomlighet, man vill förklara, och såsom förklaring har man tillgripit teorien om det allmänna intressets krav.

När man ser det utmärkande för de ändamål, som kunna tjänstgöra såsom expropriationsändamål, i deras påstådda egenskap att överensstämma med det allmänna intressets krav, torde man i allmänhet ha skarp blick för expropriationsreglernas olikhet mot andra regler. Man menar, att det näppeligen kan gå för sig att låta en rättighets-

havares intresse så kraftigt som genom expropriation sker tillbaksättas blott därför, att en annan persons intresse det kräver, men att tillbaksättandet däremot är försvarbart, om allmänt intresse fordrar detsamma. Det gängse talet om allmänt intresse som expropriationsinstitutets grund behöver därvid icke betyda mera, än att institutet anses ha sin grund i att expropriation erfordras för uppnående av ändamål av stor vikt för samhällsmedlemmarna i gemen eller en större grupp bland dem.¹ Man menar: *salus publica suprema lex esto*. Ofta tillspetsas emellertid tanken på allmänt intresse till en motsättning mellan allmänt och enskilt intresse, varvid expropriationen anses innebära det allmänna intressets seger över det enskilda.² Icke ens denna mera utvecklade föreställning om motsättning och seger är tillräcklig för alla att angiva grunden till expropriationsinstitutet. Somliga anse nämligen, att icke den omständigheten allena, att expropriation krävs för ändamål av betydelse för många, kan rättfärdiga expropriationen. Man finner det icke riktigt att uppoffra en persons viktiga intressen för andra personers skull, vore de andra än så många. Endast för det fall övervinner man sin motvilja mot sådana uppoffringar, att den person, vilkens intresse eventuellt skulle uppoffras, har del även i det segrande intresset. Detta är just fallet, menar man, när det allmänna intresset gör sina krav gällande mot medlem av samhället, ty denne är ju en del av det allmänna och göres alltså icke till medel för uppnående av annans

¹ Mer än detta synes icke framgå av de utläggningar, genom vilka LAGUS s. 11 ff., THIEL s. 3 f. och PRAŽÁK s. 3 f. komma till det resultatet, att expropriation är rättfärdigad, emedan statsändamål eller det allmännas behov måste gå före enskilda intressens tillgodoseende.

² GRÜNHUT s. 4 ff., SIEBER s. 10 ff. och SCHELCHER s. 7 resonera på ungefär följande sätt. Statens uppgift är att tillgodose det allmänna intresset. För att uppnå detta ändamål måste den tillgodose enskildas intressen. Men så snart enskilt intresses tillgodoseende skulle strida mot allmänt intresse, skall det enskilda intresset uppoffras för det senare, vilket tillgodoseende är statsändamål. Och detta är icke så hårt, som det synes vara, eftersom de enskildas intressen bliva i så många andra avseenden betjänade av staten. — På en skarp motsättning mellan offentligt och enskilt intresse bygga också HÄBERLIN s. 150 ff. och NEUMANN s. 389 ff.

ändamål.¹ Genom att antaga, att expropriation sker i allmänt intresse, anser man sig därför ha funnit nyckeln till problemet, huru det väl kan komma sig, att en så hänsynslös rättsförändring som den, expropriation innebär, får äga rum.

Vi vilja nu utförligt dryfta den gängse åsikten om det allmänna Begreppetall-intresset som expropriationsinstitutets grund. Det är därvid säkert mänt intresse. lämpligt att icke gå närmare in på de skilda varianterna av denna åsiktsriktning utan helt generellt utreda, vad väl kan gömma sig under det vanliga talet om allmänt intresse.

Först måste vi i någon mån göra klart för oss, vad intresse är. I det syftet gå vi till den psykologiska vetenskapen och inhämta av denna, att man därinom fattar intresse i betydelse av antingen ett mer eller mindre momentant ställningstagande inför ett föremål eller en verksamhet eller också en mera permanent riktning i en persons ställning till livets olika sidor. Intressena, säger psykologen vidare, utmärka sig för subjektivitet och växling samt kunna vara positiva eller negativa.² Vi torde icke för vårt behov behöva närmare ingå på psykologernas sätt att bestämma begreppet intresse utan kunna

¹ Ungefär en sådan tankegång synes föresväva MEYER s. 181. LEUTHOLD ansluter sig till tankegången genom sin åsikt, s. 332 ff., att allmänt och enskilt intresse harmoniera, varför enligt hans lära expropriat antingen själv är delaktig i det offentliga intresse, för vilket tillgodoseende expropriationen äger rum, eller också har ett »Sonderinteresse», som icke förtjänar synnerligt avseende; jfr nedan s. 48 noten. STAËL VON HOLSTEIN visar sig vara anhängare av det i texten beskrivna tänkesättet genom sitt yttrande, s. 39: »Expropriation må nämligen principiellt förekomma endast, där det samfällda och det enskilda intresset sammanfalla ur den gemensamma nyttans högre synpunkt. En åtgärd, som i själva verket betydde en överflyttning av visst värde från en ägare eller ägarkategori till en annan och till den senares ensidiga fördel, stode i strid mot borgerlig ordning.» En liknande tankegång ligger nog bakom LAYERS nedan s. 50 noten omtalade åsikt, att det kan exproprieras endast för ändamål tillhöriga en sammanlutning, av vilken expropriaten är medlem; se LAYER s. 219 ff.

² Vi följa v. SCHÉELE i Nordisk Familjebok, 2. uppl., art. Intresse, 1. Jfr emellertid även EISLER, Wörterbuch der philosophischen Begriffe, 3. Aufl., Bd 1, Berl. 1910, art. Interesse, samt H. H. AALL, Interessen som normativ idé, I, Kra 1913 (Videnskapsselskapets skrifter, 1913, II: 1.), s. 69 ff.

nöja oss med den omfattande och vaga föreställning, som den här givna beskrivningen är ägnad att framkalla. Det synes oss nämligen, att den föreställningen tillräckligt preciserar den något dunkla föreställning om intresse, som föresvävar lagstiftare ävensom rättsutfinnare eller rättsanvändare i allmänhet, när de, som de ofta göra, tänka på mänskliga intressen. Ur egen fatatur tillägga vi emellertid, att för rättsordningen och för oss, som behandla dess regler, ha endast de intressen betydelse, vilka man kan tänka sig tillgodoses genom mänsklig verksamhet eller överksamhet.

Efter inhämtande av denna psykologiens utsaga om intresses natur, skrida vi till en undersökning av det allmänna eller offentliga intresset. Redan vid första ansats till en sådan undersökning möter oss ett problem, som vi icke kunna gå förbi och vars lösande kräver ganska ingående analyser. Vi ställas nämligen inför frågan: kan det verkligen bland de av rättsordningen gynnade intressena göras en åtskillnad, så att somliga intressen anses allmänna och andra icke, eller äro icke fastmer alla av rättsordningen gynnade intressen allmänna eller offentliga?

Från lagstiftarsynpunkt te sig de av rättsordningen gynnade intressena i allmänhet som allmänna.

Detta inledande spörsmål föranleder oss att kasta en blick på lagstiftarens sätt att gå till väga vid sitt arbete. Vi mena icke de lagstiftande människornas verkliga arbetssätt, ty detta kommer oss nu icke vid. Vi ämna i stället syssla med föreställningarna hos en lagstiftare, som, fri från mänskliga brister, verkligen, när han stiftar en lag, ledes av tanken på ändamål, för vilkas vinnande man allmänt antager den ifrågavarande lagen ha stiftats.

Det är ändamålsföreställningarna hos en sådan idealisk lagstiftare, som vi vilja betrakta. Lagstiftaren tager givetvis hänsyn till de faktiska intressen, som samhällsmedlemmarna hysa och söker i stor utsträckning att inrätta lagreglerna till dessa intressens tjänst. De intressen, på vilka han därvid tänker, äro väl närmast de mera permanenta riktningar, om vilka vi nyss talade. Han nöjer sig emellertid icke med att utforska samhällsmedlemmarnas faktiska intres-

sen för att tjäna dem, i den mån han finner möjligt och önskvärt. Lagstiftaren lägger även den av honom samlade livserfarenheten omedelbart under egen värdering. Han kan därför med frångående av samhällsmedlemmarnas tycken anse, att deras sanna intressen äro beskaffade på ett sätt, som avviker från de av dem faktiskt hysta intressena. Med detta mena vi, att han anser, att samhällsmedlemmarna av någon anledning borde hysa andra intressen, än de hysa. Det kan därför hända, att han inställer sin verksamhet på befrämjande av intressen, som han på detta sätt tillskriver samhällsmedlemmarna. Slutligen må påpekas, att han naturligtvis åtminstone teoretiskt har möjligheten att alldeles bortse från samhällsmedlemmarnas såväl faktiska som sanna intressen och i stället inrätta rättsordningen för tillgodoseende av något alldeles objektivt ändamål. Han kan t. ex. anse religionens renhet äga ett av samhällsmedlemmarnas öden oberoende värde och därför ställa sig som mål att skydda densamma.

Från det sist nämnda förhållandet bortse vi emellertid på grund av dess ringa praktiska betydelse och betrakta i stället närmare de andra slag av ändamål, som lagstiftaren sätter sig före. Ett ändamål, som uppenbarligen vid många lagreglers tillkomst bestämmer lagstiftaren, är uppnående av nationalekonomiskt välstånd. Andra ändamål, som han med sin reglerande verksamhet tydligen söker vinna, är främjande av folkupplysning och folkknykterhet. Han ivrar även för familjeinstitutionens upprätthållande, för militär kraftutveckling och för en mängd helt olika ändamåls tillgodoseende. Oss intresserar det emellertid, att det är ett gemensamt drag hos så gott som alla dessa ändamål, att deras vinnande anses ligga i samhällsmedlemmarnas i gemen intresse, vare sig nu detta är faktiskt eller sant intresse. Uppenbarligen åsyftar lagstiftaren med de flesta lagar att gagna alla eller så gott som alla.

Det sist sagda antyder, att lagstiftaren likväl med somliga lagar icke avser att främja allas väl. Att icke tillgodoseende av allas in-

tressen alltid är hans ändamål, finner man genom att beakta den roll rättfärdighets- eller billighetshänsyn spela för lagstiftaren.¹ Liksom lagstiftaren i sin verksamhet strävar efter att tillgodose de nyss nämnda ändamålen, söker han också uppenbarligen att åstadkomma en rättfärdig ordning i sammanlevnaden mellan människor. På rättfärdighetsöverväganden bygger sålunda åtminstone delvis den lagstiftning till förmån för en viss kategori av medborgare, varpå arbetarskyddslagstiftningen och den nya äktenskapslagstiftningen till kvinnans förmån äro exempel. Ytterligare exempel på lagar, präglade av billighetsöverväganden, erbjuda lagstiftningen till skydd för de nomadiserande lapparna och reglerna om jordägares rätt att deltaga i gruvarbete jämte inmutaren. Det är nu visserligen sant, att lagstiftaren, när han strävar efter åstadkommandet av en rättfärdig ordning, tager den största hänsyn till vad samhällsmedlemmarna i gemen anse vara rättfärdigt. Likväl kan man icke beträffande alla av rättfärdighetshänsyn förestavade lagregler påstå, att lagstiftaren med deras stiftande åsyftar att tjäna allmänt intresse, ty det kan inträffa, att den fördel, som den stora massan av samhällsmedlemmar kan anses ha av något särskilt lagstadgande såsom led i en rättfärdig rättsordning, mer än uppväges av de nackdelar, denna särskilda regel för med sig för detta övervägande flertal av samhällsmedlemmar.

Denna analys av lagstiftarens föreställningssätt låter oss dock inse, att det sällan förekommer, att lagstiftaren stiftar någon lag i

---

¹ Man gör klokt i att med billighets- eller rättfärdighetskrav icke alldeles jämställa det s. k. rättsmedvetandets fordringar. Rättsmedvetandet torde till skillnad från billighets- eller rättfärdighetsuppfattningar innebära föreställning om rättsregler. Säkerligen uppkomma dessa föreställningar till mycket stor del genom inom samhället nedärvd kännedom om rättsreglers tillämpning; se LUNDSTEDT Hyresrätten s. 74 och Superstition s. 132. Om rättsmedvetandets betydelse för lagstiftaren torde kunna sägas, att det å ena sidan borde vara uppenbart, att lagstiftaren icke bör nöja sig med att följa rättsmedvetandets krav, eftersom de härröra ur en sådan källa, men att å andra sidan det borde vara lika uppenbart, att han måste taga någon hänsyn till dessa krav liksom till andra faktiskt hysta intressen inom samhället.

några få enskildas intresse. Nästan alla rättsinstitut äro i stället givna i allas eller mångas intresse, och man synes ha svårt att påstå annat, än att lagstiftandet övervägande sker i allmänt eller offentligt intresse. Någon avvägning mellan de enskildas intressen och något, som kan kallas allmänt intresse, företager lagstiftaren knappast, utan hans arbete kan snarare, fastän med stark generalisering, karakteriseras som sökande efter medel att tjäna det allmänna intresset.¹ Om man så vill, kan man säga, att han söker befördra samhällsnyttan.²

Vad nu beträffar expropriationsinstitutet, är att märka, att de fördelar, en expropriation skulle medföra, synas kunna tillfalla vem som helst av samhällsmedlemmarna. Man har därför all anledning att tro, att lagstiftaren, då han stiftade ExprL, åsyftade fördelar för samhällsmedlemmarna i allmänhet. Vid den hänsyn, lagstiftaren visat de intressen, som bliva lidande genom en expropriation, hava, på sätt vi i nästa uppsats komma att vidröra, nog billighetssynpunkter gjort sig gällande.³ Men även billighetshänsynen ha tagits i förhållande till samhällsmedlemmarna i gemen, ty vem som helst kan ju bliva utsatt för expropriation, och det måste därför vara ett intresse för alla samhällsmedlemmar, att expropriat icke blir alltför illa behandlad. Det gör sig vid stiftande av expropriationslag visst icke gällande någon motsättning mellan allmänt intresse och de enskildas intressen, utan alla de intressen, till vilka lagstiftaren tager hänsyn, te sig för honom såsom offentliga eller allmänna. Han väger icke mot varandra allmänt och enskilt intresse utan söker endast utforska, vilken rättsreglering samhällsmedlemmarnas över huvud intressen i ifrågavarande hänseende bjuda.

¹ Jfr KELSEN, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tüb. 1911, s. 269, i Archiv des öffentlichen Rechts, Bd 31, 1913, s. 77 ff., och Allgemeine Staatslehre, Berl. 1925, s. 81, HÄGERSTRÖM i Svensk Juristtidning 1920, s. 334 f., samt OLIVECRONA ST 1925 s. 322 ff.

² LUNDSTEDT proklamerar samhällsnyttan som princip för lagstiftandet; se LUNDSTEDT Hyresrätten s. 77 ff. och Superstition s. 129 ff.

³ Se nedan s. 77 f.

Från rättsut-
finnarsyn-
punkt kan
man urskilja
enskilda in-
tressen bland
de av rätts-
ordningen
gynnade.

Vi ha nu funnit, att man från lagstiftarsynpunkt icke skulle ha mycken glädje av att söka göra en åtskillnad mellan genom lagregler gynnade intressen, så att somliga skulle anses allmänna och andra icke, i det att en sådan åtskillnad skulle leda till det från vanligt föreställningssätt avvikande resultatet, att det vida övervägande antalet lagregler ansåges givna i allmänt intresse. Vi skola nu se, om icke åtskillnaden kan med bättre framgång i stället göras från dens synpunkt, som använder gällande rätt. Eftersom vi i dessa uppsatser betrakta vårt ämne från denna synpunkt, är det ju särskilt viktigt för oss att göra ett sådant försök. Våra nyss avslutade iakttagelser från lagstiftarsynpunkt ha för oss värde endast som förberedelse till den undersökning av rättsanvändarens föreställningssätt, vilken vi nu ämna företaga. Den del av rättsanvändarens verksamhet, som består i utredning, huruvida de i en given regel bestämda förutsättningar för regelns tillämplighet i det särskilda fallet föreligga, intresserar oss dock mindre. I stället drages vår uppmärksamhet till rättsanvändarens verksamhet för utfinnande av den rättsliga regleringen av fall, för vilka ej finnes tydligt uttryckt regel. Vi vilja således, närmare bestämt, iakttaga rättsutfinnandet, vilket vi ju för övrigt redan förut underkastat en visserligen föga ingående analys.

Vårt syfte föranleder oss att fatta i sikte en betydande olikhet mellan det material, som lagstiftaren har för ögonen, och det, varmed rättsutfinnaren arbetar. När lagstiftaren överväger uppställandet av en lagregel, söker han skaffa sig möjligast vida överblick över alla de fall, i vilka den tilltänkta regeln kommer att verka. Han undersöker, så gott sig göra låter, vilka bland mångfaldiga stridiga och behjärtansvärda ändamål den tilltänkta regeln kommer att tillgodose och vilka åter den kommer att motarbeta. Efter att på detta sätt hava undersökt verkan av regelns stiftande värdesätter han densamma och upphöjer därefter, om värderingen utfaller gynnsamt för regeln, denna till lag.

När regeln väl blivit lag, vidtager rättsutfinnarens arbete. För

honom, liksom för varje rättsanvändare, är emellertid regeln giltig oberoende av om och när den tillämpas eller vem eller vad dess tillämpning gagnar eller skadar.¹ Så snart den i regeln angivna förutsättningen föreligger i verkligheten, skall den i regeln stadgade rättsföljden inträda. Fastän lagreglerna tillkommit under hänsynstagande till den effekt, de genom sin upprepade användning skola åstadkomma, gälla de därför, utan att hänsyn behöver tagas till deras mångfaldiga tillämpning. För rättsutfinnaren föreligger var och en rättsregel som en given storhet, utan att han skulle ha att undersöka, huru många människor en ifrågavarande regel har gagnat under den tid, den gällt, eller kommer att gagna i framtiden. Det förhållandet, att rättsregler gälla utan avseende å sin mångfaldiga tillämpning, brukar beträffande lagregler komma till synes redan av det sätt, varpå dessa äro uttryckta. Lagreglerna pläga nämligen vara avfattade såsom bestämmande enstaka fall. Man kan säga, att de äro uttryckta liksom i singularis. Ett sådant uttryckssätt är möjligt på den grund, att lagregler stiftas, blott för att den, som har att tillämpa dem, må kunna avgöra vart och ett av de särskilda fall, som han har till bedömande, samt den tillämpande blott har att se till, huruvida det i en ifrågavarande regel beskrivna fallet föreligger i det särskilda i verkligheten förefintliga fall, som han har att bedöma.

Det sagda torde ha ådagalagt, att de gällande rättsregler, med vilka en rättsutfinnare har att arbeta, för honom te sig såsom gällande tänkta enstaka fall. Även de rättsföljder, dessa regler stadga, äro för honom enstaka rättsföljder. När han nu av skäl, vi tidigare försökt belysa, skall finna det eller de ändamål, som äro grunden till en ifrågavarande regel, måste han söka ändamål, till vilkas vinnande den för ett tänkt enstaka fall stadgade rättsföljden framstår såsom medel. Med tillhjälp av från flera håll hämtade ändamålsföreställningar utfinner han därefter, såsom vi förut i korthet beskrivit, rättsregeln för det fall, vars rättsliga reglering han söker.

¹ Vi bortse från de jämförelsevis sällsynta fall, då en lagregel icke anses giltig, emedan den kommit ur bruk eller är av alltför stötande innehåll.

Även denna nya rättsregel föreställer han sig helst såsom avseende blott ett tänkt enstaka fall.

Med det anförda ha vi emellertid alltför ensidigt betonat tendensen hos rättsutfinnaren att ha enstaka fall för ögonen och måste nu göra en inskränkning i det sagda. Det är visserligen sant, att de ändamål, rättsutfinnaren tillskriver rättsregler, skola förklara enstaka tänkta rättsföljder. Men dessa ändamål äro ju, efter vad vi hoppas förut ha visat, sådana ändamål, som leda människor, då de stadga rättsregler. Rättsutfinnaren skall ju taga hänsyn till lagstiftarens ändamål med reglerna och till de ändamål, som andra personer kunna antagas ha velat söka vinna, om de hade stiftat reglerna i fråga. Vi ha emellertid nyss påvisat, att en lagstiftare låter sig bestämmas av den verkan, en tilltänkt regel kommer att utöva genom sin tillämpning i alla de av regeln reglerade fallen. Även de andra personer, från vilka rättsutfinnaren hämtar ändamålsföreställningar, låta sig säkerligen ledas av tanke på verkan av regelns tillämpning. Nu händer det ofta, att den verkan, vars uppnående är lagstiftarens eller andra personers ändamål med en ifrågavarande rättsregel, är en verkan, som uppnås endast därigenom, att regeln tillämpas i alla eller så gott som alla fall, för vilka den gäller. Om detta är händelsen, kan icke heller rättsutfinnaren, när han måste söka efter den yttersta grunden till regeln, nöja sig med att betrakta ett tänkt enstaka fall av regelns tillämpning. För att förklara den enstaka rättsföljden måste han nämligen då tillgripa utredningar rörande regelns mångfaldiga tillämpning.¹

---

¹ Rättsmedvetandet, vilket, såsom ovan s. 36 noten sagts, utbildats till stor del genom nedärvd kännedom om rättens tillämpning, har tillägnat sig rättsanvändarens sätt att se reglerna såsom gällande enstaka fall. Däremot förmår det, emedan det ej tillräckligt påverkas av reflexion, icke i lika hög grad som rättsanvändaren betrakta det enstaka fallet som ett led i det allmänna rättslivet. Följden av denna brist är, att rättsmedvetandet gärna trångsynt med varandra jämför de i ett ifrågakommet rättsförhållande inblandade personernas intressen. I synnerhet är rättsmedvetandet obenäget att taga tillbörlig hänsyn till den verkan, en regel utövar genom att allmänt lända till efterrättelse. Som en varning mot att slaviskt följa rättsmedvetandet och som en maning att vid rättsutfinnan-

Vid detta sista förhållande vilja vi nu icke dröja. Ett exempel på resonemang, genom vilka en rättsutvecklare tillskriver rättsregler ändamål av beskaffenhet att uppnås först genom reglernas mångfaldiga tillämpning, skola vi för övrigt giva i nästa uppsats, när vi undersöka grunden till skyldigheten att giva expropriationsersättning.¹ Nu vilja vi däremot med ett exempel belysa den för vår närvarande utredning betydelsefulla satsen, att rättsutvecklaren sysslar med rättsregler för tänkta enstaka fall.

I köplagens 23 § stadgas, att om köpare av bestämt gods lider skada genom dröjsmål med godsets avlämnande och dröjsmålet kan tillräknas säljaren såsom försummelse, har köparen rätt att utfå ersättning av säljaren. Ordet försummelse ingiver läsaren tanke på culpöst förfaringsätt från säljarens sida. Det kan därför med anledning av §:ns innehåll frågas, om icke köparen har rätt till ersättning, också ifall säljaren uppsåtligen orsakat dröjsmålet. Svaret på denna fråga är lätt att giva, men vi skola dröja vid det sätt, varpå man utfinner den efterfrågade rättsregeln. Givetvis har man vid utfinnandet att hämta ledning framför allt av den i 23 § köplagen tydligt uttryckta regeln. Man undersöker, vad den regelns ändamål är. Ändamålet finner man i första hand vara att tjäna köparens intresse. Därefter undersöker man den situation, som föreligger enligt spörsmålet, och finner, att den lika mycket som den i 23 § beskrivna talar för tillgodoseende av köparens intresse men att den däremot icke mer än 23 §:s situation föranleder hänsynstagande till säljarens intresse. Man anser därför, att med det ändamål, som motiverar 23 §, och enligt de ändamålsföreställningar, man anser riktigt att använda, en regel är motiverad, som giver köparen

det beakta verkan av skilda rättsregler på rättslivet över huvud synes den av LUNDSTEDT förordade grundsatsen om samhällsnyttan som princip för rättsutfinnandet äga värde; se LUNDSTEDT i tidskriften *Tiden* 1922 s. 129 ff., i *TfR* 1923 s. 85 ff., *Hyresrätten*, särskilt s. 77 ff., samt *Superstition* s. 129 ff. Vi komma att nedan s. 194 ff. beröra ett fall, beträffande vilket kan ifrågasättas, om icke praxis vid sitt rättsutfinnande för litet beaktat den verkan, rättsregler åstadkomma genom att allmänt lända till efterrättelse.

¹ Se nedan s. 76.

rätt till ersättning i det fall, vars rättsliga reglering vi efterfrågat. I exemplet arbetar rättsutvecklaren med tanken, att de ifrågakomna rättsreglernas ändamål är att tillgodose köparens intresse. När det gäller den tydligt uttryckta regeln i 23 § köplagen behöver rättsutvecklaren icke befatta sig med frågan, huruvida regeln tillämpas ofta eller sällan och alltså bestämmer angående många eller få köpare eller säljare. Det är en gång för alla i lag fastslaget, att en köparens intresse under de i §:n angivna förutsättningarna skall gå framför en säljares.

Vi hoppas hava genom detta exempel åskådliggjort vår tankegång. Samtidigt ha vi emellertid också lämnat prov på rättsregler, vilka enligt rättsutvecklarens sätt att se uppenbarligen äro bestämda av hänsyn till enskilda intressen. Vi ha funnit, att medan lagstiftaren så gott som uteslutande sysslar med en stor mängd samhällsmedlemmars intressen, så föreställer sig rättsutvecklaren åtminstone understundom enstaka personers intressen.¹ Iakttagelsen är av stor betydelse för oss, emedan den låter oss skönja möjligheten av en åtskillnad mellan allmänna och enskilda intressen.

Ändamåls-
föreställ-
ningar vid
rättsutfin-
andet.

För att kunna bedöma möjligheten av en sådan åtskillnad måste vi ytterligare klargöra för oss, huru de ändamålsföreställningar äro beskaffade, av vilka rättsutvecklaren betjänar sig. Det må först fastslås, att när man vid rättsutvecklandet tänker sig en rättsregel ha

¹ Genom vår åtskillnad mellan lagstiftarens och rättsutvecklarens synpunkter komma vi till rätta med den stundom framställda åsikten, att all rätt åsyftade att tillgodose allmänt intresse; se såsom anhängare av denna åsikt THON, Rechtsnorm und subjektives Recht, Weimar 1878, s. 109 ff., och LEUTHOLD s. 346 ff. Åsikten innehåller enligt vårt sätt att se mycket av sanning men förbiser, att rättsutvecklaren föreställer sig intressen i singularis. Meningslös förefaller oss emellertid en variant av åsikten, som ERNBERG s. 163 framställer såsom möjlig. Enligt denna äro alla de mänskliga intressen, som rättsregler anses avse att tillgodose, allmänna eller offentliga, emedan de äro bestämningsgrunder åt en tänkt allmänrättslig vilja. Härtill må anmärkas, att även om man ville godtaga föreställningen om en allmänrättslig vilja, det likväl är svårt att förstå, vad det skulle tjäna till att kalla alla de intressen, denna ville tillgodose, för allmänna. Om något annat än ett beteckningssätt rör sig nämligen i så fall icke frågan om åsikternas riktighet.

till ändamål att tillgodose en persons, t. ex. köparens, intresse, man icke därmed får mena, att i varje särskilt fall av regelns tillämpning den verkliga köparen faktiskt hyser det intresse, man föreställer sig, och icke heller att köparen, om han rätt betänkte sig, borde hysa detta intresse. Den verkliga köparens intressen kunna gå ut på ungefär vad som helst.¹ Det köparens intresse, varmed rättsutfinnaren arbetar, är endast en föreställning om intresse, vilken han med ledning av rättsreglers innehåll och av erfarenhet om köparens i allmänhet intressen sätter i samband med rättsregler och som vid rättsutfinnandet tjänar honom att bestämma reglernas ändamål.²

De ändamålsföreställningar, med vilka rättsutfinnaren arbetar, äro emellertid visst icke alltid föreställningar om ändamål att tjäna sådana abstrakt uppfattade individers intressen som t. ex. köparens

¹ BERNATZIK i Archiv für öffentliches Recht, Bd 5, 1890, ss. 202 och 234 ff., anser med fog, att rätten på det hela taget icke befattar sig med de enskilda individernas särskilda intressen utan endast med vissa typer av intressen. Där- emot föreställer han sig med orätt de av rättsordningen skyddade intressena såsom utbrutna länkar i kedjor av medel och ändamål, vilka skulle sträcka sig ända till eftersträvandet av ett tillstånd, fritt från ytterligare behov. Det förhåller sig nämligen, som i texten utvecklas, i stället så, att de av rättsordningen skyddade intressena, sedda ur rättsutfinnarens synpunkt, ligga på ett annat plan än de i verkligheten förekommande intressena.

² Låt oss belysa det sagda med några ord angående begreppet rättighet. Det är mycket vanligt att fatta detta begrepp i mer eller mindre nära anslutning till Iherings berömda definition på rättighet såsom ett rättsligt skyddat intresse; se v. IHERING, Geist des römischen Rechts, Th. 3, Abth. 1, 2. Aufl., Lpz 1871, s. 317 ff., och Iherings Jahrbücher für die Dogmatik etc., Bd 32, 1893, s. 65 ff. Det är emellertid, såsom ock Ihering själv framhållit, tydligt, att detta intresse, som skulle vara kärnan i rättigheten, icke är det empiriskt fastställbara intresse, varje rättighetshavare vid varje tidpunkt hyser, ty rättigheten består, oaktat man icke alltid kan spåra ett sådant intresse hos dess innehavare. Även en blind kan göra gällande en servitutsrättighet till fri utsikt. Det intresse, man vid rättighetsdefinitionen har i tankarna, är i stället genomsnittsintresset hos personer i en viss situation. Något sådant genomsnittsintresse existerar emellertid noga taget icke i verkligheten (se KELSEN, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, Tüb. 1911, ss. 575 ff. och 671 ff., jfr s. 263 ff., samt Allgemeine Staatslehre, Berl. 1925, s. 55 f.) utan är resultatet av en abstraktion, vilken man anser sig kunna utläsa ur rättsordningen. Det rättigheten bärande intresset kan man därför icke finna genom en blott iakttagelse av verkligheten, utan om det finnes, har man att söka det genom en förstående granskning av rättsreglerna.

och säljares. De ändamålsföreställningar, som leda rättsutfinnaren, behöva icke ens taga sikte på ett subjekts intressen. För att närmare utreda beskaffenheten av rättsutfinnarens ändamålsföreställningar i detta hänseende undersöka vi de ändamål, som kunna vara expropriationsändamål, då ju i all synnerhet dessa ha betydelse för oss.

Låt oss först kasta en blick på det ändamål, som omhandlas i åttonde punkten av 1 § ExprL. I det lagrummet talas om att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor eller dylikt. Man får nog anse, att därmed avses att tillmötesgå önsknings hos befolkningen eller en väsentlig del därav eller också, ifall invånarna i orten själva icke ha öga för vikten av ideella strävanden, att tillgodose deras sanna intressen i detta avseende. Det torde därför vara lagligt att medgiva expropriation för att tillmötesgå en allmän önskan bland befolkningen på en ort efter en lokal exempelvis för baptistiska sammankomster men icke att meddela expropriationsrätt för sådant ändamåls vinnande, därest icke befolkningen själv ivrar för ändamålet. Om vi därefter betrakta femte punkten, som handlar om ords förseende med vatten, finna vi i lagtexten ingen antydning om att denna regels ändamål skulle vara att tjäna några samhällsmedlemmars intresse. Ändamålet synes vara allenast att skaffa ort vatten. Säkerligen ingår emellertid i föreställningen om detta ändamål även tanken på personer, som bebo orten eller som kunna komma att slå sig ned där. En liknande tanke, att ändamålet tjänar en viss grupp samhällsmedlemmars intressen, torde nog göra sig gällande även vid andra av de i 1 § ExprL angivna ändamålen.

I föreställningen om något eller några av de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen innehålles åter en tanke på andra subjekt än samhällsmedlemmar. Låt oss betrakta sjätte punkten. Denna medgiver expropriation för vinnande av ändamål, som är jämförligt med något av de i de föregående punkterna angivna och

äger väsentlig betydelse för det allmänna. Med det allmänna torde här böra förstås den offentliga förvaltningen i någon av dess flerfaldiga former.¹ När sjätte punktens ändamål säges vara ett, som har väsentlig betydelse för det allmänna, ingår därför i ändamålsföreställningen en tanke, att ändamålets vinnande gagnar den offentliga förvaltningen, och man kan med anlitande av ett vanligt antropomorvistiskt betraktelsesätt säga, att ändamålets uppnående gagnar den offentliga förvaltningens intresse. Måhända gäller något liknande beträffande den till fjärde punkten knutna ändamålsföreställningen, eftersom punkten i fråga anger ändamål, som det enligt lag eller författning tillkommer kommun eller annan dylik samfällighet att tillgodose.²

Med god vilja kan man sålunda finna, att åtskilliga med expropriationsmöjlighet utrustade ändamål enligt de föreställningar, med vilka rättsutvecklaren arbetar, tjäna subjekts intressen. Men det finns andra sådana ändamål, som man föreställer sig utan att med dem förbinda något subjekt. Vi kunna som exempel taga anläggande av befästning enligt första punkten eller av järnväg för allmän trafik enligt andra punkten. Givetvis äro sådana företag högst gagneliga för ett mycket stort antal samhällsmedlemmar. Men när rättsanvändaren söker föreställa sig, vilka ändamål de berörda laguttrycken angiva, i syfte att undersöka, om utförandet av ett förslaget företag är ett ändamål, som faller under något av dem, behöver han visst icke föreställa sig några samhällsmedlemmar eller

¹ Jfr uttalande av justitierådet SJÖGREN och regeringsrådet PALMGREN i lagrådet vid tillkomsten av en av de s. k. förfogandelagarna, se *NJA* II 1917 s. 140, samt uttalanden av REUTERSKIÖLD, Sockerregleringen och förfogandelagarna, Upps. & Sthlm 1916, s. 12, och Om varuexpropriation enligt speciella förfogandelagen, ibidem s. å., s. 6 f.

² Däremot torde knappast de bland ExprL:s särskilda bestämmelser upptagna stadgandena, att expropriationsrätt för vissa ändamåls vinnande icke må beviljas annan än vissa rättssubjekt, inverka märkbart på ändamålsföreställningarna, ty väl tycks det av lagen framgå, att man tänkt sig, att dessa rättssubjekt skola ha intresse av expropriationsreglernas tillämpning, men detta giver knappast anledning att tänka sig reglernas ändamål vara att tillfredsställa dessa rättssubjekts intressen.

något annat subjekt och se efter, om dessa skulle ha nytta av ändamålsens uppnående. Beträffande befestningsanläggning blir säkerligen aldrig någon sådan tanke aktuell och beträffande anläggande av järnväg uppstår en sådan tanke väl endast i sällsynta fall, då något annat ändamål av synnerlig vikt skulle bliva lidande av en ifrågasatt expropriation.

Som ett sammanfattande omdöme om de ändamål, vilka kunna tjänstgöra såsom expropriationsändamål, kan sägas, att intet av dem uppfattas som tjänande en enstaka individs intresse, att många av dem däremot mer eller mindre tydligt uppfattas som tjänande en mängd samhällsmedlemmars eller något annat subjekts intressen samt att slutligen det förekommer ändamål, med vilka icke är förbunden tanken på något som helst subjekts intressen.¹

Försök att fastställa innehållet av begreppet allmänt intresse.

Denna analys av ändamålsföreställningar hos rättsutfinnaren torde vara tillräcklig för vårt behov. Vi ha nu genom våra utredningar funnit, att det från rättsutfinnarens synpunkt är möjligt att urskilja, att rättsliga ändamål äro mer eller mindre allmänna. Vår utredning rörande rättsutfinnarens föreställningssätt kan därför tjäna oss till grundval för den undersökning av begreppet allmänt eller offentligt intresse, som vi nu ha att företaga för att utröna, om expropriationsinstitutets grund, såsom nästan alltid påstås, står att finna i det allmänna intressets krav. Vår närmaste uppgift blir att från rättsutfinnarens synpunkt fastställa innehållet av begreppet allmänt intresse. Den uppgiften kan med ledning av våra föregående

¹ Man kunde vilja opponera mot detta påstående och hävda, att de ändamål, som kunna vara expropriationsändamål, äro statsändamål. MEYER s. 176 ff. och BREDT s. 156 ff. hävda, att de för att beteckna förutsättningen för expropriationsinstitutets tillämplighet ofta använda uttrycken offentligt intresse, offentligt väl eller dylikt angiva just statsändamål. För svensk rätts del skulle de i 1 § ExprL angivna ändamålen kunna över lag uppfattas som statsändamål, endast för så vitt själva expropriationen vore i någon särskild mening statlig. Att så icke är förhållandet, hoppas vi emellertid kunna visa i nästa uppsats. Att de i 1 § ExprL angivna ändamålen i och för sig icke över lag äro statliga, kan man lätt övertyga sig om genom att betänka, att andra än staten kunna sätta i gång en expropriation för dessa ändamåls vinnande och att därför dessa andra enligt ExprL stå ändamålen lika nära som staten. Jfr nedan s. 69.

utredningar sägas gå ut på att fastställa, huru ändamål, vilka rättsutvecklaren tillskriver rättsregler, skola vara beskaffade för att kunna anses tjäna det allmänna intresset. Så snart vi på det sättet fastställt innehållet av begreppet allmänt intresse, ämna vi undersöka, om ändamålen i 1 § ExprL äro av beskaffenhet att tjäna det allmänna intresset.

Ett ganska skarpt avgränsat begrepp allmänt eller offentligt intresse skulle man äga, om man antog, att endast det låge i allmänt intresse, som tjänade alla samhällsmedlemmars faktiska eller sanna intressen. Det är emellertid klart, att knappast någon rättsregel kan antagas ha till ändamål att gagna alla samhällsmedlemmars faktiska intressen, då dessa ju kunna gå ut på snart sagt vad som helst. Och icke heller kan man just ha något bruk av ett begrepp allmänt intresse, under vilket endast det skulle falla, som antoges befordra allas sannskyldiga nytta, ty det vore väl alltför få rättsregler, vilka i så fall kunde sägas ha till ändamål att tjäna allmänt intresse.

När man alltså av dessa skäl måste lämna tanken, att allmänt intresse skulle vara allas intresse, råkar man ut för stora svårigheter att finna ett kännemärke på de intressen, man bör kalla allmänna. Det föreligger svårigheter i två avseenden. För det första förekommer, som vi tro oss ha visat genom exempel, hämtade just från expropriationsreglerna, icke endast regler, vilkas ändamål är att tjäna vissa i ändamålsföreställningen angivna personers intressen, t. ex. en köparens intresse, utan även rättsregler, vilkas ändamål icke föreställes vara att tjäna något subjekts intressen. För det andra föreligger det inom rättsordningen en kontinuerlig serie av ändamål, börjande med de ändamål, som gå ut på att tillgodose en enstaka persons intresse, t. ex. en köparens intresse, och fortskridande till ändamål, som synas tillgodose en allt större mängd samhällsmedlemmars intressen.

Betänker man de förhållanden, vi nu berört, förmås man att avstå från försök att finna någon egenskap hos de av rättsutvecklaren föreställda ändamålen, vilken kunde tagas till tydligt skiljemärke mellan

offentligt och icke offentligt intresse. Vi ämna därför icke göra något försök att självständigt uppställa ett begrepp allmänt intresse. I stället skola vi inrikta vår begreppsanalys på fastställande av det konventionella innehållet av det ofta använda begreppet allmänt intresse. Vårt enda mål blir att utreda, vad vanligen menas med allmänt intresse.

Fastän våra undersökningar föranleda oss att inskränka vår uppgift till den blygsamma att fastställa det konventionella begreppet allmänt intresse, sätta de oss emellertid å andra sidan i stånd att komma till rätta med ett par i det föregående antydda gängse åsikter rörande det allmänna intresset. Den insikt, som kommer oss att resignera beträffande uppställandet av något på egna undersökningar fotat begrepp allmänt intresse, låter oss nämligen även förstå, att det icke — såsom man tycks ha benägenhet att tro, när man bygger expropriationsinstitutet på tanken om strid mellan allmänt och enskilt intresse — består mera motsättning mellan dessa båda slags intressen än mellan vilka skilda intressen som helst. Vidare finna vi, att föreställningen om det enskilda intressets ingående i det allmänna för rättsutfinnarens ögon ter sig tämligen meningslös. De av rättsutfinnaren föreställda intressena och ändamålen korsa varandra på alla upptänkliga sätt, och liksom ändamålen stundom synas byggda på en avvägning mellan skilda enskilda intressen, kunna de framstå som resultat av avvägning mellan allmänt och enskilt intresse, utan att därtill är knuten någon föreställning om att den enskilde, som antages äga det enskilda intresset, samtidigt är betjänt av att det allmänna intresset segrar.

Det konventionella innehållet av begreppet allmänt intresse. Vid det försök att fastställa det konventionella innehållet av begreppet allmänt intresse, som vi nu ämna företaga, anse vi oss böra framför allt uppmärksamma begreppets användning i svenska lagar. De vetenskapliga framställningarna av begreppet synas nämligen knappast vara av sådan beskaffenhet, att vi med vårt närvarande syfte skulle ha något av värde att lära av dem.¹

¹ Det som gör dem föga ägnade att uppmärksammas vid lösandet av vår nu ställda uppgift, är framför allt, att de giva sinsemellan betydligt avvikande be-

stämningar av begreppet allmänt intresse. Översikter över olika framställda åsikter rörande innebörden av termen allmänt intresse giva LAYER s. 181 ff. och BREDT s. 122 ff. Här erinra vi först om den ovan s. 46 noten nämnda uppfattningen, att de för att beteckna förutsättningarna för expropriationsinstitutets tillämplighet använda uttrycken »öffentliches Interesse» eller »öffentliches Wohl» eller dylikt betyda statsändamål. Denna uppfattning anse vi oss böra avvisa av skäl, som anförts i nyssnämnda not. Förutom denna åsikt vilja vi omtala allenast tre andra uppfattningar om allmänt intresse. Vi vilja nämligen diskutera endast de tre författares uppfattningar, vilka mest ingående dryftat begreppet.

LEUTHOLD har som sin mening uttalat, s. 331 ff., att offentligt intresse är genomsnitts- eller flertalsintresset hos de genom lokal samhörighet till en gemenskap förbundna. NEUMANN hävdar, att man bör skilja mellan offentligt intresse i subjektiv och sådant i objektiv mening. Det förre är enligt honom, s. 382, ett på kulturella förhållanden inriktat intresse, som hyses av en obestämd större personmängd utan att vara blott sammanfattningen av en mängd samhällsmedlemmars privata intressen. Det objektiva offentliga intresset, vilket skulle vara det viktigare begreppet och det grundläggande för bland annat expropriationsinstitutet, skulle däremot, s. 397, vara ett intresse, riktat på ändamål av så stor betydelse, att det är rättfärdigat att för dess skull pålägga den enskilde offer av hans egna enskilda intressen. Slutligen märka vi, att LAYER s. 201 ff. framställer det offentliga intresset såsom antingen ett varaktigt intresse hos en av de faktiska förhållandena på något sätt avgränsad mängd av personer, vilken framstår såsom en makt inom en offentligrättslig sammanslutnings inre liv, eller också ett en dylik sammanslutnings eget intresse.

Till kritik av dessa tre författares begreppsbestämningar må som ett för de tre författarna gemensamt och följdrikt fel anmärkas, att författarna icke taga någon hänsyn till den för vår framställning grundläggande skillnaden mellan lagstiftares och rättsutfinnares synpunkter.

När författarna utan att skilja mellan de olika synpunkter, som kunna anläggas, söka bestämma begreppet offentligt intresse, komma deras framställningar, såsom redan de stora skiljaktigheterna mellan de framställda meningarna antyda, icke blott att verka föga klagörande utan även att lämna resultat, mot vilka åtskilligt kan invändas. Vi nöja oss med att framställa ett par huvudsakliga invändningar mot de gjorda begreppsbestämningarna. Såväl Leuthold och Layer som ock Neumann, vad beträffar hans subjektiva begrepp, sätta det offentliga intresset i förbindelse med något eller några subjekts intressen. Härtill anmärka vi, att det för en lagstiftare naturligtvis är av värde att göra klart för sig, vilka subjekt ett ifrågakommande ändamåls vinnande skulle gagna, men att det ibland möter stora svårigheter att förbinda de rättsregler tillskrivna ändamålen med något subjekt. Sådana ändamål äro just de ändamål, som angivas med uttrycket offentligt intresse. Genom att prompt vilja förbinda offentligt intresse med subjekt giva nu författarnas begreppsbestämningar anledning till olika anmärkningar. Mot Neumanns sätt att förbinda begreppet offentligt intresse i subjektiv mening med föreställningen om subjekt kan anmärkas, att hans nämnda begrepp är alltför obestämt, för att man skulle ha nytta av detsamma.

Vi uppmärksamma först och främst, att ExprL själv i sin 1 § karakteriserar flera däri nämnda ändamål med ordet allmän. I lagrummet talas, såsom redan nämnts, om ändamål av »väsentlig betydelse för det allmänna», och vi ha redan sagt, att vi anse »det allmänna» här betyda den offentliga förvaltningen i någon av dess flerdådiga former. Samma betydelse tillägga vi uttrycket »det allmänna», när i nionde punkten säges »på det allmännas bekostnad». Om expropriation för allmän byggnad talar tredje punkten. Med all-

Leuthold försöker en mera sägande begreppsbestämning genom att påstå, att offentligt intresse skulle vara genomsnittsintresse hos lokalt samhörande människor. Att de ändamål, vilkas vinnande anses ligga i offentligt intresse, skulle gagna dem, som lokalt höra ihop, kunna vi icke medgiva, och likaledes anse vi obevisat, att dessa ändamål alltid skulle sammanfalla med något slags genomsnittsintresse. Leuthold stöder sitt påstående med utredningar, som i betänkligh mån bygga på det säkerligen oriktiga antagandet, att allas intressen, rätt besedda, skulle harmoniera. Laver slutligen utgår från den rakt motsatta ståndpunkten, att det består en motsättning mellan offentligt och enskilt intresse. Eftersom, resonerar han, det offentliga intresset, vid expropriationsinstitutet bland annat, segrar över det enskilda, måste det förra vara överordnat det senare. Han drager därav slutsatsen, att offentligt intresse måste till subjekt ha offentligrättslig sammanslutning. Resonemanget faller samman redan på den grund, att det icke kan visas, att motsättningen mellan allmänt och enskilt intresse är av annat slag än motsättningen mellan flera enskilda intressen. Den ytterligare slutsats, Laver vill draga av sin tankegång, jfr ovan s. 33 not 1, nämligen den, att expropriation ej kan äga rum, om icke expropriaten tillhör den offentligrättsliga sammanslutning, i vars intresse expropriationen sker, stämmer dessutom icke med svensk rätt (och väl knappast heller med något annat lands rätt).

Neumann undviker vid sitt objektiva och enligt honom viktigare begrepp offentligt intresse att sätta detta i förbindelse med något subjekt och undgår därmed de påtalade svårigheterna. Den definition, han giver på sitt begrepp, blir emellertid i stället till den grad intetsägande, att man skulle kunna tycka, att den icke ens skulle kunna vara oriktig. Den förefaller oss likväl i så måtto vilseledande, att den kan ingiva den uppfattningen, att det för alla rättsinstituts del finnes en gemensam gräns av beskaffenhet, att så snart ett intresse i betydelse når upp till densamma, det är rättfärdigat att pålägga offer för intressets tillgodoseende. Emellertid beror ju tillåtligheten av offren även på de motstående hänsynen, och dessa kunna vara olika vid skilda rättsinstitut. Vidare är att märka, att det finns rättsförändringar, vilka liksom t. ex. expropriation kunna göra anspråk på att kallas offer men som ändock enligt vanligt sätt att se icke ske för tillgodoseende av allmänt intresse, t. ex. utläggande på annans mark av enskild väg enligt lagen den 29 juni 1926.

män byggnad torde enligt vedertaget språkbruk menas byggnad, som det åligger socken eller härad att för kommunala behov bygga eller underhålla, såsom kyrka, prästgård och försörjningshem.¹ I andra punkten talar ExprL om expropriation »för allmän väg på landet eller i stad, järnväg eller spårväg för allmän trafik², bro, hamn» o. s. v. »eller annan anläggning för den allmänna samfärdselns främjande». I det sammanhanget betyder ordet allmän nog, att de ifrågavarande anläggningarna skola vara tillgängliga för var och en, som har behov av att använda dem, ehuru de visserligen icke behöva vara tillgängliga utan avgift. Första punkten av ifrågavarande § giver möjlighet till expropriation bland annat för anläggande av »skjutbana, som äger betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling». Beträffande denna användning av ordet allmän framträder starkt den berörda svårigheten att avgöra, huru hög grad av allmänlighet det erfordras, för att någonting, i detta fall skjutskickligheten, skall vara allmänt. Man kan väl knappast närmare ange lagstadgandets mening än genom att säga, att en skjutbana har betydelse för den allmänna skjutskicklighetens utveckling, om dess tillvaro i någorlunda märkbar mån höjer skjutskickligheten bland Sveriges medborgare. Samma slags tolkningssvårighet vidlåder också åttonde punktens angivande av ändamål, i det att denna punkt medger expropriation för beredande av »mark till uppförande

¹ Se byggningsbalkens 26 kap. och *Nordisk Familjebok*, 3. uppl., art. Allmänna hus, samt jfr angående termen allmän byggnads införande i den expropriativa lagstiftningen ERNBERG s. 71 ff.

² Det torde icke få exproprieras för att skaffa ett enskilt företag anslutning till allmän järnväg, såvida icke även anslutningsspåret öppnas för allmän trafik. Tysk praxis känner numera på denna punkt vidsträcktare expropriationsmöjlighet; se SCHMIDT-ERNSTHAUSEN i *EBE*, Bd 34, 1917—18, s. 179 ff., även separat, *Das öffentliche Interesse bei Enteignungen*, etc., Verein deutscher Eisenhüttenleute, Rechtskommission, Bericht Nr. 9, Düsseldorf 1917. Linbanor få däremot, som synes av tolfte punkten i 1 § ExprL, framdragas expropriationsvis, fastän de icke främja allmän samfärdsel, men linbanors anläggande anses kräva mindre ingripande expropriationer; se meddelande rörande tolfte punktens tillblivelse hos *kommittén*, ss. 62 ff. och 78 f., samt uttalande av chefen för justitiedepartementet 1912, *NJA* II 1918 s. 108 f.

av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor» m. m. Allmänna frågor äro väl sådana, som röra samhällslivet i Sverige, ävensom de, vilkas besvarande är av betydelse för ett större antal samhällsmedlemmars livsföring.

En rik samling lagrum, i vilka användas uttryck, syftande på allmänt ändamål eller allmänt intresse, erbjuder vattenlagen. I denna lag talas på sina ställen helt obestämt om allmänna intressen, 2 kap. 34 § andra stycket och 4 kap. 5 § första stycket och 6 § mom. 1 första stycket. Det förekommer, att där ställas bredvid varandra allmänna och enskilda intressen, 2 kap. 30 §. Det talas också om allmänt ändamål, 1 kap. 12 §, 2 kap. 40 § andra stycket och 9 kap. 50 §. Någon gång sidoordnas allmänt ändamål med enskilt sådant, 2 kap. 13 §. Vidare förekomma uttrycken allmänt behov, 4 kap. 9 § första stycket, och allmänt väl, 3 kap. 16 och 28 §§, samt allmän och enskild synpunkt, 2 kap. 38 § andra stycket och 3 kap. 7 §. I andra lagrum giver vattenlagen närmare besked, vilka ändamål eller intressen den anser vara allmänna. Såsom varande av betydelse för sådana ändamål eller intressen omtalas det, som är av viss större betydelse för näringslivet, 2 kap. 3 § tredje stycket, eller, mera specificerat uttryckt, för jordbruksnäringen, 7 kap. 39 § andra stycket, och för fiskerinäring, 6 kap. 3 § mom. 2, ävensom för allmänna samfärdseln, sistnämnda lagrum, samt för klimatet och allmänna hälsotillståndet, 2 kap. 12 § första stycket. Av vikt för oss är det särskilt att få klarhet i frågan, vilken grad av allmänlighet, det erfordras, för att ett ändamål eller intresse skall äga rang av allmänt. I detta hänseende giver vattenlagen några upplysningar, i det att den på åtskilliga ställen behandlar ortsändamål och ortsintressen av större betydenhet som allmänna. Det talas om viss orts allmänna ekonomiska intressen, 4 kap. 13 §, och det utsäges ganska tydligt, att det som har synnerlig betydelse för orten eller är av väsentligt gagn för orten, ligger i allmänt intresse eller är ett allmänt ändamål, 2 kap. 3 § tredje stycket, 6 kap. 2 § första stycket och 7 kap. 39 § andra stycket. På denna punkt citera vi även den vattenlagen närstående lagen den

19 juni 1919 om flottning i allmän flottled, som i sin 40 § talar om »ortens skogshushållning eller andra allmänna intressen». I en viss motsättning mot detta betraktelsesätt åter står till synes lagen den 28 maj 1886 ang. eftersökande och bearbetande av stenkolsfyndigheter, då den i 4 § andra stycket talar om »företagets gagn för orten och det allmänna».

Denna undersökning av begreppet allmänt intresses förekomst i vår lagstiftning torde vara tillräcklig för vårt behov. Av densamma framgår det ganska självklara, att allmänt intresse utmärker sig för en viss grad av allmänlighet. Att beskriva allmänlighet är åter knappast möjligt annat än som motsatsen till vad som anses vara enskilt. Beträffande graden av den allmänlighet, som utmärker allmänt intresse, nöja vi oss med att hänvisa till de lagrum, vi anför, och anteckna endast, att denna grad är skäligen svävande bestämd i lagarna. Något väsentligt mera torde man icke kunna fastställa rörande innehållet av begreppet allmänt intresse.

Vända vi oss efter denna icke alltför klagörande utredning av det konventionella innehållet av begreppet allmänt intresse till den redan förut framkastade frågan, huruvida de med expropriations-Alla med expropriations-
möjlighet ut-
rustade ända-
ändamålen äro av beskaffenhet att tjäna det all-
männa intresset, finna vi, att nämnda begrepp säkerligen är tillräck-
ligt omfattande för att överspanna de flesta av de ändamål, som
angivas i 1 § ExprL. Det är nog endast åttonde och tolfte punk-
terna, som giva anledning till tvivel, huruvida de i dem angivna ända-
målen stödjas av allmänt intresses krav.

Åttonde punkten stadgar möjlighet av expropriation för att bereda befolkningen eller en väsentlig del därav å en ort mark till uppförande av byggnad för överläggningar eller föredrag i allmänna frågor m. m. Åtminstone sedan stadgandet upphöjts till lag, torde man dock icke böra förneka, att dess ändamål tjäna ett allmänt intresse.

Svårare är att komma till rätta med tolfte punkten. Denna medger expropriation för anläggande av »linbana, som är behöflig för ett företag av större gagn för orten». Med att ett företag är av

större gagn för orten, torde menas, att detsamma länder till väsentlig fördel för den icke alltför fåtaliga befolkning, som orten har eller väntas erhålla. Det är för expropriationsrätts meddelande tillräckligt, att linbanan möjliggör för ett företag att bereda ortsbefolkningen väsentligt bättre tillfälle till förtjänst, än som annars skulle stå densamma till buds. Däremot kan det icke anses tillräckligt, att linbanan i och för sig skulle vara ekonomiskt mycket lönande eller att den skulle väsentligt förstora vinsten av fabriks- eller annan verksamhet. Om detta antoges vara lagens mening, kunde man nämligen ej förklara, varför expropriationsmöjligheten ställts till förfogande endast för linbana, behövligen för företag av gagn för en viss ort.

Det som beträffande denna tolfte punkt vållar tvivel om dess förbindelse med allmänt intresse, är icke så mycket den omständigheten, att linbana behöver komma blott en viss ort till godo. Det föregående har lämnat flera exempel på fall, där blotta orsintressen, åtminstone för så vitt de äro av tillräcklig betydelse, ansetts falla under begreppet allmänt intresse. I högre grad vållas tvivlet därav, att linbanan i första hand gagnar ett företag och blott i andra hand orten. Ett motsvarande förhållande är emellertid icke främmande för andra med expropriationsmöjlighet utrustade ändamål. Man kan, som ovan sagts¹, exproprieras rätt att hämta grus ur ett grustag för anläggande av järnväg, ehuru grushämtandet i första hand gagnar ett måhända av en enskild drivet företag och endast i andra hand kommer ett allmänt intresse till godo. Det synes därför konsekvent och riktigt att räkna det i tolfte punkten angivna ändamålet till dem, som tjäna allmänt intresse.

Emellertid kan det icke förnekas, att begreppet allmänt intresse är föga skarpt avgränsat mot närliggande företeelser. Det må också medgivas, att det säkerligen hos många gör sig gällande obenägenhet att fatta begreppet allmänt intresse så vidsträckt, att det överspannar även tolfte punktens ändamål.² Eftersom vi satt oss före att

¹ Se s. 8.

² *Kommittén* anser, *NJA* II 1918 s. 95 f., att enligt dess förslag att tillåta expropriation, då sådan prövades nödig för allmänt gagn, skulle förefinnas möj-

följa den konventionella innebörden hos begreppet allmänt intresse, måste vi därför anteckna, att somliga nog uppfatta detsamma så snävt, att icke alla ändamål, för vilkas vinnande expropriation får ske, enligt deras åsikt kunna sägas tjäna allmänt intresse.¹

lighet att expropria även för förverkligande av företag, som omedelbart betjäna rent enskilda intressen. Till närmare utförande av denna tanke citerar kommittén ett yttrande av 1902 års riksdag »beträffande den av riksdagen beslutade utvidgningen av expropriationsrätten för elektriska anläggningar, att det enligt dess mening icke lede något tvivel, att en stor industriell anläggning, varigenom en naturlig kraftkälla, som eljest måste ligga obrukbar och värdelös, bragtes in i produktionens tjänst eller tillfälle gäves att för produktion tillgodogöra sig en å viss ort befintlig råvara genom att förskaffa arbete och utkomst åt hundra- ja tusentals personer samt åstadkomma uppsving och uppblomstring av en ort vore av större betydelse för det allmänna än månget omedelbart allmänt behov.» Kommittén har också genom att i 82 och 83 §§ av sitt förslag upptaga särskilda bestämmelser om expropriation för linbanor visat, att anläggande av dylika enligt dess mening fölle inom gränserna för vad uttrycket allmänt gagn angäve. Chefen för justitiedepartementet 1912 yttrade, *NJA* II 1918 s. 108 f., vid remiss till lagrådet av förslaget, i vilket då uttrycket allmänt gagn utbyts mot angivande av särskilda ändamål, varibland ändamålet »linbana, som är behöblig för ett företag av större gagn för orten», att det beträffande linbana vore fråga om ett syfte, som mer än något av de i det förevarande förslaget upptagna kunde sägas närmast vara enskilt och endast medelbart äga allmän betydelse.

¹ Vår framställning ansluter till den utredning av vetenskapens ställning till begreppen, som gives av v. KRIES. Enligt denne författares sätt att se och med användande av hans terminologi är begreppet allmänt intresse synchytiskt, verschmelzend. Med synchytiskt begrepp menar han begrepp, som bildas genom försök att bestämma dess omfång, ett förfaringssätt, som på grund av verklighe- tens kontinuitet för med sig, att begreppet blir ganska obestämt, s. 10 ff. Eftersom sålunda dessa begrepps omfång icke äro skarpt bestämda, finns det företeelser, beträffande vilka det icke är tydligt, huruvida de kunna hänföras under ett visst sådant begrepp och vilkas förhållande till begreppet är, såsom v. KRIES säger, atypiskt, s. 12 f. Nu är att märka, att på grund av de synchytiska begreppens obestämdhet dessa i atypiskt förhållande till begreppet stående företeelser icke genom någon forskning eller något tänkande med vetenskaplig giltighet kunna hänföras under begreppet, ja, att frågan om deras hänförlighet därunder, incidensfrågan, rent av är meningslös, ss. 13, 2 och 474 f. Av detta följer, att det icke får ställas som uppgift för vetenskaplig forskning att med anspråk på riktighet draga en skarp gräns kring ett synchytiskt begrepp, s. 550 ff. i synnerhet s. 562 f. Däremot får man naturligtvis hoppas kunna vetenskapligt utreda, huru ett visst begrepp verkligen fattas, identifierande begreppsbestämning, s. 535. Se vidare om v. KRIES' läror hans 25 kap., i vilket framställningen särskilt tager sikte på rättsvetenskapen. En översikt av v. KRIES' här intresserande läror giver ASTRUP HOEL i sitt I kap.

De med expropriations-
möjlighet utrustade ända-
målen framstå som be-
tydelsefulla i det avseendet,
att de äro sociala.

Emedan det alltså icke är höjt över tvivel, att expropriation sker, endast då den är nödig för tillgodoseende av allmänt intresses krav, synes det icke obetänkligt att påstå tillgodoseende av allmänt intresse vara det avseende, i vilket de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen äga sådan vikt, att expropriation får äga rum för deras vinnande. En annan anledning till försiktighet med ett sådant påstående ligger i de överdrivna föreställningar rörande allmänt intresses särart, vilka vi i det föregående berört och gen- drivit. Det förefaller oss, som gjorde man klokast i att kringgå dessa svårigheter genom att beträffande de ändamål, som kunna vara expropriationsändamål, undvika beteckningen allmänt intresse och i stället säga, att ändamålets särskilda vikt föreligger i socialt avseende.¹ Man synes nämligen med mindre tvekan kunna rubricera alla de ändamål, för vilkas vinnande expropriation får ske, såsom sociala ändamål. En sådan beteckning av ändamålen har dessutom möjligen den förtjänsten, att den måhända mindre än termerna allmänt intresse eller allmänt ändamål fäster tanken på en mångfald samhällsmedlemmar.

Vi besluta oss därför för att kalla de ändamål, för vilkas vinnande expropriation kan äga rum, för sociala. Vi kunna nu besvara den fråga, vi uppställt i början av vår närvarande utredning, nämligen frågan, i vad avseende de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen vid rättsutfinnandet framstå såsom tillräckligt betydelsefulla för att vara expropriationsinstitutets grund. Sedan vi avvisat tanken om expropriationsinstitutet som grundat på allmänt intresses krav och i synnerhet de överdrivna föreställningarna om allmänt intresses särställning, anse vi helt enkelt de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen framstå som betydelsefulla i det avseendet, att de äro sociala. Att närmare utreda de föreställningar, som låta de särskilda ändamålen vid rättsutfinnandet framstå som betydelsefulla, skulle föra utom den uppgift, vi ställt oss.

¹ Beteckningen social för de ändamål, för vilkas uppnående expropriation kan äga rum, har veterligen först begagnats av LAYER s. 222.

Begreppet socialt ändamål anse vi omfatta alla ändamål, som tjäna allmänt intresse, samt måhända ytterligare andra ändamål. Vi inrymma därunder således även försvarsändamål. Endast de ändamål anse vi uteslutna från begreppet, vilka allenast tjäna enskilda intressen. Med enskilda intressen åter mena vi enstaka individers intressen av den typ, varpå köparens intresse enligt den ovan anförda köplagsregeln utgör exempel. Till frågan om begreppets avgränsning mot ändamål, som endast tjäna enskilda intressen, återkomma vi emellertid i slutet av nästa uppsats.

För större klarhets skull må här påpekas, att fastän vi i det föregående haft rättsutfinnarens ändamålsföreställningar för ögonen, då vi i någon mån fastställt begreppen allmänt ändamål och socialt ändamål, så äga dessa begrepp tillämplighet även beträffande ändamålsföreställningar, som leda andra mänskliga verksamheter än rättsutfinnandet. Vår utredning torde ju ha visat, att just vid expropriationsinstitutet samma ändamål, vilka såsom institutets grund spela roll för rättsutfinnandet, äga betydelse för rättsanvändningen i allmänhet, i det att deras vinnande är förutsättning för expropriationsreglers tillämplighet. De ifrågavarande begreppen ha därför också mening för den del av rättsanvändarens arbete, som består av sökande i verkligheten efter förhandenvaron av förutsättningar för rättsföljders inträde. Eftersom vidare de av rättsanvändaren föreställda ändamålen ju icke äro av annat slag, än att de skulle kunna bestämma en lagstiftare, så falla även ändamål, som en sådan sätter sig före, under begreppen. Det är beträffande lagstiftarens ändamål likväl det att märka, att en lagstiftare, såsom vi förut ådagalagt, nästan uteslutande strävar efter att vinna allmänna och sociala ändamål och att därför en indelning av hans ändamål i kategorier allmänna, sociala och enskilda är tämligen värdelös.

Till sist må framhållas, att fastän vi funnit de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen framstå såsom viktiga i det avseendet, att de äro sociala, vi naturligtvis icke tro, att expropriation eller liknande rättsförändring skulle kunna äga rum alltid, då

den är nödig för socialt ändamåls vinnande. Å andra sidan får man heller icke blunda för den omständigheten, att rättsregler finnas, vid vilka icke-sociala ändamål spela en roll, motsvarande den, de i ExprL angivna ändamålen spela vid expropriationsinstitutet. Egenskapen att vara socialt är icke den enda egenskap, som kan skänka ändamål vikt. Vi nämna följande exempel på rättsförändring, som äger rum, då sådan är nödig för enskilt intresses tillgodoseende, nämligen de rättsförändringar, som omhandlas i lagen den 29 juni 1926 om enskilda vägar och lagen den 28 juni 1918 om rätt att över annans mark framdraga ledning för vatten till husbehovsförbrukning ävensom 1 kap. §§ 10—12 i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad, vilka §§ handla om vad i vissa fall bör iakttagas, då byggnad uppförts utöver tomtgräns. Vidare kunna anföras reglerna om nöd.¹

Sammanfattning av i uppsatsen vunna resultat.

Med detta ha vi nått slutet av vår uppsats. Den framställning, vi lämnat, har efter måttet av våra krafter besvarat de båda i början av uppsatsen uppställda frågorna, när och varför expropriation äger rum. Om vi till sist i en sats samla vissa resultat, till vilka vår undersökning lett oss, kunna vi uppställa satsen, att expropriation innebär förändring i det konkreta rättstillståndet, vilken äger rum, då densamma är nödig för viss socialt nyttig användning av sak.

---

¹ Se vidare nedan s. 93 not 1.

Begreppet expropriation.

I den föregående uppsatsen ha vi med expropriation menat den Uppgiften för i ExprL omhandlade rättsliga företeelse, som i nämnda lag går under den följande detta namn, och vår undersökning har rört sig om beskaffenheten framställningen av det så angivna institutet. I förevarande uppsats vilja vi emellertid öppna ögonen för det dubbla förhållandet, att dels ExprL innehåller regler om flera tämligen skilda slag av expropriation, något som tydligast framgår av de i slutet av ExprL beträffande dem givna olika särskilda bestämmelserna, och dels det utanför ExprL finns rättsliga företeelser, som man kan tycka kunde rymmas inom ExprL:s ram nästan lika väl som vissa där inrymda rättsregler. ExprL tycks icke avskilja en genom systematiskt betydelsefulla kännemärken utmärkt kategori av rättsregler. Till följd därav fattar man ofta termen expropriation i annan betydelse än i betydelsen av företeelse, som ExprL behandlar under detta namn. En sådan frigjordhet från lagtextens terminologi visar redan det allmänna språkbruket, i det att man ofta talar om expropriation, ehuru man syftar på andra regler än ExprL:s. Dessutom ha de vetenskapliga författarna uppställt expropriationsbegrepp, som taga sikte på andra kännemärken än placering i expropriationslag. Vi sätta oss nu före att i denna uppsats undersöka, vad expropriation betyder enligt det språkbruk, som avviker från ExprL:s terminologi, och enligt vetenskapens läror.

Vi kunna fatta denna uppgift på skilda sätt. Tänkbart vore att taga upp till behandling den ena efter den andra av faktiskt uppställda expropriationsbegrepp eller hysta föreställningar om expropriation för att fastställa deras innehåll och omfång samt eventuellt påvisa oriktigheter i de omdömen, med vilka expropriations egen-

skaper beskrivas. Ett sådant tillvägagångssätt vore fullt vetenskapligt. Emellertid vill man ogärna stanna vid en översikt och analys av en mångfald verkställda begreppsbestämningar. Redan den omständigheten, att nästan varje författare, som icke inskränker sig till blott utläggning av en viss expropriationslags text, strävar efter att uppställa ett i hans tycke gott expropriationsbegrepp, pekar på att man vill nå fram till ett enda, av väsentliga kännemärken bestämt och någorlunda skarpt avgränsat begrepp expropriation. Fastän vi därmed ställa oss en uppgift, som icke kan lösas på rent vetenskaplig väg, vilja också vi därför uppställa ett expropriationsbegrepp för svensk rätts del. Vi anse det lämpligt att därvid förfara så, att begreppet kommer att ansluta sig till gängse begreppsbestämningar och föreställningar om expropriation samt att det kommer att i möjligaste mån under sig rymma de i ExprL omhandlade företeelser, som där gå under beteckningen expropriation. För uppställande av ett sådant begrepp är det icke nödvändigt att ingående granska var och en av de mångfaldiga gjorda begreppsbestämningarna, utan vi kunna nöja oss med att ha för ögonen en definition, som upptager de expropriation oftast tillskrivna kännemärkena. Ett begrepp, uppställt efter de principer, vi nu antytt, äger ett visst värde därigenom, att under detsamma sammanföras och med varandra likställas företeelser, som tyckas höra samman. Dessutom är angivandet av begreppets innehåll liksom själva definierandet av begreppet värdefullt, i den mån det lyckas att med sanna omdömen återgiva egenskaper hos de företeelser, som rymmas under begreppet. I kritiken av gängse åsikter om expropriationsinstitutets egenskaper och i falska åsikters ersättande med riktigare sådana, se vi i själva verket det viktigaste målet för vår framställning. Uppställandet i och för sig av ett begrepp expropriation kan nämligen, såsom byggande på konventionella föreställningar och egna värdeomdömen, icke utsäga någonting om rättsreglers beskaffenhet.¹

¹ Vårt begreppsbestämmande är enligt v. KRIES ss. 533 ff. och 544 ff. identifierande och preciserande; se också ASTRUP HOEL s. 43 ff.; jfr ovan s. 55 not 1.

Innan vi emellertid närmare inlåta oss på uppställandet av ett av väsentliga kännemärken utmärkt expropriationsbegrepp, må anmärkas, att ordet expropriation plägar användas för att beteckna endera av två skilda men sammanhängande rättsliga företeelser.¹ Med termen expropriation kan man nämligen icke blott, såsom vi i det föregående gjort, beteckna viss förändring i det konkreta rättstillståndet utan kan även mena det rättsliga förfarande, genom vilket den av oss åsyftade rättsförändringen åstadkommes.² Ehuru väl ExprL, när den använder ordet expropriation eller därmed sammanhängande uttryck, i allmänhet gott kan antagas syfta på rättsförändringen, tycks den i nämnda lag förekommande termen »den exproprierande» snarare syfta på ett av de vid expropriationsförfarandet handlande subjekten.³ För oss, som syssla med den materiella rätten, saknar expropriationsförfarandet i och för sig betydelse, och vi ägna därför vår uppmärksamhet åt expropriation i mening av rättslig förändring.

Härefter kunna vi börja vårt begreppsbyggande. Till vår utgångspunkt vilja vi av skäl, som nyss nämnts, välja en definition, angivande de expropriation vanligast tillskrivna egenskaperna. Vi lägga därför till grund för vår framställning denna definition, som vi tro innebära liksom en medelväg mellan de många olika föreslagna definitionerna⁴: expropriation är ett av staten⁵ i allmänt intresse⁶ företaget⁷ ingrepp⁸ i enskild rätt.⁹

Det vanliga sättet att definiera expropriationsbegreppet.

¹ Se SERLACHIUS s. 152 f.

² Så TREICHLER s. 123, HÄBERLIN s. 1, LAGUS s. 9, SCHELCHER ss. 3, 21 f. och 34, MEYER-DOCHOW s. 70, REHFISCH s. 53, jfr dock s. 1, WOLFF s. 186 samt WITTMAYER s. 735. Fastän dessa författare beteckna expropriation som åtgärd eller akt av statsmakten, fästa de naturligtvis det allra största avseende vid den rättsförändring, som åstadkommes genom åtgärden eller akten. Jfr nedan s. 62 not 5.

³ Se särskilt ExprL § 62. Vårt eget uttryck exproprianten behöver, såsom synes av vårt yttrande s. 4 not 1, icke syfta på ett subjekt, som beröres av själva den expropriativa rättsförändringen, om detta sista uttryck tages i den nedan s. 95 utvecklade betydelsen.

⁴ Vi bortse härvid från författare, vilkas expropriationsbegrepp tydligen är uppställt för att passa allenast till viss eller vissa lagar.

⁵ Författare finnas, vilka dessutom såsom begreppsligt kännemärke på expropriation räkna, att expropriation sker genom ett statligt förfarande, RANDA i Grünhuts Zeitschrift ss. 618 och 12 och Eigenthumsrecht s. 148, HÄPE s. 12, STOBBE-LEHMANN s. 506, SÜPFLE s. 1, REHFISCH ss. 1 och 53 samt O. MAYER s. 2 ff., eller rättsligt förfarande, SERLACHIUS s. 152 f., HAAB s. 1 och WILLGREN s. 134. Jfr ovan s. 61 not 2.

Nära föreställningen om ett förfarande som för expropriation väsentligt kännetecken ligger den synnerligen vanliga tanken, att expropriation skulle utgöra ett enstaka ingrepp i rätt. Se såsom företrädare av denna åsikt LAYER s. 8 f., SCHELCHER s. 1 ff. och O. MAYER s. 3. Däremot invändes, att i och med att expropriation genom lag knutits till vissa förutsättningar, den skall äga rum, då dessa föreligga, icke annorlunda än vilken som helst rättsföljd; jfr JØRGENSEN ss. 29, 46 ff. och 63 ff. Denna invändning riktar sig dock icke mot möjligheten av att anse ersättning skola givas endast för sådana s. k. ingrepp, vilka drabba endast en trängre krets eller ske sällan; jfr MATZEN hos GRUNDTVIG *TfR* 1906 s. 102 f.

⁶ Mycket vanligt är att i definitionen upptaga bestämningen, att expropriation skall ske för utförande av ett företag. Såsom ovan s. 6 sagts, tro vi oss ha tillvaratagit det riktiga, som ligger i nämnda påstående, genom att säga, att expropriation sker för viss användning av sak.

Kravet på ett företag såsom förutsättning för expropriation hade länge för fransk rätts del ett stöd i franska expropriationslagens formulering, som tycktes förutsätta för att expropriationer skulle kunna ske, att desamma erfordrades för utförande av travaux publics, art. 2. Likväl ansåg man sig ej bunden av denna lagens formulering, utan expropriationer skedde utan samband med några travaux publics. Se DE LALLEAU I s. 110 f., HAURIOU ss. 756 och 773 ff. samt RENARD ss. 174 ff. och 188 ff. Genom lagändring 1918 har i expropriationslagens text uttrycket travaux ersatts med opération, som är obestämdare och vidsträcktare, art 1. Angående franska rätten efter 1918 se DIRAT, särskilt s. 74 ff., och RENARD s. 191 ff. En översikt över 1918 års lagändring giver CHARPENTIER, Code métropolitain de l'expropriation pour cause d'utilité publique, Paris 1923, s. 3 ff.

Även i andra länders expropriationslagar har ett krav på expropriationsföretag kommit till uttryck; så i badensiska lagen § 1, hessiska lagen art. 1, preussiska lagen § 1, saxiska lagen § 1, schweiziska lagen art. 1 och württembergiska lagen art. 1.

Att ett expropriationsföretag hör till expropriationsbegreppet hävda PRAŽÁK s. 18, RANDA i Grünhuts Zeitschrift s. 618 f. och Eigenthumsrecht s. 148 f., ERNBERG s. 11 ff., SCHELCHER s. 3 ff., EGER I s. 2, JONCKERS NIEBOER ss. 4 och 44 ff., SERLACHIUS s. 152 f., HAAB s. 1, O. MAYER s. 1 ff., KRÜCKMANN s. 3 samt WITTMAYER s. 731. Angående expropriationsföretag som bestämning hos begreppet expropriation se vidare ERNBERG ss. 4 och 7 ff.

⁷ Det tillägges ofta, att ingreppet skall företagas tvångsvis, och redan den omständigheten, att man i Tyskland ofta kallar expropriation icke Enteignung allena utan Zwangsenteignung, häntyder på samma uppfattning av tvång såsom bestämning hos expropriationsbegreppet. Att en bestämning tvång hör till be-

greppet anse TREICHLER s. 123, LAGUS s. 9, G. MEYER s. 4, GRÜNHUT s. 1 ff. och i Handwörterbuch s. 956, SIEBER s. 5 f., WAGNER s. 534 f., ANSCHÜTZ i Verwaltungsarchiv, Bd 5, 1897, s. 34, och separat Der Ersatzanspruch aus Vermögensbeschädigungen durch rechtmässige Handhabung der Staatsgewalt, Berl. 1897, s. 34, DE WEISS s. 30, ERNBERG ss. 3 och 47, RIGASSI s. 15 och STAËL VON HOLSTEIN s. 6. Beträffande den påstådda tvångsegenskapen hos expropriation är att säga, att de expropriationsrättsliga reglerna, liksom alla rättsregler, skola tillämpas, då förutsättningarna för deras tillämplighet äro för handen. En utmärkande egenskap hos expropriationsrättsreglerna, till vilken visserligen finns motsvarighet hos många andra rättsregler, är däremot, att rättsföljden expropriation inträder, utan att därför kräves någon medverkan av expropriaten; se WAGNER nyss a. st. Detta torde dock icke behöva uttryckas tydligare, än vi göra, då vi beskriva förutsättningarna för inträdet av rättsföljden expropriation utan att bland dem upptaga något uttryck för expropriatens på rättsföljden riktade vilja; se härtill LAYER s. 18 noten. Det må framhållas, att det uppenbart är för begreppet expropriation likgiltigt, huruvida faktiskt i det särskilda fallet expropriaten känner sig tvungen eller till äventyrs har föranlett expropriationen.

* Man plägar mycket ofta till expropriations begreppslika kännemärken räkna, att expropriation sker mot ersättning eller mot fullständig ersättning. Såsom nedan s. 78 ff. skall utvecklas, vilja vi ersätta bestämningen ingrepp med bestämningen mot ersättning. Författare, som hänföra ersättningskyldighet till innehållet av begreppet expropriation, äro TREICHLER s. 123, LAGUS s. 9 f., G. MEYER s. 4, STEIN ss. 67 ff. och 298 ff., LABAND s. 179, GRÜNHUT s. 2 f. och i Handwörterbuch s. 956 f., v. ROHLAND s. 1, PRAŽÁK ss. 13 f. och 18, RANDA i Grünhuts Zeitschrift s. 618 f., jfr dock s. 616 not 4, samt Eigenthumsrecht s. 148 f., SIEBER s. 5 f., Ask, Föreläsningar i svensk sakrätt, Lund 1889, s. 39, HÄPE s. 11 ff., DE WEISS s. 30 f., LAYER ss. 21 ff. och 660, SÜPFLE s. 1, GIERKE s. 464 f., MEYER-DOCHOW s. 70, EGER I s. 2, NYBERGH ss. 129 och 131 f., SERLACHIUS s. 152, HAAB ss. 1 och 14, REHFISCH ss. 1 och 3, RIGASSI s. 14 f., STAËL VON HOLSTEIN s. 6, KRÜCKMANN ss. 8 och 36, WREDE s. 208 samt WITTMAYER s. 731 ff. Ingen författare torde emellertid ha vidrört det resonemang, som i det följande skall leda oss till att anse ersättningskyldighet vara bestämning hos expropriationsbegreppet. Några författare lägga vikt vid den omständigheten, att expropriationsersättningen i regel skall erläggas, innan den rättsförändring äger rum, som vi nedan s. 95 skola kalla den expropriativa i inskränkt mening; så LAGUS s. 9 f., LAYER s. 456 ff. och WITTMAYER s. 732.

° Somliga säga, att det skall vara fråga om att tillägga exproprianten rättighet, som han icke förut hade. (Man har då icke i sikte det av oss, ovan s. 4 not 1, nämnda fallet, att någon exproprierar för annans räkning.) I överensstämmelse med denna tanke beteckna tyska författare ibland expropriation som Über-eignung. Av den berörda meningen äro TREICHLER s. 123, LAGUS s. 9, GRÜNHUT s. 1 ff. och i Handwörterbuch s. 956 f., HÄPE s. 11 f., ANSCHÜTZ, ovan not 7 anförda arbete s. 34, DE WEISS s. 30, LAYER ss. 13 ff., 28 och 660, ERNBERG ss. 5 ff., 14 och 47, GIERKE s. 464 f., MEYER-DOCHOW s. 70 f., NYBERGH s. 129, REHFISCH ss. 1 och 3, RIGASSI s. 15, WOLFF, Reichsverfassung und Eigentum, i

Vi ämna nu i tur och ordning granska de skilda momenten i definitionen för att antingen tillägna oss dem eller också utmönstra dem och eventuellt ersätta dem med andra och, efter vad vi hoppas, bättre. De skilda kännemärken på expropriation, som vi på detta sätt skola erhålla, ämna vi därefter sammansätta till ett begrepp i förhoppning att därmed ha vunnit ett lämpligt expropriationsbegrepp. Genom att till slut syna det vunna begreppets omfång kunna vi bilda oss en föreställning om begreppets förmåga att fylla våra uppställda krav på anpassning efter ExprL och gängse åskådningar ävensom om dess tjänlighet över huvud.

Sker expropriation i allmäntintresse?

Den beståndsdel av den inledningsvis uppställda definitionen, som i första rummet ådrager sig vår kritik, är förklaringen, att expropriation sker i allmänt intresse. Utredningen i den föregående uppsatsen förmår oss att utbyta bestämningen »i allmänt intresse» mot den bestämning, som uttryckes i satsen, att expropriation äger rum, då den är nödig för viss socialt nyttig användning av sak.

Är expropriation statlig?

Mera uppmärksamhet måste vi nu ägna den fråga om statens ställning till expropriation, som väckes genom definitionens hävdande av expropriation såsom ett statens ingrepp. Om därmed icke menas annat, än att expropriation ej kan ske utan medverkan av statlig verksamhet, finnes för ExprL:s del intet att invända däremot. Enligt denna lag kräves nämligen för expropriation oundgängligen såväl beslut av Konungen som ock förfarande inför domstol.

Man nöjer sig dock ofta icke med att konstatera, att expropria-

Festgabe der Berliner juristischen Fakultät für Wilhelm Kahl, Tüb. 1923, s. 24 ff., LANZER, Die neuen österreichischen Enteignungsgesetze, Wien 1924, s. 4 (särtryck ur Zentralblatt für die juristische Praxis, 1923 och 1924), WILLGREN s. 134 samt KRÜCKMANN s. 4. En sådan mening stämmer illa med det förhållandet, att expropriation kan gå ut på ett blott upphävande av rättighet; se nedan s. 96.

Det må anmärkas, att det fordom var vanligt att uppfatta expropriation såsom tvångsköp, vilken uppfattning medförde bestämmingarna tvång, ersättning och rättighetsförvärv. Såsom exempel på anhängare av uppfattningen må nämnas HÄBERLIN ss. I och 200 ff. samt LOEBELL, Das preussische Enteignungsgesetz vom 11. Juni 1874, Lpz 1884, s. 22 f. G. MEYER har hyst en tvångsköpsteorien närstående uppfattning, s. 183 ff. Se för övrigt nedan s. 310 not 1.

tion kräver handlande av statlig myndighet. Man gör gällande, att expropriation är uttryck för en statens särskilda rätt att frångå expropriaten hans rättsgods. Denna tanke har utförts på flerfaldigt sätt. En författare hävdar, att staten besitter expropriationsrätt men cederar denna till den i varje fall ifrågavarande företagaren.¹ Enligt en annan mening förläna staten sin expropriationsrätt åt företagaren.² Andra författare se i expropriation väsentligen en verksamhet av statsförvaltningen.³ Det händer, att expropriationsbefogenheten anses tillhöra staten, emedan ingen annan än denna skulle kunna vara berättigad att göra ett så kraftigt ingrepp i privaträtt som expropriation är.⁴ Många låta sig av sin uppfattning av expropriationsrätten som en statlig rätt förmås att tillägga staten och icke företagaren namn av expropriant.⁵ En författare⁶ driver läran om expropriationens offentliga natur därhän, att han anser det exproprierade tillfalla det av staten ägda »öffentliches Gut» och ersättningsskyldighet i förhållande till expropriaten åvila statsverket.⁷ Vidare har man genomfört en åtskillnad mellan statens rätt att utföra expropriation och företagarens befogenhet att påyrka sådan. Därvidlag har man uppfattat företagarens rättsställning på olika sätt, i det många anse staten förläna företagaren en expropriationsrätt, vilken visserligen i sin ordning av skilda författare fattas som mer eller mindre självständig⁸, medan åter också den mening

¹ THIEL s. 16 ff.

² G. MEYER s. 259 ff., DERNBURG s. 67 och väl även STOBBE-LEHMANN s. 504 ff. Jfr också HÅPE s. 6.

³ STEIN s. 292 ff. och ROESLER, Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechts, Bd I, 1. Abth., Erlangen 1872, s. 462 ff. Jfr BREDT s. 215 ff.

⁴ REHFISCH s. 21 och FLEINER, Institutionen des deutschen Verwaltungsrechts, 6. u. 7. Aufl., Tüb. 1922, s. 290 f.

⁵ BERING, Das preussische Enteignungsrecht, Ehrfurt 1883, s. 27 ff., SCHELCHER Rechtswirkungen s. 17, DE WEISS s. 56 ff., FLEINER nyss a. a. och a. st., REHFISCH s. 21 ff. och KOFFKA s. 31. Jfr också GIERKE s. 476.

⁶ GRÜNHUT ss. I ff., 78 ff. och 97 ff. samt, något avtrubbat, i Handwörterbuch ss. 956 f., 964 f. och 967.

⁷ Även THIEL anser staten vara ersättningsskyldig, s. 18 ff.

⁸ v. ROHLAND s. 10 ff., PRAŽÁK s. 62 ff., SIEBER s. 120 ff., SCHELCHER s. 40 ff., EGER I s. I ff., KOFFKA s. 30 ff. och GIERKE s. 469 ff.

vunnit stort inflytande, att expropriationsföretaget utgör en del av den såsom ett slags statlig verksamhet uppfattade offentliga förvaltningen, att exproprianten är ledaren av ett offentligt företag och att expropriationen sker genom samverkan mellan företagaren och förvaltningsmyndighet för företagets utförande.¹ En den sistnämnda

¹ O. MAYER s. 1 ff. Mayers lära har vunnit stort inflytande; se NYBERGH s. 130 f., RIGASSI s. 17 f., WALDECKER, Die Kriegseinteilung der Bundesratsverordnung vom 24. Juni 1915, Münch. & Lpz 1919, s. 11 ff., samt WITTMAYER s. 735 ff. En O. MAYERS närstående uppfattning hyser SCHELCHER ss. 21 f. och 32 ff. samt i föregående not angivna ställe. MAYERS lära bygger därpå, att statlig förvaltningsmyndighet bestämmer, om expropriation skall äga rum.

En uppfattning, liknande Mayers men dock därifrån skild, hysa de franska författarna beträffande sitt lands rätt. Enligt franska expropriationsrätten kan, efter härskande mening, expropriation ske till förmån endast för stat, departement eller kommun eller företagare, som erhållit koncession av någon av dessa; avvikande mening BERTHÉLEMY s. 571 ff. Som undantag från denna regel gäller, att expropriationsrätt för torrläggning och vissa andra åtgärder kan meddelas associations syndicales autorisées av jordägare. Franska expropriationslagen kallar själv den anläggning, för vars utförande expropriationsrätt meddelas, *ouvrage public*, och inom teorien anses expropriationsföretagen — i viss mån med undantag för företag igångsatta av nämnda associations samt gruvföretag och vattenkraftsanläggningar — tillhöra den offentliga förvaltningen. Enligt fransk uppfattning ligger därför expropriationsinstitutet inom den offentliga rättens rāmärken och är ett hjälpinstitut åt den offentliga förvaltningen. Däremot plägar man icke i Frankrike anse staten i högre grad än andra subjekt, som driva offentlig förvaltning, vara aktiv vid expropriation. Det ligger ej heller i Frankrike så nära till hands som i andra länder att överdriva statens betydelse för expropriation, ty enligt franska expropriationslagen är det formellt avgörande för expropriations skeende dom av allmän domstol, varför såsom 1 art. uttrycker det: »L'expropriation pour cause d'utilité publique s'opère par autorité de justice.» HAURIUOU giver s. 750 denna definition på expropriation enligt fransk rätt: »il y a expropriation toutes les fois que, le propriétaire d'un immeuble corporel ayant subi une dépossession définitive et totale, la propriété de l'immeuble se trouve acquise par une administration pour son domaine public». Påståendet, att expropriation äger rum för att överföra jord till le domaine public, torde visserligen efter lagändring 1918 ej längre kunna strängt upprätthållas; se RENARD s. 200. Se vidare DUCROCO, Cours de droit administratif et de législation française des finances, T. 3, 7. éd., Paris 1898, s. 619 ff., HAURIUOU s. 749 ff. samt RENARD s. 188 ff.

När författarna tala om expropriation såsom en särskilt statlig företeelse, påverkas de helt säkert av tanke på förhållandena i Frankrike, vilket land varit föregångslandet på expropriationsrättens område. Emedan emellertid i Tyskland lika litet som i Sverige den offentliga förvaltningen såsom i Frankrike har monopol på företagarrätt vid expropriation, har uppmärksamheten i stället för

närstående åsikt ser i exproprianten utövaren av en statlig höghetsrätt.¹ Än vidare är att märka, att skilda författare förlägga expropriationsinstitutet till olika områden inom rättssystemet. Somliga anse såväl själva expropriationen som ock dennas verkningar vara av offentligrättslig natur.² Andra göra gällande, att väl tilldelandet av rätt till expropriation är offentligrättsligt men att däremot utövandet av denna rätt likasåväl som expropriatens ersättningsrätt faller inom privaträtten.³ Många ha framställt den åsikten, att expropriation innebär ett offentligrättsligt ingripande med privaträttsliga verkningar.⁴ Slutligen märkes, att också den meningen har hävdats, att expropriation är en helt och hållet inom den offentliga rätten hemmahörande företeelse och att även expropriationsersättningen

---

på företagaren kommit att rikta sig därpå, att i de förstnämnda båda länderna icke domstol utan förvaltningsmyndighet prövar, huruvida expropriation är laglig. Genom att påvisa, att frågan, om expropriation kommer att äga rum, beror av förvaltningsmyndighets prövning, tror man sig ha påvisat, att expropriation även i länder, som icke ha det franska systemet, tillhör den offentliga rätten, och eftersom de prövande myndigheterna äro statliga, anser man, att expropriationen är statlig. Det må vara nog att här påpeka, att analogien mellan franska förhållanden å ena samt tyska och svenska å andra sidan är haltande. Nedan i texten skola vi söka uppvisa, att man icke av Konungens prövning av ifrågasatt expropriations laglighet kan sluta, att expropriation sker med statlig rätt.

¹ G. JELLINEK, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 2. Aufl., Tüb. 1905, s. 253.

² STEIN s. 319 ff., GRÜNHUT s. 183 ff. och i Handwörterbuch s. 974, LAYER, i synnerhet ss. 456 ff. och 651 ff., HOLLIGER, Das Kriterium des Gegensatzes zwischen dem öffentlichen Recht und dem Privatrecht (Diss.), Zürich 1904, s. 108 ff., LAFORET, Das Zwangsabtretungsgesetz vom 17. November 1837 etc., Münch. & Berl. 1910, s. 17 ff., samt BOISMAN, Skillnaden mellan offentlig och privaträtt i afseende å kriteriet för motsatsen mellan dem, Hfors 1915, s. 129 ff.

³ På sådana föreställningar bygger tanken, att expropriation skulle vara tvångsköp.

⁴ LABAND s. 169 ff., v. ROHLAND s. 29 ff., WACH, Handbuch des deutschen Civilprozessrechts, Bd I, Lpz 1885, ss. 89 och 97 f., SCHELCHER Rechtswirkungen s. 16, DE WEISS s. 52 ff., G. MEYER, Der Eigentumserwerb bei der Enteignung, i Festgabe etc. för Bekker av der juristischen Fakultät der Universität Heidelberg, Berl. 1899, s. 111 ff., KOFFKA s. 27 ff., FUCHS, Das badische Enteignungsgesetz, Tüb. & Lpz 1901, s. 10, SÜPFLE s. 14, GIERKE s. 470 ff., WOLFF s. 185 f. samt WREDE ss. 208 och 213 f. Jfr även REHFISCH ss. 42 ff. och 53.

är offentligrättslig men att expropriationen gestaltar privaträttsliga förhållanden.¹

Vad nu angår det vanliga antagandet, att expropriation sker med statlig rätt², är för det första att märka, att detsamma icke kan byggas³ på den omständigheten, att staten genom sin lagstiftning infört expropriationsinstitutet bland rättsreglerna.⁴ Ty stiftande av expropriationslag är icke något väsentligt annat än stiftande av vilken annan lag som helst.⁵

Ett bättre skäl till antagande av statlig karaktär hos expropriation ligger i den omständigheten, att Konungen meddelar rätt att expropriera. Redan därav, att en akt av statlig förvaltningsmyndighet är en nödvändig förutsättning för expropriation enligt ExprL, kunde man måhända vilja sluta, att befogenheten att expropriera vore en statlig företrädesrätt. En sådan slutsats vore dock förhastad. Det finns fall, där akt av statlig förvaltningsmyndighet är en nödvändig förutsättning för rättsförhållandes gestaltande på visst sätt, utan att man ändock rimligen kan påstå, att staten vore inblandad i rättsförhållandet. Vid försäljning av ännu icke avstyckat

¹ Ungefär så torde man kunna beskriva den av O. MAYER framställda uppfattningen, s. 26 ff. Så även SCHELCHER ss. 21 ff. och 31 ff.

² ASCHOUHOU Statsforfatning uttalar sig, s. 42 f., bestämt mot tanken, att expropriation skulle ske med statlig rätt. I Norge fattas expropriation i vidsträckt betydelse, som kommer tanken på statlig rätt att vara ganska främmande för författarnas uppfattning av expropriationsinstitutet; se SCHEEL s. 145 not 1 och s. 163 f. samt SCHJØDT Ekspropriasjonsrett s. 10 ff.

³ Vi ha icke i litteraturen påträffat någon ingående utredning till stöd för åsikten, att expropriation sker med statlig rätt. Mest genomförd är kanske O. MAYERS framställning, s. 1 ff., som åberopar historiska förhållanden i Tyskland.

⁴ Icke ens i de länder, som i grundlag hava regel om stiftande av expropriationslagar, torde man ha anledning att uppfatta expropriationslags stiftande såsom användande av en särskild staten tillkommande rätt. Beträffande grundlagsbestämmelser om expropriation se LAYER s. 142 ff., ERNBERG s. 25 ff., NEUHAUS, Die Unverletzlichkeit des Eigentums (Diss. Jena), Berl. 1909, s. 24 ff., samt LIE, Betenkning angående grunnlovens §§ 97 og 105 og om domstolens myndighet til å prøve loves indre gyldighet, Norska stortingets förhandlingar 1923, Dokument nr. 13, s. 5 f. Jfr vidare nedan s. 82 noten.

⁵ Se ASCHOUHOU Statsforfatning ss. 38 f. och 42 f., SCHEEL s. 145 not 1 och ERNBERG s. 60.

jordområde, t. ex., erhåller ju köparen icke fullständig rätt till den köpta marken, förrän denna genom förvaltningsmyndighets försorg vederbörligen bestämts till sina gränser. Icke kan man i ett sådant fall uppfatta den rättsliga tilldragelsen, som toge staten område från säljaren och gåve det till köparen. Det är svårt att se, varför en akt av förvaltningsmyndighet skulle behöva betyda mera i ifrågasvarande hänseende än en konstitutiv dom. Domstolen, för att taga ett exempel, upplöser ett äktenskap, men icke träder därmed staten i rättsförhållande till vare sig den ena eller den andra av makarna.¹

Mera beaktansvärd är tanken, att expropriationsändamålen skulle vara statsändamål eller, över huvud, ändamål, som den offentliga förvaltningen har att tillgodose, och att expropriationsinstitutet därför skulle vara ett förvaltningens medel till förverkligande av dess syften. Eftersom vi tidigare ha sagt, att expropriation äger rum, då densamma är nödig för viss socialt nyttig användning av sak, måste vi ju medgiva, att om staten, vilket ju uppenbarligen i många avseenden är fallet, arbetar för det socialt nyttiga, så länder expropriationen staten till fördel. Men det bör ihågkommas, att i regel också exproprianten har fördel av expropriationen, och det finns icke grundad anledning att anse expropriationsinstitutet vara medel till uppnående mera av statens än många andras ändamål. Icke heller den omständigheten, att endast kronan eller företrädare av offentlig förvaltning får expropriera för vissa slags ändamåls vinnande, torde böra föranleda till att rättsligen uppfatta hela expropriationsinstitutet som ett statens eller förvaltningens hjälpmedel, ty man torde icke böra tillskriva expropriationsinstitutet egenskaper, som icke åtminstone de allra flesta av de i ExprL upptagna expropriationsreglerna äga.²

Om alltså expropriationsändamålen icke i och för sig framstå såsom statens eller den offentliga förvaltningens ändamål, så kunde det

¹ Jfr ERNBERG s. 60.

² Jfr ovan s. 46 noten.

dock tänkas, att det hos expropriationsinstitutet självt finnes något, som gjorde, att expropriationsändamålen framstode som statsändamål.

Ett stadgande, som kunde tänkas giva stöd åt uppfattningen, att expropriationsändamålen genom expropriationsinstitutet sattes staten till ändamål för dess verksamhet, står att finna i 5 § tredje stycket ExprL. Enligt detta lagrum skall Konungen till expropriationsförordnandet foga de särskilda bestämmelser, som finnas erforderliga för att trygga fastighetens användande för det avsedda ändamålet, tillkommande det Kungl. Maj:ts befallningshavande att hålla hand över meddelade bestämmelsers efterlevnad. Däri, att i och med expropriationen förvaltningsmyndighet har tillfälle att reglera företagens utförande, kunde man vilja se en omständighet, som utvisade, att själva expropriationen vore ett led i statsförvaltningens verksamhet för uppnående av sina ändamål.

Resonemanget torde emellertid icke hålla streck. När Konungen meddelar expropriationsrätt, utgår han givetvis från uppfattningen, att det om expropriationsrätt ansökande företaget skall utföras på visst sätt, som synes honom medföra, att detsamma tillgodoser ett i ExprL angivet ändamål. Den rätt att meddela särskilda bestämmelser rörande företaget, som 5 § tillägger honom, låter honom endast skapa garantier för att företaget verkligen utföres på det sätt, han vid expropriationsbeslutet förutsätter. Expropriationens förutsättningar äro ju bestämda utan hänsyn till innehållet av de av Konungen vid expropriationsförordnandet meddelade så att säga säkerhetsföreskrifterna. Man torde därför icke av den omständigheten, att i visst fall dylika bestämmelser meddelas, behöva sluta, att expropriationen sker med statlig rätt.

Bestämmelserna kunna för övrigt icke göras alltför vittgående. Det kan icke gärna vara riktigt, att expropriationsrätt erhållande företagare skulle kunna förpliktas, att i all framtid driva en viss såsom gagnelig ansedd verksamhet. Däremot torde det kunna åläggas företagare, att om han i framtiden alltjämt vill bedriva den

verksamhet, för vilken han fått expropriationsrätt, driva den på visst i bestämmelserna föreskrivet sätt.

Om man alltså icke av innehållet i 5 § tredje stycket ExprL kan sluta, att expropriationsinstitutet genom sina regler gör expropriationsändamålen till statsändamål, så kunde man måhända vara hågad att draga denna slutsats av den prövning, som Konungen har att företaga före meddelande av expropriationsrätt. Man kunde möjligen anse, att det vore den högsta förvaltningsmyndighetens uppgift att meddela expropriationsrätt, då det vore ändamålsenligt för uppnående av något i 1 § ExprL angivet ändamål, att dessa ändamåls vinnande alltså gjorts till en uppgift för statsförvaltningen och att följaktligen expropriationsändamålet vid varje särskild expropriation vore statsändamål.

Ett sådant resonemang kunna vi dock icke godtaga. Genom utredningen i föregående uppsats¹ har det blivit klart för oss, att Konungens prövning visst icke består endast i att utröna, huruvida en ifrågasatt expropriation är ett lämpligt medel till vinnande av ett ändamål av beskaffenhet att kunna vara expropriationsändamål. Konungen har även att pröva, huruvida icke till äventyrs mot expropriationen talande hänsyn omöjliggöra meddelande av expropriationsrätt. Och vid denna avvägning får Konungen icke följa endast sina egna värdeomdömen utan har att rätta sig efter de värderingar, som kunna utläsas ur lag eller äro rådande inom samhället. I detta avseende är det ingen skillnad mellan Konungens ställning och en domares, då denne har att avgöra t. ex. ansökan av en make om hemskillnad enligt 11 kap. 2 § giftermålsbalken. Men för övrigt är även en prövning av ändamålsenlighet väl förenlig med en domares uppgift. Vi kunna erinra om bestämmelserna i lagen den 29 juni 1926 om enskilda vägar, vilka låta domstol pröva, huruvida viss rättsförändring, vars laglighet är i fråga, är ändamålsenlig för fastighets brukande.

Jämförelsen mellan Konungens meddelande av expropriationsrätt

¹ Se ovan s. 14 ff.

och domstols beslutande av dom är belysande. Konungens uppgift synes vara icke så mycket att se till, att de i 1 § ExprL angivna ändamålen bliva tillgodosedda, som fastmera att liksom en domare iakttaga, att expropriation äger rum, endast då sådan lagligen kan ske. Företagaren prövar helt fritt, huruvida det är fördelaktigt för honom att sätta i gång en expropriation. Konungen prövar enligt rättsregler, huruvida den är laglig. Denna uppdelning i två prövningar bör genomföras, även då förvaltningsmyndighet uppträder som initiativtagare till expropriation, ja, även om regeringen själv skulle väcka fråga därom. Den förvaltningsmyndighet, som tager initiativ till expropriation, prövar, obunden av hänsyn till annat än de ändamål, som äro satta för dess verksamhet, huruvida expropriationen skulle tillgodose dessa ändamål. Sedan ankommer det på Konungen att alltefter vad han prövar lagligt meddela expropriationsrätt eller förvägra sådan. Men om alltså Konungens beslut är att jämställa med domstols dom, så kan man icke av den prövning, som föregår densamma, sluta, att Konungens uppgift i expropriationsförfarandet vore att tillgodose de ändamål, som äro utrustade med expropriationsmöjlighet. Och lika litet som staten anses inblandad i de rättsförhållanden, en domare avdömer, lika litet kan man, därför att Konungen meddelar expropriationsrätt, anse, att staten vid expropriation är verksam för sina egna ändamåls tillgodoseende.

Vår undersökning har icke lyckats påvisa någon egenskap hos expropriation, som kunde sägas utmärka, att expropriation vore grundad å statlig rätt.¹ Men om någon sådan egenskap ej står att upptäcka, måste man väl förneka tillvaron av dylik rätt. Liksom i allmänhet man icke får tillgripa flera antaganden, än nödigt är, för att förklara ett fenomen, synes man icke böra antaga, att staten vore inblandad i expropriation, såvida denna kan tillfredsställande förklaras utan ett sådant antagande. En dylik förklaring synes möjlig, i det att det torde vara fullt tillräckligt för tanken att säga,

¹ Jfr JØRGENSEN s. 58 ff.

att företagarens rätt till expropriation är beroende av Konungens prövning. Konungens beslut torde icke innebära en mera statlig medverkan till expropriation, än vad det finns av statlighet i den likaledes nödvändiga medverkan till hemskillnads vinnande, som staten erbjuder i form av domstols hemskillnadsdom.

Den insikt, vi genom vår undersökning uppnått, för oss ett steg vidare i riktning av att fränkänna expropriation statlig karaktär. Vi ha förut konstaterat, att expropriation enligt ExprL nödvändigtvis är förknippad med ett Konungens meddelande av expropriationsrätt och ett förfarande inför domstol. I ljuset av vår undersökning rörande innebörden av denna statliga medverkan synas dessa former för expropriation vara föga väsentliga. Det förefaller oss, som kunde vi icke gärna förvägra en rättsförändring plats under begreppet blott på den grund, att statligt organ ej medverkar till densamma. Till följd av den uppfattning, vår undersökning bibragt oss, anse vi oss därför böra helt avlägsna bestämningen statlig ur expropriationens begrepp.

Efter att därmed ha avfärdat den bestämning »av staten», som är expropriationens inledningsvis uppställda definitionen innehöll genom sitt påstående ingrepp? ende, att expropriation vore ett av staten företaget ingrepp, övergå vi nu till att tala om detta ingrepp.

Det är mycket vanligt att uppfatta expropriation såsom ingrepp i expropriatens rättssfär.¹ Mest intresserar man sig för detta ingrepp, när det går ut över äganderätt. Men kan man verkligen med fog påstå, att expropriation innebär ett ingrepp? Vad bestämmer äganderättens gränser om icke rättsregler, som förvägra ägaren rättslig möjlighet att på det eller det sättet förfoga med avseende å saken eller som helt och hållet fråntaga honom rätten att förfoga däröver, och är icke expropriationsinstitutet just en sådan begränsning av

¹ Det lönar knappast mödan att räkna upp många av den mängd författare, som hyser denna uppfattning. Det må vara nog att säga, att uppfattningen särskilt utpräglad möter hos HÄBERLIN s. 152 ff., THIEL s. 3 f., vilken författare, s. 21, t. o. m. karakteriserar expropriationen såsom en av oavvisbar nödvändighet påbjuden orätt, LABAND s. 169, GRÜNHUT s. 87 f. samt O. MAYER s. 3 ff.

äganderätten? En annan uppfattning är möjlig, blott om man tänker sig äganderätten bestämd utan hänsyn till reglerna om expropriation. Men därigenom lämnar man det äganderättsinstitut, som faktiskt förekommer i den positiva rätten, för att uppställa ett annat begrepp äganderätt, vilket man förmodligen hoppas skola innehålla, vad som för det positiva äganderättsinstitutet är karakteristiskt. Dock torde äganderätten näppeligen klarare uppfattas genom att man bortser från expropriationsmöjligheten, ty därigenom skulle man icke göra rättvisa åt dess sociala karaktär.¹ En ägare får i många avseenden ej efter gottfinnande råda med avseende å det ägda. I synnerhet gäller detta fastighetsägare, och en av de skrankor, som av skilda hänsyn rests mot hans godtycke, är väl just expropriationsinstitutet.

Om expropriation icke är ingrepp, vilken är då grunden till skyldigheten att giva expropriationsersättning? Vi måste alltså avvisa även uppfattningen, att expropriation vore ett ingrepp. Denna vår åsikt är måhända ägnad att väcka betänklighet hos mången i ett visst hänseende. Om expropriation icke är ingrepp, kan man fråga, varför är då exproprianten skyldig att gälda expropriaten ersättning? De resonemang, som man vanligen anser angiva ersättningsskyldighetens grund, utgå nämligen från tanken, att expropriation innebär ett ingrepp i annans rättssfär. Mycket vanligt är att bestämma grunden till ersättningsskyldigheten med ledning av tanken, att genom expropriation ett ingrepp göres i annans rättsställning men att detta ingrepp ej skall drivas längre än nödvändigt är och därför väl beröva expropriaten hans rådighet över den ifrågavarande saken men icke minska hans förmögenhet.²

Till denna tankegång ansluta sig några reflexioner, vilka somliga anse ytterligare stödja regeln om ersättningsskyldighet. Man säger, att eftersom expropriation äger rum i allmänt intresse, bör

¹ Se v. IHERING, *Der Zweck im Recht*, Bd 1, 3. Aufl., Lpz 1893, s. 526 ff., WAGNER ss. 262 ff., 531 och 536 ff., TORP, *Dansk Tingsret*, 3. Udg. ved VINDING KRUSE, Khvn 1925, s. 90 f., samt LUNDSTEDT i *Tiden* 1922 s. 137 ff., i *TfR* 1923 s. 118 ff., Hyresrätten s. 74 ff. och Superstition s. 83 ff., vilka alla, fastän med något skiftande motivering, tillbakavisa föreställningen om expropriation såsom ingrepp. Mot deras åsikt LAYER s. 5 ff.

² Så *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 145 f., och exempelvis LAYER ss. 24 ff. och 451 f. Se vidare översikten hos JØRGENSEN s. 101 f.

icke expropriaten ensam bära dess tunga utan bör rättvisligen det allmänna eller den enskilde företagaren hålla honom skadeslös i ekonomiskt avseende.¹ Vi kunna emellertid icke inse, att de i ExprL:s 1 § angivna ändamålen, vilka vi för övrigt betecknat icke såsom allmänna utan som sociala, skulle vara av sådan beskaffenhet, att det allmänna skulle vara tvunget att vidkännas de olägenheter, som kunna följa med deras tillgodoseende. Icke heller kunna vi inse, att den enskilde företagaren skulle i och för sig vara närmare än expropriaten att vidkännas kostnader för sociala ändamåls vinnande. Det händer emellertid, att man i stället utbygger tanken på det expropriativa ingreppet genom att göra gällande, att exproprianten utan olägenhet kan påläggas ersättningsskyldighet, emedan hans intresse av expropriationen, om det verkligen är nog starkt att rättfärdiga denna, också måste vara tillräckligt starkt för att göra expropriationen önskvärd för exproprianten, även om han är tvungen att gälda ersättning.² Detta resonemang skulle säkerligen vara riktigt, om man kunde utgå ifrån, att endast de företag vore värda att expropriationsvis främjas, som kunna beräknas vara ekonomiskt lönande för exproprianten, och detta även, om man ålägger honom att svara för den expropriaten tillskyndade skadan. Denna förutsättning är emellertid tydligt ohållbar och följaktligen kan resonemanget icke begagnas för att angiva grunden till expropriationsersättning över huvud.

De båda berörda reflexioner, med vilka man utbygger tanken på ett expropriativt ingrepp som expropriationsersättningens grund, kunna efter det sagda icke vinna vårt bifall. Vi återvända därför till att betrakta den enkla tankegången, att expropriationsingreppet icke bör drivas längre än nödigt är och därför bör åtföljas av ersättning. Om det är sant, som vi ovan sagt, att expropriation ej

---

¹ Se såsom företrädare av åsikten GRÜNHUT ss. 10 och 97 samt LAYER i föreg. not anf. ställen.

² Se USSING, Skyld og Skade (ak. avh.), Khvn 1914, s. 59 ff.; jfr STANG s. 142 ff.

är något ingrepp, kan denna tankegång synas oriktig. En tvivlare kan emellertid ifrågasätta, huruvida icke i stället det är vår uppfattning, som är felaktig, då själva lagen genom att stadga ersättningskyldighet kan synas fatta expropriation såsom ingrepp i annans rättssfär. Vi ställas därför inför nödvändigheten att utreda skälen till stadgandet av ersättningskyldighet. Det blir här fråga endast om expropriationsersättningens grund de lege lata, d. v. s. de ändamålsföreställningar, som vid rättsutfinnandet få antagas ligga till grund för stadgandet av expropriationsersättning.

Nationalekonomiska överväganden erbjuda oss ett skäl. Det är tydligt, att om en expropriationslag sådan som den svenska tilläte, att expropriation finge företagas, utan att ersättning lämnades, detta skulle vara ett allvarligt hot mot deras trygghet, som kunde utsättas för expropriation. Farhågan för att frångått rättsgodset utan gottgörelse kunde inverka störande på detsamma planmässiga utnyttjande.¹

Vid någon eftertanke finna vi, att även detta skäl gömmer tanken på att expropriation är ingrepp. Resonemanget bygger ju på antagandet, att expropriation frångår expropriaten någonting. Ingen kan emellertid frångå, vad han icke har. Alltså förutsättes, att expropriatens ställning är utmärkt av någon stadga i visst avseende, i vilket expropriationen ingriper. Det sätt, på vilket expropriation härvidlag uppfattas såsom ingrepp, skiljer sig likväl väsentligt från den förut dryftade ingrepps-föreställningen. När vi i det föregående ha förnekat, att expropriation är ingrepp, ha vi menat, att expropriation icke ingriper i någons rättsställning. Vars och ens rättsställning är ju bestämd av rättsregler, och till de rättsregler, som bestämma personers rättsställning, måste vi räkna också de expropriativa reglerna. När vi nu sist talade om det ingrepp, expropriation är, hade vi däremot för ögonen expropriatens icke rättsliga utan faktiska ställning. Det kan ju icke förnekas, att expropriationen medför inskränkning av hans tillgång till behovstillfredsställelse.

¹ Se LUNDSTEDT *TfR* 1923 s. 143, Hyresrätten s. 76 och Superstition s. 89 f.

Huru betydelsefullt än detta nationalekonomiska skäl må vara¹, kan man dock icke bortse från också en annan föreställning, som säkerligen gör sig påmind vid varje stiftande av expropriationslag. Låt oss för att finna denna andra föreställning göra det tankeexperimentet att i stället för en expropriationslag sådan som den svenska sätta en lag, som av något extraordinärt skäl en gång för alla tager samtliga fastigheter av en viss kategori från deras ägare utan att tillerkänna dessa någon ersättning. En sådan lag behöver icke i ekonomiskt märkbar grad rubba tilliten till egendomsförhållandenas bestånd. Likväl gör rättsmedvetandet de starkaste gensagor mot dylik avhändelse utan ersättning. Vilken är orsaken härtill?

Orsaken torde vara, att en sådan avhändelse framstår som undantag. Enligt vad erfarenheten giver vid handen, kan en rättighets-havare med fog hoppas på ett tämligen ostört tillgodonjutande av den sak, som är rättens föremål. Den mest framträdande principen för rättsförändring på privaträttens område är nämligen, såsom vi redan i föregående uppsats givit tillkänna², att förändring äger rum, endast för så vitt den, som skulle bliva lidande av rättsförändringen, givit uttryck åt önskan, att förändringen skall ske. Det finns visserligen, såsom vi också nämnt i samma sammanhang, en mängd rättsregler, som icke lyda denna princip. Dessutom få vi icke glömma, att naturtilldragelser kunna förstöra en rättighets föremål. Avvikel-

¹ Även andra praktiska hänsyn kunna anföras, som påbjuda, att ersättning gives vid expropriation. Ersättningsskyldigheten motverkar expropriantens eventuella benägenhet att söka utsträcka expropriationen längre än nödigt är. Å andra sidan vore, om ej ersättning stadgats, en av expropriation hotad ägare frestad att försöka förmå företagaren att utföra företaget å grannfastigheten i stället, och så kunde det lätt inträffa, att exproprianten kunde utpressa ekonomiska förmåner av fastighetsägare och andra, något som synes orätfärdigt; se JØRGENSEN s. 66 f. — Mot ExprL:s ställning till frågan om ersättning kan den anmärkningen göras, att tvärtom exproprianten många gånger kan tvinga exproprianten till en för den förre alltför förmånlig uppgörelse. Exproprianten torde nämligen ofta finna det förmånligare att köpa det åtrådda området till överpris än igångsätta ett expropriationsförfarande med därmed förenade kostnader, vilka kunna bliva mycket höga i förhållande till expropriationsersättningen.

² Se ovan s. 30.

serna från principen hindra dock icke, att det för rättsmedvetandet kännes som ingrepp i annans rätt, när någon med vett och vilja men utan att hava fog därtill i något rättighetshavaren tillräckligt förhållande förstör rättighetens föremål eller frántager rättighetshavaren möjligheten att tillgodogöra sig detsamma. I det tänkta avhändelsefallet gör sig detta rättsmedvetandets utslag starkt gällande, och det förefaller alldeles tydligt, att förhållandet är enahanda vid expropriation enligt ExprL. För rättsmedvetandet, sådant det är utformat genom erfarenhet om vad eljest brukas, framstår expropriation såsom ingrepp i möjligheter till behovstillfredsställelse, vilka rättighetshavaren med fog kan räkna på att få behålla, och det synes från rättsmedvetandets synpunkt angeläget att minska svedan av förlusten genom att tillerkänna expropriaten ersättning. Vid sökande efter expropriationsersättningens grund de lege lata synes man icke kunna förbigå detta förhållande.

Härmed anse vi oss tillräckligt ha klarlagt grunden till regeln om expropriationsersättning. Vi ha funnit densamma i den omständigheten, att expropriation i viss och tvåfaldig mening är ett ingrepp.

Bestämningen ingrepp utbytes mot bestämmningen »mot ersättning».

Vi återvända härefter till undersökningen rörande begreppet expropriation och fråga, huruvida vi vid vårt begreppsbyggande kunna använda vår uppfattning av expropriation såsom ingrepp. Kunna vi i den inledningsvis uppställda definitionen bibehålla bestämmningen ingrepp men låta den betyda ingrepp i ekonomiskt avseende eller inför rättsmedvetandet? Detta låter sig icke göra. Vi ha nämligen ingen garanti för att de i ExprL eller annorstädes befintliga expropriationsreglerna omfatta endast fall, vilka enligt riktig uppfattning äro ingrepp i sådan mening. Och ännu svårare är det att avgöra, om möjligen blivande lagar, för vilka vårt begrepp också bör passa, i sin tillämpning komma att innebära ingrepp eller icke. Huruvida ingrepp föreligger i den mening, vi ha tagit detta ord, avgöres nämligen genom undersökning av den utomrättsliga verkligheten, medan frågan, huruvida en rättsförändring är expropriation, utrones genom

analys av rättsregler. Med uppställandet av ett expropriationsbegrepp åsyfta vi ju sammanförande av rättsregler. Den karaktär av ingrepp, som vi i det föregående tillskrivit expropriation, är i stället metajuridisk och kan därför icke användas vid försök till juridisk begreppsbildning. Däremot se vi intet hinder mot att såsom bestämning i begreppet upptaga ett rättsligt fenomen, vars grund är ifrågasvarande metajuridiska ingrepp. Ett sådant rättsligt fenomen är, efter det nyss sagda, skyldigheten att utgiva expropriationsersättning, och vi vilja därför i definitionen på expropriation försöksvis ersätta bestämningen ingrepp med bestämningen »mot ersättning». Med upptagandet av denna bestämning skulle vi dock icke vilja påstå, att ersättning alltid skall utgå vid expropriation. Det kan ju inträffa, att expropriation sker för upphävande av särskild rätt utan ekonomiskt värde. Vi mena endast, att expropriationsreglerna tillerkänna ersättning åtminstone i de fall, då ersättningsgill skada enligt rättsordningens vanliga regler föreligger.

Innan vi emellertid besluta oss för att — låt vara hypotetiskt — upptaga ersättningsskyldighet såsom begreppsbestämning, ha vi att bemöta vissa möjliga inkast mot upptagande av ersättningsskyldighet såsom bestämning hos begreppet expropriation. Ett första möjligt inkast är det, att man icke bör nöja sig med begreppsbestämningen ersättningsskyldighet utan också bör i begreppet expropriation ange de förutsättningar, till vilka ersättningsskyldigheten är knuten. Eljest skulle expropriationsbegreppet icke lämna svar på den viktiga frågan, när ersättningsskyldighet föreligger. Inkastet bemötes med en erinran därom, att även om man såsom bestämningar hos begreppet expropriation upptog förutsättningar för ersättningsskyldighet, vilka kunna utläsas ur de under begreppet hänförliga rättsliga företeelserna, skulle det lätt kunna stiftas nya lagar, som ålade ersättningsskyldighet under andra förutsättningar och likväl stadgade rättsförändring av beskaffenhet att böra räknas som expropriation. Emedan vi icke känna innehållet hos blivande lagar, för vilka vårt begrepp även måste passa, äro vi tvungna att nöja oss

med den formella begreppsbestämningen ersättningsskyldighet. Endast för den händelse skulle något annat gälla, att det i avseende å stadgandet av ersättningsskyldighet i de fall, man vill låta omfattas av expropriationsbegreppet, kunde påvisas en så beskaffad regel för lagstiftning, att antingen den förtoge verkan av lagar med mot densamma stridande innehåll eller också ersättning skulle i de fall, regeln angåve, utgå, även om de särskilda lagbestämmelserna ej stadgade ersättningsskyldighet. Om en sådan regel funnes, kunde man ju härleda ersättningsskyldigheten ur regeln, och det kunde vara lämpligt att låta av regeln angivna förutsättningar för ersättningsskyldighet vara begreppsbestämningar. Genom att upptaga dem i definitionen på expropriation skulle man göra definitionen mera upplysande, än om där talades blott om ersättningsskyldighet.

För att illustrera vår tankegång nämna vi, att i vårt grannland Norge gäller enligt dess grundlags 105 §: »Fordrer statens tarv, at nogen maa afgive sin rørlige eller urørlige eiendom til offentlig brug, saa bør han have fuld erstatning af statskassen.» Detta stadgande har den verkan, att lagar av innehåll, som ej stämmer med stadgandet, av domstolarna anses icke kunna tillämpas eller också visserligen vara tillämpliga men endast mot att ersättning gives.¹ Av den citerade §:n framgår, att ersättning skall lämnas den, som avgiver sin fasta eller lösa egendom. Det är, om en dylik regel finnes, säkerligen lämpligt att bland expropriations begreppsbestämningar upptaga sådant avgivande.

Det blir nu på grund av det sagda en uppgift för oss att undersöka, om den svenska rätten känner någon regel, som i likhet med den nämnda norska föranleder att bestämma begreppet expropriation med tillhjälp av bland annat förutsättningar för ersättningsskyldighet.

Regerings-
formen § 16. Någon sedvanerättslig regel av dylik innebörd torde icke finnas, och av lagbestämmelser synas för sådan undersökning endast 16 §

¹ Se ASCHEHOUG Statsforfatning s. 376 f., MORGENSTIERNE ss. 409 f. och 678 samt KNOPH, Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett, Kra 1921, s. 48.

regeringsformen kunna komma i betraktande. I det lagrummet stadgas, att Konungen får »ingen avhända eller avhända låta något gods, löst eller fast, utan rannsaking och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva».

Det kan undras, huru väl detta lagrum kan tilldraga sig uppmärksamhet i detta sammanhang, då i detsamma ju icke nämnes ett ord om ersättning. Orsaken, varför det är nödvändigt för oss att taga ganska ingående befattning med §:n, är en åsikt, som sätter dess bestämmelse om avhändande i nära samband med expropriation. Utgående från tanken, att 16 § regeringsformen skulle stadga förbud mot avhändande utan dom och rannsaking och att detta förbud gällde icke blott utfärdande av påbud av Konungen ensam utan även Konungens och riksdagens gemensamma lagstiftande, kunde man mena, och har man jämväl verkligen påstått¹, att §:n endast under det villkoret tillåter expropriation, att full ersättning beredes expropriaten och att alltså, ekonomiskt sett, summan av vad denne äger icke minskas genom expropriationen.

Den antydda uppfattningen torde emellertid kunna med framgång angripas.

Först må anmärkas, att i lagrummet lämnas ringa ledning för avgörande av de svåra spörsmål, som skulle uppstå, ifall det ägde den innebörd, den berörda uppfattningen tillskriver detsamma. Ty om man i överensstämmelse med den nämnda uppfattningen anser 16 § innebära hinder också för Konung och riksdag tillsammans att gemensamt stifta lag om avhändande, så ställes man inför svårigheten att avgöra, vad det är för gods, som har denna oantastliga karaktär. Till den frågans besvarande bidrager 16 § föga, då man icke av själva ordet gods kan draga särdeles noggranna slutsatser. Man måste därför annorstädes än i grundlagens text söka svar på frågan, vilka de omständigheter äro, som skulle gestalta det konkreta rättstillståndet på ett för själva lagstiftaren förbindande sätt. Om man nu emellertid verkligen antager, att 16 § har en sådan mot fram-

¹ STAËL VON HOLSTEIN ss. 6 och 35 ff.

tida lagstiftande riktad innebörd, kan man likväl icke hävda, att förbudet skulle gälla allt avhändande av gods. Den ifrågavarande §:n antyder ju först och främst själv en inskränkning genom orden rannsaking och dom, vilka enligt den nu dryftade meningen syfta på avhändande, stadgat i lag såsom påföljd av brottslig gärning. Vidare vore man av praktiska skäl nödsakad att medgiva den redan nämnda inskränkningen, att expropriation får ske. För den inskränkningen saknas dock stöd i §:ns text. Än ytterligare avlägsnar man sig från lagtexten, om man, såsom det har hänt¹, påstår, att expropriation må ske endast för allmänt väl, ty om någon sådan begränsning av expropriationsmöjligheten talar §:n icke.

Det anförda giver vid handen, att om § 16 regeringsformen, såsom påståtts, stadgar allmänt förbud mot avhändande av gods, vore det svårt att av dess avfattning utläsa den i §:n innehållna regeln med dess nödvändiga inskränkningar. En närmare granskning av §:ns ordalydelse torde emellertid visa, att någon allmän regel mot avhändande icke är uttalad i lagtexten, och en undersökning av stad-

---

¹ STAËL VON HOLSTEIN s. 20 f. De motsvarande svårigheterna beträffande norska grundlagens 105 § ävensom dess 97 §, vilken stadgar förbud mot att giva lagar tillbakaverkande kraft, ha i Norge givit upphov till mycken strid; se den litteratur, som nämnes av OLIVECRONA i hans uppsats i *ST* 1925, s. 301 ff. Olivecrona giver en intressant kritik av de sätt, på vilka man söker lösa svårigheterna, och de föreställningar, som ligga till grund för lösningsförsöken. Se även ASTRUP HOEL s. 116 ff. — Den danska grundlagens 80 § första stycket lyder: »Ejendomsretten er ukrænkelig. Ingen kan tilpligtes at afstaa sin Ejendom, uden hvor Almenvellet kræver det. Det kan kun ske i Følge Lov og mod fuldstændig Erstatning.» Denna § har givit JØRGENSEN anledning till en utförlig utredning, beträffande sådan avståelses- och därmed även expropriations begrepp, s. 1 ff., varvid han söker de förutsättningar, som grundlagen angiver genom uttrycket avstå; jfr GRUNDTVIG *TFR* 1906 s. 85 ff. — Finska regeringsformens 6 §, som lyder: »Varje finsk medborgare vare tryggad enligt lag till liv, ära, personlig frihet och gods.

Medborgarens arbetskraft står under rikets synnerliga hägn.

Angående expropriation av egendom för allmänt behov mot full ersättning stadgas genom lag», har för finsk rätts del givit BJÖRKSTEN anledning att arbeta med enahanda svårigheter i en uppsats i *Tidskrift*, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland, 1925, s. 457 ff., och 1926, s. 119 ff.

gandets tillkomst torde göra det nästan säkert, att en sådan allmän regel icke kan inläggas i lagrummet.

En granskning av §:ns ordalydelse visar, att §:n enligt sin text riktar sig allenast till Konungen. Ordalagen synas därför ganska tydligt giva vid handen, att §:n förbjuder Konungen att »utan rannsaking och dom, i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva», avhända någon hans gods men att §:n icke lägger hinder i vägen för Konung och riksdag att genom gemensamt stiftad lag av allmän tillämplighet¹ stadga avhändelse.² Och efter sin ordalydelse skall §:n såsom tillhörande grundlag tolkas.

¹ Av 16 §:ns krav på rannsaking och dom torde man nämligen kunna sluta, att icke ens Konung och riksdag gemensamt få stifta expropriationslag för ett särskilt fall; se REUTERSKIÖLD *ST* 1899 s. 283 f. och STJERNBERG *ST* 1921 s. 7 ff.

² Så ASCHEHOUG, *Den nordiske Statsret, i Nordisk Retsencyklopædi, Bd 1, Khvn 1885, ss. 384 och 403, REUTERSKIÖLD ST 1899 s. 281 ff. och Sveriges grundlagar med därtill hörande författningar och konstitutionell sedvanerätt etc., D. 1, Upps. & Sthlm 1924, s. 27, FAHLBECK, Regeringsformen i historisk belysning, Sthlm 1910, s. 66 ff., HAGMAN, Sveriges grundlagar och konstitutionella stadgar m. m., 4. uppl., Sthlm 1915, s. 9, STJERNBERG ST 1921 s. 7 ff. samt MALMGREN, Sveriges grundlagar och tillhörande författningar med förklaringar, Sthlm 1921, s. 18 ff. STAËL VON HOLSTEIN åberopar till stöd för sin motsatta uppfattning av § 16, att regeringsformens § 36, vilken i likhet med 16 § efter ordalagen riktar sig blott till Konungen, likväl antages hava den verkan, att Konungen icke ens med riksdagen får utan vidare avsätta ämbetsmän. Härtill må genmälas, att ämbetsmäns avsättning är lättare fastställbar än avhändande av gods samt att det med hänsyn till 90 § regeringsformen är ganska förklarligt, att 36 § blott nämner Konungen. Observera också, att i Järtas utkast till regeringsform, i vilket ett med 36 § nästan likalydande stadgande först påträffas, orden »av Konungen» tillskrivits senare; se *ST* 1897—98 s. 8.*

Av lagstiftningspraxis att döma torde man heller icke få anse, att det möter hinder för Konungen att verkställa avhändelse, som föreskrives i lag, även utan rannsaking och dom, ifall lagen icke stadgar sådan. Denna sista åsikt är icke så lätt att förena med 16 §:ns ordalag; jfr REUTERSKIÖLD, *Sveriges grundlagar med därtill hörande författningar och konstitutionell sedvanerätt etc., D. 1, Upps. & Sthlm 1924, s. 129 f.* Den torde dock vara försvarbar, om man fattar kravet på rannsaking och dom gälla, endast då Sveriges lag och laga stadgar föreskriva sådan; jfr *kommittén* s. 34. Det kommatecken, som är placerat mellan orden »dom» och »i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva» antyder möjligen, att det framför allt kommer an på att Konungen skall hålla sig till lag och laga stadgar. Lagstiftaren har nog tänkt sig, att lagarna skulle före-

Historiskt leder §:n sitt upphov från landslagens konungaed, och mot §:ns innehåll svarande bestämmelser vunno plats i 1719, 1720 och 1772 års regeringsformer ävensom i förenings- och säkerhetsakten av år 1789. Varken konungaeden eller de senare stadganden, som äro §:ns föregångare rikta enligt sin lydelse förbud mot annan än Konungen. Vid stiftandet av 1809 års regeringsform kan möjligen ha förefunnits en önskan att med 16 § stadga ett skydd för rättigheter även gent emot Konungens och riksdagens gemensamma lagstiftande, ty i Järtas utkast till regeringsform¹ — men icke i det tidigare författade Håkanssonska förslaget² och ej heller i konstitutionsutskottets senare uppgjorda första förslag³ — finner man ett mot nuvarande 16 § svarande stadgande såsom den första §:n.⁴ Eftersom stadgandet emellertid slutligen fått sin plats mitt bland reglerna om kungamakten, synes det antagligt, att den nämnda önskan, om den verkligen förefunnits, fått vika. I allt fall synes den icke ha kommit till uttryck i lag. Vår mening är alltså, att 16 § regeringsformen icke har avseende på Konungens och riksdagens gemensamma lagstiftande.

Trots att vi med detta uttalande ha förnekat förhandenvaron i svensk rätt av en allmän regel beträffande expropriationslags stiftande, vilja vi för säkerhets skull peka på ett förhållande, som medför, att 16 § regeringsformen, även om den skulle få tolkas såsom förbud för Konung och riksdag att gemensamt stifta expropriationslag av det eller det innehåll, likväl icke skulle giva en regel, från vilken man kunde hämta bestämning för uppställande av ett expropriationsbegrepp. Genom studium av den litteratur, som uppstått kring frågan om domstolarnas befogenhet att pröva lagars överenskriva rannsaking och dom som förutsättning för avhändande. Det nämnda skiljetecknet finns icke i tidigare förslag än konstitutionsutskottets första; se *ST* 1899 s. 341 f.

¹ Se *ST* 1897—98 s. 5.

² Se HAGMAN, Sveriges grundlagar med förklaringar etc., Sthlm 1902, s. B 6.

³ Se *ST* 1899 s. 341 f.

⁴ I Järtas promemoria för konstitutionsutskottets arbete behandlas dock det ämne, 16 § omhandlar, under rubriken styrande makten; se *ST* 1897—98 s. 183.

stämmelse med grundlag¹, ha vi kommit till den uppfattningen, att enligt vad man i allmänhet anser, domstolarna icke skulle ha befohgenhet att frånga av Konung och riksdag gemensamt stiftad lag, emedan den icke fullt stämde med regeringsformens 16 § enligt denas härövan av oss bekämpade tolkning. Men ifall 16 §, även om man antog tolkningen i fråga, icke nödvändigtvis behövde stämma med den vid varje tidpunkt gällande expropriationsrätten, kommer den strängt taget icke oss vid. Ty att statsråden skulle ha skyldighet att vägra kontrasignera de Konungens beslut, som till äventyrs strede mot den på angivet sätt tolkade 16 §, är ju en omständighet av betydelse för lagars stiftande men icke för gällande lag, och det är denna senare, som skall ligga till grund för vårt begreppsbyggande.

Fastän vi i expropriationsbegreppet upptaga bestämmingen ersättningsskyldighet, undgå vi alltså den svåra frågan, när sådan skyldighet skall anses föreligga. Vi nöja oss med att säga, att om lag för visst fall stadgar ersättningsskyldighet och därjämte övriga rekvirit föreligga, så föreligger expropriation. Såsom redan antytts, kunna emellertid ytterligare inkast än det redan behandlade tänkas göras mot vårt upptagande av ersättningsskyldighet som begreppsbestämning. Det kan ifrågasättas, huruvida vi genom att bestämma expropriationsbegreppet med ledning av ersättningsskyldigheten verkligen hava genomfört vår plan, som var att i expropriationsbegreppet upptaga en juridisk motsvarighet till det metajuridiska ingreppet. Är det säkert, att ersättningsskyldighetens förhandenvaro eller frånvaro får anses utvisa, att lagen anser ett ingrepp föreligga eller icke föreligga?

Tvivel i detta hänseende kunna föränledas av de fall, i vilka föreskrifter om ersättning anses vara givna av billighetsskäl. Tänka vi därvidlag först på regler, som till äventyrs överlämna åt förvalt-

Förhållandet mellan ersättningsskyldighet och ingrepp.

¹ En redogörelse för litteraturen jämte eget inlägg i frågan finnes hos STAËL VON HOLSTEIN s. 91 ff. En utredning även hos KUYLENSTIERNAN ST 1926 s. 117 ff.

ningsmyndighets gottfinnande att utbetala ersättning, finna vi, att reglerna äro föga lämpade att tjäna såsom kännemärke på expropriationsinstitutet. Man kan ju icke av en sådan regel se, huruvida ersättning skall givas, och kan då heller icke av densamma sluta, att den situation, för vilken regeln gäller, innebär ingrepp. Så snart emellertid vi ha att göra med regler, som stadga ersättning, då viss situation föreligger, synas vi kunna antaga, att denna innebär ingrepp, även om det vid lagstiftandet skulle ha sagts, att inga rättsgrundsatser utan endast billigheten motiverar stadgande av ersättningsskyldighet. I vilket fall som helst är nämligen tydligen föreställningen om ett ingrepp avgörande. Endast för det fall kunde man med visst fog påstå av billighetsskäl uppställd ersättningsskyldighet icke utpeka ingrepp, att Konungen såsom den högsta förvaltningsmyndigheten föreskrivit, att statsförvaltningen skall utgiva ersättning vid viss rättsförändring, som enligt reglerna om gränserna för förvaltningens befogenhet att förändra det konkreta rättstillståndet icke skulle givit upphov till ersättningsskyldighet. Man kan andraga till stöd för denna tanke, att liksom en privatperson kan tänkas förbinda sig att giva ersättning i fall, då han eljest icke är rättsligen ersättningsskyldig, kan det också tänkas, att Konungen genom förvaltningsföreskrift låter förvaltningen giva ersättning i fall, som enligt eljest gällande rättsregler icke äro ingrepp. Tanken synes ganska tilltalande men kan icke förmå oss att ändra begreppsbestämningen ersättningsskyldighet, då det med hänsyn till Konungens ekonomiska lagstiftningsmakt förefaller omöjligt att skilja av Konungen givna regler om skyldighet att gälda ersättning i kategorierna: regler, som bestämma gränsen för statsförvaltningens befogenhet, och regler, som låta förvaltningen betala ersättning, fastän förvaltningen är befogad att företaga rättsförändringen utan ersättning.

Betänkligheter mot vårt likställande av ersättningsskyldighet och ingrepp väcka dessutom de fall, för vilka rättsordningen stadgar skyldighet att giva mindre än full ersättning. I sådana fall synes ju

ingreppsföreställningen vara mindre verksam än i andra. Skola även dylika fall inbegripas under expropriationsbegreppet? Svårigheten att avgöra, vad som är full ersättning, tillika med den omständigheten, att likväl också i dessa fall ingreppsföreställningen kan vara verksam, gör det befogat att tala om expropriation även i fall, där skyldigheten att gälda ersättning icke är skyldighet att gälda fullständig sådan.

Även om emellertid det sagda skulle ha ådagalagt, att ingrepp kan tänkas föreligga, fastän ersättningsskyldighet stadgats av billighetsskäl och fastän skyldigheten icke går ut på fullständig ersättning, är det dock icke därför säkert, att all ersättningsskyldighet kan uppfattas som utvisande ingrepp. Det skulle ju kunna hända, att bestämmelse om sådan skyldighet hade annan grund än föreställning om ingrepp. Vi ha ju i det föregående undersökt ersättningsskyldighetens grund endast beträffande den i *ExprL* stadgade expropriationsersättningen och ha icke gjort någon utredning beträffande grunden till ersättningsskyldighet enligt de andra regler, vilka stadga rättsförändring av beskaffenhet att höra under det av oss i denna uppsats dryftade expropriationsbegreppet. Denna anmärkning kunna vi icke bemöta med annat än en förklaring, att efter vad vi anse, ungefärligen samma föreställningar om ingrepp göra sig gällande vid de andra fall, som vi i det följande vilja inrymma under expropriationsbegreppet, och en hänvisning åt läsaren att själv undersöka dessa fall ur förevarande synpunkt, då vi av hänsyn till framställningens överskådlighet icke här kunna upptaga plats med en sådan undersökning.

Medan de nu dryftade betänkligheterna rörde frågan, huruvida icke ersättningsskyldighet kunde föreligga, som icke kunde uppfattas såsom ingrepp, så förtjänar omvänt även den frågan uppmärksamhet, om icke fall kunna tänkas, då rättsmedvetandet förklarar ett ingrepp föreligga men rättsordningen likväl icke stadgar ersättningsskyldighet. Härpå är att svara, att den omständigheten, att någons rättsmedvetande uppfattar en företeelse på ett sätt, icke hind-

rar, att rättsordningen kan uppfatta den på ett annat. Det må emellertid medgivas, att vid legislativt bedömande av ersättningsfrågor omständigheter kunna spela in, som utesluta ingreppsartade situationer från de ersättningsberättigande situationernas krets. Den hänsyn, som i det mänskliga samlivet den ene måste visa den andre, föranleder i många fall uppställandet av regler om avståelse utan ersättning. Exempel härpå erbjuda beskattningsreglerna. Bestämningen ersättningsskyldighet skiljer sig alltså från bestämningen ingrepp därutinnan, att medan man vid den senare frestas att ensidigt ha för ögonen den av en ifrågavarande rättsförändring drabbades ställning, ligger i bestämningen ersättningsskyldighet resultatet av en avvägning, vid vilken även de rättsförändringar framdrivande hänsynen gjort sig gällande. Vi vinna genom att upptaga ersättningsskyldighet såsom bestämning i begreppet fördelen att hålla utanför detsamma sådana företeelser som just beskattning.¹

Begreppet expropriation definieras.

Med det sist sagda ha vi slutat vår granskning av det vanliga sättet att definiera expropriation. Vår undersökning har såsom resultat givit några bestämmingar, vilka vi nu ha att sammansätta till ett begrepp expropriation. Genom sådan summering erhålla vi ett begrepp, vars definition lyder: expropriation är förändring i det konkreta rättstillståndet, vilken mot ersättning äger rum, då den är nödig för viss socialt nyttig användning av sak.

Det är nu på sin plats att ägna uppmärksamhet åt det sålunda vunna begreppets omfång. Först om detta någorlunda tillfredsställer, får begreppet anses slutgiltigt uppställt.

Omfånget av expropriationsbegreppet.

Vid granskning av begreppets omfång inställer sig frågan, om icke ytterligare en bestämning bör upptagas i begreppet. Det kan nämligen, såsom redan i början av föregående uppsatsen vidrörts, komma i fråga att till expropriation räkna endast sådan rättsförändring, som har avseende å användning av fastighet. Några vik-

¹ Det må erinras om boktryckares skyldighet enligt 1 § 11 mom. tryckfrihetsförordningen att avlämna exemplar av allt, vad som tryckes, till Kungl. biblioteket och vartdera av rikets universiteter.

tigare skäl för en sådan inskränkning¹ av omfånget av expropriationsbegreppet genom förmerande av dettas innehåll synas likväl icke förefinnas², och upptagandet i begreppet av bestämningen »användning av fastighet» försvåras för svensk rätts del därav, att såsom i nästa uppsats skall uppvisas, expropriation enligt ExprL visserligen uttryckligen avser fastighet men detta uttryck i nämnda lag har betydelse, som kräver särskild utläggning. Huvudsakligen har dock ExprL avseende å fast egendom, och det må därför, och även emedan andra länders expropriationslagar pläga omhandla allenast sådana rättsförändringar, som röra fast egendom, anses motiverat att gruppera de företeelser, vilka rymmas under expropriationsbegreppet, alltefter som de angå fast egendom eller ej.

Om vi till en början syssla med rättsförändringar, som röra endast lös egendom, finna vi en ganska stor mängd företeelser, som falla under expropriationsbegreppet. Utan anspråk på fullständighet i uppräknningen må här hänvisas till regler³: i lagen den 24 maj 1895 ang. skyldighet för kommuner och enskilde att fullgöra rekvisitioner för krigsmaktens behov samt hästutskrivningslagen den 2 juli 1915, i författningar, som föreskriva förstörande till bekämpande av sjukdomar, nämligen hälsovårdsstadgan av den 19 juni 1919, § 10 mom. 5 och § 45 mom. 5; lagen den 4 september 1914 ang. vissa åtgärder mot utbredning av lungdot, § 8; epidemilagen den 19 juni 1919, § 5 mom. 1; Kungl. förordningen den 9 december 1898 ang. vad iakttagas bör till förekommande och hämmande av smittosamma sjukdomar bland husdjuren, § 10 mom. 2 och § 15⁴, samt

¹ Mot en sådan inskränkning uttalar sig bestämt VIS, De overheid tegenover den privaateigendom (ak. avh. Groningen), Kampen 1921, s. 115 ff.

² De flesta författarna torde icke göra en sådan inskränkning. Detta framgår av översikterna över litteraturen hos LAYER s. 565, SCHELCHER s. 50 f. och HAAB s. 82 ff., vilka författare alla uttala sig mot inskränkingen.

³ Stadgandet i 17 § av Kungl. förordningen den 16 maj 1884 ang. patent omhandlar expropriation i vår mening, endast då rättsförändring enligt §:n sker för bedrivande av viss bestämd verksamhet och icke blott med ändamål att helt allmänt driva visst slags tillverkning.

⁴ Däremot ej § 11 mom. 1, § 18 mom. 1 och 2 samt § 27 mom. 2, ty enligt

Kungl. kungörelsen den 3 november 1906 ang. åtgärder mot svinpest, svinsjuka samt rödsjuka hos svin, § 3 mom. 2, § 7 mom. 5 andra stycket och § 13. Slutligen förtjäna nämnas de under den av världskriget framkallade krisen stiftade, numera upphävda s. k. förfogandelagarna.¹

Vad härefter beträffar rättsförändringar rörande fast egendom, är att märka, att ett par av de i ExprL såsom expropriation behandlade rättsförändringarna tyvärr ej rymmas under vårt expropriationsbegrepp, emedan förutsättningen för deras inträde ej är deras ändamålsenlighet. Detta är händelsen med det i tionde punkten av 1 § ExprL upptagna expropriationsfallet kronans övertagande av flygsandsfält, varom ägaren försummat att taga föreskriven vård. Likaså faller utom vårt begrepp den utvidgning av expropriation, om vilken 12 § ExprL talar.

I gengäld finns det i andra lagar än ExprL stadgat rättsförändringar, som falla under vårt begrepp.

Den redan nämnda rekvisitionslagen av den 24 maj 1895 innehåller stadganden också beträffande fast egendom och detsamma gäller vissa av de likaledes redan omnämnda förfogandelagarna.²

I synnerhet drages emellertid uppmärksamheten till de regler, vattenlagen giver i 5 kap. § 4 och 6 kap. §§ 4, 6 och 7, enligt vilka det är möjligt att för inrättande av allmän farled, allmän hamn³ eller

---

de i dessa lagrum innehållna bestämmelserna sker nedslaktning ovillkorligen, då djur nedsmittats, och bestämmelsernas tillämplighet är alltså ej omedelbart knuten vid förutsättningen, att något ändamål skall vinnas. Vid nedslaktning enligt 27 § 2 mom. utgår dessutom ej ersättning.

¹ Lagen den 9 oktober 1914 om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara, lägen den 3 juni 1915 om förfogande över vissa varor vid krig eller krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, lagen den 9 juni 1916 om förfogande över viss egendom vid krig, krigsfara eller andra utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, lagen den 27 april 1917 om förfogande över viss egendom under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden samt lagen den 26 april 1918 om förfogande över viss egendom under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden, vilka lagar avlöste varandra.

² Nämligen 1916 års och senare förfogandelagar.

³ Se vattenlagen 5 kap. 13 §.

allmän flottled få fast egendom avstådd eller upplåten utan ägarens samtycke. Dessa regler motsvara nära expropriationsstadgandet i ExprL 1 § andra punkten, enligt vilket får exproprieras för inrättande av hamn, farled eller flottled för den allmänna samfärdsels främjande. De anförda reglerna torde lämna företagare fritt val mellan ExprL:s och vattenlagens regler.¹ De synas därför stå ExprL:s regler mycket nära, och de av dem stadgade rättsförändringarna höra tydligen under vårt expropriationsbegrepp.

Andra lagar innehålla stadganden, till vilka motsvarigheter ha funnits i ExprL:s närmaste föregångare, 1866 års expropriationsförordning, sådan denna förordning ursprungligen löd eller genom lagändringar senare kom att lyda. Till dessa lagar kan räknas lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, i det att enligt expropriationsförordningen expropriation kunde ske för utläggande av elektriska ledningstrådar och nu utförandet av starkströmsanläggningar i stället är av 1902 års lag under hänvisning i stor utsträckning till ExprL:s regler utrustat med vidsträckt möjlighet till utverkande av avståelse eller upplåtelse.² Andra regler, som brutits ut ur den särskilda expropriationslagstiftningens ram äro de, som innehållas i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad, kap. 1 §§ 14 ff., och angå avståelse för utläggande av torg eller gata. Även dessa regler hänvisa i stor utsträckning till ExprL:s bestämmelser. För det tredje slutligen förekommer i någon mån en motsvarighet till de i 1 § av 1866 års förordning nämnda ändamålen »uttappning eller sänkning av sjö» i vattenlagens 7 kap. 40 §, som för sänkning eller uttappning av sjö i torrläggningssyfte tillåter, att på annans fastighet lägges damm, vall eller väg etc. I nu angivna regler stadgade rättsförändringar höra tydligen också under vårt begrepp expropriation.

Ytterligare böra vi under vårt begrepp inrymma rättsföränd-

¹ Se HOLMBÄCK s. 37 f.

² Angående gränsen mellan ExprL:s och 1902 års lags tillämpningsområden finnes utredning hos HOLMBÄCK s. 23 ff. noten.

ringar, som stadgas i 33 § tredje stycket i lagen den 23 oktober 1891 ang. väghållningsbesvärets utgörande på landet samt, i den mån ersättning skall utgå, byggningsbalken 25 kap. 12 §, närmare utförd genom i Westrings lagedition införda Kungliga brev. Vidare ha vi att medräkna bestämmelser i lagen den 1 juli 1898 om de svenska lapparnes rätt till renbete i Sverige, § 33, och lagen den 5 juni 1909 ang. marks avstående för nomadlapparnas behov vid avvitrning ovan odlingsgränsen.¹ Än vidare måste såsom expropriation räknas kronans lösningsrätt till utbyggt vattenfall enligt 4 kap. 9 § vattenlagen. Slutligen ha vi att under vårt begrepp hänföra rättsförändringar, som omhandlas i vattenlagen 3 kap. 2 § andra stycket och 26 §, 7 kap. 1 och 50 §§ samt 8 kap. 1 §², när de ske, emedan de erfordras för genomförande av större företag.³

¹ Att denna lag ej stadgar penningersättning utan i stället gottgörelse med annan mark, hindrar ej, från vår synpunkt sett, den i lagen omhandlade avståelsens hänförelse under expropriationsbegreppet, ty även skyldighet att utgiva ersättning in natura bygger på föreställningen om ingrepp.

² Även 1866 års expropriationsförordning torde ha givit möjlighet för samhällen att expropriera för att ordna sina avloppsförhållanden; se Betänkande med förslag till vattenlag m. m. afgivet af vattenrätts- och dikningslagskommittéerna, Sthlm 1911, *NJA* II 1920 s. 427.

³ Vi stöta här på svårigheten att draga en gräns mellan det socialt nyttiga och det, som befordrar enstaka personers välgång. Att draga en skarp gräns torde vara omöjligt och skulle säkerligen ej heller tjäna mycket till; se härtill v. KRIES s. 562 ff. Det förefaller oss emellertid, som vore det lättare att draga en gräns kring vad som får anses vara av social nytta än om det, vilket skulle anses vara av allmän nytta.

Vidare må påpekas, att principen för utredandet, om viss stadgad rättsförändring äger rum, då den kräves av hänsyn till social nytta, tydligen består i att söka fastställa, om en ifrågavarande rättsregel för rättsförändrings inträde förutsätter, att förändringens inträde skulle ha socialt nyttig verkan. Däremot spelar det ingen roll, att rättsförändringens inträde i det särskilda fallet till även tyrs faktiskt har nyttig verkan för många. Emellertid är att märka, att man vid systematiserande icke får av rättsreglers placering i lagrum sluta någonting om deras enhet eller flerhet. Man synes icke kunna taga någonting annat till enhet för rättsreglerna än den regel, som i varje tänkt fall av rättsanvändning bestämmer det särskilda fallet. Följaktligen kunna vi icke som en enhet betrakta t. ex. den i en och samma sats i lag stadgade rättsförändringen utan måste söka besvara frågan om rättsförändringens hänförlighet under begreppet expropriation särskilt beträffande varje särskild tänkt rättsförändring, vars hänförlighet vi

Härmed torde vi ha till fyllest angivit det av oss uppställda expropriationsbegreppets omfång.¹ Så vitt vi kunna förstå, har gransk-

vilja undersöka. Men tydligt är, att om man vid bestämmandet av den som förutsättning för rättsförändring bestämda nyttan måste tänka på varje fall av rättsanvändning, i vilket det kan bliva fråga om rättsförändring på grund av sådan nyttas förhandenvaro, det skall vara svårt att skilja den av regeln förutsatta nyttan från den nytta, som faktiskt i det särskilda fallet uppstår av rättsförändringen.

De nu antydda förhållandena göra, att våra uttalanden om den ena eller andra rättsliga företeelsens hänförlighet under begreppet expropriation äro behäftade med osäkerhet.

¹ Utanför vårt expropriationsbegrepps omfång faller avlösning enligt lagen den 8 nov. 1912 om avlösning av vissa frälseräntor på den grund, att det vid sådan avlösning icke är fråga om viss användning av sak. Av samma orsak äro rättsförändringar enligt lagen den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område uteslutna från begreppets omfång, men därtill kommer beträffande dem, att de, åtminstone i den mån de gjorts beroende av framtida förhållanden, icke uppfylla kravet på nytta som förutsättning för rättsförändrings inträde; jfr ovan s. 28.

Utanför vårt begrepp falla vidare en rad rättsförändringar, vilkas inträde väl är knutet vid förutsättningen, att de erfordras för åstadkommande av viss nyttig användning av sak, men som ej gjorts beroende av social nyttas krav. Sådana rättsförändringar äro ej mindre de i texten antydda rättsförändringarna enligt 3, 7 och 8 kap. vattenlagen, vilka ske för genomförande av smärre företag, än även de rättsförändringar, som stadgas i gruvestadgan den 16 maj 1884, § 30 mom. 1, § 32 och § 35; lagen den 28 maj 1886 ang. eftersökande och bearbetande av stenkolsfyndigheter, § 14; 1917 års fastighetsbildningslag, kap. 1 §§ 10 och 11; lagen den 28 juni 1918 om rätt att över annans mark framdraga ledning för vatten till husbehovsbrukning, § 1; vattenlagen kap. 2 §§ 7, 14, 15, 16 och 18; brandstadgan den 15 juni 1923, § 42, samt lagen den 29 juni 1926 om enskilda vägar, §§ 2, 3 och 10. Sådana rättsförändringar äro även de på nöd grundade, för så vitt icke undantagsvis nöden skulle ha social prägel, i vilket fall rättsförändringen rymmes under vårt begrepp.

Genom begreppsbestämningen ersättningsskyldighet uteslutas från expropriationsbegreppets omfång många rättsförändringar, vilka eljest skulle falla därinom. Vi erinra om den mängd av delvis ganska betungande inskränkningar i sin rådighet, en rättighetshavare kan få vidkännas utan ersättning på grund av ordningsstadgan för rikets städer den 24 mars 1868, byggnadsstadgan för rikets städer den 8 maj 1874, hälsovårdsstadgan den 19 juni 1919 och brandstadgan den 15 juni 1923 ävensom andra ordningsföreskrifter, såsom regler i Kungl. förordningen den 29 nov. 1867 ang. forntida minnesmärkens fredande och bevarande, lagen den 29 juni 1912 om arbetarskydd, 1917 års fastighetsbildningslag, lagen den 20 juni 1918 om utrotande av berberisbuskar å viss mark samt Kungl. förordningen den 7 oktober 1921 ang. eldfarliga oljor. Vi erinra också om huru

ningen av omfånget givit vid handen, att begreppet till sitt omfång väl ansluter till vad ExprL och gängse uppfattningar mena med expropriation ävensom att begreppet är någorlunda användbart. Granskningen giver oss därför icke anledning att jämka vår framställning av begreppet, utan vi våga vidhålla vår nyss givna definition.

ägare av skogsmark är begränsad i sin rådighet av skogslagar, bland vilka främst märkes skogsvårdslagen den 15 juni 1923.

Den expropriativa rättsförändringen.

Expropriation är, såsom vi redan flera gånger framhållit, förändring i det konkreta rättstillståndet. I den första av dessa uppsatser har behandlats frågan, när sådan förändring äger rum. Därvid ha vi stillatigande förutsatt, att vi kände beskaffenheten av den rättsförändring, som expropriationsinstitutet ställer till buds, och ha blott undersökt förutsättningarna för förändringens inträde. I denna uppsats ämna vi däremot till behandling upptaga just det undanskjutna spørsmålet, vad slags rättsförändring expropriationsvis kan ske. Undersökningen rörande detta spörsmål tager sikte på sådan rättsförändring, som omhandlas i ExprL under beteckningen expropriation.

I ExprL stadgas åtskilliga rättsföljder, som uppstå av ett expropriationsförfarande. Expropriationen för ju med sig ersättningskyldighet, processuella skyldigheter, skyldighet att gälda expropriationskostnad och ännu andra rättsföljder. Bland alla dessa, vilka ju tillhöra expropriationen i dess individualitet är det blott en, vi nu ha för ögonen. Vi vilja nämligen syssla endast med den rättsföljd, vars inträde är medel till vinnande av ett i ExprL:s 1 § angivet ändamål, eller, precisare uttryckt, den rättsförändring, varom ExprL talar i sin 2 §. Denna rättsförändring är den centrala företeelsen vid expropriation och kan t. o. m. betecknas som, i inskränkt mening, den expropriativa rättsförändringen.

Den rättsförändring, vi ämna undersöka, består, allmänt talat, i undanröjande av rättsligt hinder mot den åsyftade användningen av sak. En sådan rättsförändring har två sidor. Å ena sidan innebär den inskränkande av rättighet, vilken giver sin innehavare möj-

Expropria-
tions föremål.

lighet att hindra användningen i fråga. Å andra sidan tillför den exproprianten ett plus i hans rättsliga handlingsfrihet, ett plus, som kan bestå i förvärvet av en rättighet eller ökandet av den makt, en honom redan tillhörig rättighet skänker. När man, som man ofta gör, talar om expropriations föremål, kan man med detta uttryck syfta på den ena eller den andra av dessa båda sidor. Man kan mena inskränkningen eller utvidgningen, den rättighet, som bringas att vika, eller den rättighet, som genom expropriationen blir expropriantens.¹

Vad beträffar ExprL:s ställning till denna fråga om expropriationens föremål, giver redan en ytlig granskning av lagbestämmelserna vid handen, att lagen känner ej mindre expropriation, bestående i stiftande av rättighet, utan att någon motsvarande rättighet upphör, än även expropriation, innebärande upphävande av rättighet utan motsvarande rättighets uppkomst. Det senare förhållandet framgår tydligast av sista stycket i 1 § ExprL. Denna beskaffenhet av expropriationsinstitutet gör båda de antydda uppfattningarna av expropriations föremål ungefär lika antagliga eller snarare lika litet antagliga. I sin terminologi har lagen heller ej funnit nödigt att utpeka vare sig den ena eller den andra sidan av den expropriativa rättsförändringen som föremål för expropriation. Då lagen vill tala om förvärv av äganderätt till fastighet genom expropriation, säger den expropriation av fastighet², vilket ju är en i avseende å

¹ Härom talar ERNBERG s. 5 ff., jfr s. 54. Man brukar icke göra någon klar sådan åtskillnad men menar med expropriations objekt i allmänhet inskränkningen. Detta beror på dels att denna ju förlänar expropriationsinstitutet dess undantagsställning inom rättsordningen, dels att den giver upphov till expropriationsersättning och dels att expropriationslagarna på grund av dessa två förhållanden pläga beskriva expropriation såsom avstående eller inskränkande av äganderätt, resp. annan rätt. Se LAYER s. 563 ff., SCHELCHER s. 48 ff. och HAAB s. 49 f. samt av expropriationslagarna badensiska lagen § 1, bayerska lagen art. 1, finska lagen § 1, hessiska lagen art. 1 och 4, preussiska lagen §§ 1 och 6, saxiska lagen § 1 och württembergska lagen art. 4.

² 2 § första stycket talar om »fastighet, i avseende varå rätt till expropriation meddelats», och syftar därmed, som av fortsättningen av samma mening synes, både på expropriation av fastighet och på stiftande av särskild rätt. När

förevarande fråga neutral formulering. Under uttrycket expropriation av särskild rätt¹ åter inbegriper lagen från varandra så skilda företeelser som upphävande, inskränkande, överförande och stiftande av särskild rätt till fastighet. Under sådana förhållanden torde vi sakna tillräcklig anledning att utvälja endera av rättsförändringens båda sidor för att till den förlägga expropriationens föremål.

I något annan mening skulle man kunna säga, att fastighet är expropriationens föremål. Såsom nyss antytts, består ju nämligen expropriation i förvärv av äganderätt eller särskild rätt till fastighet eller i upphörande eller inskränkande av särskild rätt till fastighet. Fastighet är tydligen den sak, vars användande på visst sätt är expropriationsändamål.² Efter ExprL:s föredöme tillåta vi oss därför att begagna uttryck som att fastighet exproprieras, och vi taga icke ens anstöt av att tala om expropriation av en byggnad, en anläggning eller något dylikt.

Vår första uppgift i denna uppsats blir att utreda, vad ExprL menar med fastighet. Därvid gäller det först och främst att undersöka, vilka slags objekt lagen betecknar med detta ord. Emedan lagen knyter åtskilliga rättsverkningar till den omständigheten, huruvida i det särskilda fallet är fråga om en eller flera fastigheter, ha vi emellertid att därefter också fastställa den enhet, efter vilken fastigheter mätas.

åter 12 § i sitt första stycke talar om det fall, att »expropriationsrätt meddelats beträffande en del av en fastighet», tycks den däremot med detta uttryck i stället mena blott expropriation av fastighet. Jfr också 5 § andra stycket. När vi i det följande någon gång säga, att expropriationsrätt meddelas beträffande visst objekt, mena vi därmed blott, att den expropriativa rättsförändringen angår detta objekt.

¹ Beträffande begreppet särskild rätt se utredningen nedan s. 122 ff.

² Man möter ofta uttryck sådana som expropriation d'un immeuble eller Enteignung eines Grundstücks. Någon genomtänkt tanke på fastighet såsom expropriationsobjekt torde dock i allmänhet icke ligga bakom dessa uttryck; se översikten hos HAAB, s. 48 not 3. En i nu ifrågavarande hänseende genomförd terminologi erbjuder däremot HAAB själv, s. 52 f., i det att han kallar de rättigheter, som exproprieras, för expropriationens omedelbara objekt och dessa rättigheters föremål för expropriationens medelbara objekt. Se också som exempel på i nu förevarande hänseende vag framställning KRÜCKMANN ss. 3 och 7.

Vad beträffar frågan, vilka slags objekt ordet fastighet betecknar, kunna vi hämta ledning ur begreppet fast egendom. Säkerligen sammanfalla begreppen fastighet och fast egendom i huvudsak, och vår uppgift blir blott att undersöka, vilka olikheter det till äventyrs må finnas mellan dessa båda begrepps omfång. Till lösande av det spörsmålet må vi först anteckna, att enligt vår egen utredning i första uppsatsen expropriationsinstitutets grund är de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen, vilka vi sagt gå ut på viss användning av sak. Enligt vår i första uppsatsen gjorda utredning är alltså expropriationsinstitutets ändamål att möjliggöra viss användning av sak. Från denna utgångspunkt blir det antagligt, att ExprL med fastighet menar först och främst jord med vad därtill hör enligt lagen den 24 maj 1895 ang. vad till fast egendom är att hänföra. Samma skäl förefinnes för att till fastighet räkna såsom fast egendom ansedda byggnader och vattenverk å annans grund samt fiskerier utan äganderätt till grunden ävensom den rätt till nyttjande, vilken 1895 års lag inbegriper under dessa uttryck. Genom att antaga en sådan betydelse av termen fastighet låta vi den omfatta icke blott saker utan även vissa rättigheter. Då likväl de rättigheter, som enligt vår mening rymmas under begreppet fastighet, på det hela taget framstå såsom bihang till saker, ämna vi i det följande tillåta oss att tala om fastighet som om sak.

ExprL:s begrepp fastighet sträcker sig emellertid säkerligen utöver omfånget av begreppet fast egendom, i det att med fastighet torde menas jämväl byggnad, som icke anses vara fast egendom.¹

För att tillmäta uttrycket fastighet den betydelse, för vilken hitills redogjorts, tala, förutom hänsynen till expropriationsinstitutets ändamål, tolkningens goda överensstämmelse med allmänt språkbruk ävensom uttalanden under ExprL:s förarbeten.² I samma riktning pekar också den omständigheten, att tolkningen låter begreppet fas-

¹ Se ERNBERG Objekt och adjacent s. 458. Vår tolkning av uttrycket fastighet har hitintills följt HOLMBÄCKS åsikter, s. 1 not 1 och s. 17 not 2.

² Se uttalanden av *kommittén* och 1912 års lagråd, *NJA* II 1918 ss. 96 f. och 110 f.

tighet nära ansluta till det av 1866 års expropriationsförordning i stället använda uttrycket jord eller lägenhet¹, vilket utbytande mot termen fastighet icke förestavats av någon önskan att bryta med tidigare rätt.

Svårare än besvarandet av de hittills framkastade frågorna rörande fastighetsbegreppets omfång är att avgöra om frälseränta är fastighet i ExprL:s mening.² Riktigast torde man emellertid tolka uttrycket fastighet såsom icke avseende frälseränta.³ Till stöd för denna vår åsikt kan åberopas, att vår tolkning överensstämmer med lagstiftarens mening⁴, men vidare också den tanken, att med vår uppfattning av expropriationsinstitutets ändamål såsom möjliggörande av vissa användningar av saker, det skulle vara helt naturligt, om ExprL inleddes med angivande av de saker, som genom tillämpande av lagens regler få tagas i anspråk. Själva uttrycket »tagas i anspråk» synes också antyda, att man bör tolka ordet fastighet i 1 § såsom avseende framför allt sak. Dessutom använder ExprL någon gång uttrycken mark⁵ och område⁶ såsom likabetydande med fastighet. Härtill kommer nu ytterligare, att regler i ExprL om avstående av frälseränta skulle vara skäligen överflödiga, då Kungl. förordningen den 11 september 1885 ang. inlösen av skattefrälseräntor etc. med de senare författningar, som givits i an-

¹ Se beträffande tolkningen av detta uttryck ERNBERG s. 107 ff.

² NORDLING, Anteckningar efter prof. E. V. Nordlings föreläsningar i svensk civilrätt, allmänna delen, Ups. 1891, ss. 96 och 107, samt *lagberedningen* i Förslag till jordabalk, III, Sthlm 1909, ss. 3 f. och 102, vilka icke behöva följa 1895 års lag, räkna ej frälseränta till fast egendom.

³ Motsatt mening HOLMBÄCK s. 17 not 2.

⁴ Se uttalande av 1912 års lagråd, *NJA* II 1918 s. 110 ff. Lagrådets uttalande å s. 112, vilket sätter i fråga, huruvida icke frälseränta är särskild rätt, har föranlett nuvarande formuleringen av 49 § andra stycket andra punkten, av vilken tydligt framgår, att frälseränta ej bortfaller vid fastighets exproprierande, se *ibidem* s. 221. Härtill må anmärkas, att frälseränta omöjligen enligt lagen kan vara såväl fastighet som särskild rätt.

⁵ Se §§ 4 tredje stycket, 99 första stycket, 106 och 107; jfr 89 §.

⁶ Se §§ 5 första och andra styckena samt 99 andra stycket.

slutning till densamma, samt lagen den 8 november 1912 om avlösning av vissa frälseräntor torde giva tillräcklig möjlighet att avlägsna ej önskvärda frälseräntor.

Vi ha med detta angivit, vilka slags saker vi anse falla under ExprL:s begrepp fastighet. Det fordras emellertid, att vi något närmare utreda av vad dessa saker bestå. Den praktiskt viktiga frågan gäller, vad vi skola inbegripa under jord och byggnad.

Även vid denna frågas besvarande torde vi ha att hämta ledning ur 1895 års lag ang. vad till fast egendom är att hänföra. Säkerligen kan expropriationsrätt meddelas beträffande icke blott område på marken eller byggnad utan även beståndsdelar av jorden eller byggnaden samt det, som enligt nämnda lag hör till den för expropriation utsatta jorden eller byggnaden.¹ Att märka är dock, att eftersom expropriation icke får sträckas längre än nödigt är för tillgodoseende av expropriationsändamålet, torde en exproprierande företagare icke, mot bestridande, få expropriationsrätt beträffande tillbehör eller beståndsdelar, som ej krävas för företaget.²

Det tillkommer, som i första uppsatsen omtalats, Konungen att meddela expropriationsrätt, och därvidlag har han enligt 5 § första stycket ExprL även att avgöra, vilket område expropriationen må omfatta.³ Hans skyldighet i sistnämnda hänseende består, allmänare uttryckt, i avgörande, vilka saker expropriationsrätten skall röra. Det kungliga förordnandet om expropriation blir bestämmande för expropriationsrättens beskaffenhet.⁴ Det räcker därför icke för oss att angiva de saker, beträffande vilka expropriationsrätt kan

¹ Jfr lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad 1 kap. 25 §.

² Se SCHEEL s. 179.

³ Den allmänna regeln är, att Konungen skall tydligt angiva detta område; se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 137 ff. I vissa fall räcker det dock, att han under hänvisning till plan bestämmer, att den mark, som erfordras för företaget, får exproprieras, ExprL § 77, eller att han giver rätt att i viss omfattning och under vissa förutsättningar exproprieras mark utanför det bestämda området, §§ 81 och 87.

⁴ Om man bortser från utvidgning enligt 12 § ExprL.

ernås. Det är även av vikt att lämna bidrag till tolkningen av givna expropriationsförordnanden.

Vid tolkning av förordnande om expropriation är att märka, att om expropriationsrätt meddelats för viss nyttighets, t. ex. byggnads, fornlämnings eller grustags, användande, denna nyttighet givetvis måste anses inbegripen under expropriationsrätten. Likaså torde det vara klart, att om expropriationsrätten avser redan bestående särskild rätt, dennas hittillsvarande omfång är bestämmande för expropriantens rätt. För de falls del, i vilka man vid tolkningen icke har ledning av dessa omständigheter, kan möjligen en åtskillnad göras med avseende å förordnandets sätt att beteckna de saker, vilkas användande kräves av expropriationsändamålet. Om förordnandet, såsom vanligen är fallet, under hänvisning till karta angiver visst område som underkastat expropriation, torde expropriationsrätten ej utan fog kunna antagas ha avseende blott å ytområdet som sådant och icke å jordens beståndsdelar och tillbehör. Detta utesluter dock icke, att dessa anses inbegripna under expropriationen, därest ingen av parterna påyrkar deras undantagande.¹ Ifall åter förordnandet om expropriation utpekar hemman eller hemmansdel eller tomt eller annan sådan formell fastighetsenhet såsom den nyttighet, expropriation träffar, torde man med fog vara benägen att antaga, att under expropriationen inbegripas denna fastighets beståndsdelar och tillbehör.²

Det sagda bör icke så förstås, som skulle de, vilka råda över en sådan fastighet, vara berövade sin möjlighet att förfoga över de till fastigheten hörande sakerna, så snart expropriationsrätt meddelats beträffande fastigheten. Endast genom att utverka åtgärd av överexekutor enligt 181 § utsökningslagen torde exproprianten kunna hindra expropriatens förfogande över sakerna.

Beträffande naturlig och civil avkastning av fastigheten torde gälla, att densamma, i den mån den med rationellt brukningssätt ut-

¹ Jfr *NJA* I 1875 s. 440.

² Jfr *NJA* I 1892 s. 395.

tages ur fastigheten före expropriantens tillträde, må behållas av den fränsett expropriationen därtill berättigade.¹

Rörande fastighets beståndsdelar och tillbehör må ytterligare² sägas, att det säkerligen är möjligt att genom uttrycklig eller underförstådd överenskommelse utesluta föremål från expropriation³ liksom ock att indraga sådana under denna.⁴ Dessa överenskommelser ingås mellan exproprianten å ena sidan och å andra sidan dem, som äro sakägare med avseende å ifrågavarande beståndsdel eller tillbehör. Att utreda, vilka sakägare äro, må vara förbehållet åt den senare framställningen i denna uppsats.⁵

Begreppet fastighet. Vilken är enheten för fastighet?

Vi ställas nu inför den andra beträffande ExprL:s fastighetsbegrepp framkastade frågan, nämligen den, som spörjer vad en och samma fastighet är till skillnad från flera. I somliga §§ giver ExprL icke anledning att söka efter någon enhet för begreppet fastighet. I de sex första §§:na exempelvis behöver icke med fastighet förstås något annat än objekt av de slag, vi ovan angivit. I 7 § däremot talas om del av fastighet, vilket gör det nödvändigt att i det sammanhanget betrakta fastighet som en på något sätt bestämd enhet, och samma är förhållandet med åtskilliga andra §§ i ExprL. Lagens sätt att tala om fastighet än såsom en enhet än åter såsom blott och bart objekt, vilket underligger expropriation, är understundom något förvirrande.⁶ I 12 §, som medger utvidg-

¹ Jfr *lagberedningen*, Förslag till jordabalk, II, Sthlm 1908, s. 170 f.

² Expropriationslagarna pläga icke giva bestämmelser rörande tillbehör och beståndsdelar. Utförlig reglering av dessa frågor erbjuder dock saxiska lagen i §§ 7 andra stycket och 26, vilkas innehåll i mycket överensstämma med de i texten hävdade åsikterna. Om förevarande frågor finns för övrigt framställning hos SCHELCHER *Rechtswirkungen* s. 344 ff. och HAAB s. 99 ff.

³ Se NYBERGH s. 155.

⁴ Jfr ovan s. 12.

⁵ Se i synnerhet nedan s. 147 f.

⁶ I stället för om fastighet talar ExprL ibland om mark eller om område; se utom de ovan s. 99 not 5 och 6 angivna fallen även §§ 1 andra stycket, 12 andra stycket, 61 andra stycket, 75, 77, 78, 79 m. fl. Om egendom i stället för om fastighet talas i §§ 17, 90, 96 första och tredje styckena och 97. I sistnämnda § talas dessutom om jord och om fast egendom.

ning av expropriation i vissa fall, då eljest endast del av fastighet skulle tagas i anspråk, måste ju med fastighet menas viss enhet. Beträffande just denna utvidgningsregel giver emellertid 40 och 46 §§ ytterligare bestämmelser, i vilka den först genom utvidgning under expropriationen inbegripna fastighetsdelen även den kallas fastighet. Den påtalade terminologiska oredan når sin höjdpunkt i 59 §, vilken kallar det avstådda området för fastighet men samtidigt säger, att detsamma ibland kan utgöra endast en ringa del av fastighet.

När det gäller att avgöra, vad enligt lagen är en fastighet till skillnad från flera, torde man ställas inför valet mellan två möjliga ståndpunkter. Man kan antingen följa den formella fastighetsindelning, som kommit till uttryck i Kungl. förordningen den 13 juni 1908 ang. jordregister och lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad¹, eller också kan man välja att med fastighet mena det, som ekonomiska skäl och förhållandena på marken sakligt utpeka såsom en enhet. Slutligen kan man naturligtvis också tänka sig en kombination mellan dessa båda möjligheter. Om man väljer den förstnämnda ståndpunkten, skulle en och samma fastighet vara det, som enligt nämnda lagar skall gå under en och samma registerbe-teckning.² Det må anmärkas, att icke all jord är föremål för sådan formell fastighetsindelning, varför man i allt fall måste komplettera hänvisningen till sådan indelning med en hänvisning till indelning i fastigheter efter sakliga kännemärken. Om man väljer en sådan saklig metod för bestämmandet av fastighetsenheten och alltså låter fastighet vara det, som enligt de faktiska förhållandena i praktiskt hänseende utgör en enhet, torde man böra anse såsom en och samma fastighet det, som tillhör en och samma ägare, nyttjas i nära

¹ Jfr till detta och det följande justitierådet SUNDBERGS yttrande i 1912 års lagråd; *NJA* II 1918 s. 153.

² Så HOLMBÄCK ss. I not 1 och 202 not 2 beträffande de av honom behandlade spörsmålen.

samband med vartannat och är någorlunda närbeläget.¹ På dessa förhållanden inverkar naturligtvis återigen i någon mån den formella fastighetsindelningen.

För att lösa problemet om fastighetsenheten måste vi betrakta de olika användningar, ExprL gör av föreställningen om fastighetsenhet. Även om vi skulle finna tydligt svar på problemet beträffande något särskilt avseende, i vilket fastighetsenhet är av betydelse, få vi icke undandraga oss att undersöka även andra användningar av föreställningen om enhet av fastighet, ty med ExprL:s mindre fasta terminologi är det endast alltför möjligt, att enligt lagen fastighetsenhet i ett sammanhang är ett och i annat sammanhang ett annat.

Först vända vi oss till ett för vårt problem betydelsefullt spörsmål beträffande expropriationsförfarandet. ExprL:s bestämmelser synas vila på den uppfattningen, att expropriationsfrågan för varje fastighet utgör ett särskilt mål. Att denna ståndpunkt är lagens, har kommit till uttryck i förarbetena till ExprL.² Det är därför av vikt att lösa problemet, huruvida en eller flera fastigheter beröras av en expropriation, med avseende fäst vid processuella förhållanden.

Det är framför allt två punkter, i vilka från processuell synpunkt fastighetsbegreppet är av betydelse. Den ena punkten beträffar stämningen i expropriationsmål och den andra tillsättande av expropriationsnämnd. I båda avseendena kommer man ofta till lika resultat, vare sig man går efter den formella eller den sakliga fastighetsindelningen. Tvekan kan egentligen endast gälla frågan, huruvida man

¹ *Kommittén*, som i stället för uttrycket fastighet använde termen egendom, säger vid 7 §, att det »flerstädes förekommande uttrycket 'en del av en egendom' förutsätter, såsom torde framgå av sammanhanget, att egendomen i sin helhet tillhör samme ägare och att egendomens olika delar tillika sammanhållas till en enhet genom belägenheten eller nära ekonomiskt beroende av varandra»; se *NJA* II 1918 s. 148. Samma uppfattning möter i saxiska expropriationslagen 13 § fjärde stycket. ERNBERG s. 140 anser för 1866 års expropriationsförordnings del, att utvidgning av expropriation förutsätter lokalt samband mellan det i första hand av expropriationen träffade och restegendom.

² Se *NJA* II 1918 s. 187 ff.

bör utfärda skilda stämningar och tillsätta skilda nämnder, då expropriationen träffar flera formellt fristående fastigheter, vilka ägas av samme ägare och sakligt sett framstå såsom tillhopa utgörande en enda fastighet. Förhållandenas natur talar givetvis för ett nekande svar på denna fråga, om det också kan vara praktiskt klokt att utfärda skilda stämningar samt under handläggningen, då förhållandena äro lättare att överblicka, sammanslå målen, i den mån detta är påkallat av omständigheterna. Vad beträffar tillsättandet av nämnd märkes, att 13 § andra stycket och 20 § ExprL giva möjlighet åt domstolen att, fastän det rör sig om skilda fastigheter och skilda expropriationsmål, förordna om ersättningsens bestämmande av samma nämnd.¹

Den uppfattning, vilken vi här hävdad beträffande frågan, vad som skall utgöra ett expropriationsmål, vinner stöd av förarbetena till just det sist omnämnda lagstadgandet. 20 § har sin upprinnelse i 24 § sista punkten i kommitténs förslag, vilken stadgar, att om expropriation skall ske från flera särskilda ägare tillhöriga egendomar och dessa ej lämpligen kunna uppskattas annat än såsom en enhet, rätten äger förordna, att de skola behandlas som en egendom vid uppskattningen för ersättning. I denna föreslagna bestämmelse vidtogs före remiss 1912 av förslaget till lagrådet den ändringen, att termen egendom utbyttes mot fastighet, och något senare, nämligen i kungl. proposition 1913, den ytterligare ändringen, att bestämmelsens tillämplighet utsträcktes till att omfatta även det fall, att fastigheterna tillhöra samma ägare.² Att bestämmelsen i sin ursprungliga lydelse tog sikte på ett av naturliga kännetecken bestämt fastighetsbegrepp, torde vara tydligt, och det saknas skäl för antagande, att man velat göra någon ändring härutinnan, då man av an-

¹ I lagrummen säges visserligen, att de särskilda fastigheterna skola uppskattas såsom en enhet, men detta torde av hänsyn därtill, att i allmänhet ägare och fordringsinteckningar äro olika för skilda fastigheter, ofta icke gå för sig. Någon materiellrättslig regel torde nämligen de ifrågavarande stadgandena icke giva. Jfr HOLMBÄCK s. 203 noten in fine.

² Se *NJA* II 1918 s. 168.

ledning, som icke bekantgjorts, ersatte uttrycket egendom med fastighet. Man hade ju i så fall tillskapat ett stadgande, som icke varit användbart i det viktigaste fallet, då den naturliga samhörigheten mellan formellt skilda jordområden skulle påkallat en undantagsbestämmelse. Man hade nämligen gjort det omöjligt att under enhetlig uppskattning lägga en av flera registerenheter bestående egendom tillhörande en ägare men gjort det möjligt för det fall, att registerenheterna tillhörde skilda ägare.

Även för somliga materiellrättsliga frågor är det av betydelse att rätt bestämma fastighetsenheten. Ganska lätt synes det vara att komma till rätta med vissa frågor, som i förevarande hänseende uppstå beträffande 7, 9 och 12 §§ ExprL. Enligt den sistnämnda av dessa §§ kan under vissa förutsättningar ske utvidgning av expropriationen, men sådan utvidgning kan blott omfatta del tillhörande samma fastighet som den fastighetsdel, vilken expropriationen i första rummet gäller. I 7 § första stycket stadgas bland annat, att ersättning för skada av expropriationsföretaget utgår blott för skada å återstående del av fastighet, vilken endast delvis avstås. 9 § slutligen bestämmer, att om för ägaren till fastighet, som avstås, uppstår nytta genom avståendet eller det avståddas användande, skall denna nytta vid expropriationsersättnings bestämmande gå i avräkning mot skadan men endast för såvitt det rör sig om nytta och skada å återstående delen av delvis avstådd fastighet. Beträffande alla dessa regler gäller, att det synes vara föga rimligt att låta deras tillämplighet vara beroende av en rent formell fastighetsindelning, under det att stadgandena däremot erhålla god mening, om man vid deras tolkning fattar fastighet som en av praktiskt betydelsefulla förhållanden avgränsad enhet och alltså ansluter sig till den ovan givna sakliga bestämningen av fastighetsenheten.¹

Beträffande expropriationsersättnings bestämmande tala emel-

---

¹ Jfr finska expropriationslagen § 9. ERNBERG s. 141 uttalar för 1866 års expropriationsförordnings del beträffande utvidgning av expropriationen nära överensstämmande åsikt.

lertid förhållandena icke enstämmt till förmån för uppfattningen av fastighet såsom en av praktiska omständigheter avgränsad enhet. På grund av ExprL:s i nästa uppsats dryftade bestämmelse, att innehavare av fordringsinteckning och vissa med dem likställda rättighetshavare, skola erhålla gottgörelse ur löseskillingen för fastighet, som avstås, blir man ibland nödsakad att särskilt uppskatta de skilda registerenheter, av vilka en saklig fastighetsenhet till äventyrs består. Det kan nämligen vara nödvändigt att taga hänsyn till dessa registerenheters olika inteckningsbelastning. Likaså medför den ävenledes i nästa uppsats dryftade bestämmelsen, att fordringsinteckningars innehavare få betalning ur ersättning för skada eller intrång vid delavståelse, att man har att undersöka, i vilka registerenheter inteckning gäller, för att utröna, om det intecknade delas genom expropriationen och ett ersättningsbelopp för skada eller intrång bör anslås till inteckningshavares förnöjande. Dessa regler få vi tillfälle att mera noggrant utforma i vår nästa uppsats. Fastän man således icke kan undgå att beträffande ersättning för fordringsinteckningar och därmed likställda rättigheter taga hänsyn till den formella fastighetsindelningen, torde ersättningsreglerna likväl i främsta rummet vara knutna till vad sakligt sett är fastighetsenhet.

Efter att på detta sätt ha redogjort för de saker, vilkas användande är expropriationsändamål, vilja vi nu syssla med de olika former av rättsförändringar, vilka expropriationsinstitutet erbjuder för vinnande av de med expropriationsmöjlighet utrustade ändamålen. Såsom redan antytts, kan expropriation enligt ExprL:s uttryckssätt bestå dels i expropriation av fastighet och dels i expropriation av särskild rätt till fastighet.¹

Olika former av expropriativ rättsförändring.

¹ Enligt 1866 års expropriationsförordning ävensom den före densamma gällande expropriationsförordningen av 1845 torde särskild rätt icke utom i vissa fall ha kunnat exproprieras annat än i samband med äganderättsavståelse; se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 97 ff., *ERNBERG* ss. 107 och 127 ff. och *HOLMBÄCK* s. 70 ff. Utländska expropriationslagar pläga i allmänhet tillåta expropriation av särskild rätt utan samband med avstående av äganderätt och medgiva expropriation såväl i form av stiftande av särskild rätt som i form av upphävande,

Detta uttryckssätt föranleder för det första den reflexionen, att det är föga konsekvent att såsom föremål för expropriation beteckna i ena fallet fastighet, som, allmänt talat, är sak, och i andra fallet särskild rätt. I förra fallet liksom i det senare sker ju rättsförändring, och i båda fallen är det ju ytterst fråga om saks användande.

En närmare granskning av lagens uttryckssätt i de två första §§:na ådagalägger emellertid även en annan formell egendomlighet beträffande de grundläggande stadgandena om möjlighet till expropriation. I § säger i sitt första stycke, att fastighet må tagas i anspråk genom expropriation, om Konungen prövar det nödigt för vinnande av något bland därefter uppräknade ändamål. I andra stycket av samma § säges, att särskild rätt till fastighet må exproprieras, om Konungen prövar det nödigt för något sådant ändamåls vinnande.¹ Dessutom nämner §:n särskilt, att expropriation må äga

---

inskränkande eller, efter vad det vill synas, även övertagande av bestående särskild rätt; se badensiska lagen § 1 första stycket, hessiska lagen art. 1 och 4, preussiska lagen §§ 1 och 6, saxiska lagen § 1, schweiziska lagen art. 1 och württembergiska lagen art. 1 och 4 första stycket. Bayerska lagen, art. 1 och 2, tillåter stiftande av särskild rätt samt, för det fall att företagaren äger vederbörande fastighet, avlägsnande av särskild rätt. Finska lagen, § 1, talar, utom om expropriation av särskild rätt i samband med fastighets avstående, blott om stiftande av särskild rätt. Holländska lagen äger ingen allmän bestämmelse om stiftande av särskild rätt och tillåter expropriation av bestående särskild rätt, förutom i samband med äganderättsavståelse, endast då företagaren äger den fastighet, till vilken den särskilda rätten gäller, art. 4. Franska lagen känner ingen expropriation av särskild rätt utan samband med fastighetsavstående, men ett resultat, motsvarande det, som skulle uppnåtts genom expropriation, kan i Frankrike i stället nås genom tillämpning av allmänna förvaltningsrättsliga regler.

¹ De under nr 10 och 11 i 1 § ExprL nämnda »ändamålen» gå enligt ordalagen ut på överförande av äganderätt till kronan. Följaktligen skulle enligt lagens lydelse expropriation av särskild rätt utan samband med äganderättsavståelse icke vara tillåten för dessa ändamåls vinnande. Beträffande naturminnesmärken gäller emellertid enligt andra stycket i §:n, att expropriation må äga rum för upphävande av särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark. Motsättningsvis och enligt lagens ordalag skulle alltså gälla, att kronan tillhörig fast fornlämning icke skulle kunna på expropriativ väg befrias från densamma besvärande särskild rätt. En sådan tolkning förefaller till sitt resultat betydligt inkonsekvent, och man torde därför möjligen våga antaga, att stadgandet om ex-

rum för upphävande av särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark.¹ I nästa §, den andra, säges i första stycket, att ägare av fastighet, i avseende varå rätt till expropriation meddelats, är pliktig², att, enligt vad i ExprL stadgas och Konungen i förordnandet om expropriation föreskrivit, avstå fastigheten eller upplåta³ nyttjanderätt eller servitutsrätt till densamma. Andra stycket åter av denna § stadgar, att om expropriationsrätt meddelats i avseende å särskild rätt, som besvärar fastighet, är rättighetens innehavare pliktig avstå rättigheten eller underkasta sig inskränkning därav. Tydligt givet i § de grundläggande stadgandena om expropriation, medan det är 2 § förbehållet att närmare utföra de olika arterna av expropriation. Det finns emellertid grund till tvivel rörande det inbördes förhållandet mellan 1 §:ns båda stycken.⁴ Innebär första styckets medgivande, att fastighet må under vissa förutsättningar tagas i anspråk, möjlighet att expropriationsvis åstadkomma icke blott fastighets avstående utan även dess besvärande med nyttjanderätt eller servitutsrätt?⁵ Eller talar andra stycket i 1 § om all expropriation för upphävande av särskild rätt tillkommit av förbiseende och att uttrycket »för att i kronans ägo överföra» täcker även expropriation av särskild rätt, som består till av kronan redan ägd fastighet. Jfr uttalande av chefen för justitiedepartementet vid remiss 1912 till lagrådet av det av lagförslagen, i vilket motsvarighet till de ifrågakvarande stadgandena först förekom; *NJA* II 1918 s. 109.

¹ Detta stadgande är måhända överflödigt; se föregående not samt HOLMBÄCK s. 74 noten.

² Det i de tre första styckena av 2 § använda uttrycket »pliktig» att avstå etc. synes icke väl valt, eftersom avståendet etc. sker oberoende av något åtgörande av den, som avstår. Verkliga förhållandet är ju, att hans rättighet försvinner, i den mån expropriationsförfarandet giver sådant vid handen. Däremot kan man med visst fog säga, att den avstående är pliktig att upphöra med det faktiska tillgodonjutande, som skulle strida mot det genom expropriationen ändrade rättsläget, men något dylikt torde väl 2 § åtminstone i första hand icke åsyfta. Se OTTO MAYER i *Archiv des öffentlichen Rechts*, Bd 37, 1918, s. 248.

³ Det kan anmärkas, att den ifrågakvarande fastighetsägaren icke upplåter någon rätt utan att denna uppstår genom expropriationsförfarandet.

⁴ Jfr HOLMBÄCK s. 73 noten.

⁵ I så fall skulle ExprL beträffande de ifrågakvarande bestämmelsernas uppställning överensstämma med de ovan s. 96 not 1 anmärkta lagarna, förutom bayerska lagen.

propriation av särskild rätt? Vid insättandet under förarbetenas lopp av det sistnämnda stadgandet, något som skedde i kungl. proposition 1913, tycks chefen för justitiedepartementet ha hyst just den sist antydda uppfattningen.¹ I §:s uttryck »tagas i anspråk» liksom ock 2 §:s uppställning bibringar emellertid onekligen en läsare den motsatta uppfattningen.² Lyckligtvis torde frågan sakna praktisk betydelse, varför vi kunna nöja oss med att påpeka svårigheten att tolka de ifrågavarande lagbestämmelserna. I vår följande framställning vilja vi emellertid under beteckningen fastighets tagande i anspråk innefatta såväl fastighets avstående som stiftande av särskild rätt till fastighet.

Vi vilja nu först behandla de regler, som vi sammanfatta under beteckningen fastighets tagande i anspråk, och därefter skola vi övergå till framställning av reglerna beträffande expropriation av bestående särskild rätt.³

¹ Se *NJA* II 1918 s. 118 f.

² En sådan tolkning skulle visserligen förutsätta en avvikelse från lagens vanliga språkbruk, i det att med expropriation av särskild rätt i detta sammanhang ej finge förstås stiftande av särskild rätt.

(Om skilda myndigheters ning, de skilda i expropriationsförfarandet handlande myndigheterna taga med roll i expro- frågorna, vad som exproprieras och från vem expropriation sker.

fraranddet.) Konungen bestämmer genom förordnandet om expropriation, huruvida denna skall vara expropriation av fastighet eller av särskild rätt och av vad slag denna sistnämnda expropriation skall vara. Han bestämmer vidare, för den händelse den rätt, han meddelar, är rätt att exproprieras fastighet eller få särskild rätt upplåten, vilket område expropriationen må omfatta. Ifall han meddelar expropriationsrätt i avseende å bestående särskild rätt, kan han låta expropriationsrätten avse antingen hela rättigheten eller också rättigheten, i den mån den gäller visst område. När enligt det sagda Konungen har att bestämma visst område, kan detta angivas mer eller mindre noggrant, såsom ovan framhållits (s. 100 not 3). När Konungen meddelar expropriationsrätt i avseende å bestående särskild rätt, är det nära nog nödvändigt, att i förordnandet utsäges, vem denna rättighet tillhör. I andra fall av expropriation avgör icke Konungen, vem som är expropriat. Endast så till vida har han att taga ställning till denna fråga, som dels expropriationssökanden skall vid ansökningen foga styrkt uppgift å ägaren och innehavaren av den av expropriationen träffade fastigheten samt, ifall det är fråga om expropriation av bestående särskild rätt utan samband med äganderättsavståelse, å rättighetens innehavare, dels ock Konungen skall lämna

fastighetens ägare och innehavare så ock annan, som kan lida men av expropriationen, tillfälle att avgiva yttrande i anledning av ansökningen (§ 4). (Ang. innebörden av uttrycket »ägare och innehavare» finns utredning hos HOLMBÄCK s. 212 not 2. Holmbäck stannar vid den åsikten, att uttrycket bör tolkas, som löde det »ägare eller innehavare». Den utredning, han lämnar, synes dock knappast giva tillräckliga skäl för att man skulle kunna våga frångå lagens ord.) Till lättnad både för Konungen och för expropriationssökande är föreskrivet, att om tvist råder beträffande fastighet eller rättighet, vars exproprierande är i fråga, skall den av de tvistande, som innehar fastigheten eller rättigheten, vara berättigad att med laga verkan tala och svara för densamma, till dess den med laga verkan vinnes från honom (§ 19 jfrd med § 3).

Sedan Konungen meddelat expropriationsrätt, fullföljer den, som erhållit sådan rätt, frågan om expropriation vid allmän domstol. På ansökning av den exproprierande utfärdar rätten i stad och domaren på landet stämning å ägaren av fastighet, som exproprieras, så ock å andra ersättningsberättigade, i den mån de uppgivas av sökanden (§ 14). Det tillkommer därför den exproprierande att angiva, vid expropriation av fastighet eller stiftande av särskild rätt, vilken fastighetsägare, och vid expropriation av bestående särskild rätt utan samband med äganderättsavståelse, vilken rättighetshavare han vill hava instämmd som expropriat. Inför domstolen har den exproprierande att visa upp, att denne fastighetsägare eller denne rättighetshavare är berättigad att med laga verkan tala och svara för fastighet eller rättighet, i avseende varå Konungen genom förordnandet meddelat expropriationsrätt. Att visa, att de instämnda äro rätta svarande, kan gentemot tredska vara ganska svårt. Man torde få nöja sig med lagfartsbevis, avskrift av köpehandlingar eller rent av blott vittnesbevisning om faktiskt innehav. I händelse kåranden ej skulle fullgöra sin bevisningsskyldighet, skall säkerligen domstolen utan att tillsätta expropriationsnämnd antingen avvisa käromålet, nämligen om den instämde ej är berättigad att tala och svara för fastigheten, resp. rättigheten, eller också ogilla käromålet, nämligen om väl rätt person instämmts, d. v. s. att kåranden vill exproprieras något, varför han svarar, men expropriationsförordnandet icke medger sådan expropriation. Härvidlag är att märka, att om Konungen helt allmänt givit tillstånd till expropriation av för visst ändamål erforderlig mark, torde det tillkomma Konungen och icke domstol eller expropriationsnämnd att i fall av tvist avgöra, vilken denna erforderliga mark är; så närmast beträffande äldre rätt *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 137, samt rättsfallen *NJA* I 1874 s. 83 och 1908 s. 573; jfr *NJA* I 1877 s. 382 och 1913 s. 419.

Redan av den befattning, domstol har att taga med sakägares instämmande, torde framgå, att domstolen i någon mån har att avvisa påstådda sakägare, vilka stödjade sina anspråk på förhållanden av beskaffenhet att uppenbarligen icke kunna berättiga dem till expropriationsersättning; se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 173, och rättsfallet *NJA* I 1915 s. 504. Dessutom är att märka, att understundom frågor kunna uppstå rörande rättighets förhandenvaro, vilka lätt låta sig isolera från den egentliga skadeberäkningen. Det kan t. ex. uppstå tvist om giltigheten av ett arrendekontrakt. Ett sådant spörsmål tillkommer det säkerligen domstol

att avgöra. Det kan nog få förekomma, att man hänvisar tvistande till att i särskild rättegång utföra sin talan och under tiden låter expropriationsförfarandet fortgå med alternativa uppskattningar. Jfr *NJA* I 1912 s. 486. Att draga en gräns kring expropriationsdomstolens befogenhet är emellertid mycket svårt. Jfr beträffande motsvarande svårighet i fransk rätt *DE LALLEAU* I ss. 275 f. och 454 ff. samt *BERTHÉLEMY* s. 591 ff.

Efter den gallring av parter, som domstolen efter det sagda har att verkställa, går målet till behandling av expropriationsnämnd. Denna har till huvudsaklig uppgift att bestämma expropriationsersättning. Till grund för sitt bestämmande av ersättning måste nämnden lägga viss uppfattning av expropriationens omfång. Vad angår fastighet, som exproprieras eller vartill särskild rätt stiftas, liksom ock beträffande bestående särskild rätt, som exproprieras utan samband med äganderättsavståelse eller rättighetsstiftande, har nämnden att rätta sig efter det kungliga expropriationsförordnandet. Beträffande rättigheter, vilkas eventuella exproprierande icke direkt framgår av expropriationsförordnandet utan som exproprieras i samband med expropriation av fastighet eller stiftande av särskild rätt, giver emellertid förordnandet ingen vägledning. Såsom nedan i texten, s. 122 f., skall framhållas, är frågeställningen vid lösande av problemet, vilka rättigheter i det särskilda fallet på detta så att säga osjälvständiga sätt exproprieras, väsentligen denna: vilka rättigheters innehavare skola tillerkännas ersättning vid denna expropriation? I ersättningsfrågor dömer emellertid nämnden; se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 170 ff., samt rättsfallen *NJA* I 1901 s. 35, 1913 s. 265 och 1917 s. 378. Det är därför i huvudsak nämnden, som avgör, vilka rättigheter vid varje särskild expropriation osjälvständigt exproprieras. Förhandlingarna inför nämnden och dennas beslut få följaktligen betydelse för vidden av den expropriativa rättsförändringen. Härpå synes 39 § tredje stycket syfta, då lagstadgandet genom hänvisning till 7 kap. 14 § andra stycket vattenlagen förbjuder att vid expropriation meddela bestämmelse, som inskränker den fastighetsägare enligt 7 kap. vattenlagen tillkommande rätt att för sin marks torrläggning erhålla vattenavlopp genom väg, järnväg eller spårväg; se härom förarbetena till 7 kap. 14 § vattenlagen, refererade i *NJA* II 1920 s. 336 ff.

Sedan nämnden meddelat sitt beslut, tillkommer det domstolen att i viss mindre omfattning pröva dettas riktighet samt antingen förvisa målet eller den del därav, vari rättelse tarvas, åter till nämnden eller också, eventuellt med viss jämkning, fastställa nämndens beslut genom slutligt utslag (§§ 45 och 47). Det kan frågas, vad betydelse detta utslag äger. Vid besvarandet av denna fråga må uppmärksammas, dels att domstolen, ifall någon yrkat utvidgning av expropriationen, skall giva besked, huruvida yrkandet är lagligen grundat (§ 46), samt dels att sedan rättens utslag vunnit laga kraft och expropriationen blivit fullbordad, verkställighetsåtgärder rimligen böra kunna äga rum utan hinder av invändningar rörande expropriationens omfång; jfr *NJA* I 1875 ss. 129, 293 och 378, 1919 s. 28 samt 1922 s. 379. Det synes av dessa omständigheter framgå, att rättens utslag avgörande bestämmer icke blott, vilka personer äro expropriater och vilken expropriationsersättning de skola hava, utan även den expropriativa rättsförändringens art och omfång. Följaktligen bör domstolen se till, att dessa frå-

Med att fastighet expropriationsvis tages i anspråk, mena vi alltså Expropriation av fastighet. förvärvande av äganderätt och stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt. Vad först angår förvärvande av äganderätt till fastighet, är att märka, att kronan tillhörig fastighet icke kan exproprieras.¹ Det kan i detta sammanhang frågas, om man icke också är utesluten från möjlighet att exproprieras sin egen fastighet. Den grund, vilken vi i vår första uppsats angivit vara expropriationsinstitutets, talar näppeligen för en så utsträckt tillämplighet hos institutet, ty genom blotta expropriationen av sin egen äganderätt skaffar man sig ju icke ökad möjlighet att använda fastigheten till vinnande av något i 1 § ExprL nämnt ändamål. Expropriation behöver fastighetsägaren själv tillgripa endast för att få bort fastigheten besvärande särskilda rättigheter, och dessa kunna ju exproprieras var för sig. Ett sådant förfaringssätt skulle emellertid vara omständligt och dessutom ej alldeles säkert, eftersom särskild rätt kunde bestå till fastigheten, dennas ägare ovetande. Då nu, såsom senare i denna uppsats skall utvecklas, vid expropriation av fastighet som regel gäller, att alla särskilda rättigheter bortfalla, skulle det vara betydligt mera praktiskt för en fastighetsägare, som vill förskaffa sig fria händer med avseende å sin fastighets utnyttjande, att exproprieras fastigheten. Någon lagbestämmelse, som uttryckligen förbjuder sådan expropriation, torde ej finnas, och föreställningen om dess möjlighet synes icke vara främmande för Kungl. förordningen den 15 oktober 1880, innefattande särskilda föreskrifter ang. lagfart, in-teckning och gor äro tydligt besvarade i nämndens beslut eller dess eget utslag. Vidare torde det vara nödvändigt, att rätten anses böra i någon mån granska nämndens beslut och vägra fastställelse av ersättning åt rättighetshavare i hänseende, i vilket rättigheten omöjligen kan berättiga till sådan. Eftersom utslagets funktion att fastställa ej blott ersättning utan även expropriation knappast kommit till uttryck i lagen, är det svårt att tro, att domstolarna alltid hava sin uppgift klar för sig.

¹ Riksdagen plägar för ett år i sänder medgiva, att Konungen må äga utan riksdagens hörande i varje särskilt fall förordna om avstående av äganderätt eller upplåtande av nyttjanderätt eller servitutsrätt till kronan tillhörig mark för ändamål, för vars tillgodoseende expropriation kan tillgripas mot annan än kronan.

utmätning av järnväg etc.¹ Vi våga därför antaga, att man kan exproprieras sin egen fastighet.²

Beträffande det förvärf av äganderätt, som expropriation av fastighet innebär, är att märka, att det hör till de extinktiva fångens grupp. Exproprianten är nämligen icke för sin rätt beroende av någon annans tidigare rätt. Enligt 19 § ExprL är det icke nödvändigt, att rätt³ fastighetsägare behandlas såsom sakägare med avseende å expropriationen, utan i fall av tvist om fastighet, som exproprieras, är enligt §:ns första stycke den av de tvistande, »som innehar fastigheten, berättigad att med laga verkan tala och svara för densamma, till dess den lagligen vinnes från honom».

Den expropriativt förvärfade äganderätten skiljer sig i det avseendet från annan äganderätt, att om exproprierad fastighet ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och nämnda ändamål, såvitt angår dylik fastighet, är att anse såsom övergivet eller fastigheten användes i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten, jämlikt 68 §⁴ ExprL, lösas tillbaka, därest talan om dess avträdande instämmer inom tjugo år, från det expropriationen fullbordades.⁵ Lösningrätten tillkommer, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen. De båda följande §§:na giva närmare regler om detta återlösande.⁶ Av de

¹ Jfr ERNBERG s. 123 ff.

² Denna åsikt uttalar även HOLMBÄCK s. 211 not 2.

³ Jfr 8 § andra stycket i Kungl. förordningen den 16 juni 1875 ang. lagfart å fång till fast egendom.

⁴ Se även 105 §.

⁵ Att sådan lösningrätt ej torde gälla vid expropriation enligt 1 § tionde punkten ExprL, har sagts ovan s. 28 not 3.

⁶ Lösensbeloppet torde trots de otydliga ordalagen i 69 § första stycket icke bestämmas efter det exproprierade områdets betydelse för expropriantens ekonomi utan efter dess saluvärde; jfr uttalande av chefen för justitiedepartementet 1916, *NJA* II 1918 s. 264, samt 1866 års expropriationsförordning § 29 tredje stycket och vattenlagen 9 kap. 74 § andra stycket.

där givna reglerna kan man sluta, att lösningsrätt består även mot den¹, som till äventyrs förvärvat fastigheten efter exproprianten², och att efter expropriationen upplåtna särskilda rättigheter bortfalla, liksom, efter vad nedan skall omtalas, fallet är vid expropriation av fastighet.³

Vad återigen beträffar själva expropriationen av fastighet, märkes, att fastighetsägare skall beredas tillfälle att föra talan i expropriationsmålet och att ersättning skall utgå till honom för skada, som han lider i samband med expropriationen. ExprL kallar honom sakägare. Om innebörden av detta uttryck få vi tillfälle att tala längre fram i denna uppsats.

Vad som här däremot må uppmärksammas med några ord, är omfattningen av de förmåner, för vilka ersättning åt fastighetsägare kan komma i fråga. I nästa uppsats skall tämligen utförligt redogöras för den skada, som expropriationen och det exproprierades användande tillfoga fastighetsägaren. Där förutsätta vi emellertid såsom bekanta de förmåner, för vilka ersättning till fastighetsägaren kan komma i fråga. Här åter är det på sin plats att beskriva dessa förmåner. I mycket kunna vi visserligen hänvisa till vår framställning av fastighetsbegreppet. Endast på en punkt kräver framställning av sagda begrepp en komplettering med avseende å ersättningsproblemet, nämligen beträffande de sätt att tillgodogöra sig de med detta begrepp bestämda sakerna, vid vilka avseende må fästas vid expropriationsersättningens bestämmande. Ett exempel torde göra klart, vad vi mena.

Vi tänka oss det fall⁴, att ägaren till en vid kanal belägen fastighet genom expropriation av området närmast vattnet förlorar den

¹ Om det fall, att nye ägaren är expropriant, se dock nedan s. 134.

² Se 105 § ExprL.

³ Se HOLMBÄCK s. 199, varest även angivas ersättningsregler för fall av särskilda rättigheters upphörande.

⁴ Exemplet är hämtat ur *RG* Bd 91, 1918, s. 86, = *EBE* Bd 36, 1919—20, s. 254, i vilket rättsfall tyska Reichsgericht avgjorde frågan på sätt här förordas. Jfr *NJA* I 1913 s. 265.

inkomstgivande möjlighet, han hittills begagnat, att använda strandtomten till lastningsplats för fartyg. Vi antaga vidare, att fastighetsägaren icke kan åberopa någon särskild grund, med stöd av vilken han kunde påstå sig ha rättighet att låta fartyg lasta vid sin kaj. Den myndighet, som har uppsikt över samfärdseln i kanalen, är därför oförhindrad att, då trafikens säkerhet eller lämpliga anordnande det kräver, förbjuda förtöjning av fartyg vid ifrågasvarande kaj. Vid bedömande av ersättningsfrågan i detta fall är att märka, att enligt en mening, som framställts beträffande skadeersättning i allmänhet, hänsyn icke skall tagas till omintetgjord vinst, varpå den skadelidande icke haft rättsligt skyddad förväntan.¹ Man kunde tänka sig denna tanke i förevarande fall så utförd, att möjligheten till förtjänst genom anordnande av lastningsplats såsom rättsligen oskyddad lämnades ur räkningen vid ersättningsbestämmande. Åsikten i fråga är dock icke riktig. Innehavare av sakrätt kan otvivelaktigt erhålla ersättning för även sådana möjligheter till sakens utnyttjande, som i övrigt icke omfattas av rättighetsskyddet. Äganderätten till en fastighet medför t. ex. endast i ringa mån skydd för fastighetens vackra utsikt, men likväl skall denna tagas med i beräkningen, då man bestämmer ersättning för mistning av fastigheten.² Likaså torde i det fall, som här intresserar, ägaren av en fastighet äga rätt till ersättning för den tämligen stora chans, han har till avkastning genom att utnyttja fastigheten såsom lastningsplats. Annorlunda skulle det vara blott för den händelse, den exproprierande företagaren hade sådan makt över kanalen, att han för sina ekonomiska syftens skull kunde förbjuda förtöjning vid fastighetsägarens kaj. I det föregående exemplet har detta antagits icke vara fallet, utan den rådighet, myndighet antagits ha över kanalen, har varit en blott uppsiktsbefogenhet.

¹ Så COHNVELDT s. 92 ff.

² Se STANG s. 295. Det sagda gäller, även om värdet av utsikten icke skulle vara täckt av fastighetens saluvärde.

Härefter vilja vi syssla med reglerna beträffande fastighets ta- Stiftande av
nyttjanderätt
eller servi-
tutsrätt.
gande i anspråk genom stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt.

I mångt och mycket gälla här regler, motsvarande dem, som angå äganderättsavståelse. Även beträffande stiftande av särskild rätt gäller, att kronans fastigheter äro undantagna¹ från möjlighet av expropriation, och omvänt torde man kunna expropriationsvis också stifta särskild rätt till egen fastighet.² Icke heller vid expropriation genom stiftande av särskild rätt stöder exproprianten sin rätt å någon annans tidigare rätt. Vidare är den rätt, exproprianten förvärvar, liksom expropriativt förvärvad äganderätt enligt 68 § ExprL underkastad återlösningsrätt av den typ, vi nyss angivit. Å andra sidan är den genom expropriation stiftade rättigheten naturligtvis oberoende av frivillig försäljning av den fastighet, till vilken den gäller.³

Beträffande sättet för utnyttjande av fastighet uppvisa de genom expropriation stiftade rättigheterna icke mycket anmärkningsvärt. I detta avseende likna de rättigheter av motsvarande slag, vilka icke tillkommit på expropriativ väg. Här må därför endast två förhållanden framhållas. För det första må anmärkas, att intet hindrar, att det expropriationsvis stiftas nyttjanderätt för allenast kortare tid, exempelvis med ändamål att för viss tid anskaffa uppbyggelselokal eller att, medan järnväg bygges, bereda anläggaren möjlighet till grustäkt eller goda kommunikationer. De i 1 kap. 1 § i lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom innehållna bestämmelserna om maximitid för nyttjanderättsupplåtelser torde likvisst icke gälla expropriativa upplåtelser av nyttjanderätt.⁴ För det andra

¹ Därav följer den konsekvensen, att till en kronans fastighet icke kan expropriationsvis stiftas rättighet, utrustad med det företräde framför andra rättigheter, som genom expropriation förvärvade särskilda rättigheter åtnjuta.

² Så HOLMBÄCK s. 211 not 2.

³ Publicitetsprincipens krav tillgodoses genom 58 § första stycket ExprL; härom HOLMBÄCK s. 76 not 2.

⁴ Se HOLMBÄCK s. 214 not 1. Överensstämmande också ERNBERG s. 128. Jfr även 2 § tredje stycket i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar.

må nämnas, att man, så vitt vi kunna förstå, torde böra anse det vara möjligt att på expropriativ väg tillskapa nyttjande- eller servitutsrätt för bortledning av vatten från de fastigheter, till vilka den ifrågakommande rättigheten stiftas.¹ Det synes oss, som syftade 2 kap. 40 § andra stycket vattenlagen just på en sådan möjlighet att expropriera enligt ExprL.² För övrigt må anmärkas, att vattenlagen gör expropriationsmöjligheten enligt ExprL mindre behöflig för vissa fall genom att i 5 kap. 4 §, 6 kap. 4 § och 7 kap., särskilt 37 §³, giva möjlighet att för anläggande av allmän farled⁴ eller allmän flottled eller för torrläggning leda bort vatten från annans fastighet.⁵

Om än sålunda de på expropriativ väg tillskapade rättigheterna icke synas särskilt märkliga med avseende på det sätt att utnyttja fastighet, som de anvisa rättighetshavarna, så utmärka de sig däremot framför andra rättigheter i fall av konkurrens med dem. Enligt 49 § tredje stycket ExprL gäller nämligen beträffande expropriationsvis stiftad nyttjanderätt eller servitutsrätt, att den äger »företräde framför all annan rätt till samma fastighet». Denna regel torde ha dubbel innebörd så till vida, att den har avseende både å

---

¹ Under ExprL:s förarbeten betvivlade regeringsrådet ERNBERG, se *NJA* II 1918 s. 113 f., gentemot kommitténs uppfattning, att den föreslagna lagen medgav sådan expropriation. Vi uttala oss icke om förslagets överensstämmelse med då rådande rätt men anse, att man bör utlägga ExprL på sätt i texten säges. HOLMBÄCK s. 79 f. anser, att lagens författare utgått från en riktig uppfattning i nu förevarande fråga.

² HOLMBÄCK gör, s. 93 f. noten, gällande den motsatta uppfattningen, att 2 kap. 40 § andra stycket vattenlagen skulle självt stadga skyldighet för den, som råder över vatten, att avstå detta. Mot denna uppfattning må invändas, dels att lagens ordalag knappast uttrycka en sådan skyldighet, dels ock att enligt Holmbäck's egen framställning av stadgandets tillblivelse lagstiftaren förmodligen avsett att i förevarande lagrum giva en hänvisning till expropriationsstadgandet i 1 § av Kungl. förordningen den 30 dec. 1880 om tillägg till 1866 års expropriationsförordning, vilken § emellertid får anses till här ifrågakommande del avlöst av ExprL § 1.

³ Även 2 kap. 1 § andra stycket och 3 kap. 2 § må anmärkas.

⁴ Eller allmän hamn; se vattenlagen 5 kap. 13 §.

⁵ Se HOLMBÄCK s. 91 ff.

de stiftade rättigheternas plats vid exekutiv försäljning och å förhållandet mellan de ifrågavarande rättigheterna och andra rättigheter till samma fastighet, vilka till äventyrs i sin utövning skulle kollidera med de expropriativt stiftade. I det förstnämnda hänseendet torde det anförda stadgandet innebära, att genom expropriation stiftad särskild rätt vid exekutiv auktion å fastigheten går före all annan rätt till samma fastighet, vilket är detsamma, som att den oberoende av auktionen kvarstår till fastigheten.¹ I det andra nämnda avseendet medför regeln, att expropriationsvis stiftad rätt giver befogenhet att framför, och eventuellt med uteslutande av, varje annan tillgodogöra sig de nyttigheter, rättigheten gäller.² Eftersom, såsom vi sett och ytterligare skola få erfaras, kronan tillhörig rätt i allmänhet är undantagen från expropriation³, torde man emellertid trots ExprL:s ord böra antaga, att om kronan innehar rättighet i avseende å den fastighet, till vilken stiftas nyttjanderätt eller servitutsrätt, den fortfarande får tillgodogöra sig de nyttigheter, som tillförsäkras den genom dess rättighet.⁴

Om innehavare av särskild rätt — vilka de äro, som rymmas under denna beteckning, skola vi i det följande söka utreda — lida skada genom stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt i det sistnämnda av de båda avseenden, i vilka den expropriativa upplåtelsen skänker företräde, hava de rätt till expropriationsersättning enligt regler, som i nästa uppsats skola närmare utvecklas. De ha

¹ Se HOLMBÄCK s. 4 not 1.

² Givetvis är det av vikt, att i expropriationsförfarandet fastslås, vilka dessa nyttigheter äro samt om rätten är en uteslutanderätt.

Från systematisk synpunkt hade det varit att föredraga, att en bestämmelse med sistnämnda innebörd fått plats i 2 §. I själva verket är det heller ej fullt klart, att lagstiftaren med det ifrågavarande tredje stycket av 49 § velat uttrycka den sist nämnda regeln; se *kommitténs* uttalande *NJA* II 1918 s. 220.

³ Denna regel gäller endast i inskränkt mån beträffande fordringsinteckningar och med dessa jämställda rättigheter; se nedan ss. 120 och 145 ff.

⁴ Av ExprL:s förarbeten framgår tämligen tydligt, att det är på grund av förbiseende, som detta ej uttryckligen stadgats; se och jfr med varandra kommittéförslagets båda första §§ samt uttalanden av 1912 års lagråd och av chefen för justitiedepartementet 1913, *NJA* II 1918 ss. 113 och 117 f.

även rätt att tala i expropriationsmålet. Enahanda ersättningsrätt och talerätt tillkommer även ägaren av den fastighet, till vilken särskild rätt grundas. Båda dessa personkategorier falla inom ExprL:s kategori sakägare. Däremot gives ingen ersättningsrätt eller talerätt åt den, som på det sättet lider förfång av den expropriativa upplåtelsen, att hans rätt kommer i sämre prioritetsläge. Endast det undantaget finnes, att innehavarna av fordringsinteckning och vissa med dem likställda rättighetshavare på sätt, i nästa uppsats skall utredas, erhålla gottgörelse i form av betalning ur den för fastighetsägaren beräknade expropriationsersättningen.¹ I den mån betalning utfaller å huvudstolen av dessa fordringsinteckningar eller andra rättigheter, upphöra de genom expropriationen, såsom framgår av 24 § 2 mom. och 36 § 2 mom. inteckningsförordningen.²

¹ Se nedan s. 304 ff.; jfr nedan s. 261 ff.

² De nämnda lagstadgandena tala visserligen blott om fordringsinteckningar, men detsamma gäller säkerligen även övriga rättigheter, som enligt vad i nästa uppsats skall klargöras i expropriationshänseende jämställts med fordringsinteckningar. Undantag göres härvid icke för kronan tillhörig inteckning eller annan rätt.

Enligt lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom 4 kap. 9 § andra stycket och 11 § första stycket, till vilka lagrum 2 § fjärde stycket ExprL hänvisar, skall »vad angående fast egendoms avstående för allmänt behov är stadgat» »äga motsvarande tillämpning i fråga om» tomträtt och vattenfallsrätt. Man har därav anledning att vänta sig, att om nyttjanderätt eller servitutsrätt stiftas, som gör intrång i t. ex. tomträtt samt betalning ur expropriationsersättningen för intrånget utfaller å huvudstolen av fordringsinteckning i tomträtten, sådan inteckning skall vara utan verkan till belopp, motsvarande det utfallna. Emellertid innehåller 12 § 3 mom. i lagen den 14 juni 1907 om inteckning i tomträtt och vattenfallsrätt stadgande av denna innebörd allenast beträffande »ersättning, som enligt lagen om dikning och annan avledning av vatten tillkommer vattenverksägare för skada eller intrång», »lösen för mark, som jämlikt bestämmelserna i gruvestadgan avträts till gruvägare», samt vissa medel, som inflyta genom förfarande enligt utsökningslagen. Motsvarande regel torde dock gälla även vid expropriativ rättighetsupplåtelse. De nämnda stadgandena i lagen om inteckning i tomträtt tillkommo genom lag den 11 oktober 1912. På den tiden gällde 1866 års expropriationsförordning, och enligt denna kunde endast i undantagsfall särskild rätt tillskapas på expropriativ väg. Följaktligen hade man då icke mycken anledning att giva stadganden i den nämnda 12 § om expropriativ rättighetsupplåtelse. Efter 1912 har man, förmodligen på grund av förbise-

Någon talerätt tillkommer emellertid icke innehavarna av dessa rättigheter, och lagen benämner dem ej sakägare.¹

Vi övergå härefter till framställning av reglerna beträffande expropriation av redan bestående särskild rätt. Vi ha härvidlag att göra en åtskillnad. I viss motsättning till det stiftande av särskild rätt, vilket vi nyss behandlat, och även till expropriation med stöd av förordnande om avstående, upphävande eller inskränkande av bestående särskild rätt står ett slags expropriation av särskild rätt, som man till skillnad från den nu angivna självständiga expropriationen av särskild rätt kallar osjälvständig expropriation av sådan rätt.² Om detta sistnämnda slag av expropriation handlar ExprL:s 2 § tredje stycket, som lyder: »Avstås på grund av expropriation fastighet, till vilken särskild rätt innehaves av annan än kronan, vare ock innehavaren pliktig avstå rättigheten.» Såsom osjälvständig expropriation av särskild rätt torde man kunna betrakta också det av oss nyss omtalade upphörandet av särskild rätt, vilken vid sin utövning skulle kollidera med expropriationsvis stiftad särskild rätt eller som täcks genom betalning ur expropriationsersättning.

Nu skall emellertid blott uppmärksammas det slags osjälvständig expropriation av särskild rätt, som utgöres av expropriation av bestående särskild rätt i samband med expropriation av den fastighet, till vilken rättigheten gäller. Om sådan osjälvständig expropriation av särskild rätt giver ExprL det näst efter den grundläggande bestämmelsen i 2 §:s tredje stycke viktigaste stadgandet i 49 § andra stycket, som säger, att exproprierad fastighet skall med vissa undantag övergå till nye ägaren fri från all särskild rätt, som innehavaren av sådan rättighet jämlikt 2 § tredje stycket är pliktig avstå. Genom denna regel göres, såsom vi redan i första uppsatsen ha påpekat, avsteg från en för expropriation eljest gällande princip,

ende, icke kompletterat §:n. Om uraktlåtenhet att komplettera §:n se HOLMBÄCK ss. 113 not 1 och 291 not 2. Jfr vidare nedan s. 145 not 4.

¹ Se 15 § ExprL.

² Jfr HOLMBÄCK s. 70 not 1. Jfr även *kommittén* och 1912 års lagråd, *NJA* II 1918 ss. 97 ff. och III.

som vi likaledes behandlat i första uppsatsen. Vi mena den i 1 §¹ ExprL uttryckta principen, att expropriation får äga rum endast, om och i den mån den är nödig för vinnande av ett i samma § angivet ändamål. Enligt 49 § andra stycket skola i trots av denna princip särskilda rättigheter upphöra vid expropriation av fastighet utan hänsyn till frågan, huruvida detta upphörande är nödigt för vinnande av ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål.

Begreppet
särskild rätt.
En ungefär-
ligen riktig
bestämning
av begreppet.

Dessa orienterande anmärkningar göra det möjligt för oss att gripa oss an den hittills undanskjutna uppgift, som är att fastställa det av oss redan i det föregående använda begreppet särskild rätt till fastighet. Detta begrepp spelar ju roll både för självständig och för osjälvständig expropriation, och problemet om dess innehåll och omfång bör därför ses från två synpunkter. Det sökta begreppet skall å ena sidan vara så beskaffat, att det omfattar de rättigheter utom äganderätten, vilka kunna vara föremål för självständig expropriation. I detta hänseende tillvinner sig i synnerhet den situationen uppmärksamhet, att en fastighetsägare vill förfoga över fastigheten på annat sätt, än han tillförne gjort. Det inställer sig vid sådant förhållande frågan: vilka personer intaga en sådan rättslig ställning i förhållande till fastigheten, att det kräves expropriation för att möjliggöra för fastighetsägaren att, på sätt han ämnat, förfoga över fastigheten? Detta är tydligen förhållandet beträffande personer, som ha sådan rättighet till fastigheten, att de kunna hindra fastighetsägaren från det tillämnade förfogandet², och man har anledning förmoda, att deras rättigheter äro särskilda rättigheter i ExprL:s mening. Å andra sidan skola under det sökta begreppet särskild rätt rymmas de rättigheter, som kunna vara föremål för osjälvständig expropriation. I det hänseendet är framför allt att märka, att enligt vad 11 § ExprL stadgar, det skall utgå ersättning till innehavaren av särskild rätt vid osjälvständig expropriation av rättigheten. Därtill må läggas, att ExprL icke giver ersättning åt

¹ Se även 5 § andra stycket.

² Jfr ovan s. 9.

andra än, utom fastighetsägare, innehavare av särskild rätt. Följaktligen kommer frågan, vad särskild rätt i det sammanhanget är, att till mycket väsentlig del gestalta sig som frågan, vilka personer kunna anses intaga sådan rättsställning med avseende å fastigheten, att de äro berättigade till expropriationsersättning vid sin ställnings förlust.

Av dessa båda synpunkter ämna vi göra bruk vid vårt försök att fastställa innebörden av ExprL:s uttryck särskild rätt. Till utgångspunkt för vår framställning kunna vi välja den av *kommittén* uttalade åsikten, att särskild rätt betyder varje sakrätt utom äganderätten.¹ Att begreppet särskild rätt nära ansluter till begreppet sakrätt, är nämligen uppenbart. Vår undersökning skall nu tillgå på det sättet, att vi taga i betraktande det ena efter det andra slaget av rättigheter, som möjligen kunna tänkas vara särskilda rättigheter, och beträffande vart och ett av dem undersöka, huruvida rättigheten är särskild rätt i ExprL:s mening. Därvid ämna vi i främsta rummet anlägga den sist omtalade av de två nämnda synpunkterna, nämligen den, som för till frågan, huruvida en ifrågavarande rättighet berättigar till ersättning vid expropriation av den fastighet, till vilken rättigheten gäller. I det avseendet ha vi ledning av sakrättsbegreppet. Man torde nämligen kunna utgå från antagandet, att på det hela taget rättighet, som skulle kvarstå vid frivillig försäljning av fastigheten, icke vid expropriation av denna bortfaller utan ersättning och att den därför måste vara särskild rätt.² Som kompletterande tillvägagångssätt skola vi vidare beträffande vissa rättigheter göra bruk av den först påpekade av de två synpunkterna på problemet om begreppet särskild rätt, nämligen den synpunkt, som leder till frågan, vilka rättighetshavare väl hava sådan ställning, att självständig expropriation av deras rättigheter är nö-

¹ Se *NJA* II 1918 s. 100, jfr 1912 års lagråds uttalande, *ibidem* s. 112 f.

² Det synes mindre riktigt att, såsom HOLMBÄCK, se särskilt s. 126 f., förfar, ansluta begreppet särskild rätt till förhållandena vid exekutiv auktion. ExprL:s hänvisning till de exekutiva reglerna gäller ju allenast formerna för expropriationsersättnings utbetalande.

dig. Vi komma därvid att få användning för den sida av sakrättsbegreppet, som betecknas icke såsom sakrättsligt skydd utan såsom sakrätts omedelbarhet.

Om vi från den utgångspunkt, som ligger i tanken, att begreppet särskild rätt måste nära ansluta till begreppet sakrätt, genomströva svenska rätten, finna vi, att många rättigheter till fastighet otvivelaktigt höra hemma under begreppet särskild rätt. Detta är fallet med alla in-tecknade fordringar och rättigheter till nyttjande¹, avkomst, servitut, elektrisk kraft eller återköp. Tydligt gällert samma beträffande oin-tecknade fordringar eller rättigheter av samma slag, vilka i dens hand, som i expropriationsmålet betraktas såsom fastighetsägare², skyddas enligt 11 kap. 2 § jordabalken, liksom även beträffande oin-tecknade å skriftlig handling grundade rättigheter till elektrisk kraft eller, ifall tillträde skett, till arrende eller hyra. Som särskild rätt får man också anse genom utmätning grundad rätt till fastighet ävensom Stockholms stads brandförsäkringskontors rätt för premielån.³

Något svårare är att avgöra, om å skriftlig handling grundad rättighet till nyttjande i andra fall och å skriftlig handling grundad rätt till avkomst eller servitut⁴ äro särskilda rättigheter. Alla de nu senast nämnda rättigheterna skulle vid frivillig försäljning av fastigheten bortfalla, och det skulle därför kunna ifrågasättas, att de vid expropriation skulle bortfalla utan ersättning. Rätt betänkt, torde det emellertid icke få anses vara av bjudande skäl föreskrivet att

¹ Rätt till gruva torde expropriationsrättsligt få anses som ett slags nyttjanderätt med det undantaget likväl, att gruvägaren tillhörig byggnad är fastighet.

² Uttrycket »i ägarens hand» förekommer i ExprL i 57 § andra stycket och 59 § första stycket rörande ogulden köpeskillning men torde gälla även andra rättigheter. Dess innebörd är, såsom HOLMBÄCK s. 224 noten utreder, att hänsyn ej skall tagas till den omständigheten, att fastigheten i annans, t. ex. senare ej lagfaren ägares, hand kan vara belastad enligt 11 kap. 2 § jordabalken.

³ Jfr nedan s. 147 f.

⁴ Återköpsrätt enligt lagen den 20 juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom kan endast bestå i kraft av in-teckning eller enligt 11 kap. 2 § jordabalken.

vid expropriation av fastighet låta rättighet, som genom in-teckning kan vinna fullt sakrättsligt skydd, gå spårlöst under, därför att in-teckning ännu ej sökts. Vid expropriation föreligger ju icke den grund, som för fall av fastighets frivilliga föryttring påbjuder en dylik anordning, nämligen hänsynen till fastighetsköparens trygghet. Liksom man vid exekutiv försäljning av fastighet försöker bevara rätt till nyttjande, avkomst eller servitut, så snart den grundar sig å för auktionsförrättaren tillgänglig skriftlig handling, synes man böra vid expropriation tillerkänna innehavare av dylik rätt ersätt-ning och alltså anse rättigheten vara särskild rätt.¹ Härigenom för-pliktas visserligen exproprianten att giva ersättning för rättighet, som vid köp från föregående ägare skulle utan vidare ha bort-fallit.²

Det använda resonemanget föranleder emellertid icke till att anse fordringsrätt förenad med in-teckningsmedgivande vara särskild rätt. Innan ännu in-teckning sökts, häftar fastigheten på intet sätt mer än gäldenärens övriga tillgångar för fordringen, och det skulle, med hänsyn till det fall, att fastighetsägare och gäldenär äro skilda per-soner, vara en obillighet mot den förre att låta en del av den honom eljest tillkommande ersättningen gå till förnöjande av en fordrings-ägare, som ännu ej sökt in-teckning.

Det hittills utvunna resultatet kunna vi sammanfatta i satsen, att särskild rätt till fastighet är sådan rättighet till fastighet, vilken antingen åtnjuter eller genom in-tecknande kan komma i åtnjutande av sakrätts skydd i förhållande till ny ägare vid frivillig försälj-ning av fastigheten. Denna sats kräver dock några modifikation-er, innan den kan betraktas såsom ett riktigt återgivande av begreppet särskild rätt.

Först och främst är att märka, att man såsom särskilda rättig- heter måste anse vissa slags rättigheter till fastighet, vilka bortfalla

Begreppet särskild rätt. Modifikation-er i den ungefärligen riktiga be-

¹ Till resultatet överensstämmande *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 100, och *HOLMBÄCK* s. 126 f.

² Se *RYGH TfR* 1910 s. 283 ff.

stämningen vid frivillig föryttring av fastigheten. De rättigheter, vi åsyfta, äro av begreppet. muntligen upplåtna rättigheter till nyttjande eller till servitut. Redan de föregående expropriationsförordningarna av 1845 och 1866¹ torde ha räknat nyttjanderättshavare över huvud till dem, som hade del i expropriationsmålet.² Att enligt ExprL:s åskådningssätt såväl nyttjanderätt som servitut, fastän endast muntligt upplåtna, falla under begreppet särskild rätt, torde bliva tydligt, om man beaktar, att särskild rätt enligt ExprL kan exproprieras självständigt. Problemet om omfånget av begreppet särskild rätt betraktas då från annan synpunkt, än hittills varit fallet, och bestämmande blir, huruvida det är nödvändigt att exproprieras till en fastighet bestående nyttjanderätt eller servitutsrätt för att fastighetens ägare skall kunna utföra ett tillämnat företag. Att detta många gånger är nödvändigt för företags utförande, inses lätt, och vidare torde inses, att det icke vore rimligt, att ExprL förvägrade fastighetsägaren sin hjälp, när det gäller undanröjande av för företaget hinderliga muntligen upplåtna nyttjande- eller servitutsrätter, under det att den tillåter självständig expropriation av bestående skriftligen upplåtna dylika rättigheter. Av detta skäl är man nödsakad att såsom särskild rätt räkna även endast muntligen upplåtna nyttjanderätter och servitutsrätter.³

Däremot torde man icke böra våga till kategorien särskild rätt hänföra muntligen upplåtna rättigheter till elektrisk kraft eller till blott avkomst.⁴ Det råder nämligen med hänsyn till självständig expropriation av bestående särskild rätt en viss skillnad mellan dessa rättigheter och de båda nyss omhandlade rättigheterna, vilken sammanhänger med sakrättens begrepp. Vi syfta ej nu på det sakrätts-

¹ Se ERNBERG s. 120 f.

² Det må även anmärkas, att enligt vattenlagen nyttjanderättshavare tydligen är sakägare; se HOLMBÄCK s. 241 f.

³ Till resultatet överensstämmande HOLMBÄCK s. 127.

⁴ Om rätten till avkomsten är förenad med rätt att nyttja fastigheten, faller tydligen enligt det närmast föregående denna sistnämnda rätt under begreppet särskild rätt; jfr HOLMBÄCK s. 128 not 1.

liga skyddet, såsom när vi nyss fastställde särskild rätt med hänsyn tagen till osjälvständig expropriation. I stället kommer här i betraktande den egenskapen hos sakrätt, att denna, enligt vad man brukar säga, riktar sig på tillgodonjutande av sak utan förmedling av viss persons handlande. I detta hänseende är det, som en skillnad består mellan de nu ifrågavarande rättigheterna till avkomst eller elektrisk kraft samt de förut behandlade rättigheterna till nyttjande eller servitut. Nyttjanderätt och servitutsrätt äro till den grad omedelbara, att de gå ut på fastighetens tillgodogörande genom åtgärder av rättighetshavaren eller i allt fall fastighetens hållande i visst tillstånd. De båda andra rättigheterna däremot förplikta fastighetsägaren att utgiva prestation från fastigheten.¹ För att avlyfta en sådan skyldighet är emellertid självständig expropriation mycket mindre erforderlig, än den är för att befria fastigheten från den boja, nyttjande- eller servitutsrätt utgör. Det gäller ju för ägaren av en fastighet, som han vill nyttja för ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamåls vinnande men som besväras av muntlig rätt till avkomst eller elektrisk kraft, blott att på något sätt skaffa de produkter, vilkas utgivande rättigheten ålägger honom, och eventuellt kan han slippa undan med att gälda ett penningbelopp stort nog att skaffa rättighetshavaren motsvarande förmåner från annat håll. Vi vilja därför icke tro, att endast muntligen upplåten rätt till avkomst eller elektrisk kraft är särskild rätt.²

Att vidare en sådan rätt som den genom muntligt eller skriftligt, med en fastighetsägare slutet leveransavtal grundade rätten att erhålla en myckenhet av viss på fastigheten befintlig stensort icke är särskild rätt, torde efter det sagda vara uppenbart.

Därmed hava vi angivit ett avseende, i vilket en modifikation måste göras i satsen, att särskild rätt till fastighet är rätt, som vid frivillig försäljning av fastigheten består eller som genom inteck-

¹ Jfr WINROTH s. 85. Jfr även 1 kap. 30 § i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad.

² Till resultatet överensstämmande HOLMBÄCK s. 127 f.

ning kan vinna dylikt sakrättsligt skydd. Medan den nu behandlade modifikationen bestod i en utvidgning av begreppets omfång, måste vi å andra sidan göra en inskränkning av detsamma. Somliga rättigheter av beskaffenhet att bestå vid frivillig försäljning av den fastighet, de gälla, kunna icke räknas såsom särskilda rättigheter i ExprL:s mening, emedan de antingen alls ej kunna på expropriativ väg rubbas eller också i allt fall ej kunna exproprieras på sätt, som föreskrives beträffande särskild rätt.

Det sistnämnda förhållandet är lättast att fastställa. Beträffande tomträtt och vattenfallsrätt hänvisar ExprL:s 2 § fjärde stycket till lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom 4 kap. 9 § andra stycket och 11 § första stycket, vilka föreskriva, att vad om fast egendoms avstående för allmänt behov är stadgat, skall äga motsvarande tillämpning i fråga om de nämnda båda slagen av rättigheter. Dessa stadganden behöva enligt sina ordalag icke betyda mera, än att, när tomträtt eller vattenfallsrätt exproprieras, reglerna om expropriation av fastighet skola äga tillämpning beträffande expropriationen. Däremot utsäga de icke otvetydigt, att reglerna om fastighets exproprierande skola äga tillämpning också beträffande frågan, huruvida tomträtt, resp. vattenfallsrätt, skall exproprieras. Ifall stadgandena antoges ha den förstnämnda och inskränkta innebörden, vore de dock måhända överflödiga på grund av 3 § ExprL. Vidare kan mot denna tolkning anföras, att om man går till nyttjanderättslagens och ExprL:s förarbeten, man finner, att lagstiftaren ansett de givna stadgandena icke tillåta osjälvständig expropriation av tomträtt eller vattenfallsrätt i samband med fastighets avstående.¹ Man torde därför våga tillägga de nämnda stadgandena den innebörden, att tomträtt och vattenfallsrätt genom expropriation avstås allenast under samma förutsättningar, som krävas för expropriation av fastighet.² Beträffande

¹ Se uttalanden av lagberedningen beträffande 4 kap. 9 § jordabalken, *NJA* II 1908 s. 183, och av 1912 års lagråd beträffande begreppet särskild rätt enligt ExprL, *NJA* II 1918 s. 113.

² Däremot torde nog tomträtt och vattenfallsrätt kunna osjälvständigt ex-

fastighet stadgar ExprL i sin 1 §, att sådan får exproprieras endast genom därpå direkt riktat kungligt förordnande, och följaktligen bör man anse, att vid expropriation av fastighet det kräves särskilt förordnande för att till fastigheten bestående tomträtt eller vattenfallsrätt skall indragas i expropriationen.¹ Under sådana förhållanden får man anse, att tomträtt och vattenfallsrätt, trots deras natur av nyttjanderätter till fast egendom, icke äro särskilda rättigheter enligt ExprL:s terminologi.

Andra inskränkningar i det av oss hittills framställda begreppet särskild rätt föranledas av bestämmelser i 49 § andra stycket ExprL, och vid behandlingen av dem torde vi komma in på den nyss antydda kategorien av rättigheter, vilka ej alls kunna rubbas genom expropriation. I nämnda lagrum stadgas i andra punkten, att vid expropriation av fastighet dennas ansvar för allmänna utskylder eller för fordringar, som åtnjuta förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § första stycket handelsbalken, ej förändras genom expropriationen. De allmänna utskylder, om vilka i lagrummet talas, äro till kronan utgående utskylder för fast egendom.² Trots ordalagen i 49 §:s andra stycke, vilka låta förmoda, att dessa allmänna utskylder på grund av regeln om osjälvständig expropriation av särskild rätt skulle bortfalla vid expropriation av fastighet, därest ej uttryckligt förbehåll hade gjorts i lagrummet, synes man berättigad att antaga, att dessa utskylder varken själva äro eller äro utrustade med särskild rätt i ExprL:s mening. Det skulle nämligen vara ganska egen-

---

proprieras i samband med stiftande av särskild rätt. ExprL har nämligen icke utsagt, att osjälvständig expropriation i samband med rättighets stiftande enligt lagen skall behandlas som expropriation, utan föreskriver blott i 49 § tredje stycket, att genom expropriation förvärvad särskild rätt till fastighet skall äga företräde framför all annan rätt till samma fastighet. Vi tro därför, att genom expropriation stiftad nyttjanderätt eller servitutsrätt skall äga företräde också framför tomträtt eller vattenfallsrätt utan särskilt förordnande av Konungen.

¹ Se HOLMBÄCK s. 118 f.

² Se HOLMBÄCK s. 120 not 1. Holmbäck förklarar jämväl, att eftersom dessa utskylder gå med förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § handelsbalken, ExprL:s uttryckssätt i förevarande lagrum är inkorrekt.

domligt, om rätten till sådana utskylder kunde självständigt exproprieras.¹ Beträffande de övriga med förevarande bestämmelser angivna rättigheterna är det svårare att avgöra, om de kunna självständigt exproprieras. Då de åtminstone till stor del ha en viss offentligträttslig karaktär samt dessutom gå ut på utgivande av i regel icke särdeles betungande prestation och knappast förorsaka större behov av självständig en av osjälvständig expropriation, våga vi måhända antaga, att de äro undantagna icke blott från osjälvständig expropriation utan även från äventyret att självständigt exproprieras, d. v. s. att de ej äro särskilda rättigheter. Vi vilja emellertid villigt medgiva, att vår slutsats är osäker och att måhända åtminstone några av de i bestämmelsen åsyftade rättigheterna skulle kunna genom självständig expropriation bringas att upphöra, men vi anse oss icke behöva ägna mera tid åt frågan, då något verkligt behov att självständigt exproprieras dylika rättigheter knappast torde komma att uppstå.

Med fordringar, som 49 § andra stycket i sin andra punkt jämställer med allmänna utskylder, har man i första hand att förstå de förfallna fordringsanspråk, som grunda sig å 1. frälseränta, 2. förskott till avlösning av frälseränta, 3. tionde, 4. avgift, som på grund av löneroglering bör utgå till prästerskapet för fastighet å landet eller för sådan stadsfastighet, varav eljest skolat utgå tionde, 5. avgäld av fastighet, 6. ersättning enligt lagen den 18 juni 1926 om säkerhet för utbekommande av vissa ersättningar i anledning av laga skifte eller annan jorddelningsförrättning, 7. odlingslån, som blivit antecknat i jordeboken, eller 8. vite och skadestånd enligt 9 kap. 44 § vattenlagen.² I andra hand har man emellertid att utan-

¹ Se 1912 års lagråds uttalande, *NJA* II 1918 s. 112.

² Enligt 17 kap. 6 § handelsbalken gäller det företräde till betalning, som i lagrummet stadgas, endast beträffande förfallna fordringsbelopp, som ej stått inne längre än ett år efter förfallodagen. Det saknas anledning att antaga, att den preskriptionstid, som därigenom stadgats för företrädesrätten, skulle avbrytas genom expropriationsförfarandet.

Man kan fråga sig, om vid avståelse av tomträtt eller vattenfallsrätt rättig-

för begreppet särskild rätt förlägga själva dessa rättigheter i och för sig.¹

På detta sätt anger 49 § andra stycket inskränkning i omfånget av det begrepp särskild rätt, som eljest skulle vara det riktiga. Man får emellertid icke tro, att i detta lagrum angivas alla de rättigheter, vilka äro undantagna från expropriation. Det kan inträffa, att utanför expropriationslagen finnas bestämmelser, som föranleda, att rättighet kvarstår trots expropriation av den fastighet, till vilken rättigheten gäller. En sådan bestämmelse är förmodligen 4 § i lantmäteritaxan av den 22 juni 1920. Den §:n stadgar, att arvode åt lantmätare »skall utan avseende å tvist om ägande eller besittningsrätt erläggas av den, som vid räkning avgivande eller, då fråga är om förrättning, som erfordrar fastställelse, senast vid fastställandet innehar jorden». Det synes riktigt, att även expropriant måste betala dylikt arvode, om vid expropriationsersättningens bestämmande ännu icke avgivits räkning eller fastställelse meddelats.

Ett annat stadgande, som torde giva vid handen, att vissa rättigheter äro undantagna från expropriation, är 4 kap. 12 § vattenlagen. Detta lagstadgande har ansett nödigt att särskilt bestämma, att där från kraftanläggning, till vilken lösningsrätt enligt 9 § i samma kapitel göres gällande av kronan, på grund av vattendomstols

---

hetens ansvar för en jordägarens fordran enligt 17 kap. 6 § första stycket andra punkten handelsbalken ej förändras genom expropriationen. 49 § andra stycket ExprL, jämfört med 4 kap. 9 § andra stycket och 11 § första stycket av lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom, synes efter orden verkligen föreskriva, att dylikt ansvar skall kvarstå vid avståelse av tomträtt eller vattenfallsrätt. Likväl torde man böra anse den motsatta regeln gälla, emedan en jordägares berörda fordran med den därmed förenade förmånsrätten varken är sakrättslig eller offentligrättslig. Då jordägares ifrågavarande rätt enligt vår mening alltså icke kvarstår till fastigheten efter expropriationen, ställas vi inför frågan, om jordägaren erhåller expropriationsersättning för förlusten av förmånsrätten. Eftersom han har en blott förmånsrätt, torde han icke erhålla ersättning och icke heller få betalning ur för tomträttens eller vattenfallsrättens innehavare beräknad ersättning.

¹ Se HOLMBÄCK s. 119 ff.

jämlikt vattenlagen meddelade föreskrift kraft skall tillhandahållas någon i ersättning för vattenkraft, som tillgodogöres genom anläggningen, skall kronan äga tillösa sig jämväl sådan rättighet. Att detta stadgande givits, torde ådagalägga, att rätt till ersättningskraft¹ eljest ej skulle kunnat lösas av kronan oaktat 4 kap. 11 §:s föreskrift, att om på grund av lösningsrätt enligt samma kapitels 9 § egendom avstås till kronan, vad om expropriation i allmänhet är stadgat, skall äga motsvarande tillämpning. Att rätt till ersättningskraft, om bestämmelsen i 12 § ej funnits, ej skulle ha kunnat lösas, kan åter icke bero på annat, än att den ej är att anse som särskild rätt. Under sådana förhållanden kan man säkerligen ej heller anse rätt till bygdekraft vara särskild rätt.² Anledningen till att dessa vattenrättsliga rättigheter icke kunna exproprieras vare sig självständigt eller osjälvständigt torde vara deras i viss mån offentligträttsliga natur.³

Begreppet
särskild rätt.
Gränsfall.

Det nu genomgångna får uppfattas som modifikationer i vår uppställda ungefärligen riktiga tes, att särskild rätt till fastighet är sådan rättighet, som kvarstår vid frivillig försäljning av fastigheten.⁴ Trots de flerfaldiga modifikationerna är begreppet särskild rätt emellertid ännu ej fullt fastställt. Vi hava hittills utgått från

¹ Angående uttrycket ersättningskraft se HOLMBÄCK s. 52 not 1; se även hans utredning s. 54 not 2.

² Att dessa båda slags rättigheter icke äro särskilda rättigheter, hävdades vid tillkomsten av 4 kap. 12 § vattenlagen av chefen för justitiedepartementet statsrådet LÖFGREN; se *NJA* II 1919 s. 239. Jfr också HOLMBÄCK s. 124.

³ Även den skyldighet att utgiva ersättning i årlig penningavgift, som omtalas i 9 kap. 47 § vattenlagen, torde lämnas oberörd av expropriation, ty meningen med stadgandet om sådan avgift är ju tydligen att i somliga fall slippa bedöma framtida skada, se vattenlagen 6 kap. 23 §, något som man ej kunde undvika, om expropriationsersättning skulle behöva bestämmas för avgiftens upphörande.

⁴ HOLMBÄCK hävdar, s. 119 ff., att vid expropriation av fastighet i princip alla de begränsade sakrätter kvarstå, vilka ha bästa rätt till fastigheten. Denna uppfattning, som till resultatet i mycket överensstämmer med det, vartill vi kommit, bygger på ett mindre grundat jämställande av förhållandena vid expropriation med dem, som föreligga vid exekutiv auktion.

att särskild rätt skulle ingå i den mera omfattande kategorien rättighet. Det kan därför tyckas, som borde vi för att kunna bestämma innehållet av begreppet särskild rätt bestämma begreppet rättighet över huvud. Detta skulle emellertid vara ett alltför vittutseende företag. Vi nöja oss med att antaga, att begreppet särskild rätt faller inom rättighetsbegreppets ram, men måste naturligtvis medgiva, att en noggrann undersökning av begreppet rättighet skulle kunna visa, att vi misstagit oss.¹ I stället för att inlåta oss på ett mödosamt och förmodligen föga framgångsrikt försök att närmare än som skett bestämma innehållet av begreppet särskild rätt vilja vi söka att ytterligare bestämma dess omfång² genom att till behandling upptaga en rad företeelser, vilka möjligen kunde tänkas falla under begreppet.

Vi vilja därvid slå fast, att ehuru 49 § andra stycket ExprL förklarar, att exproprierad fastighet skall övergå till nye ägaren fri från all särskild rätt, får man likväl icke tro, att exproprierad fastighet skulle med de undantag, berörda lagstadgande självt angiver eller vi i det föregående antytt, vara fri från rättsanspråk, som bero av redan före expropriationen rådande förhållanden. Vi fästa oss dels vid regler, som innebära risk för att exproprierad fastighet blir fräntagen sin ägare, och dels vid regler, som kunna medföra, att ägaren av exproprierad fastighet blir betalningsskyldig.

Vad nu först beträffar möjligheten att beröva fastighetsägaren fastighet, han genom expropriation förvärvat, kan säkerligen hävdas, att exproprierad fastighet ännu en gång kan exproprieras.³ Otvivelaktigt finnas dessutom en mängd stadganden, som möjliggöra, att exproprierad fastighet fräntages sin ägare, och i den mån dessa stadganden i det särskilda fallet icke äro tillämpliga, är detta

---

¹ KNOPH *TfR* 1922 s. 232 ff. uttalar sig beträffande norsk rätt mot tanken att giva expropriationsersättning endast åt rättighetshavare.

² Angående tillräckligheten av att i fall som det förevarande bestämma ett begrepps omfång se ASTRUP HOEL s. 48.

³ Se ovan s. 15 not 3.

en verkan av den användning, det exproprierade fått, och icke av det expropriativa fånet. Det kan ju icke vara riktigt att tillerkänna exproprianten en i förhållande till efter expropriationen uppstående förhållanden och behov orubblig rättsställning, och den omständigheten, att dessa förhållanden eller behov till äventyrs föreligga redan före expropriationen, torde icke betaga dem deras verkningskraft. Att märka är visserligen, att om somliga lösningsrätter stadgas, att de kunna göras gällande endast vid fastighets försäljning. Emedan expropriation icke är någon försäljning, kunna de ej göras gällande gent emot exproprianten, och eftersom denne i regel behåller fastigheten länge, gå lösningsrättshavarna miste även för mycket lång framtid av den förmån, deras lösningsrätter dittills erbjudit dem. Detta är dock ett faktiskt förhållande, som ej berör lösningsrättens bestånd.

Emellertid kan man uppleta vissa lösningsrätter av beskaffenhet att upphöra genom expropriation av den fastighet, till vilken de gälla. Måhända kan man till denna grupp räkna de återlösningsrätter, som stadgas dels i 68 § expropriationslagen och dels i 9 kap. 74 § vattenlagen och som, summariskt uttryckt, gälla det fall, att fastighet blivit avstådd enligt expropriationslagen eller vattenlagen för viss användning men denna ej skett eller också upphört. Givet är nämligen, att, åtminstone så länge fastigheten efter expropriation tages i anspråk för expropriationsändamåls vinnande, denna återlösningsrätt icke kan utövas. Någon rätt till ersättning för inskränkningen av sin befogenhet torde den återlösningsberättigade ej erhålla, och återlösningsrätten är näppeligen att anse som särskild rätt i expropriationslagens mening.

Det finns emellertid andra lösningsrätter, vilka säkerligen upphöra genom expropriation av den av dem besvärade fastigheten men som därvid giva sin innehavare rätt till ersättning. Sådana lösningsrätter — till vilka vi kunna räkna den i det föregående nämnda återköpsrätten enligt lagen den 20 juni 1924 om återköpsrätt till

fast egendom¹ — äro de, vilka grunda sig på för deras stiftande företagna rättshandlingar. Det kan nämligen ej antagas, att fastighetsägare skulle kunna stifta rättigheter, som kunde omintetgöra expropriations verkningar, och å andra sidan bör innehavare av sådan rätt, som ju fått densamma genom vanligt privaträttsligt förvärv, icke utan ersättning gå förlustig den förmån, rättigheten erbjöd honom. Likaså synes sådan lösningsrätt kunna självständigt exproprieras. Den är således att anse såsom särskild rätt.

Något liknande torde gälla om nyttjanderättshavares rätt att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område enligt lagen den 18 juni 1925. I och med att nyttjanderätten genom expropriation upphör, försvinner också lösningsrätten, ty denna s. k. ensittarlags ändamål är ju att tillåta nyttjanderättshavare att kvarbo men ej att bereda person möjlighet att återflytta till fastigheten. Säkertligen har nyttjanderättshavare rätt till ersättning för lösningsrättens bortfallande, om förutsättningarna för sådan rätts förhandenvaro föreligga, ty han kan ju, förlitande på sin lösningsrätt, ha nedlagt stora kostnader på fastigheten. Lösningsrätt enligt ifrågavarande lag kan förekomma även utan samband med nyttjanderätt. Den torde kunna självständigt exproprieras och synes ingå i kategorien särskild rätt.²

¹ Se ExprL § 39 andra stycket och uttalande vid detta av chefen för justiedepartementet 1924, *NJA* II 1925 s. 244.

² ASCHEHOUG Statsforfatning lär, s. 73, att odelsrätter och andra lösningsrätter alltid bortfalla utan ersättning. RYGH, *TfR* 1910 ss. 269 ff. och 290 ff., anser, att odelsrätterna, ifall icke lösningstalan instämts, bortfalla utan att vara exproprierade men att övriga lösningsrätter, för den händelse förutsättningen för deras utövande har inträtt, skola anses exproprierade. Preussiska expropriationslagen, § 19, torde tillåta lösningsrättshavare att deltaga i förhandlingarna rörande expropriationens omfattning; se EGER II s. 108 ff. KOFFKA bestrider, s. 164, att innehavare av förköpsrätt enligt preussisk rätt må erhålla ersättning, medan EGER, I s. 392 ff., tillerkänner honom sådan. Badensiska expropriationslagen skänker i 14 § femte stycket uttryckligen förköpsberättigad möjlighet att erhålla ersättning; se SÜPFLE s. 57 f. Belgiska lagen art. 21 och den franska art. 18 förklara, att lösnings- och förköpsrätter övergå från den exproprierade fastigheten å det »pris», som vid expropriationen erlægges för denna.

Det andra slaget av rättsanspråk, som, efter vad vi antytt, kunna göras gällande mot ägare av exproprierad fastighet med stöd av redan före expropriationen bestående förhållanden, är fordringsanspråk. En exproprierad fastighet ingår fortfarande i de samfälligheter, den till äventyrs tillhört före expropriationen. Därför har även expropriant betalningsskyldighet enligt vattenlagen 3 kap. 3 §, 7 kap. 60 § och 8 kap. 16 § för bidrag, som förfalla till betalning efter expropriationen.¹ Likaså är att märka, att även den, som äger exproprierad fastighet, är, om han vill uppföra nybyggnad, skyldig att ersätta stad värdet av gatumark enligt lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad 1 kap. 36—39 §§.

I anslutning till sistnämnda ersättningsskyldighet är att märka, att expropriant även enligt allmänna grannelagsrättsliga regler kan bli skyldig att utgiva ersättning för sitt användande av den fastighet, han exproprierat. Expropriationen torde nämligen icke sätta de grannelagsrättsliga ersättningsreglerna ur tillämpning, utan i den mån, som expropriationsersättning för viss skada icke utgått, kan det föreligga ersättningsskyldighet grundad på grannelagsrätt. Om expropriation äger rum för järnvägs byggande, utgår icke expropriationsersättning till ägare av fastighet, som ej behöver tagas i anspråk, men väl kan det hända, att fastighetsägaren efter expropriationen kan få rätt till ersättning för skada, som hans fastighet till äventyrs lider genom av järnvägsdriften härrörande skakning eller sot.

Särskilt intresse tilldraga sig i detta sammanhang vissa vattenrättsliga regler. Vattenlagen stadgar ju dels förbud mot vidtagande av vissa åtgärder med avseende å vatten och dels ersättningsskyldig-

¹ Tvivelaktigt är, hur det förhåller sig med ansvaret för förfallna bidragsbelopp. Man kan tänka sig, att till den del, sådant ansvar enligt de nämnda lagstadgandena består för ny ägare, rätten till beloppen antingen anses vara en särskild rätt, som alltså vid expropriationen faller bort mot ersättning, eller också anses vara en rätt mot exproprianten personligen av beskaffenhet att gälla även efter expropriationsförfarandets slut; jfr HOLMBÄCK s. 130 ff. Oss förefaller det senare alternativet vara det naturligare, ty det är svårt att se, varför exproprianten framför expropriaten skall vara skyldig gälda sådana bidragsbelopp.

het i viss utsträckning för den, som genom åtgärder med avseende å vatten skadar annan. Det kan med anledning av dessa stadganden frågas, dels om det rättsliga skydd, som förbudsreglerna bereda, kan undanröjas genom expropriation och dels om sådan expropriation är förenad med ersättningsskyldighet enligt expropriationsrättsliga eller vattenrättsliga regler. Om vattenlagens förbud kunna undanröjas genom expropriation mot expropriationsrättslig ersättning, är tydligen det, som undanröjes, att anse såsom särskild rätt.

De regler, som härvid komma i fråga, äro dels de allmänna reglerna om byggande i vatten, dels reglerna mot byggande i allmän farled¹ eller allmän flottled.

Vad först beträffar reglerna om byggande i vatten, giver 2 kap. 40 § första stycket vattenlagen en regel, som innebär, att om expropriationsförordnande givits för uppförande av bro eller för annat byggande i vatten för allmän väg eller för järnväg, skola bestämmelserna i vattenlagen 2 kap. 3 § första stycket om förbud mot byggande i vatten utan viss övervägande nytta icke utgöra hinder för företagets utförande.² Expropriationen undanröjer alltså det av vattenlagen stadgade hindret mot byggande i vatten. Beträffande ersättningsfrågan är emellertid vattenlagen självständig, i det att 2 kap. 40 § första stycket föreskriver, att vad i vattenlagen finnes stadgat om byggande i vatten, skall med nu nämnt undantag äga tillämpning i fråga om utförande av berörda slags företag. Enligt 9 kap. 1 § skall emellertid, där jämlikt vattenlagen någon medgives att vidtaga åtgärd, varigenom annans egendom lider skada eller intrång, honom varda ålagt att gälda ersättning enligt närmare föreskrifter i samma kapitel. Det torde därav framgå, att ersättning för skada av expropriationsföretag kan komma att bedömas enligt vattenrättsliga regler. En sådan ståndpunkt är så mycket natur-

¹ Eller allmän hamn; se vattenlagen kap. 5 § 13.

² Man tyckes under förarbetena till 2 kap. 40 § vattenlagen ha utgått ifrån att kollision mellan expropriationsförordnande och vattenlagens regler om avvägning av nytta och skada av byggande i vatten skulle uppkomma endast i dessa fall; se *NJA* II 1919 s. 173 ff.

ligare, som ersättningsfrågan då kommer att avgöras av därför speciellt sakkunniga. Omvänt kan man sluta, att expropriationsersättning icke skall utgå för av expropriationsföretaget åstadkommen skada av beskaffenhet att omhandlas i 9 kap. vattenlagen. Endast för själva expropriationen utgår expropriationsersättning, men expropriationen kan avse förvärvande av särskild rätt, som medgiver viss åtgärd med avseende å vatten och därför inskränker den vattenrättsliga ersättningen.¹ Det anförda torde vara tillräckligt för att ådagalägga, att ur de ersättningsregler, som vattenlagen innehåller med avseende å byggande i vatten, icke kan utläsas någon särskild rätt i ExprL:s mening.

Beträffande allmän farled och allmän flottled innehåller 2 kap. 11 § bestämmelse, att man ej får bygga i eller vid allmän farled eller i allmän flottled, med mindre lederna fortfarande kunna användas utan olägenhet av någon betydelse. Man kan fråga, om den tryggade rättsställning, farled och flottled sålunda intaga, är

¹ Till stor del överensstämmande *Betänkande* med förslag till vattenlag m. m. avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga, Sthlm 1917, s. 272. Gentemot en hos de sakkunniga framträdande åsikt må dock framhållas, att endast sådan skada, som uppkommer genom vad 2 kap. 1 § vattenlagen kallar byggande i vatten och vad därmed enligt fortsättningen av 2 kap. sammanhänger, ersättes enligt vattenrättsliga regler och alltså icke, såsom de sakkunniga synas göra gällande, intrång av ledning för bortledande av vatten, i den mån detsamma orsakas av annat än åtgärder, som 2 kap. omhandlar. Enligt det tidigare förslag till vattenlag, som innehålles i *Betänkande* med förslag till vattenlag m. m. afgifvet af vattenrätts- och dikningslagskommittéerna, Sthlm 1911, se *NJA* II 1919 s. 173, skulle visserligen all skada av ledningens anläggande ersättas enligt vattenrättsliga regler. Förslaget stadgade nämligen, att detsammans bestämmelser om anläggande av farled skulle i tillämpliga delar lända till efterrättelse, när det uppstode fråga att för i viss nämnd § ej omhandlat allmänt ändamål bortleda vatten ur sjö eller vattendrag för att annorstädes nyttjas, samt bestämde beträffande anläggande av allmän farled, att vattendomstol skulle enligt vattenrättsliga regler föreskriva, vad som skulle avstås eller upplåtas och bestämma ersättning därför; se *NJA* II 1920 s. 303. De sakkunniga ströko emellertid hänvisningen till bestämmelserna om farled och införde i stället hänvisning till reglerna om byggande i vatten; se *Betänkandet* s. 270 ff. och *NJA* II 1919 s. 173 f. Mot vad de själva synas antaga, hava de säkerligen därmed ändrat kommittéförslagens reglering av ersättningsfrågan vid anläggande av ledning för bortledande av vatten.

av beskaffenhet att utgöra särskild rätt. Detta torde ej vara fallet. Enligt det nämnda stadgandet skall vattendomstol se till, att anordningar vidtagas och bestämmelser givas, så att såväl farleden eller flottleden som byggnadsföretaget kunna någorlunda trivas vid sidan av varandra. Om emellertid byggande skulle kräva, att farleden eller flottleden upphör, kan Konungen jämlikt 5 kap. 11 § eller 6 kap. 27 § vattenlagen avlysa leden. Någon expropriation av leden¹ som sådan äger icke rum, och expropriationsersättning för ledens stängande eller försämrande kommer icke i fråga. Icke ens enligt allmänna eller vattenrättsliga regler torde finnas bestämd rätt till ersättning för skada genom försämring eller avlysning av leden.²

¹ Däremot kan säkerligen ledens egendom exproprieras.

² Timmerägare, vilka ej själva bedriva flottningen av sitt timmer, torde åtminstone i regel icke kunna göra ersättningsanspråk gällande på grund av utan laga skäl förövd störning av flottningen; se *NJA* I 1913 s. 491. Dyligt anspråk mot den störande kan i stället framställas av flottningsföreningen. Fastän således ersättningsanspråk finnes mot sådan skadegörare, är det dock icke därför säkert, att föreningen kan fordra ersättning av den, som efter vederbörligt tillstånd vållar flottningen avbräck. Det skulle nämligen icke väl överensstämma med dylig förenings karaktär, att den utan inskränkning kunde fordra ersättning för olägenhet i flottningen, eftersom föreningen endast i viss ringa mån har penningförvaltning till uppgift. (I *Betänkande* med förslag till ny flottningslagstiftning avgivet av inom justitiedepartementet tillkallade sakkunnige, Sthlm 1917, s. 372, uttalas, att föreningen över huvud icke äger någon egendom utan att de medel, den omhänderhar, tillhöra antingen flottleden eller årets flottande. Det är här ej platsen att undersöka, huruvida detta alltid håller streck.) Man tänke sig det fall, att flottningen till följd av en ny anläggnings utförande måste helt eller i det närmaste upphöra och att den till ett betydligt belopp uppgående ersättningen för detta avbräck i flottningen skulle omhändertagas av flottningsföreningen. Att tillerkänna ersättning åt flottningsintressenterna direkt är nog heller ej riktigt. Likväl är det ett starkt billighetskrav, att ersättning beredes åt flottledens anläggare, och det synes vara synnerligen skäligt, att om för annat företags skull flottled måste avstängas eller lider olägenhet, detta andra företag inom rimliga gränser skall råda bot på dessa olägenheter. Det senare billighetskravet torde rättsordningen också tillmötesgå, fastän icke medelst expropriationsersättning. Enligt innehållet i vattenlagens i texten nämnda lagrum, 2 kap. 11 §, har den, som bygger i allmän flottled, att vidtaga anordningar, så »att leden fortfarande kan utan olägenhet av någon betydelse användas för det därmed avsedda ändamålet». (Väsentligen överensstämmande enligt förut gällande rätt *NJA* I 1900 s. 29, 1912 not. A n:r 338 och 1914 s. 487. I sistnämnda rättsfall samt i rättsfallet *NJA* I 1917 not. A n:r 48 förklarades ersättning icke

Självständig expropriation av bestående särskild rätt. Därmed ha vi slutat vår långa utredning om begreppet särskild rätt till fastighet och övergå till att tala om expropriation av sådan rättighet. Såsom vi ha framhållit, känner ExprL både självständig och osjälvständig expropriation av särskild rätt. Vi ha redan behandlat såväl den självständiga expropriation av särskild rätt, vilken består i stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet, som ock den därvid stundom förekommande osjälvständiga expropriation av särskild rätt, som utgöres av bestående sådan rättighets totala eller delvisa upphörande. Nu skola vi upptaga till behandling dels självständig expropriation av bestående särskild rätt och dels osjälvständig expropriation av särskild rätt i samband med avstående av fastighet.

Huvudstadgandet rörande självständig expropriation av bestående särskild rätt finnes i 2 § andra stycket ExprL, i vilket lagrum säges, att om expropriationsrätt meddelats i avseende å särskild rätt, som besvärar fastighet, skall rättighetens innehavare vara pliktig avstå rättigheten eller underkasta sig inskränkning därav.¹

skola utgå för olägenhet i flottningen.) Om emellertid byggandet skulle nödvändiggöra flottledens avlysande, kunna de till leden knutna ekonomiska intressena måhända tillgodoses på det sätt, att Konungen i samband med avlysandet bestämmer, att anläggare, lön- eller pensionstagare eller annan skall av den byggande undfå gottgörelse för fordran, som annars skolat gäldas av de flottande. I det nyss anförda sakkunnigbetänkandet göres ett uttalande, se *NJA* II 1920 s. 139, som tyder på att de sakkunniga ansett, att anläggare, lön- eller pensionstagare etc. skulle vid avlysning av flottled kunna få expropriationsersättning. Vi kunna icke inse, hur en sådan åsikt skall kunna förenas med ExprL:s regler om särskild rätt, annat än så till vida som expropriationsersättning för flottleden tillhörig egendom, som exproprieras, kan komma dessa rättighetshavare till godo.

Beträffande vidare allmän farled är att märka, att där icke finnes någon lagstadgad förening med uppgift att tillvarataga deras intressen, som nyttja farleden. I övrigt torde emellertid reglerna angående farled, i den mån de här komma ifråga, vara snarlika dem, som angå flottled.

¹ Det förtjänar anmärkas, att även fordringsinteckning kan självständigt exproprieras; se härom *HOLMBÄCK* s. 72 not 1. Vad här säges om självständig expropriation av bestående särskild rätt, torde gälla även beträffande självständig expropriation av bestående tomträtt eller vattenfallsrätt, vilka rättigheter visserligen icke falla under ExprL:s begrepp särskild rätt.

Med inskränkning av rättighet torde få förstås minskning icke av det område, beträffande vilket rättigheten gäller, utan av de olika slag av befogenheter, som inneslutas i rättigheten. Detta synes nämligen framgå av en jämförelse med uttryckssättet i 2 § första stycket, som rör fastighets tagande i anspråk. Det torde råda motsvarighet mellan stiftande av särskild rätt och sådan rättighets inskränkande, en motsvarighet, som än tydligare framträdde i kommitténs förslag.¹ Och då stiftande av särskild rätt ju innebär minskning av de fastighetsägaren tillkommande olika slagen av befogenheter, torde man böra antaga, att något liknande avses med uttrycket inskränkning av särskild rätt.

Större anledning har man till tvivel rörande innebörden av lagens uttryck avstående av särskild rätt. Det ligger närmast till hands att antaga, att med rättighets avstående menas övergång av rättigheten från dess innehavare till exproprianten, ty när lagen talar om avstående av fastighet, menar den otvivelaktigt, att äganderätten till fastigheten övergår till exproprianten. Denna tolkning vinner stöd av den omständigheten, att 49 § tredje stycket ävensom 68 § första stycket ExprL använda uttrycket »genom expropriation förvärvad särskild rätt»² samt att detta uttryck synes valt enkom för att beteckna icke blott rätt, som stiftas genom expropriation. Om endast sådan avsetts, hade det varit naturligare att tala om genom expropriation upplåten eller stiftad eller grundad rätt. Uttrycket »genom expropriation förvärvad särskild rätt» synes därför omfatta även rättighet, som genom avstående blivit expropriantens. Betänksam gent emot den föreslagna tolkningen blir man återigen genom att sammanställa dels ExprL 2 § tredje stycket, vilket stadgar, att om på grund av expropriation fastighet avstås, innehavare av till fastigheten bestående särskild rätt är pliktig att avstå denna, dels samma lags 49 § andra stycket, som innebär, att i dylikt fall den särskilda

---

¹ Se *NJA* II 1918 s. 91.

² Se även 58 § första stycket.

rätten upphör. Lagen har alltså åtminstone i ett sammanhang kallat särskild rätts upphörande för avstående av rätten.

Den ifrågavarande tolkningssvårigheten torde bäst lösas genom att antaga, först och främst att Konungen kan uttryckligen förordna såväl om särskild rätts upphörande som om särskild rätts övergång till exproprianten eller till den, för vilkens räkning expropriationen sker¹, ifall denne skulle vara annan än exproprianten.² Att den förstnämnda möjligheten finnes, torde framgå av åtskilliga omständigheter. ExprL 1 § andra stycket talar om upphävande av särskild rätt till område, som är avsatt till nationalpark, och detta upphävande måste falla under något av de i 2 § andra stycket samma lag använda uttrycken avstående eller inskränkning, vilka åter icke gärna kunna tänkas ha avseende på endast detta fall av upphävande. Vidare är att anföra, att 14 § första stycket sista punkten och 58 § första stycket i ExprL tala om upphävande av särskild rätt.³ Slutligen är att märka, att eftersom Konungen kan förordna om inskränkning av särskild rätt, det endast är konsekvent, att han kan förordna om särskild rätts upphävande, vilket ju är detsamma som dess fullständiga inskränkande.

Ifall emellertid Konungen i expropriationsförordnandet använt uttrycket avstå eller ett för förevarande fråga neutralt ord såsom expropriera, torde man kunna antaga, att om den, för vilkens räkning expropriation sker, d. v. s. regelrätt exproprianten, är ägare till den fastighet, till vilken rättigheten gäller, expropriationen består i upphävande av den ifrågavarande rättigheten men eljest i

¹ Se ovan s. 4 not 1.

² Under förarbetena har man ansett, att expropriation av särskild rätt skulle kunna ske genom stiftande, övertagande eller upphävande inklusive inskränkande av rättigheten; se uttalanden av *kommittén* och 1912 års lagråd, *NJA* II 1918 ss. 99 och 110 f. Se även uttalande av chefen för justitiedepartementet 1912, *ibidem* s. 164.

³ I motsats till HOLMBÄCK, s. 74 noten, tro vi, att dessa stadganden ej böra anses gälla även överförande till exproprianten. Till stöd för vår mening kan åberopas, att 58 § första stycket i motsatsställning mot upphävande av rättighet sätter det fall, att rättighet förvärvats, ett uttryck, som får anses avse ej blott stiftande utan även överförande.

rättighetens överförande till den, för vilkens räkning expropriationen äger rum. Av det sagda torde framgå, att understundom expropriant blir innehavare av särskild rätt, som redan tidigare bestått. Han är därvid icke för sin rätt beroende av att expropriaten var rätt innehavare av rättigheten men torde icke på detta sätt kunna förvärva rättighet, som icke består.

Beträffande möjligheten att utverka expropriation av särskild rätt må anmärkas, att enligt 1 § andra stycket ExprL särskild rätt, som tillkommer kronan, icke kan exproprieras. Näppeligen torde man heller kunna exproprieras egen särskild rätt.¹

Den exproprierade rättigheten förändras genom expropriationen endast i vissa hänseenden.

En begränsning i rättighetshavarens rätt uppstår genom bestämmelserna om återlösningsrätt i 68 § ExprL.² Rätt att återlösa torde exproprianten icke kunna förtaga genom att inskränka eller upphäva rättigheten. Däremot består icke lösningsrätt till rättighet, som redan genom expropriationen upphävts eller inskränkts.

Å andra sidan förbättras rättighetshavarens ställning genom att rättigheten enligt 49 § tredje stycket ExprL i prioritets hänseende kommer att äga företräde framför all annan rätt till samma fastighet.³ Förmodligen kan man dessutom våga antaga, att all genom

¹ Förmodligen kan man emellertid exproprieras en sin egen tomträtt eller vattenfallsrätt.

² Se HOLMBÄCK s. 73 noten.

³ Denna regel anser HOLMBÄCK, s. 74 noten, innebära ett tydligt avsteg från expropriationsrättens allmänna grundsatser, och han hävdar därför, att det ifrågasvarande lagrummet bör tolkas såsom avseende allenast expropriationsvis stiftad särskild rätt. Lagens ord medgiva dock knappast annan tolkning än i texten framställts. 49 § tredje stycket ExprL talar nämligen om genom expropriation »förvärvad» särskild rätt; jfr 68 § första stycket. Det principvidriga i den antagna regeln skulle ligga däri, att expropriationen, såsom strax skall omtalas i texten, utan ersättning flyttar den exproprierade rätten framför särskilda rättigheter med bättre prioritetsställning. Emellertid utgår icke heller vid stiftande av särskild rätt genom expropriation ersättning för försämrade prioritetsställning annat än till innehavare av fordringsinteckningar och med dem jämställda rättighetshavare. Till stöd för den av oss omfattade meningen kunna vi åberopa, att 14 § första stycket och 58 § första stycket ExprL tala om endast upphävande av särskild rätt. Ifall av exproprianten övertagen rätt gällde med samma

expropriation förvärvad särskild rätt äger bestånd oavsett försäljning av den fastighet, till vilken rättigheten gäller.

Rätt att tala vid det slag av självständig expropriation av särskild rätt, om vilket nu är fråga, tillkommer innehavaren av den exproprierade rättigheten, och denne har jämväl rätt till expropriationsersättning.¹ Han kallas enligt ExprL:s terminologi sakägare.

---

prioritet som förut, borde väl även sådan expropriation nämnts i de båda lagrummen; jfr ovan s. 142 not 3. — Det förtjänar emellertid påpekas, att om särskild rätt expropriationsvis stiftas, ersättningen går i främsta rummet till fordringsinteckningars gäldande, medan, om exproprianten i stället väljer vägen att övertaga redan bestående särskild rätt, fordringsinteckningarnas innehavare ej erhålla betalning ur expropriationsersättningen.

¹ Det kan ifrågasättas, om icke också ägaren av den fastighet, till vilken rättigheten gäller, har talerätt. 14 § ExprL tycks nämligen helt allmänt föreskriva, att fastighetsägare skall instämmas i målet såsom sakägare. En sådan slutsats torde man kunna undvika, endast om man vågar antaga, att de formella föreskrifterna under rubriken »Om expropriationsmåls förberedande handläggning vid domstol» ha direkt avseende blott å förhållandena vid expropriation av fastighet och först genom 3 §:ns hänvisning få giltighet beträffande självständig expropriation av särskild rätt. Genom en sådan hänvisning skulle nämligen, vad som stadgas om fastighetsägare, komma att vid självständig expropriation av bestående särskild rätt gälla rättighetens innehavare. Ett sådant antagande kan icke stödjas på ExprL:s text. Tvärtom talar ju 14 § själv i sista punkten av sitt första stycke om expropriation, som angår allenast upphävande av ej intecknad särskild rätt. En granskning av lagens förarbeten låter emellertid förmoda, att man vid stiftandet av lagen avsett, att 14 och följande §§ skulle direkt gälla allenast beträffande fastighets avstående. I kommitténs förslag säga nämligen de motsvarande §§:na, 12 och följande, i stället för fastighet uttryckligen »egendom, som exproprieras». I det förslag, som 1912 remitterades till lagrådet, utbytte man i enlighet med förslaget allmänna terminologi ordet egendom mot fastighet men strök samtidigt utan motivering orden »som exproprieras». Förmodligen ansåg man sig därmed icke göra någon saklig ändring. Emellertid tillade man samtidigt i nuvarande 14 § bestämmelsen om expropriation, som angår allenast upphävande av ej intecknad särskild rätt. Denna ändring skulle, om §:n fått behålla samma lydelse som enligt kommitténs förslag, icke givit anledning till tvivelsmål, och antagligen förbisågs, att §:ns ändrade lydelse gjorde tillägget mindre menlöst. Vi äro därför böjda för att anse, att §§:na under den nyss citerade rubriken, med undantag för 14 § första stycket sista punkten, direkt angå endast förhållandena vid expropriation av fastighet samt att som en följd därav man icke behöver vid expropriation av bestående särskild rätt instämma ägaren av den fastighet, till vilken rättigheten gäller, och icke heller vid sådan expropriation behöver förete gravationsbevis.

Innehavarna av övriga till fastigheten möjligen bestående särskilda rättigheter erhålla ingen ersättning för den försämring i prioritets-hänseende, som en förut sämre liggande särskild rätts exproprierande medför för dem, och ej heller hava de talerätt.

Härefter övergå vi till att tala om det sista slaget av expropria-
 tion, nämligen osjälvständig expropriation av särskild rätt i sam-
 band med avstående av den fastighet, till vilken rättigheten gäller. Osjälvständig
 expropriation
 av bestående
 särskild rätt i
 samband med
 fastighets av-
 stående.
 Huvudstadgandena beträffande detta slags osjälvständiga expropria-
 tion äro, som redan nämnts, § 2 tredje stycket och 49 § andra styc-
 ket¹ i ExprL, av vilka lagrumsh innehåll framgår², att med vissa
 undantag särskild rätt till fastighet upphör vid expropriation av
 fastigheten.³ För särskild rätt, som på detta sätt osjälvständigt ex-
 proprieras, skall enligt 11 § ExprL utgå ersättning i mån av skada.
 Innehavare av fordringsinteckning eller därmed likställd rättighet
 erhålla dock, såsom vi få tillfälle att utlägga i nästa uppsats, gott-
 görelse i form av betalning ur den för fastighetsägaren beräknade
 ersättningen. Enligt 24 § 2 mom. och 36 § 2 mom. inteckningsför-
 ordningen skola de nämnda rättigheterna i samma mån, som betal-
 ning utfaller, upphöra genom expropriationen.⁴ Den regeln är un-

¹ Angående detta stadgandes tillkomsthistoria se HOLMBÄCK s. 114 noten.

² Såsom HOLMBÄCK s. 115 ff. utreder, finns det i inteckningsförordningens § 24 1 mom. första stycket beträffande fordringsinteckning en dubbling av dessa bestämmelser. Se även lagen den 14 juni 1907 om inteckning i tomträtt och vattenfallsrätt § 12 2 mom.

³ I vilken utsträckning 1845 och 1866 års expropriationsförordningar stadgade upphörande av särskilda rättigheter till exproprierad fastighet, är tämligen oklart; se ERNBERG s. 117 ff. och *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 219. Utländska expropriationslagar i likhet med vår ExprL stadga, att exproprierad fastighet med vissa undantag skall övergå fri från all särskild rätt; så badensiska lagen § 51 första stycket, belgiska lagen art. 2, 19 och 21, finska lagen §§ 11 och 50, franska lagen art. 17, 18 och 21, hessiska lagen art. 19, holländska lagen art. 59 andra stycket, preussiska lagen § 45 första stycket, saxiska lagen § 72 första stycket, schweiziska lagen art. 45 samt württembergiska lagen art. 39 andra styc-
 ket. Bayerska lagen art. 2 låter särskilda rättigheter bortfalla, endast om deras innehavare påfordrar det eller de ej äro förenliga med den nya användningen av den exproprierade fastigheten.

⁴ Något motsvarande förekommer icke, som man kunde väntat sig, i 12 §

dantagslös¹, men däremot gälla, som antytts, undantag från den i ExprL uttryckta regeln om särskild rätts upphävande. Undantagen äro, dels att rättighet, vilken innehavaren ej jämlikt 2 § tredje stycket är pliktig avstå, skall kvarstå, dels att sakägare tillkommande särskild rätt likaledes kvarstår, om nye ägaren utfäst, att den skall lämnas orubbad.²

Det förstnämnda undantaget hänvisar till 2 § tredje stycket, i vilket lagrum utsäges, att kronan icke är pliktig avstå särskild rätt till fastighet, som exproprieras. Inteckningsförordningen § 24 mom. 1 första stycket stadgar emellertid, att det exproprierade skall bliva fritt från fordringsinteckningar. Man får därför anse, att även kronans fordringsinteckningar bortfalla genom expropriationen, och säkerligen bör man med fordringsinteckningar likställa de rättig-

---

3 mom. av lagen den 14 juni 1907 om inteckning i tomträtt och vattenfallsrätt. Vi ha icke funnit någon uppgift om anledningen till lagstiftarens underlåtenhet härutinnan. Möjligen kan man gissa, att uraktlåtenheten står i samband med tredje stycket 1 § av samma lag, vilket föreskriver: »Panträtt, som genom inteckning i tomträtt» (eller vattenfallsrätt) »vinnes, må ej särskilt göras gällande i andel av tomträten.» Det förefaller nämligen icke alldeles uteslutet, att man vid lagstiftandet kan ha ansett detta stadgande ha till följd, att vid delavståelse av tomträtt intet av ersättningen skulle gå till betalning åt innehavare av fordringsinteckning i tomträten. En sådan åsikt måste dock bestämt tillbakavisas. Vår framställning i nästa uppsats av reglerna för betalning åt inteckningshavare ur expropriationsersättning skall visa, att vid avståelse av del av för sig intecknad registerenhet fordringsintecknings innehavare får betalning för hela det intecknade beloppet. I enlighet därmed blir det icke vid delavståelse av tomträtt fråga om att inteckningen skulle göras gällande i andel av tomträten. Om inteckning såsom vid delavståelse av äganderätt bereder rätt till betalning ur expropriationsersättningen, göres den fastmera gällande liksom i för hela tomträten utgående medel. Den förenkling av inteckningsförhållanden, som man velat uppnå genom 1 § tredje stycket av nämnda lag, kräver alls icke, att inteckningshavare måste försaka betalning ur expropriationsersättning vid delavståelse av tomträtt. Det är därför vår mening, att inteckningshavare i tomträtt skola erhålla betalning ur expropriationsersättningen vid delavståelse av tomträten såsom inteckningshavare i fastighet vid delavståelse av fastigheten. Trots lagens tystnad bör då säkerligen inteckning, å vars huvudstol betalning utfallit, vara utan verkan för ett belopp, motsvarande det utfallna.

¹ Ej ens kronan tillhörig rättighet är undantagen.

² För ett särskilt fall stadgar dessutom 101 § sista stycket ännu ett undantag.

heter, som efter vad strax och i nästa uppsats skall sägas, i expropriationsrättsligt hänseende pläga likställas med dem.¹

Genom det sistnämnda undantaget åter sker en hänvisning till sakägarebegreppet.² Vi ha hittills nöjt oss med att för varje särskilt fall, för vilket ExprL använder termen sakägare, räkna upp de rättighetshavare, som avses med beteckningen, utan att angiva de för sakägare gemensamma kännetecknen. Vi äro emellertid nu i stånd att sammanfatta de i det föregående gjorda uttalandena i satsen, att sakägare äro de, som äga talerätt i expropriationsmålet samt rätt till expropriationsersättning. Talerätt och rätt till expropriationsersättning stå åter i det inbördes sammanhanget, att den förre i regel tillkommer dem, som äga den senare, och allenast dessa.³ Eftersom emellertid ersättningsrättens förhandenvaro bedömes av expropriationsnämnden och dennas beslut kräver fastställelse av domstolen i dess slutliga utslag, kunna även sådana, som ej hava ersättningsrätt, föra talan i målet.⁴

Begreppet
sakägare.

Vår sats, att sakägare är den, som har talerätt i expropriationsmålet och rätt till expropriationsersättning, lider emellertid undantag i inskränkande riktning. 15 § ExprL föreskriver nämligen, att vad i denna lag stadgas om sakägare, ej skall gälla innehavare av fordran, för vilken inteckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller fastigheten häftar jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken. Sådan rättighetshavare har dock viss rätt till del i för annan beräknad expropriationsersättning enligt regler, som vi ämna behandla i nästa uppsats.⁵ Med fordringsinteckning torde man få jämställa Stockholms stads brandförsäkringskontors rätt på grund av oguldet premielån

¹ Se HOLMBÄCK s. 129 f.

² Om termen sakägare se KALLENBERG, Svensk civilprocessrätt, Bd 1, Lund 1917—26, s. 514, och HOLMBÄCK s. 125.

³ Se 14 § första stycket ExprL.

⁴ Jfr ovan s. 110 not 3. Särskilt må påpekas, att den, från vilken självständig expropriation sker, ju nödvändigtvis måste få föra talan i målet, även om han till äventyrs ej skulle lida skada av beskaffenhet att böra ersättas.

⁵ Se nedan s. 261 ff.

och utmätningshavares rätt till fastighet.¹ De ifrågavarande rättighetshavarna äga därför ej talerätt i expropriationsmålet, men ExprL har i §§ 38, 39, 45 och 59 stadganden, som på annat sätt skydda dem.²

Begreppet
expropriat.

Som en avslutning på uppsatsen må till sist några ord sägas till fastställande av det sakägarebegreppet närliggande begreppet expropriat, av vilket vi i det föregående någon gång ha betjänat oss. Framställningen i denna uppsats gör det nämligen möjligt för oss att utan vidlyftighet fastställa detta begrepp, i det att vi kunna gå fram efter samma två linjer, som bestämt vår utredning av begreppet särskild rätt. Som expropriat torde man först och främst böra anse var och en, som har rätt till expropriationsersättning, vare sig i form av särskilt för honom beräknad ersättning eller i form av rätt till betalning ur för annan beräknad sådan. Genom antagandet av denna bestämning synes man under begreppet inrymma de flesta av dem, som vid osjälvständig expropriation kunna göra anspråk på detta namn, samt de flesta, som kunna sägas intaga expropriatställning vid självständig expropriation. En granskning av detta sistnämnda slags expropriation giver dock vid handen, att vi måste något utvidga omfånget av begreppet expropriat utöver det, vartill bestämningen ersättningsberättigad skulle leda. Det kan nämligen inträffa, att expropriation äger rum, utan att någon ersättning behöver utgå.³ Såsom expropriat torde man därför böra anse även den, som besitter sådan rättsställning, att expropriation sker och är nödvändig för utförande av expropriationsföretaget.

¹ Se HOLMBÄCK s. 126.

² Talerätt ha säkerligen icke heller de fordringsrättshavare, vilka enligt det nedan s. 264 noten sagda äga rätt till betalning ur expropriationsersättning vid expropriation av tomträtt eller vattenfallsrätt.

³ Jfr ovan s. 79. Jfr också RYGH *TfR* 1910 s. 266 ff.

Expropriationsersättningen.

I. Om värde och skada.

Expropriation är rättsförändring. I den närmast föregående, den tredje, av dessa uppsatser ha vi behandlat, vad vi kallat den expropriativa rättsförändringen i inskränkt mening. Den rättsförändring, vår framställning då gällde, var den rättsliga förändring till expropriantens förmån, vars nödvändighet för ett med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål är laglig grund för Konungen att meddela expropriationsrätt. Vi ha kunnat beteckna denna rättsförändring som det centrala inom expropriationsinstitutet. Emellertid ha vi på samma gång omnämnt, att expropriation i sin individualitet innebär icke blott en sådan expropriativ rättsförändring i inskränkt mening utan även andra rättsförändringar. Det är nu vår avsikt att i denna den fjärde och sista av våra uppsatser till behandling upptaga en av dessa andra rättsförändringar och enkannerligen den, som näst den egentliga expropriativa rättsförändringen tilldrager sig mesta uppmärksamheten. Vi vilja nämligen framställa reglerna om skyldighet för exproprianten att utgiva penningersättning åt expropriaten. Ersättningsskyldigheten bildar i det särskilda expropriationsfallet liksom en motvikt mot den för exproprianten förmånliga rättsförändring, varom vi talat i förra uppsatsen, och genom att stadga skyldighet att giva expropriationsersättning har ExprL i någon mån utjämnat den konflikt, som i det särskilda fallet kan antagas råda mellan expropriantens och expropriatens intressen. Redan i föregående uppsatsen ha vi för de skilda slagen av expropriation angivit, vilka de personer äro, som erhålla expropriationsersättning, under förutsättning att de lida enligt ExprL ersättningsgill skada.

Vi ämna nu behandla de regler i ExprL, vilka föreskriva, när dessa personer skola erhålla ersättning och vad de skola erhålla.

Expropriationsersättning skall enligt ExprL utgå vid alla slag av expropriation, ExprL känner¹, och expropriationsersättningen har avseende icke blott å skada av själva expropriationen i och för sig utan även å skada av expropriationsföretaget. Ersättningsreglerna äro till följd därav ganska mångskiftande, och det är lämpligt att dela upp framställningen av dem i skilda avsnitt. Först vilja vi undersöka reglerna om ersättning åt ägaren av fastighet, som exproprieras. Under de två första numren i denna uppsats ämna vi därför utreda reglerna om ersättning åt fastighetsägare för äganderättsavståelsen i och för sig och under det därpå följande numret reglerna om ersättning åt honom för skada av den exproprierade fastighetens användning. Under ett fjärde nummer skola vi så behandla ersättningsreglerna beträffande de skilda slagen av expropriation av särskild rätt och kunna därvid i mångt och mycket hänvisa till de utredningar, vi gjort under de föregående numren. Under ett sista nummer vilja vi därefter söka besvara det för expropriation såväl av fastighet som av särskild rätt gemensamma spörsmålet, vilken tids förhållanden man skall lägga till grund vid expropriationsersättningens bestämmande.

Expropriationsersättning för fastighets avstående. Skilda ersättningsposter.

Ersättning för avstående av fastighet bestämmes på olika sätt av expropriationslagarna i skilda länder. Det förekommer, att ersättningen säges skola utmätas efter den exproprierade fastighetens fulla värde. Detta är fallet i den preussiska lagen², men det är omtvistat, vad lagens uttryckssätt innebär. Enligt en mening³ avses med termen fullt värde värdet av fastigheten, betraktad särskild för

¹ Enligt 59 § ExprL kunna parterna i expropriationsmål genom överenskommelse bestämma ersättningens storlek. De kunna genom överenskommelse t. o. m. bestämma, att ingen ersättning skall utgå. Angående villkoren för överenskommelses giltighet har HOLMBÄCK en utredning s. 218 ff. Se för övrigt nedan s. 268 noten.

² § 8 första stycket.

³ Så EGER I s. 119 ff.

sig¹, medan enligt en annan åsikt² lagen vill giva ersättning för vad fastigheten är värd såsom led i expropriatens ekonomi. I ett fall har i alla händelser den preussiska lagen uttryckligen tagit hänsyn till det exproprierades plats i expropriatens ekonomiska ställning, i det den giver stadgande om ersättning för den särskilda skada, expropriaten lider genom att en del av honom tillhörig fastighet exproprieras och han därför mister det värde, delarna hämtat ur sin förening.³ Vanligt är, att i expropriationslagarna bestämmes ersättning dels för det avståddas värde, dels ock för den ytterligare skada, som avståelsen tillfogar fastighetsägaren.⁴ Även om lagarna innehålla en dylik allmän bestämmelse om ersättning för skada över huvud, pläga de likväl dessutom särskilt omnämna den skada, expropriaten lider genom delexpropriation. Den bayerska lagen innehåller en ännu längre gående uppdelning av den expropriaten tillfogade förlusten, om än måhända uppräknigen av de olika slagen av skada bör uppfattas såsom en exemplifiering.⁵ Å andra sidan förekommer också, att det gives endast en helt allmän bestämmelse av innehåll, att exproprianten skall ersätta den skada, han tillfogar expropriaten.⁶

¹ JØRGENSEN framställer för dansk rätts del och såsom den principiellt riktiga lösningen av ersättningsproblemet vid expropriation åsikten, att ersättningen bör bestämmas till att omfatta, vad han kallar expropriatens intresse med avseende på rättsförändringen genom avståendet, d. v. s., som han också uttrycker sig, den lidna skadan i den mån, den består i förlusten av de avträdde förmögenhetsbeståndsdelarna; se särskilt s. 106 ff.

² Så KOFFKA s. 63 ff.

³ § 8 andra stycket. Holländska lagen stadgar i sin 40 art. ersättning för det exproprierades »verkliga värde», vilket vanligen torde uppfattas som ett genomsnittligt saluvärde. I 41 art. stadgas därjämte ersättning för restegendomens värdeminskning vid delexpropriation. Därutöver anses i allmänhet ersättning skola givas för skada, som ej täckes av dessa båda ersättningskategorier.

⁴ Så badensiska lagen § 7, hessiska art. 6, saxiska § 22 och württembergska art. 9; så ock i någon mån 1866 års svenska expropriationsförordning § 13 första stycket.

⁵ Art. 5; se därom v. HENLE s. 109.

⁶ Så schweiziska lagen art. 3 första stycket. Franska lagen har endast, art. 48 fjärde stycket, en bestämmelse, att ersättningen icke får omfatta annat än

Den svenska ExprL giver de viktigaste bestämmelserna om expropriationsersättning i sin 7 § första stycket. I detta stadgas, att för fastighet, som exproprieras, skall erläggas löseskilling motsvarande fastighetens fulla värde, att vid delexpropriation full ersättning skall gäldas för skada eller intrång genom expropriationen å restegendomen och att, om eljest genom expropriationen uppkommer skada för ägaren, ock sådan skada skall fullt ersättas.¹ I 39 § tredje stycket giver ExprL med avseende å tillvägagångssättet vid expropriationsersättnings bestämmande det däremot svarande stadgandet, att löseskilling för exproprierad fastighet, ersättning för skada eller intrång å fastighet och annan ersättning till ägaren skola bestämmas var för sig.

Som synes, betjänar sig vår lag av en tredelning av de expropriaten tillskyndade nackdelarna, och expropriationsersättningen skall, när så är möjligt, bestå av tre skilda ersättningsposter, nämligen löseskilling, ersättning för skada eller intrång samt ersättning för övrig skada. Vi skola nu behandla reglerna för bestämmande av dessa ersättningsposter och följa därvid den ordning mellan posterna, i vilken de här uppräknats.

Löseskilling för fastighet, som exproprieras, skall motsvara fastighetens värde.
Begreppet värde.

Vi börja alltså med en utredning av reglerna för löseskillings beräkning. Enligt 7 § första stycket ExprL skall för fastighet, som exproprieras, utgå löseskilling motsvarande fastighetens fulla värde. Eftersom löseskillingens höjd således är beroende av den exproprierade fastighetens värde, ha vi att söka utreda, vad ExprL i detta sammanhang förstår med fastighets värde.

För att komma till klarhet om innebörden av lagens uttryck fastighetens fulla värde är det lämpligt att först orientera sig rörande möjliga uppfattningar av begreppet värde.

aktuell och säker skada av expropriationen, men i stället innehåller franska code civil, art. 545, ett stadgande, att expropriationsersättning skall vara »juste». Belgiska lagen saknar alldeles stadgande om ersättnings omfattning, men belgiska code civil, art. 545, och Belgiens konstitution av år 1831, art. 11, stadga båda, att ersättningen skall vara »juste».

¹ En snarlik uppdelning har den finska lagen, §§ 8, 9 och 13.

Med värde kan man för det första mena det värde, en person genom värdeomdöme tillmäter något, objektet för värderingen. Detta värde i psykologisk mening, vilket alltid förutsätter, att det uttryckes i ett värdeomdöme, kunna vi emellertid lämna ur räkningen, då det samma omöjliga kan vara bestämmande för löseskilling vid expropriation. Icke heller mätes löseskilling efter det värde, vilket uppgår till samma belopp som skadan av expropriationen och betecknar dennas positiva sida. Det värde, efter vilket löseskilling skall beräknas, är säkerligen i stället det värde, den exproprierade fastigheten äger såsom medel att skaffa penningar. Detta kan kallas ekonomiskt värde eller penningvärde och förutsätter icke, att det objekt, som äger värdet, är föremål för något värdeomdöme, om än värdet visserligen i så måtto är resultat av värdeomdömen, som dessa ju äro de drivande elementen i det ekonomiska livet.¹ Här ha vi således att göra med ett värde, som icke kräver ett värderande subjekt.² Ett värde av förevarande slag förtjänar väl att betecknas värde i objektiv mening.³ Dock vilja vi i anslutning till övligt språkbruk inom rättsvetenskapen uppdelat detta värde i tvenne kategorier och kalla det ena subjektivt värde. Därmed menas då ett objekts tjänlighet att gynna en viss individs ekonomi.

Motsatsen är det objektiva värdet.⁴ Härmed förstås ett objekts värde icke i förhållande till en viss individs ekonomi. Vanligen menar man därmed i stället det genomsnittliga priset å liknande objekt.⁵ Stundom möter man påståendet, att detta skulle vara ett värde för var och en.⁶ Häri ligger endast det riktiga, att för var och en, om

¹ Jfr dock GOLDSCHMIDT, Handbuch des Handelsrechts, Bd 2, Lief. 1, 2. Aufl., Stuttg. 1883, s. 79.

² Överensstämmande WOLFF, Die Ware, i Handbuch des gesamten Handelsrechts, hrsg von EHRENBERG, Bd 4, Abt. 1, Lpz 1917, s. 20 ff.

³ Se v. BÖHM-BAWERK, art. Wert i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, hrsg von CONRAD m. fl., 3. Aufl., Bd 8, Jena 1911, s. 756 f.

⁴ Även kallat gemeiner Wert, Verkehrswert, Sachwert eller värdet av saken i sig.

⁵ Man betraktar det i allmänhet som värdet för en tänkt normalperson.

⁶ Så t. ex. EGER I ss. 119 och 137.

han ägde objektet ifråga, det skulle ha åtminstone ett värde motsvarande det för honom uppnåeliga försäljningspriset. Men mycket ofta har naturligtvis saken för sin ägare ett större ekonomiskt värde än saluvärdet. Måste man så än avvisa tanken på det objektiva värdets allmängiltighet, följer därav ej, att detta värde är obrukbart. Ofta kan det vara lämpligt att mäta ersättning efter en jämnare måttstock än individernas växlande förhållanden. Det måste dock framhållas, att ett för alla gemensamt försäljningspris knappast kan sägas existera. Omkostnader såsom provisioner och frakter åstadkomma en skillnad mellan olika säljare. Vidare är det ju i ögonen fallande, att beträffande många objekt det icke utbildat sig ett bestämt pris, vare sig de sällan äro föremål för omsättning eller de genom sin natur giva anledning till varierande uppskattning.¹ Vad angår fastigheter, på vilka vi ju ha anledning att närmast tänka, är att märka, att de icke äro föremål för någon notering såsom på en fond- eller varubörs. Stundom, såsom exempelvis kan vara förhållandet beträffande villatomter, kan man väl finna ett enhetligt pris utbildat, men i de flesta fall är det tämligen ovisst, vad som får anses vara gängse pris. I dylika fall skulle en teori, som mätte expropriationsersättningen efter det genomsnittliga försäljningspriset, nödga till val mellan ofta avsevärt divergerande summor utan att vid valet lämna någon som helst ledning. 1866 års förordning lade till grund för expropriationsersättningen objektivt värde, i det den i sin 13 § tillerkände expropriaten ersättning för vad »jord eller lägenhet av lika beskaffenhet och godhet i trakten högst gäller». Vid tvekan om det objektiva värdets belopp skulle alltså enligt förordningen det högsta beloppet lända till efterrättelse.

Det subjektiva värdet åter bestämmes, som sagt, med avseende å en enda individ. Dennes sätt att draga nytta av objektet bestämmer detta värde. På tvenne olika sätt kan en ägare använda, låt oss säga, en fastighet. För det första kan han behålla den och därvid

¹ Se MATAJA s. 157 ff.

utnyttja den vare sig genom uthyrning eller genom egen förvärvs-
 verksamhet. Det värde, fastigheten hämtar av en användning av
 denna första art, plägar kallas bruksvärde. För det andra kan ägaren
 använda sin egendom till försäljning. Det härpå grundade värdet
 brukar kallas saluvärde.¹ De flesta författare anse detta vara ett
 objektivt värde.² Bättre torde vara att betrakta det såsom subjektivt,
 eftersom det utgör fastighetens värde för ägaren under förutsättning
 av försäljning. Skillnaden mellan det subjektiva saluvärdet och det
 objektiva består däri, att detta senare är genomsnittspriset för lik-
 nande fastigheter, medan det förra är det pris, som skulle kunna er-
 nås vid en av just denne ägare företagen försäljning av just denna
 fastighet. Det kan avvika från det objektiva saluvärdet därigenom,
 att det finnes en särskilt betalningsvillig spekulant till denna egen-
 dom.

Som synes har uttrycket värde flera betydelser. För oss gäller
 det nu att utreda, hur ordet skall förstås, när det förekommer i 7 §
 ExprL. *Kommittén* synes härvidlag hysa en egendomlig uppfatt-
 ning.³ Värderingsmännen skola enligt denna efter eget omdöme taga
 hänsyn till alla förhållanden, som enligt sakens natur böra inverka.
 Såsom faktorer ägnade att medtagas vid värdeberäkningen nämner
 kommittén den köpeskilling, som skulle kunna erhållas vid frivillig
 försäljning, medelpriset på dylik jord i orten samt fastighetens nu-
 varande och dess möjliga avkastning. Genom dylika betraktelser

Löseskil-
 lingens stor-
 lek.

¹ Detta är således, om man så vill, en art av bruksvärde i vidsträckt mening; jfr ASCHEHOUG *Socialøkonomik*, Bd 2, s. 12 f.

² Vanligt är inom den expropriationsrättsliga litteraturen att uppställa ett objektivt värde, vilket bestämmes såsom fastighetens saluvärde men icke såsom det penningförvärv, ägaren kan påräkna genom försäljning av egendomen, utan som ett på ett eller annat sätt bestämt genomsnittligt saluvärde; se SCHELCHER s. 250 ff. och EGER I s. 137 ff. Ett subjektivt saluvärde uppställer dock KOFFKA s. 71 ff., likaså SEYDEL und SCHERINGER, s. 51, vilka dock därmed mena det pris, som expropriaten vid frivillig försäljning hade måst begära för att icke lida ekonomisk förlust.

³ Se *NJA* II 1918 s. 146 f.

skall expropriationsnämnd bestämma en löseskilling, som giver »uttryck åt värdet av fastigheten såsom sådan». Vilken av alla dessa beräkningsgrunder, man i ett givet fall skall välja, anvisar kommittén icke. Nu är det emellertid otvivelaktigt, att något ekonomiskt värde av fastigheten såsom sådan icke existerar. Endast om den sättes i förhållande till någon mänsklig verksamhet, kan den äga ekonomiskt värde. Det är därför nödvändigt att angiva, på vad sätt man vid värdebestämningen skall tänka sig fastigheten utnyttjad.¹ Att det i praktiken kan ställa sig svårt att med säkerhet utröna en fastighets värde, medför icke, att det skulle vara onödigt att för sig klargöra principen för värdebestämningen i varje givet fall.

Det gäller alltså att avgöra, genom vilken verksamhet fastigheten erhåller det värde, som omtalas i 7 §. Avses i §:n fastighetens saluvärde för ägaren eller det genomsnittliga saluvärdet å dylika fastigheter i trakten eller slutligen dess ekonomiska värde för ägaren över huvud, d. v. s. vare sig genom försäljning eller genom eget bruk?

Av betydelse för tolkningen är den omständigheten, att i 7 § för fall av delexpropriation bestämmes, att full ersättning skall gäldas för skada eller intrång å restegendomen genom expropriationen. Då i den föregående satsen av §:n stadgats ersättning för fulla värdet av exproprierad fastighet, ledes man lätt till antagandet, att nämnda skada eller intrång är skada av beskaffenhet att ej ingå i förlusten av det värde, det exproprierade representerar. Eljest föreläge nämligen en omsägning. Nu är det emellertid tydligt, att vore det värde, varom §:n talar, det subjektiva värdet över huvud och ej blott saluvärdet, skulle ersättningen för skada eller intrång av själva expropriationen vara innefattad i ersättningen för värdet. Ett jordom-

¹ Jfr LAYER s. 506 ff., som postulerar ett fastighetens allmänna eller inre eller objektiva värde för att därefter utpekulera olika metoder att utfinna detta. Under förarbetena till den preussiska expropriationslagen tycks man icke ha hållit de olika betydelserna av termen värde åtskilda; se EGER I s. 121 ff. och KOFFKA s. 64 ff. BÄHR und LANGERHANS hävda, s. 33 ff., att endast ett värde, der gemeine Wert, existerar förutom affektionsvärdet.

råde har nämligen värde för sin ägare icke blott genom sin frukthet eller dylika egenskaper utan även därigenom, att han kan använda detsamma på ett sätt, som gagnar den jord, han i övrigt äger. Skada eller intrång å hans övriga ägor genom det avstådda områdets förlust är därför ett uttryck för denna senare fastighetsdels subjektiva värde. Det är omöjligt att på ett rationellt sätt dela upp det ur förbindelsen mellan jordområdena härrörande värdet och tillskriva de båda förbundna områdena var sin del därav.¹ Detta resonemang låter oss antaga, att 7 § med värde menar saluvärdet. Skada eller intrång av expropriationen skulle i så fall kunna tänkas vara det belopp, varmed det subjektiva värdet överstiger saluvärdet.²

Därmed ha vi dock icke fått klart för oss, huruvida löseskillingen skall bestämmas efter den exproprierade fastighetens saluvärde för ägaren eller efter ett genomsnittligt saluvärde. För att avgöra den frågan är det av vikt att tillse, vad innebörd det har, att löseskillingen bestämmas efter den ena eller andra principen. Löseskillings funktion är framför allt att utgöra ett belopp, ur vilket innehavare av fordringsinteckningar och med dem likställda rättighets-havare skola förnötjas. Denna kategori av genom expropriationen drabbade personer tilldelas nämligen, såvida de av dem innehavda rättigheterna icke avse område utöver det exproprierade, ingen annan ersättning än den betalning, de kunna erhålla ur löseskillingen.³ Av hänsyn till inteckningshavarna synes det icke försvarligt att på den grund sätta löseskillingen lägre än saluvärdet, att fastighetsägaren till äventyrs genom testamentarisk föreskrift är förhindrad att

¹ Bayerska expropriationslagen stadgar i art. 5 ersättning vid delexpropriation för såväl den exproprierade delens forna mervärde på grund av dess sammanhang med den övriga fastigheten som restegendomens värdeminskning genom det exproprierades fränskiljande; likaså den preussiska lagen § 8 andra stycket och den hessiska art. 7. Mot detta beräkningssätt se EGER I s. 223 ff.

² Enligt *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 147, skall vid delexpropriation löseskillingen bestämmas efter det värde, expropriationsområdet har såsom ingående i den ostyckade fastigheten. Huru kommittén tänker sig ersättning för skada eller intrång kunna beräknas därjämte, angiver den icke.

³ Se härom nedan s. 270.

försälja fastigheten. I detta avseende torde man därför icke kunna utmäta värdet efter en konsekvent subjektiv måttstock. Å andra sidan är det svårt att inse, varför man icke skulle åsätta fastigheten ett högt värde av den grund, att just till denna särskilda fastighet finnes en spekulant, villig att köpa den för osedvanligt högt pris. Detta är ju en omständighet, av vilken inteckningshavarna vid en exekutiv auktion skulle draga fördel.

Dessa betraktelser¹ torde böra anses avgörande för tolkningen av uttrycket värde i 7 §², och därmed torde alltså avses saluvärde, bestämt varken ur konsekvent subjektiv eller objektiv synpunkt.³ Utan betänkligheter är den antagna tolkningen visserligen icke. Det kan med den inträffa, att en fastighetsägare erhåller större ersättning, än han lider skada, nämligen om han, såsom nyss vidrörts, är inskränkt i sin förfoganderätt till fastigheten.⁴ Icke förty uppgår ju ersättningen till minst värdet av den avstådda fastigheten. Dock

¹ Det kan vidare anmärkas, att man i lagarna av den 20 juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom och den 18 juni 1925 om rätt i vissa fall för nyttjanderättshavare att inlösa under nyttjanderätt upplåtet område finner uttrycket löseskilling och i den förstnämnda lagen dessutom termen fullt värde, § 10, samt att man säkerligen icke får anse dessa lagar syfta på det subjektiva värdet över huvud.

² I 39 § första stycket ExprL talas i samma andedrag som om fastighets värde även om »värdet av all särskild rätt». Med detta senare uttryck menas där förmodligen ett belopp, motsvarande den skada, särskild rätts innehavare lider.

³ Genom att den på detta sätt bestämda löseskillingen utgör expropriationsersättningens minimibelopp, undgår man ett föga tilltalande resultat, vartill man skulle komma, om ExprL stadgade ersättning blott för den skada, fastighetsägaren lider, och man ville strängt tillämpa denna princip. Tänk oss avståelse av en fastighet, vilken knappast ens *kan* bliva föremål för försäljning eller förvärvsverksamhet över huvud, t. ex. en kyrkogård. Vi antaga vidare, att man ej behöver taga under övervägande att utmäta ersättningen stor nog för att för den skulle kunna anskaffas en motsvarighet till det avstådda. Det är nämligen blott en del av kyrkogården, som avstås. Ginge man i ett fall sådant som detta strängt efter det schema för skadebestämning, som vi i det följande skola uppställa, kunde man mena, att eftersom det aldrig kunnat komma i fråga att ekonomiskt utnyttja fastigheten, så har avståelsen heller icke medfört någon skada och ersättning behöver icke utgå. En annan sak är, att praxis väl näppe-ligen skulle vara villig att godtaga detta resultat; jfr *NJA* I 1919 s. 1.

⁴ Ett sådant fall komma vi att uppmärksamma nedan s. 300 f.

stadgar 7 §, att utom ersättning för fastighetens fulla värde och för skada eller intrång genom expropriationen å den icke exproprierade delen av delvis exproprierad fastighet »ock sådan skada» skall ersättas, som »eljest» genom expropriationen uppkommer för ägaren, och man frestas att antaga, att aldrig mer än expropriatens skada skall ersättas.

Ett annat avsteg från skadeersättningsprincipen sker genom behandlingen av innehavarna av fordringsinteckning och de med dem likställda. Det är nämligen så, att inteckningens värde icke är beroende blott av den intecknade fastighetens saluvärde. Det som förlänar en fordringsinteckning dess värde, är möjligheten att framtinga den graverade fastighetens exekutiva försäljning. Vid en dylik försäljning skulle fastighetsägaren otvivelaktigt i de flesta fall själv inropa fastigheten, om för densamma bjödes en alltför låg köpesumma. I själva verket lönar det sig för ägaren att med sitt bud gå upp ända till det belopp, vartill hans skada av fastighetens utskiljande ur hans förmögenhetssfär kan skattas. Inteckningarnas värden kunna därför uppgå till den intecknade fastighetens subjektiva värde för dess ägare. Att icke låta inteckningshavarna deltaga i ersättningssumman till omtalade högre belopp är att neka dem ersättning för värdet av det, man genom expropriationen berövar dem, något som strider mot behandlingen av övriga rättsägare.¹ Det orättvisa i en sådan anordning framträder särskilt vid vissa fall av del-expropriation. Antag, att en inteckning omfattar just den exproprierade delen av fastigheten. Tydligt hämtar inteckningen i ett dylikt fall ofta värde av den omständigheten, att den intecknade fastighetsdelen står i samband med restegendomen.² Om å den intecknade fastigheten äro uppförda byggnader, hörande till ett framgångsrikt industriellt etablissement, giver fastigheten tydligen i all-

¹ *Kommittén* säger, *NJA* II 1918 s. 165, att fall kunna tänkas, då fordringsintecknings innehavare icke blir fullt skadeslös genom att erhålla del i löseskillingen, men anser dessa fall sällsynta och rättsförlusten obetydlig. — Jfr *NJA* I 1883 s. 483.

² Se JØRGENSEN s. 217 f.

mänhet säkerhet åt även de inteckningshavare, vilkas inteckningar icke skulle täckas av dess saluvärde. Då inteckningshavarna av expropriationsersättningen få räkna sig till godo högst ett belopp, motsvarande det exproprierades saluvärde, kan lätt inträffa, att vid expropriationen innehavaren av en fullvärdig fordringsinteckning lämnas utan ersättning.¹

Ersättning för skada eller intrång av expropriationen å restegendom vid del-expropriation. Härmed ha vi behandlat reglerna om bestämmande av löseskilling för exproprierad fastighet. Nästa post av expropriationsersättningen, som vi ha att behandla, är ersättning för skada eller intrång av expropriationen å återstående del av endast delvis exproprierad fastighet. Även vid tolkning av uttrycket skada eller intrång torde hänsyn till stadgandena om ersättning åt innehavare av fordringsinteckning och de med dem jämställda rättighetshavarna giva ledning. Enligt 57 § andra stycket ExprL skall expropriationsersättningen även till ifrågavarande del gå till betalning åt nämnda rättighetshavare. Det måste därför, om man vill vara konsekvent, antagas, att uttrycket skada eller intrång icke betyder skada, beräknad med hänsyn allenast till ägarens särskilda förhållanden, utan fastmera restegendomens värdeminskning, varvid värdet beräknas på sätt, som nytt utlagts. För att utröna värdeminskningen är det nödvändigt att uppskatta dels hela den delvis exproprierade fastighetens värde före expropriationen och dels värdet av den återstående egendomen efter expropriationen. Skillnaden mellan dessa båda värden är att anse som skada eller intrång till den del, den icke utgöres av det avstådda områdets värde. Att uppdelat det värde, som härrör av föreningen mellan det exproprierade och det icke exproprierade området till en fastighet, och tillskriva de båda områdena var sin del därav är som regel ogörligt, även om man fattar värde på det sätt, som här antagits vara av lagen avsett.²

¹ Expropriationslagarna torde nog ofta låta innehavare av fordringsinteckning erhålla betalning ur hela den för fastighetsägaren bestämda expropriationsersättningen.

² När ExprL i 7 § första stycket och annorstädes talar om skada eller intrång å återstoden av delvis exproprierad fastighet, använder den därför ett ut-

Härefter kommer ordningen för oss att behandla den sista av de tre poster, av vilka ersättning för avståelse kan bestå, nämligen ersättningen för skada, som fastighetsägaren lider av expropriationen utöver förlusten av det exproprierades värde och skada eller intrång av expropriationen å restegendom vid delavståelse. Genom att stadga denna tredje ersättningspost, vilken vi kunna benämna ersättning för fastighetsägarens personliga skada, har ExprL utfyllt sina regler om ersättning, så att expropriationsersättning enligt lagen till sitt omfång kommer att uppgå åtminstone till beloppet av den skada, expropriationen tillfogar fastighetsägaren. Expropriationsersättningen är alltså väsentligen skadeersättning.

För att beräkna expropriationsersättningen i det särskilda fallet är det, emedan ExprL hyllar skadeersättningsprincipen, nödvändigt att beräkna den skada, expropriaten lider av expropriationen. För oss blir det därför en viktig uppgift att undersöka, vad man vid expropriationsersättnings bestämmande skall förstå med skada. Den frågan kräver för sitt besvarande en ganska ingående utredning rörande skadebegreppet i allmänhet. När vi efter att hava kritiserat olika framställda åsikter om begreppet skada i sinom tid själva ha lyckats uppställa ett begrepp skada, som tillfredsställer oss, skola vi emellertid finna, att beräklandet av skada vid expropriation är alltför invecklat för att vara en blott tillämpning av en enkel formel. Beräklandet av skadan skall i stället visa sig gömma en lång rad av delvis svåra spörsmål. Vi skola därför se oss nödsakade att under detta nummer inskränka oss till att giva en allmänt hållen formel eller definition på

---

trycksätt, som är ägnat att bibringa läsaren en felaktig uppfattning av beskaffenheten av denna skada. I själva verket sker skadan eller intrånget av expropriationen lika mycket å det exproprierade som å restegendomen. Endast i så måtto skulle man kunna säga, att särskilt restegendomen lider skada eller intrång av expropriationen, som expropriationen kan giva fastighetsägaren anledning att företaga arbete på restegendomen. Det kan t. ex. vara anledning att uppföra stängsel gent emot den exproprierade fastighetsdelen. Vidare är att märka, att skada eller intrång av expropriationsföretaget, varom vi få tillfälle tala under nummer 3 i denna uppsats, verkligen tillfogas restegendomen och icke det avstädda.

den skada, som vid expropriation av fastighet skall ersättas, samt ägna framställningen under nästa nummer åt en mera detaljerad utredning av skadeberäkningen.

Efter att på detta sätt ha antytt gången av den följande framställningen gripa vi oss an uppgiften att utreda skadebegreppet.

Det finns flera olika uppfattningar om vad skada är, men därom torde alla vara ense, att för att man skall kunna tala om skada, måste en förändring inträda och denna vara ogynnsam för den person, vilken förändringen angår. Man bestämmer den skada, en person lider av en händelse, genom att jämföra hans belägenhet efter det händelsen inträffat, med den belägenhet, vari han skulle ha befunnit sig, om denna icke ägt rum.¹ I vilket avseende skall emellertid en ogynnsam förändring äga rum för att personen skall vara skadelidande?² Härom råda delade meningar.

En första möjlig ståndpunkt är att hänskjuta frågan till den av förändringen berörde själv. Denne anser en förändring vara skadlig, om och i den mån den inskränker hans möjligheter till behovstillfredsställelse.³ Skulle manne en sådan uppfattning av skadebegreppet kunna antagas ligga till grund för reglerna om skadeersättning i ExprL eller i den allmänna skadeståndsrätten? För ett jakande svar talar givetvis den omständigheten, att man genom att taga hänsyn till den skadelidandes egna värdeomdömen skulle, i den mån det med penningersättning är möjligt, ställa den skadelidande lika väl, som hade skadan aldrig timat. Ett dylikt resonemang låter ersättningens uppgift vara att bereda den skadelidande lika stor möjlighet till behovstillfredsställelse som den möjlighet, vilken förändringen berövat honom. När en för-

¹ Se M. RÜMELIN i Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Bd 45, 1904, s. 195 f.

² Jfr M. L. MÜLLER, Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges im Straf- und Schadenersatzrecht, Tüb. 1912, s. 83 ff.

³ Det behöver ej härvid med behov förstås varje momentant uppdykande sådant, utan med behovstillfredsställelse kan man mena behovstillfredsställelse i livet mera på det hela taget; jfr HÄGERSTRÖM, Kritiska punkter i värdepsykologien i Festschrift tillägnad E. O. Burman, Upps. 1910, s. 44 ff.

ändring inträffat, som kan antagas innebära skada, skulle man därför undersöka, huruvida den av förändringen drabbade, vi kalla honom för enkelhetens skull den skadelidande, genom förändringen, vi kalla den skada, lider intrång i sina möjligheter till behovstillfredsställelse och, om detta är fallet, huru mycket penningar det skulle behövas för att skänka honom lika stor möjlighet till behovstillfredsställelse.

Det kan frågas, om det verkligen är möjligt att mäta ut en dylik penningssumma. Om en fastighet fråntages sin ägare skulle man alltså tillse, vilka behov hos ägaren den tillgodosåg, d. v. s. av vad anledning ägaren satte värde på densamma. Ägaren hade måhända användning för fastigheten såsom föremål för jordbruk. Nåväl, han erhåller en penningssumma, som sätter honom i stånd att köpa en lika god jordbruksfastighet. Men dessutom var ägaren fästad vid sin gård, därför att denna länge varit i hans släkts ägo: den har för honom s. k. affektionsvärde. Även detta värde kan uppskattas i penningar. På grund av sin förkärlek för denna fastighet skulle ägaren icke vilja sälja den för det pris, varför han skulle kunna skaffa sig en annan och för jordbruk lika lämpad egendom, men om man bjöde honom en viss högre summa, skulle han troligen vara villig att avstå gården, och denna summa är tydligen måttet på det värde, vartill han uppskattar sin fastighet. Detta betraktelsesätt torde teoretiskt taget kunna anläggas vid alla tänkbara former av skada, och det skulle således vara möjligt att i penningar omsätta den skadelidandes personliga värdering.¹

Praktiskt ställer sig saken dock helt annorlunda. I många fall har den skadelidande själv svårt att göra klart för sig, till vilket pris han skulle vilja se den förändring tima, som nu den skadande händelsen medfört. Men även om han lyckas i detta tankeexperiment, huru svårt skall det icke vara för en utomstående att bedöma den skadelidandes värdesättningar. Uppgiften synes olöslig, om man betänker, hur överraskande olika värdeomdömen skilda personer kunna fälla om ett och

---

¹ Se SCHEEL *TfR* 1893 s. 452 ff. och ASCHEHOUG *Socialøkonomik*, Bd 1, s. 243 ff.

samma förhållande. Dessutom är att märka, att ingenting hindrar fastighetsägaren i det nyss anförda exemplet från att värdera sin fastighet så högt, att han icke vill skiljas från den ens mot en synnerligen hög penningssumma. Den skadelidandes värdesättningar kunna tydligen stiga till belopp över alla rimliga gränser, ja, vissa saker kunna värderas högre än varje penningssumma.

Det möter alltså stora svårigheter att bestämma skadan med ledning av den skadelidandes värdeomdömen.¹ Då vidare en sådan uppfattning av skadebegreppet följdriktigt skulle medföra ersättning för affektionsvärde, en konsekvens, vilken, såsom nedan skall omtalas, i allmänhet icke överensstämmer med den svenska rätten, torde man för vår rätts räkning böra undersöka, om det icke kan åstadkommas en bättre bestämning av begreppet skada.²

Vanligen bestämmer man också på ett till synes helt annat sätt den skada, för vilken ersättning skall givas. Man tillerkänner ersättning endast för s. k. ekonomisk skada, d. v. s. man låter den jämförelse, varom förut talats, ha avseende på den skadelidandes ekonomi och definierar på ungefär detta sätt: ekonomisk skada är skillnaden mellan den förmögenhet, som den skadelidande skulle ha haft, om den skadande händelsen icke inträffat, och den förmögenhet han har, efter det

---

¹ Ett förbehållslöst genomförande av en sådan princip skulle för övrigt leda till resultat, omöjliga att acceptera. En expropriat erhåller givetvis ersättning, även om han av allmänanda hellre skulle avstå sin fastighet utan ersättning än se expropriationsföretaget gå om intet. Dock minskar i ett dylikt fall förändringen icke summan av hans behovstillfredsställelse. Ett annat exempel erbjuder det fall, att vid delexpropriation företaget för restegendomen medför stora ekonomiska fördelar men att dessa icke indragas i beräkningen av expropriationsersättningen och till följd därav expropriaten genom expropriationen gör en ekonomisk vinst, som kommer honom att med glädje avstå sin egendom. För att komma till rätta med fall sådana som dessa bleve en skadeteori av nu diskuterad art tvungen att utgallra värdesättning, som sker av vissa grunder.

Mot de i texten anförda svårigheternas avgörande betydelse uttala sig SCHEEL *TfR* 1893 s. 454 ff. och HAGERUP *BULL TfR* 1920 s. 192 ff.

² En uppfattning av här diskuterad art hysa MAUCZKA, *Der Rechtsgrund des Schadenersatzes ausserhalb bestehender Schuldverhältnisse*, Lpz & Wien 1904, s. 28 ff. jämförda med s. 21 ff., samt HAGERUP *BULL TfR* 1920 s. 155 ff.

händelsen ägt rum.¹ För expropriationsrättens del gäller som den allmännast hyllade åsikten inom doktrinen, att ersättning för avståelse uppgår till skillnaden mellan expropriatens förmögenhet före avträdan-
det och densamma efter nämnda tidpunkt.²

Till grund för bestämmandet av en ekonomisk skada skulle alltså ligga förmögenhetsberäkningar, och man ledes till frågan, vad i detta sammanhang är att förstå med förmögenhet. Man har härvid tydligen icke att göra med det juristernas begrepp förmögenhet, som är sammanfattningen av ett rättssubjekts förmögenhetsrättigheter, emedan detta begrepp icke kräver, att förmögenhetsbeståndsdelarna skola äga värde. I stället litar man till nationalekonomiens förmögenhetsbegrepp³: sammanfattningen av de till rättssubjektets förfogande stående ekonomiskt värdefulla objekten. Tvenne egenskaper utmärka enligt denna definition ett i förmögenheten ingående objekt: det är ekonomiskt värdefullt, och det står till förmögenhetsägarens förfogande. Låt oss granska det förra kännetecknet. Vad menas med att ett objekt är ekonomiskt värdefullt? För att erhålla svar på denna fråga vänder man sig till nationalekonomien och hämtar därifrån svaret, att ett objekt har ekonomiskt värde, om och i den mån det värderas som tjänande till behovstillfredsställelse. Häri gör man den modifikationen, att en-

¹ Se MOMMSEN s. 3, MATAJA s. 155, FISCHER s. 21 och STANG s. 288 f.

Mot den lära, som kommer till uttryck i denna definition och som plägar kallas den abstrakta skadeteorien, har uppställts den s. k. konkreta skadeteorien. Skada är enligt denna icke en förmögenhetsskillnad utan själva förlusten eller försämringen av ett rättsgods. Denna uppfattning förfäktas av WALSMANN, *Compensatio lucri cum damno* (Diss.), Rostock 1900, s. 10 ff., samt OERTMANN s. 5 ff. och *Das Recht der Schuldverhältnisse*, 2. Aufl., Berl. 1906, s. 21 f., i *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuche*, hrsg. von BIERMANN m. fl. Mot teorien måste göras den invändningen, att den icke upplyser, i vad hänseende den skadelidande genom skadan sättes i sämre läge; se M. L. MÜLLER, *Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges im Straf- und Schadenersatzrecht*, Tüb. 1912, s. 85.

² Denna formel uppställdes först av TREICHLER s. 153. *Kommittén* uttalar, *NJA* II 1918 s. 146, sin anslutning till formeln.

³ Jfr härtill SJÖGREN, *Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet*, Ak. afh., Upps. 1894, s. 147 ff.

dast objekt, som uppskattas av flera personer, antagas ha förmögensvärde.¹

Mot denna uppfattning kunna många invändningar göras. Först må framhållas, att det är svårt att inse, av vad grund man med en sådan åtskillnad mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada skall kunna vägra ersättning för den senare.² Vidare vållar det ju tydligen stora svårigheter att konstatera, huruvida verkligen fleras samstämmiga värderingar föreligga, enligt vilka ett visst objekt skulle äga det eller det penningvärdet. I själva verket låta sig denna menings anhängare heller icke ledas direkt av de psykologiska akter, som värdesättningarna innebära, utan av mera påtagliga företeelser nämligen försäljnings- eller inköpspris, avkastning eller omkostnader. Härtill anmärkes, att det visserligen är sant, att om ägaren av en sak genom att sälja densamma kan erhålla en viss penningssumma, måste det finnas någon mer än han själv, som uppskattar saken till detta belopp. Däremot har man ingen ledning i berörda hänseende av den summa, för vilken den skadelidande skulle kunna förskaffa sig en behovstillfredsställelse liknande den, han genom skadan gått förlustig.

Genom att taga sin tillflykt till dylika så att säga synliga ekonomiska realiteter ställes man inför problemet: när skall man till grund för skadeberäkningen lägga det belopp, den skadelidande inhöstat, om den skadande händelsen icke inträffat, och när skall man beräkna skadan med tillhjälp av det belopp, han behöver för att motväga denna händelses följder? Låt oss taga ett exempel! Pönera, att en neurasteniker äger och bebor ett hus i en synnerligen lugn omgivning men att huset blir exproprierat och han icke utan stora kostnader kan förskaffa sig en lika fridfull bostad. Skall han erhålla en ersättning, som sätter honom i stånd att genom lämpligt husköp sörja för sin hälsa? Eller skall han erhålla blott husets försäljningsvärde?³ Dylika frågor kräva tyd-

¹ Se MATAJA s. 139 ff. samt FISCHER ss. II ff. och 47 f.; jfr ASCHEHOUG Socialøkonomik, Bd 2, s. 163 ff.

² MATAJA uttalar sig också mycket riktigt för ersättningsskyldighet även vid icke ekonomisk skada, s. 177 ff.

³ Jfr BURCKHARDT s. 151 och RIGASSI s. 70 ff.

ligen för sitt besvarande, att man undersöker den ekonomiska skadan i dess konkreta beståndsdelar. Det räcker icke att endast se till en abstrakt förmögenhetsdifferens.¹

Å andra sidan frestas man att genom dylik förmögenhetsberäkning göra sig skyldig till onödig vidlyftighet. Ville man taga den diskuterade skadeteorien efter orden, kunde man synas tvungen att verkställa tvenne inventeringar av förmögenheten. Man skall ju jämföra dess tillstånd, när den skadande händelsen inträffat, och dess tillstånd, om denna icke hade ägt rum.² Så omständligt behöver man enligt teoriens anhängares utsago dock icke förfara. Man kan från beräkningen utelämna de förmögenhetsbeståndsdelar, vilkas värde man vet vara oförändrat. Detta är tydligen enligt teorien möjligt, ty visst kan man bestämma en förmögenhetsskillnad utan att uppskatta de förmögenhetsbeståndsdelar, som icke undergått någon förändring.³ Men varför skall det av skadedefinitionen se ut, som om man laborerade med dessa förmögenhetsbeståndsdelar, då man likväl lämnar dem utan avseende, när det gäller att i praktiken beräkna skadan? Varför icke definiera så, som man faktiskt beräknar?

Styrkan hos den kritiserade uppfattningen av skadan som en förmögenhetsskillnad ligger otvivelaktigt däri, att den tillåter en reduktion av de konkreta skadehändelserna till penningvärde under hänsynstagande till den skadelidandes individuella förhållanden. Detta resultat kan emellertid lika väl nås genom att följa verkningarna av den skadande händelsen, anteckna ekonomiska nackdelar och fördelar samt till sist göra upp en slutsumma. Detta är ju den metod, som tillämpas i praktiken. Man finge sålunda definiera skadan helt enkelt som den ekonomiska skillnaden för den skadelidande mellan det händelseförlopp, som utvecklar sig, då den skadande händelsen timat, och det, som skulle ha förverkligats, om denna händelse ej inträffat.⁴ En dylik definition

Egen framställning av skadebegreppet.

¹ Jfr HAGERUP BULL *TfR* 1920 s. 198.

² Denna invändning har veterligen först framställts av COHNFELDT s. 3 och GIMMERTHAL, *Die Lehre vom Interesse*, Arnstadt 1876, s. 9.

³ Se FISCHER s. 26 och STANG s. 289 f.

⁴ Jfr den goda definitionen hos SCHEEL *TfR* 1893 s. 447.

fäster sig uteslutande vid den skadande händelsens egenskap att minska den skadelidandes förmåga att skaffa sig penningar, vare sig händelsen föranleder minskade intäkter eller ökade utgifter. Frågan om den skadelidandes värdeomdömen är helt skjuten i bakgrunden. I realiteten är ju detta förhållandet även för dem, som definiera skadan med tillhjälp av förmögenhetsbegreppet.

Den på här utvecklat sätt definierade skadan torde vara den, som avses i 7 § ExprL. Trots det allmänna uttrycket torde nämnda § nämligen i huvudsak ha avseende blott å s. k. ekonomisk skada. Detta är *kommitténs* uppfattning¹, detta torde vara förutvarande lags ståndpunkt, och detta torde även överensstämma med den svenska rättens allmänna principer.² Att åter den ekonomiska skadan bör bestämmas på angivet sätt, torde näppeligen kunna dokumenteras med annat än teoretiska betraktelser. Svensk lagstiftning och rättspraxis torde i varje fall icke motsäga uppfattningen i fråga.

Vi mena alltså, att man skall bestämma skadan genom en jämförelse mellan tvenne händelseförlopp. Man skall följa händelsernas utveckling för att iakttaga, vilka intäkter eller utgifter de innebära för den skadelidande. För att skada skall föreligga, skall det händelseförlopp, som till utgångspunkt har den skadande händelsen, utvisa sämre ekonomiskt resultat för den skadelidande än det händelseförlopp, som skulle ha utvecklat sig, ifall den skadande händelsen ej inträffat, och skadans storlek är lika med skillnaden i ekonomisk verkan mellan dessa båda händelseförlopp. Den jämförelse, man skall företaga för bestämmande av skada, måste för att vara användbar giva till resultat, att mellan händelseförloppen består en ekonomisk skillnad, uppgående till visst penningbelopp. För att nå fram till en sådan bestämning av skadan måste man reducera händelseförloppens ekono-

¹ Se *NJA* II 1918 s. 145 ff.

² Jfr dock vattenlagen 9 kap. 8 § och WINROTH s. 292. Beträffande svensk rätts allmänna hållning överensstämmande WINROTH ss. 83 f., 144 ff. och 316 ff., LUNDSTEDT, Bör den s. k. *compensatio lucri cum damno* betraktas som ett särskilt institut i svensk rätt? I, Lund 1912, s. 51 f., samt BJÖRLING, Lärobok i civilrätt för nybörjare, 5. uppl., Lund 1923, s. 182.

miska verkan till en och samma tidpunkt, och det praktiskt lämpliga är att räkna ut nuvärdet av såväl det ena som det andra händelseförloppet. Ekonomisk skada är alltså för oss det ekonomiska minus, som beredes en person genom en ifrågavarande händelse med dess efter nuvärde beräknade följder, jämförd med det likaledes efter nuvärde uppskattade händelseförlopp, vilket skulle ha utvecklats sig, om den förstnämnda händelsen icke ägt rum.¹

Denna uppfattning behöver måhända försvaras mot en invändning. Man skulle möjligen vilja erinra, att icke heller denna uppfattning stämmer överens med det tillvägagångssätt, som användes i praktiken. När man beräknar skadan av, låt oss säga, expropriationen av ett hyreshus, brukar man ju nöja sig med att helt enkelt beräkna värdet av huset, möjligen med tillhjälp av beräkningar över dess avkastningsförmåga. Man betjänar sig således visserligen av beräkningar över vad expropriaten kunnat förtjäna, men däremot aktar man icke nödigt att tänka ut, vad förvärvsverksamhet expropriaten skall ägna sig åt efter expropriationen. I realiteten, kunde man därför mena, företager man i detta och många liknande fall ingen jämförelse mellan två händelseförlopp. Härtill kunna vi genmäla följande. Det är visserligen sant, att man ofta icke bryr sig om att beräkna de ekonomiska verkningarna av två händelseförlopp för att jämföra dem, och det är också sant, att man ofta utan olägenhet kan underlåta detta. Men sådan underlåtenhet är utan olägenhet, endast då man vet, att en formlig beräkning och jämförelse av två händelseförlopp icke skulle förändra resultatet av skadeberäkningen, och man måste alltså för att icke begå fel vid skade-

---

¹ Anställes en sådan konsekvent kausalitetsbetraktelse, saknas utrymme för en särskild värdering jämte klarläggandet av orsakssammanhanget. Jfr JØRGENSEN s. 95 f. och GRUNDTVIG *TfR* 1906 s. 92 f. Jfr vidare EHRENBERG i *Zeitschrift für die gesamte Versicherungs-Wissenschaft*, Bd 6, 1906, s. 373 ff. Vidare framstår den skillnad, man ofta gör emellan direkt och indirekt skada, icke som grundad i förhållandenas natur, och icke heller synes den ägnad att befordra klarhet och reda; se mot särskilnaden STANG s. 300 ff. Uppfattningssättet medför också, att någon verklig motsättning icke kan anses råda mellan *damnum emergens* och *lucrum cessans*; se STANG s. 302 ff.

beräkningen verkställa en summarisk jämförelse mellan expropriatens ställning före och efter expropriationen.

Knappast ha vi emellertid nått fram till en i vårt tycke tillfredsställande definition på begreppet ekonomisk skada, förrän vi nödgas konstatera, dels att vårt begrepp ekonomisk skada icke utan vidare är måttet för skadeersättning och dels att den till ersättning förpliktande skadan visst icke, såsom vi hittills antagit, kan beräknas genom ett enkelt iakttagande av tvenne händelseförlopp.

I det först nämnda hänseendet är att märka, att det icke är teoretiskt riktigt att som allmän regel säga, att ersättningens belopp skall motsvara beloppet av skadan. Ett exempel skall visa, vad vi mena. Antag, att en fabriksbyggnad brinner ned men att mycket av inventarierna räddas. Antag vidare, att fabriksägaren icke kan anskaffa erforderligt kapital för att återuppbygga fabriken och att han därför skulle bli nödsakad att sälja de undan branden räddade maskinerna och råvarorna till underpris. Om nu den skada, som han efter det sagda genom branden lider, skulle fullt ersättas, skulle han emellertid erhålla ett kapital, vilket måhända satte honom i stånd att återuppbygga fabriken. Han skulle då få god användning av det räddade lösöret och skulle på detta sätt kanske gå med vinst ur eldsolyckan. Detta kan ju icke vara riktigt, och det är nödvändigt, att skadeersättningen så avpassas, att den skadelidande, om han erhåller densamma, blir ekonomiskt lika ställd, som hade den skadande händelsen icke inträffat. Den riktiga metoden för uträknande av skadeersättning är alltså att tänka sig skadeersättningens utbetalande ingå i det händelseförlopp, som börjar med den skadande händelsen, samt att beräkna skadeersättningen till det belopp, som erfordras för att de båda jämförda händelseförloppens ekonomiska resultat skola bli lika.¹ Följaktligen är det icke fullt korrekt att säga, att ersättningen skall mätas

¹ En obetydlig och mera teoretiskt än praktiskt märkbar olikhet mellan de båda jämförelseledens ekonomiska resultat kan vid expropriation uppstå därigenom, att såsom av 55 § ExprL framgår, lagen icke tänker sig, att ränta skall erläggas å expropriationsersättningen i vidare mån än i nämnda lagrum föreskrives.

efter skadans storlek. I det följande ämna vi emellertid — allt under det att vi naturligtvis taga hänsyn till det nu anmärkta förhållandet — av bekvämlighetsskäl tala, som om ersättningen motsvarade skadan.

Det andra hänseende, i vilket vi anmälde betänkligheter mot det av oss definierade skadebegreppet, rörde fastställandet av de händelseförlopp, som skola vara jämförelseled vid skadeberäkningen.

Vad till en början angår det händelseförlopp, som skulle utvecklat sig, därest den skadande tilldragelsen icke inträffat, är ju att märka, att alla förmodanden över framtida händelser äro mer eller mindre osäkra. För oss, som syssla med expropriationsrättsliga regler och därför ha anledning att särskilt tänka på fastighetsförhållanden, framträda ju svårigheterna att bedöma t. ex. den framtida hyresmarknaden i en stad eller möjligheten, att ett visst område i en framtid skulle kommit till användning såsom fabriks- eller affärstomt. Till svårigheten att utreda, huru framtida förhållanden skola gestalta sig, kommer svårigheten att reducera de framtida tilldragelsernas ekonomiska betydelse till nuvärde, något som uppenbarligen förutsätter ett svårt val av räntefot. Än vidare är att märka, att man av specifikt juridiska skäl visst icke får taga hänsyn till alla de tilldragelser, som man antager skulle ha inträffat, om den skadande händelsen ej ägt rum. Det må vara tillräckligt att påpeka, att det ju omöjligen kan vara riktigt att beräkna ersättning för vinst av osedlig verksamhet, som en expropriat skulle ha bedrivit på den exproprierade fastigheten.

Vad därefter beträffar det andra jämförelseledet, nämligen det händelseförlopp, vilket har den skadande händelsen till utgångspunkt, möter naturligtvis också här de svårigheter beträffande bedömandet av framtida tilldragelser och deras ekonomiska betydelse för det närvarande ögonblicket, som vi ha vidrört för det nyss omhandlade jämförelseledets del. Här göra sig emellertid ännu starkare gällande vissa juridiska hänsyn av beskaffenhet att stundom tvinga till att bortse från det händelseförlopp, man har anledning antaga verkligen skola utveckla sig, för att i stället beräkna skadan och därmed ersättningen, som om andra tilldragelser skulle inträffa. Det vi åsyfta framgår bäst av det

ovan, s. 166, givna exemplet om neurastenikern. I det exemplet frågas, huruvida expropriaten skall få en ersättning stor nog att skaffa honom en lika fridfull bostad som den exproprierade.¹ Detta är uppenbarligen en rättsfråga och närmare bestämt en fråga, som måste lösas med hjälp av skadeståndsrättsliga överväganden. Man måste undersöka, huruvida expropriatens intresse att skaffa sig en lämplig bostad är nog behjärtansvärt, för att exproprianten skall kunna åläggas förpliktelse att gälda den härför erforderliga kostnaden. En liknande undersökning måste man företaga vid varje ersättningsfråga, där det gäller att avgöra, om ersättningen skall täcka kostnader, som den skadande händelsen föranleder den skadelidande att åsamka sig. Det kan lätt inträffa, att den skadelidande ikläder sig större utgifter, än ersättningen synes böra täcka. Detta vill med andra ord säga, att till jämförelseledet »skada» tages ett annat händelseförlopp än det verkliga.

Det nu anförda må vara tillräckligt för att skissera vår uppfattning av skadan. Det framgår därav, att skada icke är ett uteslutande ekonomiskt begrepp. I stället är det så, att i och med att begreppet upptages såsom angivande förutsättning för rättsreglers tillämpning, det måste utformas under hänsynstagande till de rättsföljder, rättsreglerna stadga.² Det är icke fullt riktigt att säga, att skadan är lika med en ekonomisk skillnad mellan det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats sig, om den skadande händelsen icke inträffat, och det, som

¹ GRÜNHUT s. 99 och DERNBURG s. 69 angiva som princip för expropriationsersättningens höjd, att den skall räcka att förskaffa expropriaten rättigheter och fördelar motsvarande dem, vilka genom expropriationen fräntagas honom. Att uppställa detta som allmän regel är att gå för långt.

² Beträffande sådan, s. k. teleologisk, begreppsbildning se särskilt framställningen hos RADBRUCH, Grundzüge der Rechtsphilosophie, Lpz 1914, s. 198 ff. Jfr ASTRUP HOEL s. 45. — Skadans beroende av rättsliga överväganden har föga beaktats; så icke av STANG ss. 7, 282 och 285. Jfr vidare L. 24 D. de R. I. (50, 17) (PAULUS): »Quatenus cuius intersit, in facto, non in iure consistit», och härom MOMMSEN s. 138. Skadeberäkningens rättsliga natur hävdar JØRGENSEN s. 134 f. EICHHOFF, Über die compensatio lucri cum damno (Diss. Kiel), Elberfeld 1898, s. 11 ff., anser, att skada i rättslig mening eller intresse icke bör bestämmas blott och bart som en förmögenhetsskillnad utan såsom inbegreppet av de för en förmögenhet skadliga verkningar, vilka enligt vidsträcktaste skadeståndsskyldighet äro ansvarsgrundande.

utgår från nämnda händelse. Det måste tilläggas, att till grund för skadeberäkningen icke få läggas vilka händelseförlopp som helst, som skulle ha tilldragit sig, respektive komma att tilldraga sig, utan att man beträffande varje moment i dessa händelseförlopp måste fråga, huruvida det är riktigt, att ersättning skall utgå under hänsynstagande till momentet, samt för fall av nekande svar måste ersätta den ifrågavarande tilldragelsen med annan. Under nästa nummer skola vi närmare redogöra för de båda till grund för skadeberäkning liggande jämförelseleden, och vi ämna då ägna mycken uppmärksamhet åt de av specifikt juridiska skäl betingade avvikelserna från de händelseförlopp, som skulle hava utvecklat sig, respektive komma att göra det.

Innan dess och innan vi lämna framställningen av begreppet ekonomisk skada, vilja vi emellertid ägna några ord åt gränsen mellan ekonomisk och icke ekonomisk skada. Det har nyss anmärkts, att vid bestämmandet av det händelseförlopp, som utgår från den skadande tilldragelsen, man icke får taga hänsyn till vilka åtgärder som helst, som den skadelidande kan finna för gott att företaga. På vad sätt bestämmes emellertid, för vilka ändamåls tillgodoseende ersättningen skall beräknas? Det har redan antytts, att detta är en fråga, som löses med tillhjälp av överväganden av skadeståndsrättslig art. Det kan åvila den skadelidande ett mer eller mindre starkt tvång att anskaffa ett objekt i stället för det, som den skadegörande händelsen berövar honom. En kommun, vars folkskolebyggnad blir exproprierad, måste ju skaffa sig en ny sådan. Uppenbarligen måste man tilldela den en ersättning, som täcker den härmed förenade utgiften. Men hänsyn måste också tagas till vissa blotta motiv. Neurastenikerns önskan att skaffa sig en lugn bostad synes behjärtansvärd, vilket däremot icke kan sägas om en villaägares begär att äga en villa just vid en viss sjö.¹ Det ena motivet att göra en utgift anses rättfärdiga, att utgiften upptages som

¹ Jfr HOPPE i Zeitschrift für die gesamte Versicherungs-Wissenschaft, Bd 7, 1907, s. 576 ff., angående nyanskaffningsvärdets läggande till grund för bestämmandet av försäkringsvärdet samt exemplet hos MENDER i art. Geld i Handwörterbuch der Staatswissenschaften, hrsg von CONRAD m. fl., 3. Aufl., Bd 4, Jena 1909, s. 578 f. not 2.

post i skadeberäkningen, det andra motivet är däremot icke tillräckligt. Men varav ser man, om ett motiv skall inverka på ersättningens storlek? Man kan icke först fastställa, om det eller det har ekonomiskt eller icke ekonomiskt värde, för att med ledning därav avgöra, om ersättning skall utgå, utan man har att direkt fråga: bör ersättning givas?¹

Denna undersökning visar, att vid den ekonomiska skadans bestämmande hänsyn måste tagas även till den skadelidandes önskningsar. Ehuru begreppet ekonomisk skada har definierats som bristen av ett penningbelopp, leder det således i viss mån till att skaffa den skadelidande en behovstillfredsställelse motsvarande den, han mistat.² Det visar sig, att den ekonomiska skadan har mycket tänjbara gränser. Trots sin vidsträckthet kan dock begreppet ekonomisk skada icke innefatta all skada, för vilken ersättning kan givas. Den ifrågavarande skadan skall nämligen vara ekonomisk, d. v. s. att endast en sådan minskning av den skadelidandes behovstillfredsställelse, som inverkar på hans ekonomi, kan tagas i betraktande vid skadans bestämmande. En förlust, som icke medför minskad vinst eller kan giva anledning till utgift, är ingen ekonomisk skada.

Utänför begreppet ekonomisk skada falla alltså sådana företeelser som ärekränkning eller sveda och värk, för vilka enligt svensk rätt ersättning utgår. För sådana fall användes lämpligen beteckningen icke ekonomisk skada. När denna i de nämnda fallen ersättes, avses att giva den skadelidande en ersättning för hans lidanden. Här inställa sig de svårigheter, som ovan påpekats rörande ersättning för intrång i behovstillfredsställelse. Givetvis blir ersättningens utmätande vid dessa fall av icke ekonomisk skada tämligen schablonmässig, men man har dock ansett sig böra stadga ersättning för sådan slags skada till skydd för några bland människans viktigaste intressen.

¹ Jfr en tendens inom den försäkringsrättsliga litteraturen att bestämma icke försäkringsbart affektionsintresse med ledning av försäkringsinstitutets speciella krav, se v. GEYER i Zeitschrift für die gesamte Versicherungs-Wissenschaft, Bd 12, 1912, och FICK, Einige Grundbegriffe der Schadensversicherung, Zürich 1918, s. 47 ff.

² Se nedan s. 206 ff.

Vad expropriation beträffar, är att märka, att ersättning enligt det sagda icke utgår för t. ex. den saknad, en expropriat erfar vid förlusten av sitt barndomshem.¹ Ej heller gives ersättning för de måhända betydande kostnader, en ägare nedlagt på sin fastighet för att ordna densamma i överensstämmelse med sin personliga smak. Det må vara sant, att fall kunna tänkas, då en konsekvent begränsning av den till ersättning förpliktande skadan efter de nu uppdragna linjerna ter sig väl njugg², och att man därför i vissa fall nog bör tillerkänna ersättning även för annat än den sålunda bestämda ekonomiska skadan. Det måste dock hävdas, att expropriaten i allt fall skall erhålla ersättning för den ekonomiska skadan och att den ersättning, som därutöver kan tillkomma honom, är en undantagsvis förekommande komplettering. I framställningen under nästa nummer få vi tillfälle att tala om en sådan kompletterande ersättningsregel.³

Innan vi övergå till att under nästa nummer närmare behandla reglerna för skadeberäkning vid expropriation, må det emellertid tillåtas oss att som en avslutning på framställningen under detta nummer säga några ord till klarläggande av ett begrepp, som ofta brukar nämnas i sammanhang med de under detta nummer dryftade begreppen värde och skada, nämligen begreppet intresse.

Begreppet
intresse.

Redan i den första av dessa uppsatser ha vi haft användning för ett begrepp intresse. Det intressebegrepp, vi där använde, anslöt till psykologiens intressebegrepp. Intresse var för oss i det sammanhanget nämligen en någorlunda permanent riktning i en persons ställningstagande till livsförhållanden eller också föreställning om sådan riktning.⁴ Då vi nyss talade om ersättningsregler till skydd för några

¹ I *Pandectes belges*, n:r 280 ff., pläderas för ersättning åt expropriat för sådan saknad.

² Jfr om detta v. IHERING i *Jahrbücher für die Dogmatik etc.*, hrsg von v. IHERING, Bd 18, 1880, s. 49 ff., KOHLER i *Archiv für bürgerliches Recht*, Bd 12, 1897, s. 1 ff., samt HAGERUP *BULL TjR* 1920 s. 155 ff.

³ Se nedan s. 178 f. Jfr *NJA* I 1898 s. 290 och 1919 s. 1 samt jfr därmed *Svensk Juristtidning* 1921 rättsfallsavd. s. 70.

⁴ Se ovan ss. 33 f. och 42 f. Föreställningar om intressen i psykologisk mening

bland människans viktigaste intressen, åsyftade vi intresse i psykologisk mening. Beteckningen brukar emellertid i sammanhang med ersättningsregler användas även i annan betydelse.¹ Ofta låter man intresse betyda detsamma som ekonomisk skada.² Detta är dock en föga lämplig terminologi. Skadan är enligt vårt sätt att se icke så mycket det till storleken av en viss differens uppgående penningbeloppet som fastmer bristen³ av detta belopp. Med intresse återigen bör lämpligen förstås just det belopp, i vars frånvaro skadan består.⁴ Endast ett sådant beteckningssätt når anslutning till det allmänna uppfattningssättet, som onekligen tänker sig ett intresse gå ut på tillvaratagandet av ett gott framför undvikandet av ett ont.⁵ Intresset och skadan

spela roll vid rättsutfinnande i allmänhet. Understundom och, som vi i första uppsatsen ha sett, ibland även vid expropriation är förhandenvaron av dylikt föreställt intresses krav förutsättning för rättsregels tillämplighet. I brist på bestämda lagregler låter man sig sålunda på processrättens område ledas av intresseföreställningar, när det gäller att bedöma tillåtligheten av fastställeasetalan och biintervention.

¹ КНОПИ, Hensiktens betydning for grensen mellem rett og urett, Kra 1921, s. 202 not 1, tycks tro på ett över rättens hela område användbart intressebegrepp, men ett sådant torde näppeligen kunna med fördel uppställas.

² Så exempelvis FISCHER s. 33. Se om intresse vidare citatsamlingen hos FICK, a. a. s. 23 ff.

³ Den fattas ofta även som själva förlusten.

⁴ Se KISCH, Handbuch des Privatversicherungsrechtes, Bd 3, Münch., Berl. & Lpz 1922, s. 22.

⁵ Genom det av oss antagna beteckningssättet nås även anslutning till det på försäkringsrättens område använda begreppet intresse, sådant detta uppfattas av KISCH, vilken, Handbuch des Privatversicherungsrechtes, Bd 3, Münch., Berl. & Lpz 1922, s. 21, definierar försäkringsintresse såsom »den dem Verlust ausgesetzten Geldwert des konkreten Vermögensgutes» och i det av MANES utgivna Versicherungslexikon, 2. Aufl., Berl. 1924, art. Interesse, med någon korrigerigering av sin tidigare definition förklarar försäkringsintresse vara »ein Vermögensgut, das durch einen Versicherungsfall dem Vermögen des Versicherten entzogen wird». Se också ENGSTRÖMER, Om försäkringsgifvares förpliktelse etc. I, Ak. afh., Upps. 1908, s. 120 ff. Däremot skiljer sig ju vår uppfattning av intresse från den, som kommer till uttryck i EHRENBERS berömda definition på försäkringsintresse: »eine Beziehung kraft deren jemand (der sog. Interessent) durch eine im Versicherungsvertrag vorgesehene Tatsache (den Versicherungsfall) einen Vermögensnachteil erleiden kann»; se EHRENBERS, Das »Interesse» im Versicherungsrecht, Münch. & Lpz 1915, s. 5, tryckt även i Festgabe der Leipziger Juristenfakultät für R. Sohm, Münch. & Lpz 1915.

uppgå sålunda till samma belopp, men intresset är till före skadan och kan finnas, utan att någon skada behöver drabba dess bärare¹, medan omvänt en skada alltid förutsätter ett intresse. Detta behöver tydligen icke sammanfalla med det belopp, vartill det psykologiska intresset kan uppskattas.² I viss motsättning till detta ekonomiska intresse, vilket plägar avses, då det i skadeståndsrättsligt sammanhang är tal rätt och slätt om intresse, står det s. k. affektionsintresset. Detta är ett psykologiskt begrepp och betyder det intresse, en person hyser för något och som han, efter vad man vanligen tillägger, hyser av särskilda och personliga grunder.

2. De båda jämförelseleden vid skadeberäkning.

I det föregående har utretts, att huvudprincipen för expropriationsersättningen är att ersätta expropriatens skada samt att denna skada beräknas genom en jämförelse mellan tvenne händelseförlopp, nämligen det, som skulle ha utvecklats sig, om expropriationen icke ägt rum, och det, som tager sin utgångspunkt i expropriationen. Här skall lämnas en mera ingående framställning av dessa båda jämförelseled. Vi ha liksom under föregående numret för ögonen den expropriationsersättning, som fastighetsägare erhåller vid expropriation av hans fastighet.

Vi välja att först undersöka det jämförelseled, som utgöres av händelseförloppet icke-expropriation. Det gäller alltså att undersöka, huru man i och för skadans beräkning får tänka sig händelserna skola ha utvecklats sig, därest expropriationen icke ägt rum.

Man får därvid naturligtvis regelrätt taga hänsyn allenast till omständigheter i den närvarande tiden eller i framtiden. Däremot

Det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats sig, om expropriation icke ägt rum. I regel skall tagas hänsyn endast till nutida eller framtida förhållanden.

¹ Se redan COHNFELDT s. 61 f.

² FEDERSPIEL, Begrebet Interesse i Læren om Forsikring (ak. avh.), Khvn 1901, synes i sin definition, s. 57, sammanblanda det skadeståndsrättsliga intressebegreppet med det psykologiska.

har det i och för sig ingen betydelse, att fastighetsägaren gjort de eller de uppostringarna för att förvärva fastigheten eller sätta densamma i dess nuvarande skick. Dylika redan gjorda utgifter kunna visserligen inverka vid ersättningens bestämmande men då blott som tecken på vad fastigheten skulle kunna inbringa eller på kostnaden för att anskaffa en annan liknande fastighet. Man måste för övrigt vara försiktig, när man vid skadeberäkning drager sådana slutsatser, ty nedlagda omkostnader kunna visa sig ekonomiskt förfelade, eller också kunna de påkostade anordningarna vid tiden för expropriationen redan vara nötta eller omoderna.

Det gives likväl fall, då man kan ställa sig betänksam inför påståendet, att gjorda utgifter ej skola ersättas. Ifall utgifterna skett i ekonomiskt syfte erbjuder visserligen det uppställda skadeschemat tillräcklig ersättning, i det att enligt detsamma exproprianten är skyldig ersätta all den vinst, expropriaten anses kunna ha dragit av de vidtagna anordningarna. Likaså giver den av oss hävdade bestämningen av ekonomisk skada tillfredsställande resultat, så snart det är möjligt att skaffa expropriaten i stället för det exproprierade något annat däremot svarande.

Annorlunda kan emellertid saken te sig t. ex. i det fall, att en stad låtit utföra arbeten för förskönande av viss plats, som exproprieras, så fort anläggningen blivit färdig. Om vi antaga, att, såsom troligt är, omkostnaderna för anläggningens iordningställande icke i motsvarande mån höjt området saluvärde, så finna vi, att enligt här framställda regler staden skulle mista området utan ersättning för anläggningskostnaden och utan att ha hunnit tillgodonjuta anläggningen.¹ Detta synes onekligen hårt, och man är frestad att i dylika fall utvidga ersättningsskyldigheten till att omfatta mera än den egentliga ekonomiska skadan. Detta är billigt, men man måste framgå med stor försiktighet, då man i och med detsamma, som man går utöver gränserna för ekonomisk skada, också lämnar

---

¹ Jfr exemplet hos HAGERUP BULL *TfR* 1920 s. 184.

de någorlunda tillförlitliga metoderna för skadas beräkning. Ifall någon tid har förflutit, sedan anläggningen blivit iordningställd, har ju staden dock haft någon nytta av sina omkostnader. Det kan därför då icke komma i fråga att ersätta hela anläggningskostnaden, men det är mycket svårt att bestämma, huru stort avdraget bör vara. En rimlig metod synes vara att antaga en viss livslängd för anläggningen och vidare antaga, att staden bör få tillgodonjuta det nedlagda kapitalet under hela denna tid, samt på det sättet bestämma ett penningvärde för det årliga tillgodonjutandet av anläggningen. Om staden för anläggandet använt 10,000 kronor och anläggningen kan antagas äga en livslängd av 50 år samt räntefoten är 5 %, kommer det årliga penningvärdet av anläggningens tillgodonjutande att kunna uträknas genom följande ekvation

$$10,000 = \frac{x}{1,05} + \frac{x}{1,05^2} + \frac{x}{1,05^3} + \dots + \frac{x}{1,05^{50}},$$

där nämnda penningvärde antages vara x kronor. Uträknad visar ekvationen, att x är lika med 547 kronor 60 öre. Om nu anläggningen varit färdig i tre år, skall från 10,000 dragas $3 \times 547,60$. Staden skulle alltså kunna påräkna en ersättning för själva anläggningen av 8,357 kronor 20 öre. Betänkligheter mot ersättning för dylik skada och sättet för beräkning saknas visserligen icke. Det måste anmärkas, att man icke utan vidare kan utgå från de gjorda utgifterna utan bör bortse från den del av dem, som möjligen beror på mindre ändamålsenliga åtgärder. Vidare torde det ofta vara mycket svårt att med någon som helst säkerhet angiva en viss anläggningens varaktighet. Slutligen är att märka, att kostnader, som expropriaten iklätt sig för vinnande av rena lyxändamål, säkerligen icke böra ersättas. Ej heller skall ersättning givas för omkostnader, som höra till det normala underhållet av den ifrågavarande fastigheten. Dessa inskränkningar medföra, att den nu uppställda regeln får tämligen ringa tillämpning.

Frånsett den modifikation, som ligger i det nu sagda, skall man vid fastställandet av det händelseförlopp, vilket skulle ha utvecklats sig, om expropriation ej ägt rum, ha uppmärksamheten riktad på det närvarande och på framtiden för att iakttaga, vilken möjlighet till ekonomiskt förvärv den exproprierade fastigheten erbjöd sin ägare.

En egendomlighet må härvid först observeras. Såsom i det föregående framhållits, kan fastigheten vara för sin ägare värdefull genom möjligheten till vare sig försäljning eller eget bruk. Löseskillingen däremot har nyss sagts motsvara saluvärdet av det exproprierade, och det kan sålunda inträffa, att ersättningen till den del, den utgör löseskilling, beräknas med ledning av tänkt försäljning¹, medan den i övrigt fastställs med tanke på ett expropriatens fortsätta nyttjande av fastigheten.

I vad mån är avkastning av fastighet att tillskriva fastigheten och i vad mån fastighetsägaren? Vi gå emellertid vidare i vår analys av jämförelsedet icke-expropriation och vilja först syssla med några problem rörande fastighets subjektiva bruksvärde.

Ifall man, såsom naturligtvis ofta är fallet, till jämförelsedet icke-expropriation har att välja ett expropriatens fortsatta utnyttjande av fastigheten, ställs man inför en svårighet, åt vilken vi nog nu böra ägna några ord. Otvivelaktigt är, att en fastighet icke i och för sig har något bruksvärde utan att härtill kräves, att den är föremål för någon mänsklig verksamhet, vore det så än så gott som blott ett tillgodonjutande. Genom att fastigheten göres till föremål för olika verksamheter, erhåller den olika värden, men elimineras varje verksamhet, förlora också fastighetens egenskaper sitt värde. När det vid beräkning av expropriationsersättning spörjes, huruvida en viss inkomst är att tillskriva fastighetens eller dess ägares egenskaper, stöter man därför på det rönet, att fastigheten utan sin ägare ej skulle avkasta någonting. Man kan för den skull fråga, huru det väl är möjligt att urskilja, vilka av de förmåner, ägaren dra

¹ Vid delexpropriation är ju detta fallet också med ersättningen för skada eller intrång.

ger av fastigheten, väl äro att tillskriva fastigheten och vilka man bör tillskriva fastighetsägaren. Om man håller klart för sig, att undersökningen av det ekonomiska utbytet av ett den exproprierade fastighetens fortsatta nyttjande åsyftar bestämmandet av expropriationsersättning och att denna skall vara ersättning för fastighetsägarens skada, inser man dock lätt, huru det är möjligt att uppdelade fastighetens avkastning mellan de samverkande faktorerna fastigheten och ägaren. Expropriaten skall uppenbarligen icke erhålla ersättning, i den mån han efter expropriationen kan använda sin arbetskraft på annat sätt och därigenom åter förskaffa sig den förlorade intäkten. För det ändamål, varom fråga är, nämligen att bestämma expropriationsersättning, kan man därför uppdelade det genom nyssnämnda samverkan åstadkomna resultatet genom att tänka sig fastigheten borta. Det värde, som därigenom går för ägaren förlorat, bör tillskrivas fastigheten, det däremot, som denne genom att överflytta sin verksamhet till annan fastighet eller över huvud annat föremål kan bevara, bör tillskrivas fastighetsägarens person.¹ En sådan uppdelning är ju just vad vi åstadkomma genom att, såsom vi hävda vara det riktiga, för skadeberäkning jämföra de två händelseförloppen icke-expropriation och expropriation. Genom denna jämförelse elimineras den del av exproprierad fastighets avkastning, som är att tillskriva fastighetsägarens person. Således bör man till jämförelseled icke-expropriation taga all den avkastning, fastighetsägaren avvinner den exproprierade fastigheten.

Det eliminerande, som vår metod innebär, medför, att även om det skulle exproprieras en fastighet, genom vars utnyttjande expropriaten drager viss ekonomisk vinst, det kan hända, att ersättning för denna vinst icke skall utgå. Ifrågavarande vinst kan nämligen måhända lika väl dragas av en annan fastighet. Antag, att på den exproprierade fastigheten ägaren driver en pälsvaaffär. Säkerligen kan denna flyttas till en annan lokal, utan att expropriatens ekonomiska utbyte blir mindre. Huru långt som helst kan den dock icke

¹ Avvikande måhända GRÜNHUT s. 103 f.; jfr JØRGENSEN s. 104 f.

förflyttas, och man måste även i övrigt med ledning av de faktiska förhållandena söka bestämma, om det finnes någon fastighet, dit rörelsen utan ekonomiskt avbräck skulle kunna överflyttas. Kan en dylik fastighet uppletas, bör icke ersättning för rörelsen utgå, och det värde, rörelsen representerar, får anses icke härröra ur denna särskilda fastighets egenskaper. Om som exempel på ett dylikt värde anfördes värdet av en pälsvaruhandel, kan såsom exempel på motsatsen nämnas värdet av en brödbutik i en stad. För en sådan torde läget vara av största betydelse, och genom en även ganska kort förflyttning skulle den få sin kundkrets minskad. Här kan man tala om ett vid fastigheten knutet värde. Tydligt är gränsen mellan de två kategorierna flytande, och icke minst beror den av den svårbestämda omständigheten, huruvida en lämplig annan fastighet faktiskt står till buds. Härvid kan det bliva av betydelse för skadeberäkningen, att exproprianten erbjuder fastighetsägaren att få köpa en annan fastighet i stället för den exproprierade.¹

Efter det vi på detta sätt ha klarlagt möjligheten att utfinna den avkastning, man skall tillskriva en exproprierad fastighet, må det tillåtas oss att söka besvara frågan, av vad orsak det kan hända, att en expropriat icke kan av annan fastighet vinna samma avkastning som av den exproprierade. Detta måste bero på att fastigheten äger speciella egenskaper. Man kan bland dessa urskilja olika slag. De kunna vara att söka antingen i själva fastigheten eller i dennas förhållande till omgivningen och i detta senare fall på två sätt: fastigheten kan äga värde antingen därigenom, att den är länk i bestående ekonomiskt sammanhang, eller också genom sitt läge, oavsett något redan existerande dylikt sammanhang.

Exempel på en fastighet, som ingår i ett ekonomiskt samman-

¹ Även om exproprianten skulle erbjuda sig att lämna fastighet till underpris eller gratis, måste dock nämnden beräkna expropriationsersättningen, som om fastigheten erbjödes till gängse pris, ty eljest skulle expropriaten nödgas för att undgå förlust mottaga fastigheten och alltså mot föreskriften i 7 § tredje stycket ExprL få ersättning delvis in natura; se SCHJØDT Ekspropriationsrett s. 101 ff.

hang, är en sådan, på vilka några till ett fabrikskomplex hörande byggnader äro uppförda. Ett annat exempel är det, att en transportbana från en fabrik till dess hamn går över fastigheten. Ytterligare exempel är, att på fastigheten befinner sig en naturtillgång, genom vars förlust en på annat håll befintlig fabriksrörelse skulle lida avbräck, eller omvänt, att å fastigheten är uppfört ett fabriks-etablisement, utan vilket fastighetsägaren måste med förlust avyttra honom tillhörigt lager av råmaterial. I dessa fall är fastighetens värde knutet till ägarens person, ty för en annan är fastigheten icke lika värdefull. De värdesänkande egenskaperna bestå ju just i ett sammanhang med en expropriatens rörelse. Men på samma gång är ju värdet knutet vid fastigheten, då genom expropriationen en ekonomisk förlust inträder.

Även på annat sätt kan emellertid som sagt en fastighet äga värde genom relation till omgivningen, nämligen genom sitt blotta läge. Fastigheten kan exempelvis genom sina goda kommunikationer eller bekväma tillgång till råmaterial vara lämplig för fabriksrörelse. Eller den kan genom sin centrala belägenhet vara lämpad för affärsrörelse. I fall av detta slag är fastighetens värde ej större för expropriaten än för en annan.

Detta är heller icke förhållandet i det fall, att fastigheten äger värde genom egenskaper, som tillhöra fastigheten själv och ej angå dess relation till omgivningen. Härvid är att tänka på egenskaper sådana som jordens bördighet, förekomsten av skog eller befintligheten på fastigheten av utbyggbart vattenfall eller av hamn.

De kategorier, som härmed urskilts, förekomma naturligtvis ofta icke i sin renhet. Egenskaper tillhörande olika kategorier kunna finnas hos en fastighet, och det kan givetvis även förekomma, att dessa egenskaper samtidigt kunna utnyttjas. Ett jordstykke kan exempelvis tjäna det dubbla syftet att avlägsna ett hus från gatan och att vara trädgårdsland, och, för att taga ett annat exempel, en fastighet har ofta erhållit sin plats i ett ekonomiskt sammanhang tack vare sitt goda naturliga läge.

Det lönar sig att med ledning av denna undersökning något betrakta delexpropriation. Vid sådan skall ersättning utgå för skada eller intrång, som restegendom må lida genom expropriationen av en del av fastigheten. I ljuset av vår nu givna framställning visar sig delexpropriation i ersättningshänseende icke väsentligt skilja sig från andra fall, där fastighet till sitt värde är beroende av sammanhang med omgivningen. Avbrott av ett samband liknande det, för vilket man vid delexpropriation gäldar ersättning, föreligger också exempelvis i det fall, att expropriaten visserligen icke ägde något ytterligare jordområde men hade på längre tid arrenderat ett sådant. Och liknande är det fall, att expropriaten med ägarna av angränsande fastigheter slutit avtal om erhållande av lantprodukter, för vilka han saknar användning, om han måste lämna sin fastighet.¹ Det är tydligt, att delexpropriation i ersättningsavseende principiellt icke intager någon särställning.² Det är icke riktigt att anse expropriationsersättningen uttömd med ersättning för skillnaden mellan hela fastighetens och restegendomens saluvärden. Därigenom gör man nämligen icke rättvisa åt ett saluvärdet överstigande bruksvärde. Om en del av ett fabrikskomplex exproprieras, kan mycket väl skadan av expropriationen uppgå till mer än skillnaden mellan berörda saluvärden.

Val av räntefot vid uppskattning av framtida penningförvärvsnuvärde. Det hittills sagda har rört sättet att genom nyttjande av vinna fastighet avkastning. Vi övergå nu till behandling av en svårighet, som kan vidlåda beräkning av händelseförlopp över huvud, vare sig detsamma består i fortsatt nyttjande av fastighet eller i fastighets försäljande. Det förvärv, en fastighetsägare på någotdera sättet kan

¹ Se JONCKERS NIEBOER s. 88 f., BURCKHARDT s. 159 ff. och LUBBERS s. 12 f. — Liknande delexpropriation är också det fall, att fastighetsägaren undantager från expropriation saker, som förut tillhörde den exproprierade fastigheten; se ovan s. 102. Det kan ju hända, att sakerna ifråga, när de skiljas från sin plats, ha värde blott som material mot att förut hava haft högre värde som anläggningar eller dylikt.

² Motsatt mening hyser JØRGENSEN s. 156 ff., vilken på grund av sin här ovan s. 151 not 1 antydda uppfattning av expropriationsersättningens omfång med all makt söker bestämma ersättningen med tillhjälp av omsättningsvärden.

förskaffa sig, kan komma att helt eller delvis tillfalla honom först i en framtid, men det är nödvändigt, att uppskattningen av förvärvet sker med hänsyn till närvarande tidpunkt. Denna reduktion till nuvärde förutsätter, att man antager viss räntefot till grund för beräkningen, och den, för övrigt redan under föregående nummer berörda, svårighet, vi nu åsyfta, består i svårigheten att välja riktig räntefot, ett val, som är av stor betydelse. Låt oss som exempel på svårigheten anföra¹, att man vill räkna ut den nytta, en husägare drager av sitt hus genom att hyra ut detsamma.² Pondera, att nettoavkastningen av huset beräknas till 4,000 kronor om året. Om räntefoten sättes till 5 %, blir husets värde att anslå till $4,000 \times \frac{100}{5}$, vilket gör 80,000 kronor. Antager man däremot en räntefot av 5,5 % blir husvärdet 72,727 kronor 27 öre. Skillnaden är ju betydlig och ändå kan det ofta vara närmast en smaksak att avgöra, om man bör sätta räntesatsen $\frac{1}{2}$ % högre eller lägre, helst som man har att taga hänsyn till framtida möjliga förändringar i räntesatserna. Denna svårighet vid kapitalisering av framtida avkastning gör sig tydligen gällande alltid, då det händelseförlopp, man lägger till grund för skadeberäkningen, består däri, att expropriaten behåller fastigheten och uppbär dess avkastning, ävensom då expropriaten tänkes draga nytta av fastigheten genom försäljning i en framtid. För att komma till rätta med svårigheten bör man jämföra det resultat, till vilket man kommer vid kapitaliseringen, med det nuvarande saluvärdet. Även köpare och säljare måste ju räkna med möjligheten av förändringar i räntefoten. Förmodanden därom inverka därför på saluvärdet, som sålunda i någon mån blir uttryck för vad allmänt antages om räntans framtid. En sådan jämförelse blir av värde i synnerhet beträffande kapitalisering av uthyresintäkter, då ju legoavgifterna

¹ Se LUBBERS s. 40 ff.

² Naturligtvis kan man ofta vid skadeberäkning slippa företaga en sådan procedur och kan i stället anslå expropriatens skada till helt enkelt inköpskostnaden för ett likadant och lika gammalt hus i samma trakt.

i allmänhet icke bero av särskilda personers särskilda förhållanden.¹

Bedömande
av framtida
penningför-
värvs sanno-
likhet.

Svårigheten att till nuvärde reducera den vinning, en ägare i framtiden kan avvinna sin fastighet, är icke den enda svårigheten vid det bedömande av framtida förhållanden, vilket ligger till grund för bestämmandet av jämförelseledet icke-expropriation. Gemensam för detta bestämmande, vare sig det ifrågavarande händelseförloppet utgöres av framtida försäljning eller framtida utnyttjande genom fastighetsägaren själv, är svårigheten att bedöma den sannolikhet, med vilken ifrågakommande tilldragelser skulle varit att påräkna. De framtida tilldragelser, som ingå i det sökta händelseförloppet, kunna vara sådana, att de säkert skulle ha inträffat, om expropriation ej ägt rum, men det kan också finnas de, vilkas inträffande är blott sannolikt eller kanske endast möjligt. Även om det skulle vara ovisst, att de skulle ha inträffat, skola de dock läggas till grund för bestämmandet av jämförelseledet, såvida det finnes tillräckligt stor chans för deras inträffande. Huru stor sannolikheten skall vara för att en vinstmöjlighet skall komma i betraktande, är ett spørsmål av beskaffenhet att avgöras genom överväganden av den art, en köpare måste ha företagit för att utröna, huruvida köpet kommer att löna sig.² Vid en sannolikhetsberäkning av antytt slag minskar man värdet av en möjlig vinning i samma mån, som utsikten till dess förverkligande är osäker. Det må anföras som exempel, att en hotellägare hoppas på stora inkomster, om en projekterad järnväg kommer till utförande. Emellertid exproprieras hans fastighet för annat ändamål än detta järnvägsbygge. Han får då ersättning för sina förväntningar men icke med det belopp, som han skulle förtjänat genom järnvägens anläggande. Vi se här, hurusom ersättningen bestämmes icke efter hans inkomster, om järnvägen anlagts, ej heller efter hans inkomster i motsatt fall utan efter ett medelvärde,

¹ Omvänt har man naturligtvis, då man beräknar saluvärde, hjälp av överslag över det ekonomiska resultatet av fastighetens utlejnning.

² Se härom MATAJA s. 141 ff. och STANG s. 297 ff.

d. v. s. ett belopp, som han i vilket fall som helst ej skulle ha förtjänat.¹ På denna punkt visar sig beräkandet av skadan vara något mera än ett blott konstaterande av faktiska omständigheter.

De hittills berörda svårigheterna beträffande bestämmandet av det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats, därest expropriation ej ägt rum, ha varit av den beskaffenhet, att de uppkomma, även då man utan syfte att fastställa rättsföljd söker beräkna ekonomiskt värde av framtida händelser. Vi övergå nu till andra och specifikt juridiska svårigheter, som sammanhånga med vårt syfte att bestämma expropriationsersättningens höjd.

Skall man räkna med möjligheter till vinning, vilka stått fastighetsägare till buds men som han ej skulle ha begagnat?

Det första problem av specifikt juridisk art, vi påträffa vid bestämmandet av det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats, om expropriation icke ägt rum, är detta: skall det räknas med alla de möjligheter till vinning, vilka stått expropriaten till buds, eller blott med dem, som han verkligen skulle begagnat? ExprL. uttalar sig icke i denna fråga, men inom litteraturen gör sig ofta den uppfattningen gällande, att vid skada ersättning skall givas endast för sådan vinst, som den skadelidande kan antagas verkligen skola hava dragit.² Man ledes härvid tydligen av tanken, att den skada, som skall ersättas, är inverkan på den skadelidandes ekonomi och att, om ej med tillräcklig sannolikhet göres troligt, att den skadelidande skulle ha utnyttjat den förlorade vinstmöjligheten, ingen skada i detta hänseende har påvisats.

Ett sådant resonemang kan dock icke godkännas. Konsekvent genomfört, skulle det föra till orimliga resultat. Ponera, att en person på sin fastighet har ett vattenfall. Genom att utbygga detta skulle han kunna förskaffa sig stora inkomster; också saluvärdet av

¹ Se härom v. BÖHM-BAWERK, Rechte und Verhältnisse, Innsbruck 1881 s. 84 ff.

² Så för den allmänna skadeståndsrättens del FISCHER s. 59 ff., TRAEGER, Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, Marburg 1904, s. 256 f., WINROTH s. 319 f. och STANG s. 307 ff. samt för expropriationsrättens del BURCKHARDT s. 150 ff. och RIGASSI ss. 65 ff. och 84 f. Se även tyska Reichsgerichts uttalande i dom den 5. 12. 1882, återgivet hos EGER I s. 197.

fastigheten skulle därigenom stiga. I stället låter han vattnet rinna bort till ingen nytta, och det förefaller sannolikt, att han icke heller i framtiden ämnar utnyttja vattenfallet eller sälja detsamma. Icke skall man väl i ett sådant fall genom expropriation fråntaga honom vattenfallet mot ingen eller ringa ersättning. Att giva honom en ersättning i mening, att han må kunna åter förskaffa sig den synnerligen lyxartade tillfredsställelsen att se ett vattenfall rinna på sin egendom, kan emellertid icke komma ifråga. I ett sådant fall bör väl expropriaten ha ersättning åtminstone för saluvärdet, ty eljest ginge han utan ersättning miste om en tillgång, som han dock vid förefallande behov kunnat omsätta i penningar. Eller låt oss taga ett exempel från den allmänna skadeståndsrättens område: om en person berövas ett unikt föremål, ett familjeporträtt av en berömd gammal mästare, skall han då icke erhålla ersättning för dess saluvärde, även om han icke tänkt sälja detsamma?

I dylika fall måste man utmäta ersättningen efter ett ekonomiskt fördelaktigare utnyttjande av det förlorade, än det den skadelidande åsyftat, och anledningen härtill torde vara den, att ersättning bör givas för förlorade möjligheter till vinning, även om det icke är troligt, att de skulle ha använts. Det får anses vara ägarens sak att avgöra, i vad mån han skall ekonomiskt utnyttja sin fastighet. Om han vill bruka den på ett mindre lönande sätt, är det därför, att han anser sig ha råd att avvara den ifrågavarande intäkten, men har han väl kvar möjlighet till vinst, har han däri en tillgång, som bör ersättas. Endast i de fall, i vilka man med visshet kan säga, att ägaren icke skulle ha gittat draga den ekonomiska vinningen, synes man vara befogad att lämna vinstmöjligheten utan avseende vid ersättningens beräkning.¹ Vid expropriation torde sådan visshet sällan kunna uppnås.²

¹ Av denna grund kan man ofta förvägra ägaren ersättning, när han återfår en sak, som under en tid orättmätigt undanhållits honom.

² Det här hävdade åskådningssättet torde bättre motsvara rättsmedvetandets fordringar än det motsatta, vars obillighet påtalas av HAGERUP BULL *TfR* 1920 s. 175 ff.

Tydligast framträder oriktigheten av den kritiserade uppfattningen beträffande saluvärdet. Inom den expropriationsrättsliga litteraturen är det också av så gott som alla antaget, att ersättningen ej får understiga saluvärdet.¹ Mångenstädes, liksom i Sverige, nödgas lagstiftningen till denna ståndpunkt genom att såsom föremål för ersättning på sådant sätt uppställa det exproprierades värde, att därmed ej gärna kan förstås endast det subjektiva värdet. Det berättigade i dessa stadganden torde ligga i nu utvecklade tankegång. Men även författare, som principiellt vilja utmäta ersättningens storlek endast efter subjektiv måttstock, vilja fastställa ett på ett eller annat sätt bestämt saluvärde såsom minimum för expropriatens gottgörelse.² Den allmänna uppfattningen torde därför vara, att det ej skulle vara billigt att neka ersättning för det belopp, expropriaten skulle ha kunnat förvärva genom försäljning av fastigheten. Men om man beträffande saluvärdet icke fäster sig vid den skadelidandes avsikter, synes man från konsekvent skadeersättningssynpunkt ej heller kunna göra det beträffande bruksvärdet, ty såsom förut påpekats, äro försäljning och fortsatt bruk endast tvenne olika sätt att utnyttja en fastighet.

I själva verket blir den praktiska skillnaden mellan de tvenne diskuterade uppfattningarna i många fall icke stor. Det möter stora svårigheter att konstatera, vilken användning expropriaten skulle gjort av det exproprierade. Man vågar icke utan särdeles starka skäl antaga, att fastighetsägaren skulle brukat fastigheten på mindre lönande sätt. Ofta blir man därför, vilken ståndpunkt man än väljer, nödsakad att beräkna ersättningen efter det för expropriaten ekonomiskt mest gynnsamma användningssättet.³

Det sagda torde giva vid handen, att den nytta, expropriaten skulle ha haft av det exproprierade, i allmänhet skall beräknas med

¹ Motsatta åsikten hyses av RIGASSI, nyss anf. ställen.

² Se SIEBER s. 197 ff., SCHELCHER Rechtswirkungen s. 193 och BURCKHARDT s. 148 ff.

³ Jfr FISCHER s. 54 ff.

hänsyn till detta användningssätt.¹ Att märka är dock, att det ofta icke står i expropriatens makt att nyttja egendomen på det sätt, som skulle lämna det största ekonomiska utbytet. Bland de över huvud möjliga metoderna att utnyttja fastigheten komma emellertid i fråga endast de, som stått expropriaten till buds. För att sälja fastigheten krävas inga särskilda färdigheter. Däremot torde man icke kunna tilltro en person utan särskilda kvalifikationer förmåga att bruka fastigheten på ett särskilt lukrativt sätt. Användes fastigheten för förvärvsändamål, kan man ofta antaga, att ägaren ej förmår öka dess avkastning.

ExprL § 8. Vår princip, att hänsyn skall tagas till vinstmöjligheter, vilka stått expropriaten till buds, även om han ej skulle ha betjänat sig av dem, innebär, att man i viss utsträckning vid skadeberäkningen frångår det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats sig, och till grund för beräkningen av juridiska skäl i stället lägger ett annat. Det förekommer vid skadeberäkningen några andra dylika, av juridiska skäl betingade avvikelser från det händelseförlopp, som får antagas verkligen skola hava utvecklats sig.

Enligt 8 § ExprL skall vid bestämmande av löseskillingen hänsyn icke tagas till sådan förändring i värdet å fastigheten, som uppstår allenast till följd av expropriationsrättens beviljande eller det avsedda ändamålets genomförande. Eljest finge exproprianten, som genom sitt ingripande åstadkommer denna värdeökning, betala ersättning därför till expropriaten, som ej åstadkommit densamma.² Icke ens den, som i förhoppning om förverkligande av ett i utsikt ställt expropriationsföretag köpt den sedermera exproprierade fastigheten för ett högt pris, kan anses ha rätt till fastighetens genom nämnda utsikt förhöjda värde. §:n förbjuder även hänsynstagande till av expropriationssaken orsakad minskning av det exproprierades värde, detta på det att expropriaten måtte få all ekonomisk skada

¹ Överensstämmande för allmänna skadeståndsrättens del COHNFELDT s. 100 ff. och för expropriationsrättens del förmodligen SCHJØDT Skjøn s. 19.

² Jfr härtill *NJA* I 1912 s. 486.

av expropriationen ersatt. Ehuru §:n talar blott om löseskilling, torde motsvarande gälla de andra poster, av vilka expropriationsersättning kan bestå.¹

Tillämpningen av §:n är icke utan svårigheter. Ersättning torde nämligen böra utgå för det ökade värde, fastigheten erhåller genom en helt allmän förväntning om ett gagnande företag i orten.² Det har t. ex. sedan gammalt varit planer på byggande av någon järnväg. Gränserna mellan detta fall och det, där värdeökningen härleder sig från en viss expropriants åtgöranden, kunna vara svåra att draga. Vidare ställes man inför svårigheten att avgöra, vad som skall anses i detta avseende utgöra ett enda företag.³ Det förtjänar påpekas, att ett expropriationsföretag genom att, först sedan någon tid förflutit efter en första expropriation, taga ett ytterligare område

---

¹ Det var 1916 års lagråd, som lät 8 § efter orden ha avseende allenast på löseskilling i stället för som i tidigare förslag å all expropriationsersättning. Lagrådet utgick därvid tydligen från det förhastade antagandet, att vad man genom 8 § velat undvika, kan förekomma endast beträffande löseskilling. Se *NJA* II 1918 s. 155 f.

² Norsk rättspraxis går längre och tager hänsyn även till av expropriationsföretaget åstadkommen värdeökning hos det exproprierade, som är gemensam för fastigheter i allmänhet i trakten; se *NR* 1900 s. 194, 1918 s. 22 och 1922 s. 775 samt *SCHEEL* s. 196 och *SCHJØDT* Ekspropriationsrett s. 82 f.

³ Se tyska Reichsgericht i *RG* Bd 28, 1892, s. 271, = *EBE* Bd 9, 1893, s. 217. I synnerhet intressera i detta sammanhang förhållandena vid avståelse för stadsplans genomförande, vilka ju med vissa avvikelser styras av expropriationsrättsliga regler. Det kan nämligen icke vara riktigt att undanhålla expropriaten ersättning för värdeminskning till följd av den inskränkta rådighet över jorden, som stadsplanen för honom medför. Likaså torde ersättning böra lämnas även för viss värdestegring, som efter stadsplanens upprättande kommer fastigheten till del men som ej kan tillgodogöras till följd av byggnadsförbudet beträffande för gata, torg eller allmän plats avsedd mark. Detta gäller den värdestegring, som synes ha orsakats ej av stadsplaneregleringen utan av stadens uppblomstring. (Se tyska Reichsgericht i *EBE* Bd 25, 1909, s. 170, och Bd 26, 1910, s. 72.) Till den del däremot, som värdestegringen är en följd av själva stadsplanens upprättande eller genomförande, skall den icke komma i beräkning. Detta har dock blott giltighet, såvida icke det stegrade värdet bör tillskrivas stadsplans upprättande eller genomförande i annat sammanhang, som låter dessa åtgärder framstå såsom ett särskilt företag i förhållande till stadsplanens reglering beträffande den ifrågavarande fastigheten. Se *KOFFKA* ss. 162 och 80 ff.

i anspråk kan nödgas gälda ersättning för det ökade värde, den första expropriationen skänkt fastigheterna i grannskapet.¹

ExprL § 10. En ytterligare avvikelse från de verkliga förhållandena måste vid ersättningsberäkningen göras på grund av 10 § ExprL. Denna § stadgar, att om efter det fråga om expropriation blivit väckt, kostnad nedlagts å fastigheten i uppenbar avsikt att höja expropriationsersättningen, må genom sådan kostnad åstadkommen förökning av fastighetens värde² icke tagas i beräkning vid ersättningens bestämmande. Den tidpunkt, då fråga om expropriation blivit väckt, är icke nödvändigtvis först tiden för expropriationsmålets instämmande.³

Omintetgjord osedlig vinst ersättes icke. I sammanhang härmed står den av allmänna rättsgrundsatser följande regeln, att vinst, som expropriaten skulle ha kunnat draga på osedligt eller av rättsordningen motarbetat sätt, lämnas ur räkningen.⁴

Omintetgjord vinst av monopolställning lämnas stundom utan full ersättning. Slutligen må uppmärksammas en den sistnämnda regeln närstående ytterligare avvikelse från det händelseförlopp, som verkligt skulle ha utvecklats, ifall expropriation icke skett. Den avvikelse, vi nu ha i tankarna, illustreras bäst av ett bekant norskt rättsfall.⁵

Detta saktade var, i korthet sagt, följande. På ett ställe i Glommen låg en klippa, kallad Helgebystenen, mot vilken mycket av det i älven flottade timret skadades. På båda de angränsande egendomarna hade dessas ägare byggt timmerrännor, i vilka de flottande mot avgift kunde låta sitt timmer framföras förbi det farliga stället. Avgifterna voro tämligen betungande, varför de flottande utverkade expropriation för att bortspränga klippan. Den av de båda

¹ Så Norges høiesterett i *NR* 1900 s. 194 samt *SCHJØDT* Ekspropriationsrett s. 84.

² Säkerligen gäller detta icke blott om den exproprierade fastighetens saluvärde utan även om annan värdeökning, som skulle komma expropriationsersättningen att bli högre.

³ Se yttrande av chefen för justitiedepartementet 1912, *NJA* II 1918 s. 158.

⁴ Se *WINROTH* s. 320, *SCHJØDT* Ekspropriationsrett s. 60 och saxiska expropriationslagen § 22 tredje stycket.

⁵ Se *NR* 1857 s. 342, jfr 1859 s. 353.

fastighetsägarna, på vilkens ägor klippan låg, yrkade ersättning för den minskning av intäkt, som skulle bliva följden av att timret nu utan olägenhet kunde föras fram i älven. Detta hans yrkande ogillades av høiesterett med motivering, på vilken vi här ej behöva ingå.

Det kan emellertid icke förnekas, att enligt de regler, som vi redan framställt, och enligt dem, som vi komma att framställa under nästa nummer, expropriaten borde erhålla ersättning för hela den förlust, han lider genom att i framtiden ej längre få inkomst av sin timmerränna. Det kan anmärkas, att expropriaten i och med att han ägde den klippa, som försvårade flottningen i älven, med visst fog kunde anse sig däri äga garanti för intäktens fortbestånd och att det därför synes avgjort obilligt att under alla förhållanden helt och hållet fränkänna honom ersättning.¹ När han under förlitande på sin äganderätt till fastigheten vidtagit anordning, som på samma gång befordrar flottningen i älven och hans egen ekonomi, kan man icke gärna helt enkelt bortse från hans förlorade vinst. Å andra sidan torde man dock icke heller böra utan vidare giva ersättning för den inkomst, fastighetsägaren mister genom att flottleden ej längre användes. Om de flottande ålades utan inskränkning att gälda en sådan ersättning, skulle nämligen hela företaget vara dem till föga nytta, och expropriaten skulle medelst expropriationsersättningen inhösta just den vinst, för vars avskaffande expropriationsrätten är beviljad.

Man torde komma till rätta med det problem, som föreligger i rättsfallet, om man betänker, att expropriationsinstitutet säkerligen tillåter meddelande av expropriationsrätt, då det krävs för att avlägsna monopolställning, som hindrar tillgodoseende av något av lagen med expropriationsmöjlighet utrustat ändamål. Sådan expropriation skulle emellertid förfela sitt ändamål, om all den vinst, expropriationen eller expropriationsföretaget undandrager expropriaten, skulle behöva ersättas. Genom att expropriationsrätt meddelats

¹ Jfr rättsfallet *NR* 1900 s. 865.

för monopolvinstens avskaffande, torde man därför få anse det vara klarlagt, att monopolvinsten är av så att säga mindervärdig art och icke berättigande till ersättning. Det är vår åsikt, att man i det anförda rättsfallet borde låta expropriaten få ersättning, avpassad efter skälig vinst å det för byggandet av leden nedlagda kapitalet¹ men icke efter den ytterligare vinst, som han till följd av sin monopolställning skulle lyckats tillskansa sig.

Den nu antydda regeln om begränsning av ersättningen torde icke ofta komma till användning. För dess tillämplighet tarvas nämligen, att det tydligt skall framgå, att expropriaten gör monopolvinst och att expropriationen sker åtminstone delvis för att avskaffa denna vinst. Om en privat bro exproprieras för en ny brosanläggande, skall därför i allmänhet expropriaten erhålla full ersättning för sin genom expropriationen förlorade inkomst av broavgifter.

Det händelseförlopp, som utvecklar sig efter expropriation. Med det anförda tro vi oss ha tillräckligt behandlat det ena jämförelseledet vid skadeberäkning, nämligen det händelseförlopp, som skulle ha utvecklats sig, ifall expropriation ej timat. Vi övergå därför nu till att tala om det andra jämförelseledet, nämligen det händelseförlopp, som utvecklar sig ur den skedda expropriationen.

Det är svårt att beräkna framtida händelsers sannolikhet och nuvärde. Beträffande detta händelseförlopp är till en början att anmärka, att enahanda svårigheter att bedöma framtida händelsers sannolikhet och att beräkna deras ekonomiska nuvärde, som vi funnit föreligga beträffande det nyss behandlade händelseförloppet, föreligga även här. Vi anse oss på det hela taget icke behöva upptaga dessa svårigheter till särskild behandling beträffande det nu ifrågavarande jämförelseledet utan hänvisa till det i det föregående sagda.

Det är därför endast ett hithörande förhållande, på vilket vi särskilt vilja fästa uppmärksamheten. Det kan hända, att man har an-

¹ Naturligtvis icke å kapital, som till äventyrs på grund av bristfälliga anordningar nedlagts utan motsvarande nytta. Det förtjänar vidare anmärkas, att den möjligen förekommande omständigheten, att expropriaten köpt anläggningen till ett pris, beräknat med tanke på monopolställningens ständiga fortvaro, icke gärna kan få förstärka hans rätt till expropriationsersättning.

ledning befara, att det efter skedd expropriation utöver utförande av det planerade företaget skall inträffa en händelse, som tillfogar expropriaten skada och som enligt allmänna skadeståndsregler, om den inträffar, kommer att berättiga honom till skadestånd av skadegöraren, vare sig nu denne är exproprianten eller någon annan.¹ Ifall man har anledning till sådan farhåga, ställes man inför spörsmålet, huruvida man skall taga hänsyn till möjligheten av sådan skadas inträffande vid expropriationsersättningens bestämmande. Svaret på frågan synes böra vara nekande², emedan det icke kan få förekomma, att samma skada delvis ersättes dubbelt, nämligen dels som möjlig i samband med expropriationen och dels som verklig, när den sedermera inträffar, samt en riktig uppskattning av dess beskaffenhet bäst sker efter dess inträffande.

Problemet kompliceras emellertid för det fall, att den vid expropriationen befara skadan är en sådan, mot vars möjliga inträffande en klok och förtänksam man tryggar sig genom försäkring. Risker för skadan kan då lätt förorsaka, att fastighetsägaren får betala högre försäkringspremier, än han behövt göra, om expropriationen icke ägt rum. För denna ökade utgift skall han säkerligen gottgöras genom expropriationsersättning. Men då återkommer den nyss vidrörda svårigheten i förvärrad form. Kan fastighetsägaren, om den befara skadan verkligen inträffar, tillerkännas skadestånd för denna? Han har ju redan i samband med expropriationen uppburit gottgörelse för den väntade skadan. I praktiken blir det, ifall han tagit den försäkring, vars tagande förutsatts vid expropriationsersättningens bestämmande, framför allt försäkringsbolaget, som kommer att göra anspråket gällande. Det förefaller oss, som vore det en god lösning av svårigheten att bifalla den skadelidandes eller försäkringsbolagets skadeståndsanspråk utan avseende å den gottgörelse för försäkringspremier, som expropriationsersättningen må hava innehållit. Ty är blott grundsatsen om skadeståndsanspråkets

¹ Jfr ExprL § 65 och nedan s. 312 ff.

² Så SCHJØDT Ekspropriationsrett s. 76 ff.

riktighet fastslagen, torde densamma ha till följd, att försäkringspremierna minskas i förhållande till utsikten av skadestånd. Expropriationen kommer sålunda icke att genom ersättning för förhöjda premier få gottgörelse för den sedermera inträffade skadan i nämnvärt större mån, än som betingas av svårigheten att utfå skadestånd.¹

Svensk praxis har emellertid givit uttryck åt en något avvikande uppfattning i vissa fall, i vilka den nu dryftade svårigheten i praktiken särskilt gör sig gällande och vilka kunna tjäna till illustration av det anförda. De fall, vi åsyfta, äro de, då järnväg med tillhjälp av expropriation framdragits över fastighet. Den ökade eldfaran har orsakat förhöjning av brandförsäkringspremierna. När sedan eldskada av järnvägens drift har inträffat, har fråga uppstått om järnvägsinnehavarens skyldighet att gälda skadestånd. I rättsfallet *NJA* I 1901 s. 396 ogillades ett försäkringsbolags talan mot järnvägsstyrelsen om utbekommande av ersättning för eldskada av gnistor från lokomotiv med den motiveringen, att förutvarande ägare till den eldskadade fastigheten i sammanhang med expropriation av mark för järnvägens behov tillerkänts ersättning, innefattande, bland annat, gottgörelse för de kostnader, som kunde uppkomma till följd av från järnvägens drift härrörande eldfara. Som skäl till avgörandet åberopades emellertid ytterligare, att det icke kunde anses visat, att eldsvådan förorsakats genom vårdslöshet vid järnvägens drift. Av domen och dess motivering synes man alltså kunna sluta, att expropriationsersättning för förhöjning av brandförsäkringspremier ansetts befria järnvägsinnehavaren från ersättningsskyldighet för eldskada, för så vitt denna icke förorsakats genom vårdslöshet vid järnvägsdriften.² I ett senare rättsfall, *NJA* I 1923 s. 672³, var sakiäget

¹ Till resultatet överensstämmande *NORDLING*, Anteckningar efter prof. E. V. Nordlings föreläsningar i svensk civilrätt, allmänna delen, Ups. 1891, s. 265 f.

² Att detta är svensk rätts ställning på ifrågavarande punkt, uttalas i *Förslag till lag om försäkringsavtal m. m. avgivna av därtill utsedda kommitterade*, Sthlm 1925, Statens offentliga utredningar 1925: 21, s. 101.

³ Jfr *NJA* I 1923 not. A n:r 585. Jfr också *Tidskrift för lagstiftning etc.*, utg. av *NAUMANN*, årg. 1868 s. 348 och 1873 s. 280, samt *NJA* I 1884 s. 429.

ungefär som i det nu omtalade. Såväl hovrätten som nedre justitirevisionen förpliktade emellertid järnvägsstyrelsen att utgiva eldskadeersättning till försäkringsbolaget under hänvisning till att det varit en förutvarande ägare av den eldskadade fastigheten, som påstodes ha uppburit expropriationsersättning, innefattande gottgörelse för kostnaderna av den ökade eldfaran. Högsta domstolen kom till samma slut men åberopade som grund härför, att det icke kunde antagas¹, att expropriationsersättningen innefattat gottgörelse för eldskada, som kunde uppkomma till följd av järnvägsdriften. Man kan alltså icke på detta senare rättsfall stödja något avvikande från de grundsatser, som fastslogos i rättsfallet *NJA* I 1901 s. 396. Antagandet av dessa grundsatser torde bero på önskan att åstadkomma ett rättvist avgörande av den i varje särskilt fall föreliggande rättsvistisen och på mindre hänsynstagande till nyttan av rättsregler med det ena eller andra innehållet.

Vi lämna efter dessa anmärkningar de svårigheter, som uppkomma därigenom, att det från expropriation utgående händelseförloppet är framtida och de i detsamma ingående tilldragelserna endast mer eller mindre sannolika, samt vända blicken till andra svårigheter vid fastställandet av det ifrågavarande händelseförloppet. Vad skall fastighetsägare göra för att begränsa skadan av expropriation?

De andra svårigheter, till vilka vi nu vända vår uppmärksamhet, sammanhånga därmed, att expropriationen är ett faktum, som tvingar fastighetsägaren att förändra sin dittillsvarande verksamhet. Han måste anpassa sig efter de ändrade förhållandena, och svårigheter äro förknippade med utredningen, huru denna anpassning kommer att äga rum. Närmare eftertanke visar emellertid, att det för beräkning av skadan icke så mycket kommer an på att mer eller mindre gissningsvis fastställa, huru expropriationen sannolikt kommer att inträffa sig. På det hela taget gäller det i stället, såsom redan

¹ Med den ringa skyldighet, expropriationsnämnden enligt 39 § ExprL har att specificera den av nämnden bestämda ersättningen, måste det ofta uppstå tvivel, om verkligen ersättning för förhöjda försäkringspremier är innefattad i expropriationsersättningen. Jfr *EGER* II s. 335, jfr s. 326 f.

under förra numret i viss mån antytts, att utreda, huru han bör ordna det för sig efter expropriationen eller vilka möjligheter till fortsatt verksamhet, man bör bereda honom. Det är nämligen uppenbart, att man kan fordra, att expropriaten vidtager rimliga mått och steg för att begränsa omfattningen av den skada, expropriationen tillfogar honom, och lika tydligt är, att han har befogat krav, att trots expropriationen få fortsätta sin livsföring på ungefärligen samma sätt som tillförne, ifall detta ej skulle möta alltför stora hinder. Vid fastställandet av det händelseförlopp, som utgår från expropriationen, framträda därför i synnerhet dessa två specifikt juridiska frågor: vad skall expropriaten göra för att begränsa skadan och för vilka utgifter får expropriaten ersättning?

Vi behandla frågorna i den ordning de här blivit framställda. Vår första uppgift blir att söka besvara frågan, vad man kan fordra, att expropriaten gör för att begränsa skadan.

Säkert är först och främst, att man icke får räkna med att expropriaten drager nytta av de efter expropriationen rådande förhållandena på ett mindre hedersamt sätt.¹ Man torde härvid böra vara tämligen sträng i fråga om hederns bud, då man ju icke kan hänvisa expropriaten till mindre hedersamma utvägar för att undvika ekonomisk nackdel. Det kan icke hjälpas, att det på grund av denna princip kan inträffa, att ersättning tilldelas, ehuru det är sannolikt, att de förutsättningar, varifrån man vid dess beräkning utgått, sedermera visa sig falska.

En annan regel, som föreskriver, att man vid ersättningsberäkningen får tänka sig expropriaten icke utnyttja de genom expropriationen ändrade förhållandena i visst avseende, vinna vi genom en hänvisning till framställningen under nästa nummer.² Av denna torde nämligen komma att framgå, att icke all fördel, som expropriationen eller det exproprierades användning kan bereda expropriaten får tagas i beräkning till förminskande av ersättningen.

¹ Se STANG s. 334 f.

² Se nedan s. 236 ff.

Till belysande av den genom denna hänvisning gjorda inskränkningen av möjligheterna vid bestämmandet av det händelseförlopp, som utgår från expropriationen, föreställa vi oss såsom exempel, att en exproprierande järnvägsanläggning klyver en ifrågavarande fastighet i två delar och att det, om delarna fortfarande skola nyttjas i ett sammanhang, är nödvändigt att anordna en kostsam förbindelseled mellan dem. I ett sådant fall kan det vara rimligt att beräkna ersättningen, som om ägaren sålde den mindre delen. Därvid är emellertid att beakta, att måhända expropriationsföretaget medfört en värdestegring å all mark i trakten och att detta område därför på grund av järnvägens anläggande betingar en högre köpeskillning än förut. En sådan värdestegring är en fördel av expropriationsföretaget, och det tillkommer framställningen under nästa nummer att besvara frågan, om sådan fördel skall anses minska den ersättningsförpliktande skadan. Vi nöja oss här med att påpeka, att, emedan fördelar ibland icke skola beaktas vid ersättningsbestämmande, det kan inträffa, att man, då man bestämmer expropriationsersättningen med tanke på försäljning, måste se bort från den prisförhöjning, som vissa fördelar medföra. Enahanda är förhållandet, om man vill beräkna ersättningen under antagande, att expropriaten behåller de återstående delarna av delvis exproprierad fastighet men lägger om brukningssättet med anledning av de ändrade omständigheterna. Vi kunna som exempel välja det nyss anförda fallet men vilja tillägga, att ena delen av fastigheten före expropriationen nyttjades som bostadsfastighet och att en hög järnvägsbank lägges över fastigheten, varför denna icke längre med fördel kan nyttjas som förut men i stället på grund av sitt grannskap med en järnvägsstation lämpligen kan användas till upplagsplats. Den omständigheten, att fastigheten efter expropriationen lämpar sig till upplagsplats, får anses vara en fördel, och det beror av regler, som vi ämna utveckla under nästa nummer, huruvida ett dylikt användningssätt får läggas till grund vid ersättningsberäkningen.

Medan vi på detta sätt undanskjuta frågan om fördelars inverkan på expropriationsersättningen, ha vi däremot att redan i detta samman-

hang slå fast, att omständigheter, vilka icke kunna betraktas såsom fristående fördelar utan i stället endast som skadebegränsande omständigheter, givetvis skola inverka på expropriationsersättningens höjd. Exempel på omständighet av beskaffenhet att endast begränsa skadans omfång torde man kanske vara villig att se i den nytta, som i det anförda exemplet ägaren har av järnvägsspåret omgivande, på järnvägsinnehavarens bekostnad uppfört stängsel. Det borde knappast kunna undgå någon, att åtskillnaden mellan vad vi tycka oss böra kalla fördelar och sådana endast skadebegränsande omständigheter är vag. Vi tro oss dock befriade från skyldighet att uppdraga en gräns mellan de både kategorierna, då en sådan enligt vår åsikt knappast skulle äga juridisk betydelse. De fördelar, vilka ej skola tagas i betraktande vid expropriationsersättningens beräkning, komma vi nämligen under nästa nummer att bestämma på ett sätt, som torde göra det tämligen överflödigt att draga en bestämd gräns mellan fördelar och skadebegränsande omständigheter.

Efter att hava angivit två speciella regler, som angå, vad expropriationen får anses böra göra för att förminska skadan, gå vi nu att fastställa den allmänna regeln i nämnda avseende. Denna är naturligtvis, att man skall beräkna ersättningen med hänsyn till ett förnuftigt tillvägagångssätt från expropriatens sida. Man har rätt att utgå från att expropriaten vidtager mått och steg för att anpassa sig efter de genom expropriationen ändrade förhållandena och dymedelst minska skadan. Huru mycket man i detta avseende kan kräva av den skadelidande, är en fråga, som får avgöras genom ett billigt bedömande av det särskilda fallet.¹ Man kan icke alltid hänvisa expropriaten till att lägga om sitt brukningssätt så, att han avvinner de ändrade förhållandena största möjliga ekonomiska fördel. För att man skall kunna göra detta, måste den därigenom åvägabragta minskningen av skadan vara någorlunda stor i jämförelse med störningen och obehaget för expropriaten, och aldrig får man begära, att expropriaten vidtager en förändring, vartill

---

¹ Se OERTMANN s. 242 ff. och STANG s. 331.

han saknar kapital eller duglighet.¹ Om man emellertid anser, att expropriaten skulle utan alltför stora svårigheter eller uppoffringar kunna genom ett visst utnyttjningssätt minska den genom expropriationen uppkommande skadan, så skall detta sätt att begagna fastigheten läggas till grund för ersättningsberäkningen, och detta uppenbarligen även om expropriaten icke skulle vara benägen att sätta det i verket. Det är härvid över huvud icke fråga om vad expropriaten gör utan om vad han bör göra.²

Den andra fråga, som efter vad vi sagt, inställer sig vid bestämmandet av det från expropriation utgående händelseförloppet, är denna: för vilka utgifter får fastighetsägare ersättning? Expropriationen fråntager honom hans fastighet. Expropriationsersättningen bör vara tillräcklig för att skaffa honom något motsvarande i stället. Frågan gäller, vilka anskaffningsmöjligheter han får anses med fog kunna kräva att erhålla genom utbekommande av expropriationsersättning. Vi ha redan under föregående nummer något uppmärksammat detta spörsmål och vilja nu mera ingående behandla detsamma. Vi syssla först med fall, där det exproprierade var värdefullt för fastighetsägaren allenast genom den nytta, det gjorde honom i ekonomisk förvärvsverksamhet, för att därefter behandla fall, då den exproprierade fastigheten beredde expropriaten andra än sådana ekonomiska fördelar.

När man blott behöver tänka på att bereda expropriaten lika god ekonomisk förvärvsmöjlighet, som om expropriation icke skett, torde det icke vara svårt att uppställa en princip för fastställandet av jämförelseledet expropriation, om än visserligen principens tillämpning i praktiken kan vålla svårigheter. Principen för utmätandet av expropriationsersättningen i ifrågavarande hänseende bör nämligen tydligen vara att mäta ersättningen så hög, att den förskaffar expropriaten en nettoinkomst, som kapitaliserad är lika stor som kapitaliserade värdet av den nettoinkomst, han skulle erhållit, om expropriationen icke

¹ Se STANG s. 334 och jfr SCHJØDT Skjøn s. 42 f.

² Se EGER I s. 245 f. och jfr OERTMANN s. 164 f.

skett.¹ Principen fastslår, att det kommer an på att jämföra de kapitaliserade värdena av två nettoinkomster. När vi söka fastställa det jämförelseled, som består i en från expropriation utgående händelse-räcka, söka vi i själva verket utröna, vilken användning fastighetsägaren bör göra av expropriationsersättningen, för att de båda jämförda kapitaliserade nettoinkomsterna skola bli lika.

Beträffande denna tänkta användning av expropriationsersättningen må först och främst fastslås, att den måste vara så god, att den tillräckligt förräntar det nedlagda kapitalet. Ja, vi böra gå ännu längre och hävda, att expropriaten skall göra den ekonomiskt bästa möjliga användningen av expropriationsersättningen, vilken således får beräknas med tanke på sådan ekonomiskt fördelaktig användning. Vad vi nyss utvecklade till besvarande av frågan, vad expropriat bör göra för att begränsa skadan, föranleder dock väsentlig modifikation av det sista påståendet. Man skall visserligen fordra, att fastighetsägaren arbetar för att tillgodogöra sig expropriationsersättningen. Men man får icke hänvisa honom till att underkasta sig betydligt större ansträngningar, än han skulle behövt utstå, ifall expropriationen icke ägt rum. Man vågar i allmänhet heller icke förutsätta, att han skulle byta om yrke, utan han bör sättas i tillfälle att fortsätta samma slags ekonomiska förvärvsverksamhet som förut, såvida denna fortfarande är ekonomiskt lönande. Om den icke skulle löna sig, får man utgå från att han drager avkomst av expropriationsersättningen genom liknande, ej alltför krävande, verksamhet eller att han placerar kapitalet på något någorlunda fördelaktigt sätt och själv ägnar sig åt annan verksamhet, för vilken han är skickad.

Genom att fasthålla de grundsatser, åt vilka vi nu givit uttryck, komma vi till rätta med vissa svårigheter, som eljest skulle ha besvärat oss.

En sådan svårighet är den, att det måhända i det särskilda fallet visar sig vara svårt för fastighetsägaren att i stället för den expro-

¹ Naturligtvis avses här icke med nettoinkomst bokförd nettoinkomst utan, såsom av det följande skall framgå, verklig nettoinkomst, realinkomst.

prierade fastigheten skaffa sig en likadan fastighet eller i stället för den exproprierade byggnaden eller anläggningen en likadan byggnad eller anläggning. Måhända äro alla ifrågakommande fastigheter större än den exproprierade, eller de ha bättre läge, som gör dem dyrare att förvärva, än den exproprierade fastigheten varit, eller kanske ha de tvärtom sämre läge än den exproprierade fastigheten. Om expropriationsersättningen utmättes lagom för att sätta expropriaten i stånd att förvärva en sådan fastighet, skulle han, kan man mena¹, vinna eller förlora genom expropriationen och i allt fall icke ställas ekonomiskt så, som hade expropriationen icke ägt rum.

Den berörda svårigheten upplöser sig, om man betänker, att det icke är någon uppgift för expropriationsersättningen att bibehålla expropriatens förvärvsverksamhet vid dess tidigare omfång och beskaffenhet, i vidare mån än som framgår av de nyss utvecklade satserna, att icke alltför stora krav må ställas på expropriaten. I övrigt är det likgiltigt, huruvida det nyanskaffade liknar det exproprierade. Det enda viktiga är, att expropriationsersättningen sätter expropriaten i stånd att skaffa sig en motsvarande inkomst. Den omständigheten, att en ifrågakommande fastighet är större än den exproprierade, innebär intet hinder mot att expropriationsersättningen utmättes med tanke på inköp av nämnda fastighet. Det är därvid visst icke nödvändigt, att expropriationsersättningen bestämmes så hög, att den förslår till inköp av den nya fastigheten; man kan mycket väl hänvisa expropriaten till att lånevägen skaffa sig det kapital, som jämte expropriationsersättningen erfordras för inköpet.² Det är fullt tillräckligt, om ersättningen beräknas så stor, att inkomsterna från den nyanskaffade fastigheten, efter avdrag av jämte andra omkostnader även låneräntor kapitaliserad är lika med kapitaliserade värdet av inkomsterna från det exproprierade. Däri, att man hänvisar expropriaten till att skaffa kapital låne-

¹ Se LUBBERS s. 96 ff.

² Man kan naturligtvis också tänka sig, att han realiserar eventuellt återstående del av en delvis exproprierad anläggning och därigenom får kapital till nyanskaffning.

vägen, ligger emellertid intet av särskilda förhållanden påkallat undantag från allmänna principer. Ett sådant hänvisande skall alltid ske, så snart det lönar sig för expropriaten, att med lånat kapital driva sin förvärvsverksamhet i större skala, än han kunde göra utan kapitaltillskottet. Det gäller vid ersättningsberäkningen allenast att sätta ersättningen så högt, att den investerad i annan fastighet, annan byggnad eller annan anläggning giver en nettoinkomst, tillräcklig för att hålla expropriaten skadeslös. Att den nyanskaffade fastigheten etc. är större eller bättre än den gamla, har i och för sig ingen betydelse.

Omvänt kan det, som antytts, naturligtvis tänkas, att vid expropriationstidpunkten icke finns tillgång till någon annan fastighet, på vilken kan drivas så stor rörelse som på den gamla. Det kan också tänkas, att det icke skulle löna sig att etablera företaget på annat ställe i samma skala som förut. Det gäller då vid ersättningsberäkningen allenast att förse expropriaten med ett kapital, som jämte det i den nya fastigheten eller anläggningen investerade skänker honom den mot den gamla svarande nettoinkomsten.

Någon särskild svårighet vålla heller icke de fall, då den fastighet, vars förvärvande av expropriaten ifrågasättes, endast går att förvärva till oskäligt högt pris. Vi kunna tänka oss situationen så beskaffad, att genom expropriationen en fabrik berövas en visserligen obetydlig jordbit, som emellertid tjänade fabriken till lagringsplats för råvaror, och att ett stycke av en grannfastighet skulle lämpa sig utmärkt till ny lagringsplats men grannen under utnyttjande av fabriksägarens tvångsläge begär en oskäligt hög köpeskilling för markstycket. I ljust av vad vi nyss utvecklat visar sig detta fall icke erbjuda någon särskild svårighet vid expropriationsersättningsbestämmande. Man har ingen anledning att fästa avseende vid den fordrade köpeskillingens skälighet eller oskälighet i förhållande till jordpriser i allmänhet. Däremot skall man undersöka, vilken som är ekonomiskt mest fördelaktig av de fem utvägarna: att köpa det ifrågakomma markstycket, att köpa ett annat område för samma ändamåls vinnande, att inskränka fabriksrörelsen, så att den rymmes på restegendomen, att

flytta hela fabriken till annan plats eller att nedlägga rörelsen. Med hänsyn till den ekonomiskt bästa av dessa utvägar skall expropriationsersättningen beräknas.

Genom att fasthålla de utvecklade grundsatserna kommer man också till rätta med ett förhållande, som eljest skulle vålla huvudbry. Om en byggnad, eller anläggning över huvud, exproprieras, är det naturligtvis visst icke säkert, att expropriaten har tillfälle att förvärva en annan byggnad eller anläggning, som är i lika mån medfaren av ålder och nötning. I stället kan det lätt nog inträffa, att man får hänvisa expropriaten till att uppföra en ny byggnad eller anläggning i den gamlas ställe. Om han då finge hela kostnaden för byggandet ersatt, kunde man mena¹, skulle han bliva rikare genom expropriationen, i det han finge gammalt utbytt mot nytt.

Vid ett konsekvent genomförande av våra grundsatser upplöser sig dock denna svårighet till intet. Utgångspunkten för resonemanget är felaktig, i det att det visst icke är någon uppgift för expropriationsersättningen att skaffa expropriaten en anläggning, lika sliten som den exproprierade. Expropriationsersättningen skall i stället tillåta honom att i annan anläggning investera kapital, som lämnar honom en kapitaliserad nettoinkomst lika stor som den kapitaliserade nettoinkomst, han skulle erhållit, om expropriationen ej kommit emellan. Om det exproprierade är slitet, kan man ju icke länge avvinna detsamma avkastning, eller — mera affärsmässigt uttryckt — nettoavkastningen blir mindre, emedan betryggande avskrivningar måste göras. Men av detta framgår tydligt, att också det kapitaliserade värdet av en sådan sliten anläggnings avkomst måste vara mindre än det kapitaliserade värdet av en ny anläggnings avkomst. Följaktligen uppväges regelrätt en sliten anläggning av en mindre men ny sådan. Någon jämförelse mellan anläggningarnas storlek finns emellertid ingen anledning företaga, då det blott kommer an på att tillförsäkra expropriaten möjlighet att genom kapitalinvestering förskaffa sig motsvarande inkomst. Om det lönar sig, kan därför den nya anläggningen göras lika stor eller större

¹ Se LUBBERS s. 98 ff.

än den gamla, eventuellt med anlåtande av lånevägen. Den tankegång, vi här utvecklat, har tillämplighet, icke blott då, såsom vi förutsatt, det gäller att utbyta en gammal anläggning mot en ny av samma slag utan även då den gamla anläggningen skulle lämna plats för en anläggning, vid vars inrättande man tillgodogjort sig teknikens framsteg. Omvänt kan det naturligtvis hända, att man måste hänvisa expropriaten att inköpa i stället för den exproprierade anläggningen en ännu äldre sådan, men icke heller detta fall vållar från vår utgångspunkt några särskilda svårigheter.¹

För vilka utgifter får fastighetsägare ersättning, om fastigheten använts till annat än ekonomisk förvärvsverksamhet?

Härmed får nog vara sagt om de fall, i vilka det exproprierade hade värde för expropriaten endast genom att öppna möjlighet för honom till ekonomisk förvärvsverksamhet. Vi övergå till att tala om de fall, i vilka det exproprierade beredde expropriaten, därjämte eller allenast, andra förmåner än förvärvsmöjlighet. Problemet vid beräkningen av expropriationsersättningen gäller då icke att bereda expropriaten en inkomst, motsvarande den, som det exproprierade skulle ha berett honom, utan i stället att sätta honom i stånd att njuta icke förvärvsförmåner utan andra förmåner, motsvarande dem, expropriationen berövar honom. Detta problem, som vi vidrört redan under föregående nummer, får särskild betydelse, för den händelse det exproprierade giver ringa eller ingen avkastning och även dess saluvärde är lågt.² I trots därav skall nämligen ofta hög ersättning utgå, emedan expropriaten måste anses ha tillräckligt bärkraftigt skäl att efter expropriationen skaffa sig en fastighet, liknande den avstådda.³

¹ Vad som i detta sammanhang uttryckligen måste avvisas, är den nära till hands liggande tanken, att man skulle hänvisa expropriaten till att för anskaffande av ny anläggning i gammals ställe anlita de medel, han bör ha samlat genom avskrivningar på den gamla anläggningen. Dessa medel har han i flertalet fall icke så tillgängliga, att han utan olägenhet kan förfoga över dem för anskaffande av ny anläggning. Och även om så vore, är det svårt att förstå, varför man skulle behöva taga hänsyn till förflutna förhållanden.

² Se ovan s. 171 ff.

³ Man tycks i allmänhet ha svårt att inpassa dessa fall bland de övriga. BURCKHARDT s. 157 f. förklarar, att när det gäller objekt utan omsättningsvärde, skola i motsats till vad eljest är fallet även icke ekonomiska fördelar tagas i beräkning, »namentlich wenn erfahrungsgemäss feststeht, dass solche Vorteile bei

Redan under föregående nummer¹ har påpekats, att det kan åvila expropriaten ett verkligt tvång att skaffa någonting i stället för det exproprierade. Till en sådan nödvändig utgift måste hänsyn tagas. Detta tvång kan vara rättsligt såsom i det förut anförda exemplet om en kommun, som berövas sin folkskolebyggnad. Det kan också vara praktiskt ofrånkomligt, t. ex. nödvändigheten att ha en begravningsplats. Men även om motivet att göra utgiften icke är så starkt, att nödvändighet kan sägas föreligga, kan det likväl vara omöjligt att förvägra det inflytande över ersättningens storlek. Avståelsen gäller kanske icke en folkskolebyggnad utan ett skolhus, som kommunen icke är skyldig att hålla, eller ett sjukhus eller ålderdomshem. Här är förhållandet det, att expropriationen hindrar tillgodoseendet av ett ändamål av en viss allmän karaktär. Givetvis måste då ersättningen sättas tillräckligt högt för att detta icke skall bli lidande.

Men icke endast dylika allmännyttiga ändamål komma i betraktande. Man måste också taga viss hänsyn till expropriatens krav att över huvud icke genom expropriationen erhålla minskade möjligheter till behovstillfredsställelse. När det gäller att avgöra, vilken behovstillfredsställelse expropriationsersättningen skall garantera expropriaten, har man att finna den rätta vägen mellan dennes krav att lämnas i möjligaste mån oberörd av avståelsen och expropriatens krav att icke behöva gälda ersättning för tillfredsställande av varje expropriatens nyck.

Blir expropriaten berövad den fastighet, där han bodde, kan man ej undgå att vid ersättningens beräkning medtaga kostnaden för inköp av en ny bostad, för så vitt denna kostnad överstiger salu- och bruksvärdet av den förlorade. Det må här uttryckligen framhållas, att berörda kostnad ej är uttömd med inköpspriset å en annan fastighet. Expropriaten bör erhålla ersättning även för kostnaderna för flyttning

---

der Anlage ähnlicher Anstalten mit Geld bezahlt werden», en åsikt, som författaren ej närmare motiverar och som synes ej överensstämma med hans uppfattning i övrigt.

¹ Se s. 173.

till den nya bostaden liksom ock för stämpelavgift, provisioner, annonseringskostnad och dylika utgifter, som äro förenade med inköpet.¹ Sådana omkostnader åstadkomma en skillnad mellan salu- och inköpsvärde. För övrigt förekomma liknande utgifter även vid försäljning, vilket ökar den nämnda skillnaden.

Liksom ersättningen bör tillmätas så hög, att expropriaten sättes i stånd att skaffa sig en ny bostad, så synes den ock böra göras tillräcklig för att expropriaten skall bliva i stånd att sörja för sin hälsa genom lika goda anordningar, som den exproprierade fastigheten erbjöd honom. Vi erinra om det under förra numret anförda exemplet om neurastenikern.²

Däremot vore det icke billigt mot exproprianten att tvinga honom gälda de utgifter, som skulle krävas för att åt en av expropriation drabbad villaägare uppföra på annan plats en liknande lyxvilla med omgivande park. Vad den exproprierade anläggningen kunnat inbringa sin ägare genom försäljning, må man låta exproprianten ersätta men ej mera, ty lyxbegär bör ej tillgodoses på bekostnad av det gagneliga expropriationsföretaget.³

Det är tydligen svårt att uppställa bestämda regler för avgörandet, vilka utgifter expropriaten skall få tillgodoräkna sig, och spörsmålet är svårt icke minst därigenom, att ett ändamål, som i och för sig synes mycket behjärtansvärt, dock i det särskilda fallet kanske skulle för sitt

¹ För bestämmande av ersättningen med hänsyn till inköpskostnaden uttala sig bland andra GRÜNHUT s. 105 f. och SCHELCHER s. 290. Även JØRGENSEN, s. 116 f., anser detta vara konsekvent, sett från kausalitetsprincipens synpunkt; jfr vidare hans översikt s. 120 ff. över utländska expropriationslagars och författares ståndpunkt i förevarande avseende.

² Se ovan s. 166.

³ Jfr L. 40 pr. D. de damno inf. (39, 2) och L. 13 § 1 D. de serv. praed. urb. (8, 2), i vilka källställen stadgas beträffande ersättningskrav ur cautio damni infecti, att man ej skall låta ersättningen alltför mycket springa i höjden på grund av dyrbara väggbeklädnader och målningar utan att blott en moderata aestimatio skall äga rum, »quia honestus modus servandus est, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda». Se härom MOMMSEN s. 233 f., som anser satsen gälla även enligt gemeines Recht och i vidare omfattning, än ordalagen giva vid handen.

tillgodoseende kräva så stora utgifter, att det ej rimligen kan få diktera ersättningsbeloppet. Genom ett bedömande, väl avvägt efter det särskilda fallets fordringar, får man därför avgöra, huruvida ersättningen skall omfatta den eller den utgiften, som expropriationen föranleder för expropriaten.

Vid detta bedömande återkomma några svårigheter, med vilka vi gjort bekantskap, när vi sysslade med ersättning för skada å ekonomisk förvärvsverksamhet. Det kan hända, att det icke står expropriaten till buds någon annan fastighet med fullkomligt likadana egenskaper som den exproprierade. Den svårigheten är här av mycket allvarligare art, än när det gällde ekonomisk förvärvsverksamhet. Man synes knappast kunna finna annan lösning än principen, att ersättningen skall beräknas med tanke på anskaffande av den i de ifrågavarande avseendena mest liknande fastighet, som står till buds, för så vitt denna kan förvärfvas för rimligt pris. Något annorlunda torde man i allmänhet kunna lösa den motsvarande svårighet, som ligger däri, att om expropriationsersättningen skall göras hög nog för att skaffa expropriaten t. ex. en byggnad av samma slag som den exproprierade, man ofta måste tänka sig, att expropriaten uppför en sådan byggnad och han således erhåller en ny byggnad i utbyte mot en gammal. När det gällde förvärvsverksamhet, kommo vi lätt från denna svårighet, men här ha vi icke möjlighet att begagna det resonemang, vi då använde. Den bästa utvägen ur svårigheten synes oss här öppna sig, om man betänker, att i allmänhet en klok och förtänksam fastighetsägare gör avsättningar, motsvarande fastighetens slitning. Det förefaller rättvist, att de avsatta medlen komma till användning, när det efter expropriationen blir fråga om nyanskaffning. Vår mening är alltså, att ifall det med hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet framgår, att en tillbörligt förtänksam fastighetsägare skulle ha avsatt medel för amortering, skall expropriaten anses hava dessa medel tillgängliga för nyanskaffning. Expropriationsersättningen behöver då endast giva honom de därutöver erforderliga medlen.

Fastighets- Den nu gjorda utredningen till besvarande av frågan, för vilka
 ägare får er- utgifter expropriaten får ersättning, skulle vara ofullständig, om vi
 sättning för utgifter, även icke till sist bemötte ett inkast, som möjligen kan göras mot vår fram-
 om han icke ställning. Vi ha utgått från att expropriationsersättningen bör mätas
 kommer att så hög, att den sätter expropriaten i stånd att göra de eller de närmare
 ikläda sig dem. angivna utgifterna. Men om nu denne icke skulle vilja göra utgifterna
 i fråga? För att tillskansa sig större ersättning påstår han kanske, att
 han kommer att göra utlägg, men behåller i själva verket de pen-
 ningar, han erhåller i ersättning. Detta förefaller måhända vara en
 olägenhet, som skulle förhindra hänsynstagande till andra än nödvän-
 diga utgifter.¹

Invändningen torde dock ej vara hållbar. Om expropriaten i stället
 för att använda ersättningen till det ändamål, för vars tillgodoseende
 den beräknats, därmed fullföljer något annat syfte, innebär detta, att
 han lägger mera vikt vid detta senare. Men det är svårt att förstå,
 varför den omständigheten, att han använder penningarna till stillande
 av detta än mer trängande behov, skall inverka på ersättningens höjd.
 Skall ersättningen fylla sin uppgift att hindra försämring av expropria-
 tens ekonomiska ställning, måste den giva expropriaten möjlighet att
 utan ytterligare ekonomiska uppoffringar upprätthålla sin levnadsstan-
 dard och sin verksamhet, i den mån därigenom ingen obillig börda
 lägges på exproprianten. Liksom man vid det andra jämförelseledet,
 händelseförloppet icke-expropriation, ej kan fordra, att det skall kunna
 antagas, att expropriaten verkligen skulle utnyttjat de fastighetens
 värdesänkande egenskaper, för vilkas förlust ersättning utgår, så
 måste man vid detta jämförelseled giva ersättning redan för blotta
 möjligheten till utgift. Ja, kan det på grund av omständigheter, som
 ej inverka på styrkan eller berättigandet av expropriatens behov, an-
 tagas, att utgiften ej kommer att göras, synes ändock nämnda utgift
 böra få inverka på ersättningen. Om expropriaten har så svag eko-
 nomi, att han näppeligen kommer att köpa sig en ny villa i stället för

¹ Så JØRGENSEN s. 125 ff., som dock även åberopar svårigheten att utreda
 händelseförloppet. Hans åsikt synes illa stämma med hans uttalanden s. 146 ff.

den exproprierade, synes man likväl icke kunna neka honom ersättning för inköpsvärdet av en sådan. Den framställda tankegången synes t. o. m. kräva, att expropriationsersättning skall utgå för viss i och för sig till ersättning berättigande utgift, även om man, vilket väl sällan inträffar, tycker sig kunna med säkerhet påstå, att expropriaten icke kommer att ikläda sig utgiften i fråga.¹

3. Skada och fördel av expropriationsföretag.

Nu har talats om den skada, expropriat lider genom avstående av sin fastighet, och därvid har beaktats den användning, han hade kunnat göra av det exproprierade liksom ock hans ekonomiska förhållanden efter avståelsen. Under detta nummer skall behandlas den användning, som exproprianten kommer att göra av det genom expropriationen förvärvade området, och det inflytande, hans åtgöranden härutinnan kunna ha på expropriationsersättningen. Det sätt, på vilket exproprianten kommer att använda det exproprierade, är nämligen av största betydelse för expropriaten. Genom den anläggning, för vilken expropriationen sker, och genom denna anläggnings drift kan skada tillskyndas expropriaten utöver den, som blotta avståelsen medför, och å andra sidan kan företaget skänka honom fördelar, om vilka fråga uppstår, huruvida de skola avräknas å ersättningen vid dennas bestämmande.

Först må behandlas de av företaget härrörande nackdelarna. Den första fråga, som härvid möter, är den, huruvida dessa äro förorsagade av avståelsen. Beträffande detta spörsmål äro meningarna delade. Otvivelaktigt är, att avståelsen är en betingelse för företaget i dess konkreta gestaltning. Men för att företaget skall komma till stånd, kräves en verksamhet av exproprianten utöver blotta tillägnelsen av

ExprL stad-
gar i viss ut-
sträckning er-
sättningsskyl-
lade.
dighet för
företagsskada
vid delexpro-
prietion.

¹ Se DE LALLEAU I s. 231 ff. och jfr KOHLERS yttrande, Archiv für bürgerliches Recht, Bd 12, 1897, s. 6, att om en gondoliär utlovat en gondolfärd men ej håller sitt löfte, måste han ersätta löftesmottagaren priset på en sådan, vare sig denne verkligen hyr en annan gondol eller ej.

marken. När i expropriationslag stadgas ersättning för avståelsen, är därför icke nödvändigt i ersättningen inbegripen också ersättning för de vidare skador, som exproprianten åstadkommer genom sitt utnyttjande av det exproprierade. Den omständigheten, att expropriationen äger rum för ett visst ändamål, plägar anföras såsom motivering av åsikten, att företagets skadliga inverkan är en blott och bar följd av själva expropriationen¹, men kan blott andragas såsom skäl till att låta ersättningsskyldigheten omfatta jämväl den av företaget förorsakade skadan.²

En bestämmelse med sådan syftning giver vår ExprL i första stycket av 7 §, där det stadgas, att om en del av en fastighet exproprieras och återstoden lider skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande, skall full ersättning därför gäldas.³ Det är denna bestämmelse, som vi ha att utlägga, när vi enligt vår föresats behandla frågan om ersättning för företagsskada.

¹ Så SCHELCHER s. 75.

² Se JØRGENSEN s. 167 f.

³ Expropriationslagarna pläga icke innehålla någon uttrycklig bestämmelse om ersättning för företagsskada. 1866 års expropriationsförordning ägde dock i sin 13 § första stycket bestämmelse, att ersättning skulle givas för företagsskada, och sådana bestämmelser finnas också i saxiska lagen § 22 första stycket och württembergiska lagen art. 11 andra stycket. Även i de länder, vilkas expropriationslagar tåga beträffande ersättning för företagsskada, tillerkänner i allmänhet rättspraxis ersättning för sådan skada. Någon gång har man därvid stöd av ett stadgande, som låter skyldigheten att ersätta företagsskada framstå som en konsekvens av lagens föreskrifter om expropriationsersättning; se preussiska lagen § 31. När man i praxis och doktrin utan ledning av uttryckliga lagbestämmelser försökt uppställa regler beträffande ersättning för företagsskada, har man haft svårt att utfinna en reglering, som giver tillfredsställande resultat. De lagbestämmelser, som äro givna i vissa länder, äro dessutom icke så uttömmande, att de icke skulle lämna rum för olika tolkningar. Principen om ersättning för företagsskada har därför givit upphov till mycken meningsskiljaktighet. I det följande komma vi att dryfta de viktigaste av de spörsmål, som uppstå, när man hyllar principen. I Frankrike har man undgått de med principen om ersättning för företagsskada förknippade svårigheterna. Franska expropriationslagen art. 48 fjärde stycket stadgar nämligen efter lagändring 1918: »L'indemnité d'expropriation ne doit comprendre que le dommage actuel et certain causé par le fait même de l'éviction; elle ne peut s'étendre au préjudice incertain et éventuel qui n'est que la conséquence directe de l'expropriation.»

Till en början må antecknas, att bestämmelsen i överensstämmelse med främmande lagstiftning ävensom den expropriationsrättliga litteraturen giver ersättning för företagsskada blott i fall av delavståelse. Redan därigenom blir det klart, att man icke får förväxla regeln om expropriationsersättning för företagsskada med grannelagsrättsliga ersättningsregler. Det kan hända, att dessa senare stadga ersättning för fall, beträffande vilka de förra neka sådan, och omvänt förekommer det, att expropriationsersättning skall givas i fall, som enligt grannelagsrättsliga regler icke skulle giva upphov till ersättning. Endast i så måtto består ett samband mellan grannelagsrättsliga ersättningsregler och reglerna om expropriationsersättning, att naturligtvis icke ersättning enligt de förra skall givas för skada, som redan blivit ersatt enligt de senare.¹

Efter denna anmärkning betrakta vi närmare lagbestämmelsen i 7 § första stycket ExprL. Av lagens ord framgår omedelbart, att ersättning icke lämnas för all skada av ett expropriationsföretag vid delavståelse. Ordalydelsen anger två begränsningar beträffande den ersättningsförpliktande skadan, i det att skada för att ersättas säges skola drabba den återstående delen av den delvis exproprierade fastigheten samt vara orsakad genom den exproprierade delens användande.

Den förstnämnda begränsningen uttryckes genom att ersättningen säges skola vara ersättning för skada eller intrång å restegendomen. I likhet med ersättningen för skada eller intrång genom själva avståelsen skall även denna ersättning jämlikt 57 § andra stycket ExprL under vissa förutsättningar gå till betalning åt innehavare av fordringsinteckningar och med dem likställda rättighetshavare. ExprL har för

Ersättningsansvaret för företagsskada är begränsat till skada eller intrång å restegendom.

Ungefär detsamma torde ha gällt, även innan det 1918 uttryckligen stadgades. Av den anförda bestämmelsen följer emellertid ingalunda, att i Frankrike aldrig skulle utgå ersättning för skada av expropriationsföretag. Tvärtom finnes enligt fransk rätt en vidsträckt ansvarighet enligt allmänna förvaltningsrättsliga regler för skada av »travail public». Men den ersättningsskyldighet, som sålunda finnes, kan icke göras gällande i expropriationsmål, och omvänt förefinnes den, vare sig expropriation har skett för utförande av ifrågavarande travail public eller icke. Se DE LALLEAU I s. 192 ff., II s. 167 ff. och CRÉPON I s. 250 ff., II s. 140 ff.

¹ Jfr nedan s. 312 ff.

öfrigt även i så måtto skurit skada eller intrång av expropriationen och skada eller intrång av expropriationsföretaget över en kam, att den i 39 § tredje stycket förutsätter, att ersättningen för dessa båda slags skador i expropriationsnämndens beslut om ersättning skola sammanföras i en post. Det synes vid sådant förhållande och i betraktande jämväl av 7 §:s ordalag riktigt att tolka skada eller intrång av expropriationsföretaget på liknande sätt som uttrycket skada eller intrång av expropriation, nämligen såsom minskning av det för skadan eller intrånget utsatta områdets värde, fattat i den mening, som ligger till grund för löseskillings bestämmande. Skada eller intrång av expropriationsföretag skall alltså enligt vår mening beräknas genom uppskattning av restegendomens värdeminskning. Denna värdeminskning kan nämnden beräkna på samma gång, som den beräknar restegendomens värdeminskning genom skada eller intrång av själva expropriationen. Det erfordras utöver de värderingar, som krävas för beräkning av ersättning för skada eller intrång av expropriationen, allenast, att nämnden gör klart för sig, huru expropriationsföretaget kommer att utföras och vilka verkningar dess utförande kommer att få, för att lägga dessa förhållanden till grund för värderingen av restegendomen.

Ersättningsansvaret för företagsskada är begränsat till skada eller intrång av exproprierad fastighetsdels användande. Den andra begränsningen består däri, att skada för att kunna grunda ersättningsrätt skall uppstå genom exproprierad fastighetsdels användande. Det vi härvid uppmärksamma, är icke det förhållandet, att skadan enligt lagens ord skall vara orsakad av expropriationsföretaget. Den fordran är självklar och kan icke uppfattas som en begränsning av ersättningsansvaret för företagsskada. Den begränsning, vi finna i lagens ord, angår i stället det förhållandet, att, såsom mycket ofta inträffar, det företag, för vilket utförande expropriation sker, utföres icke blott å det från en ifrågavarande fastighet exproprierade området utan även å närliggande område. För de fall, i vilka detta förhållande föreligger, synes lagen stadga, att ersättning skall givas endast för den del av den av hela företaget uppkommande skadan, som orsakats av just den ifrågakomna avstådda fastighetsdelens användande.

En sådan begränsande regel visar sig vid närmare påseende vara

svår att genomföra i praktiken. Det är oftast mycket svårt att utskilja någon viss del av den av hela företaget orsakade skadan, som skulle kunna tillskrivas användningen av just det exproprierade området. Vi kunna tänka på det fall, att en jordremsa exproprieras för framdragande av järnväg. Det är väl i ett sådant fall så gott som omöjligt att utröna, vilken del av bullret och sotet från järnvägsdriften härrör just av trafikering av en viss exproprierad jordremsa. Man får vidare besinna, att en viss skada gott kan sägas uppkommen genom ett exproprierat områdes användande, ehuru för skadans uppkomst kräves användande av också annan mark än den avstådda. Enligt detta resonemang skulle därför i den i lagtexten uppställda begränsningen, att skadan skall vara uppkommen genom användande av en avstådd fastighetsdel, icke ligga annat krav, än att den skall vara orsakad av samma företag som det, för vilket utförande avståelsen skett. Vad åter i detta sammanhang skall anses vara ett och samma företag kan måhända någon gång vara svårt att avgöra. Vi taga emellertid fasta på det resultat beträffande tolkningen av den ifrågavarande begränsningen, vartill vi nu kommit, ty enligt vår uppfattning är den här givna tolkningen av lagens ord den riktiga. Innan vi lämna tolkningsfrågan, måste vi dock dryfta ett annat sätt att uppfatta stadgandet om begränsningen.

Om lagen stadgar ersättning för skada av det exproprierades användande, så vore det, kan man nämligen tycka, det riktiga, att ersättning gäves för den del av företagsskadan, som icke skulle uppstå, ifall företaget väl i övrigt utfördes enligt sin plan men icke den del av företaget, som skall utföras på det exproprierade området. Om således enligt planen en järnvägslinje skall framdragas över det exproprierade området, skulle man enligt det nu ifrågasatta sättet att uppdelat företagsskadan anse hela skadan vara orsakad av det avstådda områdets användande, ty utan den del av banan, som ligger på det exproprierade området, skulle ju järnvägsdriften icke kunna upprätthållas. På samma sätt skulle man ofta komma till det resultatet, att all företagsskadan är orsakad av det exproprierades användande. Dock

skulle så icke alltid bliva förhållandet. Om t. ex. enligt den för ett exproprierande järnvägsföretag uppgjorda planen endast ett stationshus skall ligga på det exproprierade området, kan man gott tänka sig, att trafiken fortgår på själva banan och åstadkommer samma eller i det närmaste samma skada å återstoden av den delvis exproprierade fastigheten.

En uppdelning av företagsskadan på det sätt, som nu skisserats, skulle säkerligen stå i god överensstämmelse med gängse orsaksföreställningar. Vi kunna likväl icke tro, att man får fatta ExprL:s begränsning av den ersättningsförpliktande företagsskadan på det sätt, som nu utvecklats, ty metoden att urskilja den skada, som orsakats av det avståddas användande, är alltför opraktisk. Om vi i anslutning till det nyss anförda exemplet om expropriation för järnvägsföretagsräkning tänka oss olika delar av en järnvägsområde undandragna företagens användande, se vi lätt, att det ofta är svårt att giva svar på frågan, om järnvägsdriften trots detta är möjlig. Om en järnvägsstation tänkes borta, kan måhända driften försiggå i samma omfattning som eljest, men är den väl då ekonomiskt möjlig? Och om man tänker sig det ena spåret borta av ett dubbelspår, kan kanske rent teoretiskt driften upprätthållas i samma utsträckning som eljest men skulle då måhända möta svåröverstigligen hinder i form av risk för olycksfall och försening. Hela frågan om möjligheten av att utföra företaget utan det exproprierade området svävar betänkligt i luften. Därtill kommer, att man enligt den dryftade teorien skulle jämföra skadan av företaget i det ena och i det andra fallet för att ersätta skillnaden i skada. Men om det är svårt att utreda, huruvida det är möjligt att utföra företaget utan visst område, så är det ännu svårare att uttänka, huru stor skada företaget skulle åstadkomma i ett av det exproprierade områdets frånvaro betingat förminskat skick.

En tredje regel för begränsning av ersättningsansvaret för Vi stanna därför vid vår förut angivna åsikt om innebörden av lagens begränsning av den ersättningsförpliktande företagsskadan till skada av exproprierat områdes användande. Vår framställning har därmed angivit två begränsningar av regeln om ersättning för före-

tagsskada. Emellertid är det vår åsikt, att man icke kan nöja sig med företagskada de två begränsningar, som tydligt framgå av ExprL:s ord och för vilka vi nu redogjort. Om ersättningsansvaret för företagskada icke begränsades av någon ytterligare regel, skulle det, efter vad vi anse, vara alltför vidsträckt. I ett exempel, som *kommittén*¹ anför, leda visserligen de två nu angivna begränsningarna till ett tilltalande resultat, i det att ersättning för företagskada enligt de nu framställda reglerna förvägras expropriat i ett fall, då rättsmedvetandet skulle protestera mot att expropriant ålades ersättningsskyldighet. Kommittén anför nämligen som exempel på skada, vilken enligt ExprL:s regler ej grundar ersättningsrätt, att en expropriat på det sättet lider skada av järnvägsföretag, för vars utförande det exproprierade området användes, att honom tillhörig andel i ett ångbåtsbolag sjunker i värde till följd av väntad konkurrens från järnvägens sida. Att den i det exemplet angivna skadan enligt de nu framställda reglerna icke skall ersättas, är obestridligt. Men det kan uttänkas fall, då det enligt de regler, vi framställt, skulle utgå expropriationsersättning men sådan knappast skulle vara på sin plats. Antag, att expropriaten på restegendomen bedriver en gästgiverirörelse, som lider avbräck genom de av det exproprierande järnvägsföretaget skapade bättre kommunikationerna. Ett utdömande av ersättning för den förlorade kundkretsen skulle i ett dylikt fall åtminstone i allmänhet te sig ganska främmande för sund rättsuppfattning.

Detta exempel torde vara tillräckligt för att giva vid handen, att de två nu uppställda begränsningarna av ersättningsansvaret för företagskada icke äro tillräckliga för att hålla detsamma inom tillbörliga gränser.² Vi förmås att söka efter någon ytterligare begränsning.³

¹ Se *NJA* II 1918 s. 147.

² *EGER* I s. 259 f. och *KOFFKA* s. 130 f. avvisa för preussisk rätts del tanken på en ytterligare begränsning.

³ Någon grund torde icke föreligga att, såsom *SCHELCHER* *Rechtswirkungen* s. 255 ff. antyder, väl ersätta skadan av anläggningen men ej av dennas drift. Detta är holländsk praxis, se *LUBBERS* s. 82 ff., och torde även vara belgisk, se *Pandectes belges* n:r 93 ff., 423 ff. och 631 ff. Båda slagen av skada kunna

måste uppsökas.

Det är vanligt att antaga en begränsningsprincip, byggd på överväganden över orsakliga förhållanden. Kritik av denna uppfattning.

Innan vi begiva oss ut på spaning efter någon ytterligare sådan, vilja vi emellertid undersöka, om icke redan en riktig uppfattning av orsakssammanhanget vid expropriation leder till en passande begränsning av ersättning för företagskada. Någon tredje begränsande regel skulle då icke erfordras. Vi vilja därför närmare undersöka det orsakliga sambandet mellan expropriationen, det exproprierades användning efter avståelsen och de skadliga effekterna.

När det gäller att utröna, huruvida en viss händelse är en annans orsak, undersöker man, vad följden skulle bliva, om den förra händelsen utebleve. Visar det sig, att i så fall icke heller den senare händelsen skulle inträffa, anser man den förra händelsen orsaka den senare. När man nu emellertid företager denna tankeoperation att borttaga ett faktum, måste man ju tänka sig dettas plats intagas av något annat faktum eller tillstånd. Att bestämma detta vållar svårigheter vid utredandet av orsakssammanhanget även i allmänna skadeståndsrättsliga frågor. Vid expropriation är det ett synnerligen omstritt spörsmål, hur bestämmandet bör ske. Enligt en utbredd mening skall man beräkna den av expropriationsföretaget förorsakade skadan genom att jämföra det tillstånd, som företaget för med sig, med det tillstånd, som skulle råda, ifall expropriationen icke ägde rum men företaget i stället komme till stånd på grannfastigheten eller någon annan fastighet, förutsatt nämligen att dess tillkomst utan expropriationen är möjlig eller, enligt en annan utformning av åsikten, är säker. Man skulle alltså, ifall det t. ex. rörde sig om expropriation för framdragande av en järnvägslinje, jämföra skadan av järnvägsanläggningen och järnvägsdriften, för den händelse järnvägen i enlighet med sin plan drages fram över en ifrågavarande fastighet, och den motsvarande skada, som eventuellt skulle uppstå för samma fastighets ägare, för den händelse järnvägslinjen i stället droges utanför fastigheten, det vill regelrätt säga på grannfastigheten.¹ Endast de skadliga effekter, som i det senare emellertid vara förorsakade av expropriationen och företaget. Se mot åsikten utom LUBBERS a. st., KOFFKA s. 129 och BURCKHARDT s. 172 f.

¹ Observera skillnaden mellan denna jämförelse och den ovan s. 215 f. omhandlade.

fallet icke skulle inträffa, äro enligt nämnda åsikt orsakade av expropriationen och expropriationsföretaget, och endast de anses bilda den ersättningsförpliktande företagsskadan.¹ Emellertid torde en dylik uppfattning av kausaliteten icke kunna upprätthållas.

För att klargöra spörsmålet är det lämpligt att iakttaga, huru orsakssammanhanget utredes, när det gäller att bedöma ersättningsansvaret vid en brottslig handling. I dylika fall jämföres resultatet av den brottsliga handlingen med resultatet av en rättsligen neutral sådan. Man skall alltså icke jämföra resultatet av mordbrand med resultatet av åverkan utan med resultatet av en handling, som över huvud icke framkallar någon ersättningsskyldighet gent emot den skadelidande. Men vilken av alla dessa möjliga handlingar? Tydligen icke den handling, som mest skadar den skadelidande utan att grunda skadeståndsskyldighet. I stället torde man i ett fall sådant som det nämnda jämföra med en blott underlåtelse, för så vitt icke just en sådan medför skadeståndsansvar.² Enligt den ovan refererade åsikten skall man emellertid vid expropriation jämföra med en betydligt aggressiv verksamhet, nämligen med utförande av företaget icke på den exproprierade fastigheten men på grannfastigheten, alltså med en verksamhet, som är den för expropriaten mest skadliga av alla i fråga kommande. Detta är ju en olikhet mot vad eljest gäller om kausalitet vid beräkning av skadeersättning. Det riktiga torde därför vara att anse all den skada vara orsakad av företaget, vilken icke skulle inträffat, om icke något företag kommit till stånd.

Vid denna jämförelse med kausalitetsproblemets lösning i den allmänna skadeståndsrätten har dock måhända icke tillräckligt uppmärk-

¹ Denna åsikt omfattas av tyska Reichsgericht, som vid skilda tillfällen på olika sätt utformat dess detaljer. Se EGER I s. 256 ff. och KOFFKA s. 129 ff. Av denna mening vidare DE WEISS s. 204 ff. samt SCHELCHER ss. 77 f. och 244 ff. Likaså schweiziska Bundesgericht; se BURCKHARDT s. 174 ff. och RIGASSI s. 158 ff. Enligt *kommittén*, se *NJA* II 1918 s. 148, gäller grundsatsen även för svensk rätts del. Justitierådet SKARSTEDT och regeringsrådet ERNBERG yttrade i lagrådet 1912, att kommitténs mening borde komma till tydligare uttryck i lagen, se *NJA* II 1918 s. 154, men deras yttrande ledde icke till någon påföljd.

² Jfr STANG s. 71.

sammats de säregna förhållandena vid expropriation. Att följderna av företaget skola bestämmas genom att jämföra företagets utförande med dess uteblivande, torde svårligen kunna bestridas. Men är det månne icke så, att endast de av avståelsen framkallade företagsföljderna skola ersättas, något, som tycks framgå av lagens egna ord, då 7 § stadgar ersättning endast för skada av exproprierad fastighetsdels användande? Och skall icke också de av avståelsen framkallade följderna bestämmas genom att jämföra resultatet av avståelsen med det tillstånd, som skulle inträda, ifall avståelsen icke ägde rum? Det är måhända tydligt, att om den icke försigginge, företaget i alla fall skulle komma till stånd, på annan plats men med ungefär samma ekonomiska verkningar för expropriaten. Alltså, kunde man mena, äro i ett sådant fall företagets följder icke orsakade av expropriationen. Mot detta resonemang anmärkes, att expropriationen dock är en betingelse för tillkomsten av expropriationsföretaget i dess konkreta gestalt. Vidare invändes, att vi ju redan fastställt, att av expropriationsföretaget orsakad skada skall ersättas. Under sådana förhållanden synes man ej kunna på annat sätt än nyss sagts bestämma, vilka effekter skola anses vara företagets följder.

Låt oss, för att taga ett exempel, antaga, att en lastningsplats skall anläggas och att för detta ändamål ett stort område på expropriativ eller annan väg toges i anspråk samt att dessutom för ändamålet även en obetydlig del av en viss villatomt exproprieras. Låt oss vidare antaga, att lastningsplatsen medför betydande olägenhet för villaägaren genom sot, buller och dylikt. Fråga uppstår på den grund, huruvida denne för expropriation utsatte villaägare är berättigad till expropriationsersättning utom för själva avståelsen även för skada eller intrång av expropriationsföretaget å restegendomen. Mot hans ersättningskrav invändes med skenbart fog, att lagen stadgar ersättning för företagsskada blott till den del, denna uppstår genom den exproprierade fastighetsdelens användning, och att olägenheten av lastningsplatsen skulle uppkomma, även om icke det från denne villaägare exproprierade obetydliga området toges i anspråk.

Denna invändning får man från en sträng kausalitetsuppfattnings ståndpunkt bemöta med en hänvisning till det förhållandet, att likväl det, låt vara obetydliga, områdets avstående är en betingelse för expropriationsföretagets tillkomst i den gestalt, vari företaget sättes i verket. Eftersom vidare den angivna skadan ostridigt är orsakad av det exproprierande företaget skall enligt en uppfattning, som blott fäster avseende vid orsakssammanhanget, ersättning i det anförda fallet utgå till villaägaren för berörda olägenhet. Resultatet blir an-norlunda, först om avgörandet gäller företagsskada, som orsakas av ett annat företag än det, för vars skull en ifrågavarande expropria-tion äger rum.

Som synes leder genomförandet av en sträng kausalitetsprincip vid bestämmande av expropriationsersättning för företagsskada till ett mycket vidsträckt ersättningsansvar, och det synes av vikt att finna en grundsats, som kan inskränka ansvarigheten. Vi kunna därför icke undvika att söka efter en tredje begränsning av ersättningsansvaret för företagsskada utom de båda, som framgå av la-gens ord.

•I själva verket torde man mer eller mindre medvetet ledas av önskan att finna en begränsning av ansvarigheten, när man under åbe-ropande av kausalitetens lagar förnekar, att ersättning skall givas för annan skada än den, som icke skulle ha åstadkommit utan hjälp av expropriationen. Man torde vara benägen att resonera på unge-fär följande sätt. Expropriationen innebär ingrepp i en privat rätts-sfär. Företaget är en till densamma knuten följd, och ersättning skall utgå för av detta företag orsakad skada, ifall densamma kommer till stånd, fastän expropriaten, om hans rådighet fått för-bliva orubbad, skulle kunnat förhindra skadan. Ersättningen skall därför omfatta allenast den skada, mot vilken expropriaten genom sin rättsställning kunnat skydda sig. Genom detta resonemang åbe-ropar man emellertid icke en viss kausalitetsuppfattning utan häv-dar, att rättsläget icke medgiver, att ersättningsansvar antages fin-nas för all av företaget orsakad skada.

Kritik av den vanligen an-tagna be-gränsnings-principen, lös-gjord från sambandet med en fel-aktig uppfattning av or-saksförhål-landen.

Såsom begränsning av ett eljest obegränsat kausalitetsansvar förefaller den diskuterade principen vid första påseende vara väl funnen.¹ I sin tillämpning möter den dock svårigheter av praktisk art, liksom ock de resultat, den lämnar, icke alltid synas tilltalande.

Enligt den ifrågavarande uppfattningen skall ju det tillstånd, som följer av företaget, jämföras med det, som skulle ha rått, om expropriationen icke ägt rum. Detta senare tillstånd kan emellertid tänkas olika, alltefter som företaget tänkes utfört på det ena eller andra stället. Man kan ej jämföra med det tillstånd, som skulle rått, ifall över huvud ingen expropriation ägt rum, ty därigenom komme ju frågan att avgöras av någonting uppenbart tillfälligt. Ej heller bör man tänka sig företaget förlagt utanför gränserna av de domäner, expropriaten över huvud äger, ty även detta skulle te sig som beroende av rena tillfälligheter. I stället finge man väl, om man ville genomföra det ifrågavarande åskådningssättet, jämföra med det tillstånd, som skulle ha rått, ifall intet område av just denna särskilda fastighet exproprierats.² Men det är föga tilltalande att låta den svårösta frågan, vilka områden en fastighet omfattar, ha betydelse för det ifrågavarande ersättningsproblemet.

Vidare är att observera, att man icke godtyckligt kan tänka sig företaget förlagt till vilken plats som helst utanför den exproprierade fastigheten. Man måste givetvis noga tillse, huruvida det är möjligt att etablera företaget på en viss plats. Vi möta här svårigheter av samma slag, som vi nyss påpekade, då vi avvisade en ifrågasatt uppdelning av företagsskadan på de områden, på vilka företaget utföres. En järnväg t. ex. kan icke utan vidare placeras på en grannfastighet. Man måste se till, att den får en någorlunda ändamålsenlig sträckning. Ifall den icke får skära den på ett näs belägna fas-

¹ BURCKHARDT anmärker dock, s. 170 f., icke utan fog, att man ju icke vid totalavståelse låter expropriationsersättningen bliva mindre, därför att om expropriationen icke ägde rum, företaget till äventyrs skulle ha utförts på grannfastigheten i stället och nedsatt den ifrågavarande fastighetens värde.

² Jfr ERNBERG Objekt och adjacent s. 498 f.

tigheten, är det måhända ändamålsenligt att framdraga den en helt annan väg. Kan, för att taga ett annat exempel, en hamnanläggning icke komma till utförande på en viss egendoms mark, bör den kanske lämpligast förläggas till en helt annan plats, eller måhända kan den alls icke komma till stånd. Man råkar här ut för lämplighetsfrågor av ej mindre teknisk än även ekonomisk art. Att göra ersättningsfrågan beroende av dylika spörsmål är föga tilltalande. Att märka är, att man härvid måste ha för ögonen det särskilda företaget. Man bör därför icke bortse ens från omständigheter, som sammanhånga med den särskilde företagarens person såsom hans ekonomi och hans speciella syften. Tydligen kan det ofta betecknas närmast som en smaksak att avgöra, om företaget är möjligt att utföra på en viss annan plats än det exproprierade området.

Den diskuterade åsikten antager emellertid, såsom ovan antytts, ofta den formen, att man i stället för att fråga, huruvida företaget kan komma till stånd utan expropriationen, av exproprianten kräver, att han bevisar, att företaget även utan denna verkligen skulle ha utförts.¹ Härigenom undgår man den sist påtalade obestämdheten hos kravet på företagets möjlighet utan avståelsen, men å andra sidan är denna bevisning ofta mycket svår att åstadkomma, och i samma mån som man skärper fordringarna på bevisning i nämnda hänseende, i samma mån närmar man sig principen att giva ersättning för all den skada, expropriationsföretaget enligt en riktig kausalitetsuppfattning förorsakar.

Undersöka vi härefter, till vilka resultat den diskuterade regeln leder, skola vi finna, att den, i den mån den icke upphäves av bevissvårigheter, skulle medföra en i många fall nöjaktig begränsning av ersättningsansvaret för av företaget orsakad skada. Detta visar sig

---

¹ Man tycks ofta icke hålla isär de båda möjliga varianterna av den dryftade åsikten, och det är därför svårt att bestämt säga, att med de särskilda uttalandena skulle åsyftas den ena eller den andra av de båda varianterna. Den nu sist ifrågakomma varianten torde dock numera tyska Reichsgericht omfatta, och densamma framställes även av DE WEISS s. 208.

t. ex. i det anförda fallet, att en jordremsa av en villatomt exproprieras för anläggande av en lastningsplats. Låt oss komplettera exemplet med upplysningen, att den ifrågavarande villatomten är belägen i ett villasamhälle och att hela detta kommer att lida genom buller och sot med mera från lastningsplatsen. Skulle all av ett expropriationsföretag orsakad skada ersättas, finge i ett fall sådant som detta ägaren av den nämnda delvis exproprierade tomten ersättning för det minskade värdet av restegendomen. Hans granne däremot, som lider samma skada, skulle lämnas utan ersättning. Denna åtskillnad förefaller ganska obillig. Hyllar man emellertid ifrågavarande princip för inskränkning av ersättningsansvaret, skulle man i ett fall som detta förvägra expropriaten ersättning för nämnda skada, emedan lastningsplatsen och därmed skadan skulle kunnat komma, respektive verkligen hade kommit, till stånd, även om ej expropriatens obetydliga jordbit tagits i anspråk.

Emellertid kan man även uttänka fall, där tillämpningen av principen ifråga leder till mindre tilltalande resultat. Antag, att en järnväg eller spårväg planeras för att med varandra förbinda vissa platser och att den med tillhjälp av expropriation skall dragas fram över en viss fastighet. Nu kan det lätt inträffa, att i ett dylikt fall det skulle möta så stora svårigheter att framdraga spåren på annan plats, att förr företaget måste gå om intet. Att välja en annan väg skulle kanske innebära en alltför tidsödande omväg eller medföra för stora kostnader i förhållande till denna anläggnings ekonomiska bärkraft. I ett sådant fall skulle enligt den nu dryftade principen fastighetsägaren erhålla ersättning för värdeminskning genom buller, sot och dylikt, fastän kanske blott en obetydlig remsa av hans fastighet exproprieras. Hans granne däremot, som ej behöver släppa till jord men kanske lider fullkomligt samma men av expropriationsföretaget, skulle icke erhålla någon expropriationsersättning. Detta förefaller ej rättvist. Icke heller förmår principen att under alla förutsättningar på ett tilltalande sätt lösa det ponerade rättsfallet om gästgiverirörelsen, som lider avbräck av ett järnvägsföretag. Det kan nämligen väl tänkas,

att gästgivarens fastighet är så belägen, att utan expropriation av ett stycke av densamma järnvägsföretaget ej skulle kunnat komma till stånd eller åtminstone icke skulle hava gjort det. I ett sådant fall skulle enligt principen exproprianten vara tvungen att giva ersättning åt gästgivaren för det avbräck, järnvägen tillskyndar honom i hans rörelse genom att skapa bättre kommunikationer. Likväl var det detta mindre tilltalande avgörande, som var den närmaste anledningen till vårt sökande efter en passande begränsning av ersättningsansvaret för företagsskada.

Vår granskning av den nu ifrågavarande principen giver därför till resultat, att denna synes böra förkastas.¹ Om man bortser från de stora praktiska hindren mot principens genomförande, kvarstår likväl, att principen, såsom exemplen utvisa, leder till mindre tilltalande resultat. Söker man nu emellertid vidare efter anledningen till att resultatet av principens genomförande stundom förefalla mindre goda, får man snart klart för sig, att en avståelse, själva expropriationen alltså, synes alltför oväsentlig i förhållande till företagsskadan för att kunna motivera ersättningsansvar. Företagsskadan drabbar ju ofta i lika hög grad den, som icke berövas någon mark, och icke den omständigheten allena, att expropriaten tvingas avstå ett jordområde och att därpå bedrivs en verksamhet, som skadar honom, torde kunna motiveras påläggande av ersättningsskyldighet. Det orsakliga sambandet mellan expropriationen, företaget och de skadliga effekterna är ej ensamt tillräcklig grund för ersättningsansvar för företagsskada.² Har man väl detta klart för sig, framstår det som ganska givet, att

¹ Även ERNBERG, Objekt och adjacent s. 497 ff., tvivlar på principens riktighet de lege lata och de lege ferenda.

² Stundom påstås, att en olikhet i behandlingen av expropriaten och en för expropriation icke utsatt jordägare rättfärdigas av den omständigheten, att genom expropriationen ett rättsförhållande uppstått mellan expropriant och expropriat; så tyska Reichsgericht, *RG* Bd 13, 1885, s. 244, = *EBE* Bd 4, 1885, s. 1, schweiziska Bundesgericht i målet Tschann v. Zürich (d. 7. 5. 1907), omtalat hos RIGASSI s. 159 f., samt EGER I s. 252. Som argument synes resonemanget svagt, och det giver intryck av resignation; se RIGASSI s. 160.

den sökta principen, som skall ytterligare begränsa ersättningsansvaret, tillika skall bygga på förhållanden, som giva mening åt påläggandet av detta ansvar.¹

Burckhardts En teori med sådan syftning har framställts av schweizaren
begränsnings- BURCKHARDT i den uppsats, vartill redan flera gånger hänvisats.
princip. Enligt denne författare skola endast de skadliga följder av expropriationsföretag ersättas, som expropriaten genom sin besittning av det exproprierade kunde ha räknat på att avvärja.² En sådan regel synes buren av en tilltalande rättstanke, ty varför skall en fastighetsägare, på grund av att denna fastighetsdel exproprieras, erhålla ersättning för olägenheter, som han dock icke genom ägandet av fastighetsdelen kunde hoppas undgå? Dock torde man icke kunna låta sig ledas av Burckhardts framställning. Vid utförandet av sin grundsats fäster han, såvitt vi kunna förstå, alltför stort avseende vid förhållandena i det särskilda expropriationsfallet. För att avgöra, om i ett givet fall företagsskada skall ersättas, ställer han nämligen frågan, om fastighetsägaren hade behövt räkna med att det företag, som i det särskilda fallet är expropriationsföretag, skulle ha kommit till stånd och tillfogat honom enahanda skada som den, vil-

¹ Jfr ERNBERG Objekt och adjacent s. 496. Orsakssammanhangets oförmåga att rättfärdiga ersättningsskyldigheten föranleder STANG, s. 254, att principiellt bestrida denna senare. JØRGENSEN, s. 167 ff., anser i enlighet med sin ovan s. 151 not 1 antydda teori, att den, enligt dansk rätt, förefinnes, i den mån utsikten till en för restegendomen ofördelaktig användning av det exproprierade nedsätter restegendomens saluvärde. Man kan göra gällande, att eftersom olägenheterna av företaget drabba även dem, från vilka intet exproprieras, så bör också ersättning antingen alls icke utgå eller också givas även åt de av expropriation icke drabbade och alltså ej vara en expropriationsersättning; i denna riktning LAYER s. 522 ff. och JONCKERS NIEBOER s. 89 ff. För en dylik utsträckt ersättningsskyldighet för företagsskada uttalar sig OTTO MAYER, Die Entschädigungspflicht des Staates nach Billigkeitsrecht i Neue Zeit- und Streitfragen, I. Jahrg. 1903—04, och O. MAYER s. 295 ff. I den franska rätten är denna princip genomförd; se ovan s. 212 not 3. Även i Sverige kan det inträffa, att skada, vilken ej grundar rätt till expropriationsersättning, dock giver rätt till skadestånd av icke expropriationsrättslig art även utanför vanliga grannelagsrättsliga regler; se § 30 i 1 kap. av lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad.

² Se s. 173 ff.

ken i expropriationsmålet är under bedömande. Om svaret på den frågan blir, att fastighetsägaren hade måst räkna med denna möjlighet, skall enligt Burckhardt expropriationsersättning icke utgå för företagsskadan. Vid bedömandet av frågan, huruvida expropriationsföretaget varit att räkna med, bortser Burckhardt naturligtvis från företagarens möjlighet att expropriera mark för dess utförande och frågar, huruvida företaget utan expropriation av den i expropriationsmålet ifrågavarande fastigheten eller av andra fastigheter varit möjligt. Härvid fäster han stort avseende vid den rättsliga möjligheten. När en järnväg anlägges på en gata, frågar han sålunda, om gatuägaren samtyckt till anläggningen. Är detta fallet, skall enligt Burckhardt en ägare av delvis exproprierad jord vid gatan icke erhålla ersättning för av järnvägen kommande olägenheter, ty han hade att räkna med att under denna förutsättning en järnväg där kunde komma till stånd.¹ Det är emellertid svårt att inse, varför ersättningens vara eller icke vara skall bero av den omständigheten, att just detta företag, när det tager även annan mark i anspråk, gör det med tillstånd av vederbörande markägare. Låt oss se, huru teorien tager sig ut, tillämpad på ett annat av Burckhardts egna exempel: en järnväg framdrages snett över en allmän väg², så att tre vid vägen belägna fastigheter avskäras från denna, den första på ett ställe, där banan befinner sig helt på privat område, den andra, där den befinner sig delvis på privat område och delvis på vägen, och den tredje, där den helt befinner sig på vägen. Den ifrågavarande författaren uppfattar avspärrningen som en företagsskada, och däri har han förmodigen rätt, då det är denna speciella användning av det exproprierade, som låter en så smal markremsa bli en kraftigt hinder för förbindelsen med vägen. Om ersättningen grundades

---

¹ Liksom för att upphjälpa principens svaghet säger BURCKHARDT s. 177, att man får antaga, att den myndighet, som bestämmer över gatan, icke utan skäl gör den såsom gata sämre. I vad samband detta står med Burckhardts teori i övrigt, är ej lätt att förstå.

² Burckhardts exempel gäller egentligen gata.

på en riktig kausalitetsteori, skulle de båda första men icke den tredje fastighetens ägare erhålla expropriationsersättning för avspärrningen. Håri vill Burckhardt göra den modifikationen, att ingen ersättning alls skall utgå för avspärrningen, för den händelse järnvägsföretaget utföres med samtycke av den, som förfogar över vägen, eller detsamma även utan dennes samtycke ändock är tillåtet. Ett dylikt avgörande kan icke sägas vara tillfredsställande.

Egen princip för en tredje begränsning av ersättningsansvaret för företags-skada.

Är det sålunda en nödvändighet att förkasta Burckhardts utredningar, torde dock den sats, han lägger till grund för sitt resonemang, visa rätta vägen för lösandet av problemet om ersättning för företagsskada. Ersättning skall givas, säger han, för den av företaget orsakade skada, som expropriaten genom besittningen av det exproprierade kunde hoppas undgå. Låt oss tillsvidare lämna åt sidan all tanke på den positiva svenska rätten och undersöka, om icke med en sådan princip ersättningen för företagsskada kan härledas ur en förnuftig rättsidé samt om icke principen kan utföras genom regler, som i sin tillämpning giva tilltalande resultat.

För detta ändamål är det lämpligt att närmare betrakta, vad inflytande den blivande användningen av en fastighet utövar på densnas bruksvärde.

En fastighets bruksvärde beräknas med tillhjälp av förmodanden över framtiden. Man hoppas att i framtiden kunna draga de eller de fördelarna av fastigheten. Härvid tager man i betraktande de egenskaper, fastigheten besitter, och såsom ovan är visat, är härunder att förstå även dess förhållande till omgivningen. Genom att en del av en fastighet fråntages densamma, lider den en värdeminskning. Det frånskilda stycket var kanske även ensamt för sig värdefullt, kanske var det värdefullt genom det enhetliga bruk, ägaren kunde göra av detta stycke och den övriga fastigheten, men slutligen hade det måhända värde därigenom, att fastighetsägaren genom sitt herravälde över detsamma kunde förhindra, att därpå utövades för återstoden menlig verksamhet. Vill man åt fastighetsägaren vid expropriation av denna fastighetsdel bereda full ersättning för avstå-

elsen i och för sig, skall man givetvis laga, att han erhåller ersättning för dessa förlorade fredningsmöjligheter.¹

Till vad belopp skulle emellertid det värde anslås, som dessa möjligheter skänka det exproprierade? Det beror tydligen av huru det avträdde kommer att användas. Men huru skall man kunna veta, på vad sätt ett jordstycke komme att användas, om det skulle fråntagas sin hittillsvarande ägare? När man beräknar värde, får man icke taga hänsyn endast till en viss köpare eller en viss expropriant. Därför är det omöjligt att lämna något säkert svar på frågan. Man måste taga sin tillflykt till sannolikhetsberäkning, och en sådan beräkning är här uppenbarligen förenad med stora svårigheter. När man eljest vid beräkning av skada skall med varandra jämföra tvenne händelseförlopp, får man visserligen i mångt och mycket nöja sig med ganska osäkra antaganden, men man har dock därvid att hålla sig till den skadelidande själv, hans färdigheter och individuella förhållanden. Här däremot har man att röra sig med förmodanden över en annans och obestämt vilkens göranden och låtanden med ett visst jordstycke.²

Beträffande denna beräkning av det avståddas värde är att märka, att ifall den giver till resultat, att jordområdet efter avståelsen skulle komma att användas på ett sätt, som mindre betungar återstoden av fastigheten, än det hittillsvarande användningssättet gjort, avståelsen icke blott i detta avseende icke medför någon skada

¹ REISS, *EBE* Bd 25, 1909, s. 89 ff., härleder för preussisk rätts del ersättningsskyldighet för företagsskada genom återopande av det avståddas »Schutzwert» men fattar detta i förhållande till det särskilda expropriationsföretaget, varför han ledes till frågan, om det exproprierade är nödvändigt för företaget.

² ERNBERG Objekt och adjacent s. 464 anmärker, att det kan vara svårt att skilja mellan skada av avståelsen och skada av expropriationsföretaget. Enligt franska expropriationsrätten gives, såsom ovan s. 212 not 3 sagts, ersättning blott för skada orsakad av själva avståelsen. Den i texten påtalade svårigheten att draga gränsen mellan skada orsakad av avståelsen och sådan orsakad av företaget har därför gjort sig gällande i Frankrike men är där av mindre betydelse, emedan företagaren av »travail public» i stor utsträckning är skadeståndsskyldig enligt allmänna förvaltningsrättsliga regler. Se DE LALLEAU I s. 192 ff., II s. 167 ff., COSTE, De l'indemnité d'expropriation, Thèse, Paris 1899, s. 50 ff., och CRÉPON I s. 250 ff., II s. 140 ff.

för restegendomen utan rent av kan anses som en fördel för densamma. Om fördel för restegendomen synes 9 § ExprL tala, och även annorstädes har det hävdats, att själva avståelsen kan medföra fördel.¹

Genom en utomordentligt svår beräkning alltså hade man att bestämma värdet av det exproprierades skyddande egenskaper, om man icke toge hänsyn till expropriationsföretaget utan blott medgäve ersättning för avståelsen. Men varför skulle man väl bestämma expropriationsersättningen med hänsyn tagen till det bruk, som helt allmänt sett kan väntas bli gjort av området? Vid expropriation har man ju alltid kunskap om det ändamål, vartill det avstådda skall användas, och man har garantier, att ändamålet icke skall övergivas. Det faller sig därför naturligt att till grund för skadeberäkningen lägga de konkreta förhållandena i hela deras vidd, d. v. s. undersöka, huru det exproprierade enligt planen för företaget skall användas, och med ledning därav utfinna, vad skada restegendomen kommer att lida av företaget.²

Härmed är ingalunda sagt, att all av expropriationsföretag orsakad skada skall ersättas. Utgångspunkten för resonemanget var det konstlade i att bestämma värdet av det avstådda efter en abstrakt måttstock. Medan det är svårt att avgöra, till vilket belopp värdet av områdets skyddande egenskaper skola ansås, är det däremot nå-

¹ Se OERTMANN s. 162 f., NYBERGH s. 145 ff. och KOFFKA s. 132 ff. Jfr även saxiska expropriationslagen § 24. När man talar om fördel av avståelsen, tänker man ofta på »fördel» för expropriaten av att ej längre vara besvärad av en skyldighet, som åvilat honom såsom ägare av den avstådda fastighetsdelen; se SCHELCHER s. 310.

² Till jämförelse må erinras om ett vattenrättsligt förhållande. Enligt 6 kap. 5 § vattenlagen, jfrd med 9 kap. 47 § samma lag, ävensom 6 § i lagen den 19 juni 1919 om flottning i allmän flottled, jfrd med följande §§, skall som regel ersättning för skada genom själva flottledsanläggningen utgå redan vid anläggandet, medan ersättning för flottningsskada skall utgå årligen i mån av skadas inträffande. Svårigheten att skilja mellan anläggningsskada och flottningsskada har emellertid föranlett jämkning av denna regel, såsom av lagrummen framgår; se beträffande svårigheten framställningen i *Betänkande* med förslag till ny flottningsslagstiftning avgivet av särskilda inom justitiedepartementet tillkallade sakkunniga, Sthlm 1917, *NJA* II 1920 s. 99 ff.

gorlunda lätt att säga, huruvida ett område för sin ägare över huvud har något skyddsvärde. Man behöver ju blott fråga sig, huruvida han vid försäljning av området skulle för att undgå förlust vara nödsakad att betinga sig högre köpeskilling på grund av områdets skyddande verkan för restegendomen. Endast den företagsskada skall därför ersättas, som drabbar restegendomen i något avseende, vari denna haft värdefullt skydd¹ av det avstådda, men denna företagsskada återigen skall ersättas till hela sitt belopp.²

Till denna regel ha vi kommit genom att beakta svårigheten att på ett tillfredsställande sätt draga en gräns mellan skada av avståelse och skada av företag. Vi ha därvid icke blott fäst oss vid den praktiska svårigheten av gränsdragningen. Vi ha även tyckt oss finna, att man gott kan bespara sig ansträngningen att draga en sådan gräns. Nu skola vi undersöka, vad expropriationsersättnings ändamål kan ha att betyda för frågan om ersättning för företagskada. Vi skola undersöka, huruvida de ändamål, som ligga till grund för regeln, att expropriationsersättning över huvud skall utgå, motivera en regel om ersättning för skada ej endast av avståelsen utan även av expropriationsföretaget samt, ifall så är förhållandet, vilken regel de motivera.

I den andra av dessa uppsatser ha vi funnit expropriationsersättnings ändamål eller grund i framför allt två förhållanden. För det första ha vi gjort gällande, att expropriationsersättning är påkallad av hänsyn till fastigheters ändamålsenliga utnyttjande. Om de, som ha rättigheter till fastighet, kunde bliva berövade dem, så snart ett med expropriationsmöjlighet utrustat företag det krävde, utan att ersättning gäves för förlusten, skulle rättighetshavarna leva i en otrygghet, som skulle inverka menligt på utnyttjandet av rättigheternas föremål. För det andra ha vi framhållit, att expropriation

---

¹ Nämligen i förhållande till den användning, fastighetsägaren gör av fastigheten eller kan tänkas komma att göra.

² Undantag bildar skada, vars ersättande, enligt vad ovan s. 137 f. sagts, skall bedömas efter vattenrättsliga och icke efter expropriationsrättsliga regler.

för rättsmedvetandet ter sig såsom ett ingrepp i rättsställning och att det synes angeläget att minska svedan av detta ingrepp genom att ålägga exproprianten ersättningsskyldighet.

Detta sista skäl för stadgande av expropriationsersättning torde ligga bakom den i det föregående utförligt dryftade tanken, att ersättning skulle givas för den, och endast den, företagsskada, som icke skulle uppkomma utan den i det särskilda fallet ifrågavarande expropriationen. Man synes nämligen mena, att den av det expropriativa ingreppet möjliggjorda företagsskadan skall ersättas. Vår föregående utredning torde emellertid ha visat, att just från rättsmedvetandets ståndpunkt, vilken dock är grundvalen för resonemanget, resultaten av en sådan princip genomförande äro mindre tilltalande. Vi ha därför förkastat resonemanget, och därmed torde vi ha funnit omöjligheten av att på expropriationens karaktär av ingrepp i rättsmedvetandets mening bygga en förklaring av skyldigheten att ersätta företagsskada.

Däremot giver hänsynen till rättighetshavares trygghet en god motivering av ersättningsansvaret för företagsskada. Vill man, att rättighetshavare — vi tänka här närmast på fastighetsägare — skall vara trygg i sitt åtnjutande av de förmåner, som rättigheten gäller, är det tydligen ändamålsenligt att tillförsäkra honom expropriationsersättning icke blott för värdet av det, som exproprieras, utan även för skada av det exproprierades användande. Men omsorgen om rättighetshavares trygghet motiverar icke expropriationsersättning för all företagsskada. Den giver endast anledning att stadga skyldighet att ersätta skada, som drabbar i ett hänseende, i vilket rättighetshavaren tillgodonjuter dessa förmåner. Risken att lida skada i andra hänseenden kan ju icke inverka störande på hans utnyttjande av förmånerna. Genom att överväga expropriationsersättningens ändamål komma vi därför till samma resultat, som vi nyss uppnått genom beaktande av svårigheten att draga gräns mellan skada av avståelse och skada av företag, nämligen till principen, att ersättning skall utgå för företagsskada, som vid delavståelse drabbar

restegendom i något avseende, i vilket den haft värdefullt skydd av det avstådda.

Denna princip torde alltså stödjas av betydelsefulla skäl. Ytterligare stöd för densamma skola vi finna, när vi under nästa nummer gå att framställa reglerna rörande ersättning för expropriation av särskild rätt. Nu är det emellertid på tiden att undersöka, huru principen gestaltar sig i sin tillämpning.

I det ovan anförda exemplet, att en järnväg framdrages snett över en väg, skola enligt den nu utvecklade principen ägarna av de båda förstnämnda fastigheterna erhålla ersättning för avspärningen, ty de kunde med fog förvänta att genom den exproprierade jordremsan ha tillträde till vägen. Härvidlag spelar det ingen roll, att järnvägsföretaget till äventyrs erhållit tillstånd av den, som råder över vägen. Det enda viktiga är att fastställa, huruvida besittningen av det exproprierade gjorde expropriaten mindre utsatt för ifrågavarande obehag, och det är i detta exempel fallet. På samma sätt är att avgöra, i händelse en förgård till ett hus vid en gata avstås i och för gatans utvidgning. Denna förgård har nämligen givit husägaren anledning att räkna med att slippa ha bullret och dammet från gatan alldeles intill huset. Drages där en järnväg fram, som borttager hans förgård, skall han likaledes ha ersättning, ty detta buller, sot o. s. v. kunde han räkna på att slippa, och han skall ha ersättning för all skada av järnvägen i detta hänseende, icke blott skillnaden mellan den skada, järnvägen gör, då den framdrages över tomten, och den skada, den skulle göra, om den anlades vid sidan därav. Annorlunda blir avgörandet i det ovan givna exemplet om lastningsplatsen. Det exproprierade jordstycket gav icke expropriaten anledning att hoppas, att han skulle slippa undan sådana olägenheter, som följa med en lastningsplats.

Man skall alltså icke fråga, i vad mån det exproprierade kan skyddas mot just denne företagare. Man torde ej ens böra anse frågan avgöras av den omständigheten, att fastighetsdelen skyddas mot just det slag av företag, vartill expropriationsföretaget hör. Vi taga

ett exempel. Ifall en skjutbana över huvud taget skall komma till stånd i trakten, måste en viss del av en fastighet tagas i anspråk. Däremot kunde mycket väl, utan att detta område exproprierades, en järnväg byggas, som åstadkomme ungefär lika besvärande buller för fastigheten. Bullret av den exproprierande skjutbanan synes i ett sådant fall icke giva fastighetsägaren anspråk på ersättning, då han dock icke genom ägandet av det exproprierade kunde hoppas undgå detsamma. Man skall alltså fråga efter om det exproprierade helt allmänt sett har förmåga att avvärja olägenheter av det slag, företaget medför.

Härvid kan man dock icke fordra, att jordområdet skall kunna avvärja sådana olämpor över huvud, utan det är nog, om det kan användas dem, som äro att räkna med. Det är genom sin egenskap att skydda mot dylika olägenheter, som fastighetsdelen kan äga värde för sin ägare. Vid avgörandet, vilka dessa olägenheter äro, har man att taga mångahanda hänsyn. Bland annat får man uppmärksamma, vad slags verksamhet fastighetsägaren bedriver på restegendomen. Är det t. ex. pensionatsrörelse, måste det för honom vara särdeles angeläget att behålla marken i boningshusets omedelbara närhet, medan marken intill en fabriksbyggnad icke äger något dylikt skyddsvärde.

Å andra sidan äger det avstådda icke skyddsvärde, om detta blott skulle grunda sig på dess egenskap att skydda just mot ett med expropriationsmöjlighet utrustat företag. Om således en hotellvärd, som har intresse av att hans hotell ligger vid en järnvägs ändpunkt, köpt upp marken däromkring, kan han dock icke tillerkännas ersättning för sin genom järnvägens förlängning minskade omsättning, ty han kunde aldrig anse, att hans jordbesittning skyddade honom mot nackdel av detta slag.¹ Och i det ovan anförda, mera allmänt hållna exemplet om värdshusvärden kan expropriaten enligt vår princip icke under några omständigheter erhålla expropriationsersättning för skadan å sin rörelse.

¹ Exemplet hämtat från BURCKHARDT s. 173.

Härmed torde ha visats, att den ifrågavarande principen giver en ganska god grund för ersättningsskyldigheten för företagsskada ävensom att den i sin tillämpning leder till tilltalande resultat. Det återstår att se, huru den låter förena sig med ExprL:s regler. I själva verket torde dessa ganska väl kunna förenas med vår princip.

Redan den omständigheten, att enligt 39 § tredje stycket ExprL ersättningen för skada eller intrång vid delavståelse icke behöver uppdelas allt efter som den kunde anses härröra ur avståelsen eller ur expropriationsföretaget, synes stå i god samklang med vår åsikt. Men vidare är att märka, att såsom vi redan i början av framställningen under detta nummer påpekat, ExprL tillerkänner ersättning för företagsskada endast för fall av delexpropriation. När vi nu efter att hava i anslutning till lagens ord uppställt två begränsningar av ersättningsansvaret söka en tredje sådan, måste vi givetvis taga stor hänsyn till vad själva lagstadgandet om företagsskadan utpekar. Knappast indicerar stadgandet den gräns, som drages med tillhjälp av den kritiserade principen, att endast den företagsskada skall ersättas, vilken icke skulle uppstå, ifall företaget, om så är möjligt, på annat ställe komme till utförande. Det är nämligen icke alldeles övervägande vid delexpropriation, som det förekommer, att expropriationsföretaget orsakar en skada, vilken det icke skulle orsakat, om fastigheten icke tagits i anspråk. Det kan mycket väl förekomma, att ett företag, för vilket en hel fastighet exproprieras, ej skulle komma till stånd, om icke fastigheten avstodes, och att detta företag tillfogar expropriaten skada. Däremot torde man komma i god överensstämmelse med §:n, om man antager, att ersättning skall givas för skada i något avseende, vari det avstådda erbjud expropriaten värdefullt skydd. Det är nämligen huvudsakligen vid delexpropriation, som sådan skada uppstår, ty sällan torde den ena fastigheten skydda den andra för skadlig inverkan på sådant sätt, att detta ökar dess värde för ägaren. Den av oss uppställda principen synes därför ganska väl stämma med ExprL:s stadgande om ersättning för företagsskada och rent av angiva en tanke till förklaring av att lagen

stadgat ersättning blott för fall av delavståelse. Med vår princip anse vi oss därför ha funnit den av oss sökta tredje begränsningen av ersättningsansvaret för företagsskada.

ExprL stadgar i viss utsträckning, att vid del-expropriation fördelar av expropriationsföretag skola avräknas vid expropriationsersättningsbestämmande.

Härmed har nog talats om de skador, som uppkomma genom expropriationsföretaget. Som nämnt kan detta även tillskynda expropriaten fördelar, och fråga uppstår, huruvida dessa skola avräknas vid expropriationsersättningsbestämmande. I sin redan omnämnda 9 § giver ExprL svar på denna fråga. Om vid del-expropriation expropriationen eller den exproprierade delens användande medför såväl skada eller intrång som nytta för restegendomen, skall enligt denna § ersättning givas för skadan eller intrånget, endast i den mån denna eller detta överstiger nyttan.¹

Att fördelar, som orsakas av en skadande händelse, skola avräknas å skadeersättningen, är en sats, som många anse innebo i skadebegreppet självt. Detta faller sig naturligt, om man hyllar den sedvanliga definitionen på ekonomisk skada och alltså kort och gott förklarar denna skada bestå i skillnaden mellan den skadades förmögenhet före och efter den skadande händelsens inträde. Genom

¹ 1866 års expropriationsförordning innehöll ingen bestämmelse om avräkning av fördel. Även i många främmande expropriationslagar saknas sådan bestämmelse. Man söker sålunda förgäves efter någon sådan i badensiska, bayerska, belgiska, hessiska, holländska och preussiska lagarna. Däremot finnas i franska lagen art. 51, saxiska lagen § 24 och württembergiska lagen art. 11 tredje stycket föreskrifter, att i viss utsträckning avräkning skall äga rum. Ätminstone någon slags avräkning stadgar också schweiziska lagen, då den, art. 3 andra stycket, föreskriver, att fördelar, »welche sich» »in Folge des Unternehmens ergeben», få gå till avräkning, endast i den mån de bestå i befrielse från »besondern Lasten», som åvilade expropriaten. Även i de länder, vilkas expropriationslagar sakna bestämmelse om avräkning, brukar den härskande åsikten vara, att avräkning skall äga rum. Därvid ha många olika meningar gjorts gällande beträffande frågan, i vilken omfattning avräkning skall anses tillåten. Icke heller länder, som äga lagbestämmelser om avräkning, äro förskonade från meningsskiljaktigheter rörande de närmare reglerna för avräkningen. I det följande få vi tillfälle att lära känna en mängd olika ståndpunkter, som intagas av lagar, praxis och doktrin. Finska lagen § 14 förklarar, att om ett expropriationsföretag medför nytta för den till ersättning berättigade, får dock ej därför något avdrag från ersättningen äga rum. Enligt NYBERGH s. 145 ff. förhindrar detta stadgande dock icke, att fördelar av själva avståelsen avräknas.

ett sådant betraktelsesätt urskiljer man icke olika effekter av händelsen allt efter deras gynnsamma eller skadliga beskaffenhet utan fäster sig allenast vid slutresultatet. Skadan utgöres enligt denna uppfattning blott av den förmögenhetsförlust, som kvarstår, sedan fördelarna avräknats.¹ Det är dock uppenbart, att icke varje av den skadande händelsen orsakad fördel kan få gå i avräkning. Ett tydligt exempel på fall, där denna s. k. *compensatio lucri cum damno* är utesluten, är det, att på grund av den timade skadan utomstående av deltagande med den skadelidande i hans olycka skänka honom en penningssumma. Skulle denna avdragas, skulle den ju faktiskt komma skadegöraren till godo.² Icke heller får en skadegörare räkna sig till godo den skadelidandes eventuella fordran mot en försäkringsgivare.³ Dessa exempel på fördel, som icke avräknas, kunna förmeras. Man måste därför undersöka varje särskild fördel för att utröna, huruvida den verkligen är kompensabel.⁴ I detta avseende torde vår under första numret i denna uppsats utvecklade uppfattning av skada äga förtjänster, då den tager sikte på varje led i det naturliga händelseförloppet.

¹ Se STANG s. 320 ff. OERTMANN, som hyllar den konkreta skadeteorien, anser dock avräkningen befogad såsom varande den naturliga konsekvensen av intrassebegreppet, s. 59 ff.

² Se OERTMANN ss. 91 f. och 105 f.

³ Se ENGSTRÖMER, Om försäkringsgifvares förpliktelse etc. I, Ak. afh., Upps. 1908, s. 114 ff., USSING *TfR* 1921 s. 19 ff. och *Förslag till lag om försäkringsavtal m. m. avgivna av därtill utsedda kommitterade*, Sthlm 1925, Statens offentliga utredningar 1925: 21, s. 100 ff., men BACHE *TfR* 1917 s. 295 ff. I det nyssnämnda lagförslaget stadgas dock, att försäkringsgivare, som utbetalat skadeförsäkring, icke skall äga regressrätt mot skadegörare, som är ersättningspliktig gentemot den skadelidande på grund av eget vållande men gjort sig skyldig till allenast mindre grovt sådant än uppsåt eller grov vårdslöshet. På grund därav kommer enligt förslaget sådan skadegörare att slippa utgiva skadestånd, om försäkringsgivare ersatt skadan.

⁴ STINTZING, Findet Vorteilsanrechnung beim Schadensersatzanspruch statt?, Lpz 1905, som hyllar den abstrakta skadeteorien, anser dock, att därav ej följer kompensation, s. 18 ff., annat än under den förutsättningen bland annat, att skada och fördel äro en ouplöslig enhet. Jfr vidare EICHHOF, Über die *compensatio lucri cum damno* (Diss. Kiel), Elberfeld 1898, s. 13 ff.

Även enligt denna uppfattning är dock kompensation i viss omfattning det naturliga, då det är svårt att utskilja de omständigheter, som bringa fördel, från dem, som blott förminska skadan. Dessa senare omständigheter bliva under alla förhållanden att beakta, och fråga om avräkning eller kompensation uppstår endast beträffande för den skadelidande fördelaktiga omständigheter, som synas någorlunda självständiga. Det torde vara obestriddigt, att enligt vår rätt sådana fördelar i stor utsträckning skola avräknas¹, och i sin 9 § giver därför ExprL uttryck åt en princip, som ej är främmande för den svenska skadeståndsrätten i övrigt. I ett avseende är dock 9 § tämligen vittgående. När man härleder regeln om *compensatio lucrum cum damno* ur skadans natur, plägar man betona, att fördel och nackdel skola vägas mot varandra endast, för så vitt de uppstå av en och samma orsak. Den ifrågavarande bestämmelsen i vår expropriationslag tillåter emellertid kompensation av fördelar av företaget även å vissa nackdelar av avståelsen. Då förut påståtts, att avståelsen ej orsakar företagsskadan, måste konsekvent medgivas, att den ej heller orsakar de av företaget framkallade fördelarna och att således de skilda effekterna ej kunna hänföras till en enhetlig orsak.² Bestämmelsen står dock i full överensstämmelse med principen om ersättning för företagsskada, ty genom denna behandlas ju expropriation och företag i viss mån som en enhet i vad avser skadeersättning.

Avräkning av fördelar får ske endast å skada eller intrång å restegendom vid delexpropriation. Mot all av expropriationen orsakad skada kunna dock fördelar icke gå i avräkning. Enligt 9 § beröres av kompensation endast ersättningen för skada eller intrång å restegendomen vid delexpropriation. Härmed är fastslaget, att ersättning för det exproprierades värde alltid skall gäldas.³ Detta motiveras av *kommit-*

¹ Se WINROTH s. 323 f. och ALMÉN, Om köp och byte av lös egendom, 2. uppl., t. ex. I, Sthlm 1917, s. 553 f.

² Överensstämmande v. ROHLAND s. 84 ff., LAYER s. 556 f. och JØRGENSEN s. 194.

³ Denna sats hävdas av GRÜNHUT, s. 125 f., huvudsakligen med den motiveeringen, att det eljest uppstår en oberättigad olikhet mellan total- och delexpro-

tén¹ därmed, att de ömsesidiga fordringsanspråk, som byggas på beräkning om framtida skada eller vinst, äro i viss mån osäkra och att »jordägarens anspråk på full betalning för den jord, som frånhändes honom, vilar på en fastare grundval». Det förtjänar därjämte framhållas, att hänsyn till fordringsinteckningshavares rätt förbjuder, att en fördel för restegendomen får föranleda minskning av ersättningen för det avståddas värde, ty det är icke säkert, att inteckningshavares rätt omfattar restegendomen. Vidare är att märka, att man näppligen mot ordalagen i 9 § vågar antaga, att avräkning kan ske även å det tredje slaget av i 7 § omtalad skada, den s. k. personliga skadan.²

Beträffande åter frågan, huru en fördel skall vara beskaffad för att kunna gå till kompensation, inställa sig stora svårigheter att på ett rättvist sätt utforma kompensationsregeln. Det inträffar ju nämligen uppenbarligen, att fördelar, som kunde tänkas bli avräknade å ersättningen, komma även dem till del, som icke drabbas av någon expropriation. Eftersom dessa i regel icke behöva bidra till expropriationsföretagets tillkomst eller vidkännas minskning av dem eljest tillfallande medel³, kommer kompensationsregeln lätt att fram-

Endast fördelar för restegendom få avräknas.

priation, i det att vid den förra expropriaten alltid erhåller hela ersättningen i pengar, medan vid den senare ersättningen skulle kunna helt absorberas av fördelarna. Tanken i kompensationsregeln är ju dock, att expropriaten erhåller ersättning genom restegendomens värdeökning. Meningen hyses av SIEBER s. 231 ff., som framhäver den synpunkt *kommittén* (se nedan vid not 1!) gör gällande men dessutom anser förlusten av det exproprierade och fördelar för restegendomen vara nackdel och fördel av alltför olika natur för att kunna kompenseras. Åsikten hyllas även av SCHELCHER *Rechtswirkungen* s. 434 ff. Detta är också saxiska expropriationslagens ståndpunkt, § 24, och den württembergiskas, art. 11 tredje stycket, samt även tyska Reichsgerichts; se EGER I s. 277 ff. och KOFFKA s. 135, vilken senare författare stöder den bl. a. med hänvisning till inteckningshavarnas ställning. Denna ståndpunkt intages också av belgisk praxis; se *Pandectes belges* n:r 470 ff.

¹ Se *NJA* II 1918 s. 158.

² Jfr dock ett regeringsuttalande vid saxiska expropriationslagens tillkomst, hos SCHELCHER s. 308.

³ Jfr dock 1 kap. 36—39 §§ i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad. Angående problemet om åläggande av bidragsplikt för de genom allmänt

stå såsom orättvis. Med hänsyn till berörda olikhet i behandlingen av expropriat och icke expropriat vilja många helt förkasta principen om kompensation¹, medan andra söka uppställa gränser för principens tillämpning i förhoppning att på detta sätt mildra svedan av den olika behandlingen. Vår lag hyllar ju kompensationsprincipen, och man får inrikta sig på att utfinna begränsningar av principen för att kunna undantaga somliga slags fördelar från avräkningsmöjlighet. Begränsningarna uppvisa ganska nära motsvarighet till de begränsningar, vi förut funnit beträffande ersättningsförpliktande företagskada.

Av lagens egna ordalag synes, att kompensationsregeln blott gäller beträffande fördelar, som tillskyndas återstoden av delvis exproprierad fastighet. Genom denna bestämmelse uteslutes från kompensation t. ex. en sådan fördel som den, en för expropriation utsatt fastighetsägare möjligen kan inhösta därigenom, att han är delägare i det exproprierande företaget. Till grund för detta inskränkande stadgande ligger önskan att begränsa regeln till att omfatta endast sådan fördel, som synes stå i nära och tydligt samband med expropriationen, samt vidare den omständigheten, att företagskada ersättes endast i den mån, den drabbar restegendom vid delexpropriation. Ytterligare stödes stadgandet av ExprL:s bestämmelse, att löseskilling ej må förringas genom kompensation. Man tänke sig nämligen det fall, att två samma ägare tillhöriga fastigheter på

---

företag särskilt gynnade se FLEINER, Öffentlich-rechtliche Vorteilsausgleichung, i Festgabe der juristischen Fakultät der Universität Basel für Andreas Heusler, Basel 1904. Jfr vidare NOIZETTE, Etude sur l'expropriation pour cause d'utilité publique, Paris 1901, s. 66 ff.

¹ Så G. MEYER s. 290 ff., v. ROHLAND s. 81 ff., DERNBURG s. 69, LAYER s. 550 ff., GIERKE s. 486 ff. och GOTTSCHALK, Die Vorteilsanrechnung bei der Teilenteignung (Diss. Lpz), Unna 1906, s. 53 ff. BURCKHARDT s. 186 ff. anser, att kompensation icke bör medgivas med undantag dock åtminstone för befrielse genom expropriation från rättsliga bördor. Detta anser han även vara riktiga tolkningarna av schweiziska expropriationslagen art. 3 andra stycket. Bundesgericht låter dock den till sin formulering inskränkande bestämmelsen i detta lagrum ha avseende blott på fördelarna av företagets drift och anser sig oförhindrad att kompensera med övrig fördel; se RIGASSI s. 202 ff.

samma gång bliva föremål för expropriation för samma företags räkning. Det skulle förefalla stötande, om fördel, tillskyndad en fastighet, i händelse den icke kunde avräknas på dess ersättning, utan att intrång gjordes å löseskillingen, skulle kunna öva inflytande på ersättningen för en annan fastighets exproprierande, då det ju framstår som en ren tillfällighet, att den första fastighetens ägare är ägare jämväl till en annan samtidigt exproprierad fastighet. Den omständigheten återigen, att således fördel får avräknas endast, om den tillfaller återstoden av delvis exproprierad fastighet, stöder vår nyss givna tolkning av 9 §, då vi sade, att avräkning synes kunna ske blott å den kategori av skada, som i 7 § benämnes skada eller intrång. Det tycks nämligen vara lagens mening att väga mot varandra företagets skadliga och nyttiga följder för restegendomen vid delavståelse. Denna motsvarighet mellan skada och fördel torde böra genomföras så strängt, att man fordrar, att fördel för att vara kompensabel skall höja restegendomens värde, taget i den bemärkelse, som ligger till grund för löseskillingens bestämmande. Någon större svårighet att bestämma, huruvida en fördel är av beskaffenhet att på detta sätt höja en fastighetsdels värde, torde knappast förefinnas.

Svårare är tillämpningen av en andra begränsning av kompensationsregeln, som även den framgår omedelbart av 9 §:s ord. Vi syfta på den svårighet, som uppstår vid ersättningens bestämmande därigenom, att 9 § stadgar compensation blott med sådana fördelar, som äro orsakade av just det exproprierade områdets användande. Det torde framgå av vår framställning av sambandet mellan avståelse och skadliga företagsföljder, att avståelsen måste anses vara en betingelse för alla följder av företaget, även om det väl kunde tänkas, att väsentligt enahanda följder skulle inställa sig, om också avståelsen ej skedde. Den enda omständighet, som kan medföra, att en viss företagsföljd ej får tillskrivas avståelsen, är den, att följden icke orsakats av samma företag som det, för vilket avståelsen äger rum. Det är naturligtvis stundom en svår sak att avgöra, vad i detta sammanhang skall anses vara ett enda företag.

Endast fördelar av exproprierad fastighetsdels användande få avräknas.

Endast särskilda fördelar få avräknas.

De båda angivna begränsningarna av kompensationsregeln, vilka synas nästan undantagslöst antagna bland de författare¹, som medgiva avräkning av fördelar, anse många icke vara tillräckliga för att tillbörligt inskränka regelns räckvidd. Det är därför ganska vanligt att uppställa ännu en begränsning genom att låta kompensationsregeln avse endast de särskilda fördelar, som tillfalla expropriationens fastighet, medan däremot fördelar av motsatt slag, s. k. allmänna fördelar, sägas icke skola avräknas.

Denna åtskillnad mellan allmänna och särskilda fördelar kan genomföras på olika sätt. Somliga låta skillnaden bero av den kausalitetsuppfattning, som ovan bemötts, när det gällde att bestämma ersättningsförpliktande företagsskada. De antaga nämligen, att endast de fördelar stå i det rätta orsaksförhållandet till expropriationen och expropriationsföretaget, vilka möjliggöras först genom det expropriationens företagets expropriation.² Eftersom vi redan funnit, att en dylik orsaksuppfattning icke är hållbar, är det obehövt att här ytterligare bemöta en på densamma byggande teori.

Man kan emellertid liksom beträffande företagsskada med bortseende från kausalitetsresonemang grunda en av den antydda orsaksuppfattningen påbjuden regel med en hänvisning till dess förmodade skälighet.³ Lika litet som motsvarande regel lämpar sig vid bestämmande av den ersättningsförpliktande företagsskadan, lika litet torde den dock förtjäna gillande, när det gäller att fastställa kompensabla fördelar.

Mera tilltalande är den mening, att hänsyn skall tagas blott till de fördelar, som tillkomma restegendomen ensam eller som expro-

¹ Jfr likväl REISS *EBE* Bd 26, 1910, s. 223 f.

² Så SCHELCHER ss. 82 f. och 306 ff. och *Rechtswirkungen* s. 428 ff. samt DE WEISS s. 274, vilken senare dock även i likhet med de övriga här nedan s. 243 not 1 nämnda författarna vill från kompensation utesluta fördel, tillfallande många. Uppfattningen hyses möjligen även av *kommittén*, se *NJA* II 1918 s. 157 f.

³ Så om också ej alltid norsk rättspraxis; se *NR* 1912 s. 689, 1916 ss. 366 och 381 och även i viss mån 1874 s. 563, se härom SCHJØDT *Ekspropriationsrett* s. 89 ff. Så ock inom litteraturen SCHEEL s. 194 ff.

priaten i allt fall delar endast med en trängre krets av fastighetsägare.¹ Övriga fördelar däremot, som komma flera till godo, skola enligt denna åsikt icke gå till avräkning. På detta sätt vill man undvika att låta expropriaten indirekt betala för förmåner, vilka andra gratis åtnjuta.²

Det stöter likväl på svårigheter att avgöra, huru stor kretsen av intressenter får vara för att en fördel enligt det sagda skall få anses som särskild och omvänt. Vidare är det näppeligen möjligt att finna någon i sakens natur grundad gräns mellan verkliga fördelar och blotta skadebegränsande omständigheter. Att dessa senare måste medtagas i beräkningen, huru allmänna de än må förefalla, är tydligt.³ I visst sammanhang därmed står, att nackdelar, som skola ersättas, kunna vara mycket nära förbundna med fördelar och att det därför ibland skulle vara svårt att avgöra, om sådana nackdelar helt ut skulle ersättas eller om avdrag finge ske för de med dem förbundna fördelarna, oaktat dessa ej vore kompensabla.⁴ Slutligen

¹ Så franska expropriationslagen art. 51. Så även GRÜNHUT s. 124 f., SIEBER s. 227 ff., DE WEISS s. 273, STANG s. 334 och tyska Reichsgericht; se EGER I s. 277 ff. och KOFFKA s. 136. På det hela taget tycks också belgisk praxis intaga denna ståndpunkt; se *Pandectes belges* n:r 491 ff.

² I mål angående ersättning åt tomtägare för omläggning av gata utan expropriation synes man ej ha kompenserat med den allmänna fördelen för tomtägarna av att tomterna kommo att ligga vid förbättrad gata; se *NJA* I 1907 s. 557 och 1909 s. 44.

³ Jfr ExprL § 7 andra stycket.

⁴ Om fördel och nackdel icke äro till en viss grad från varandra fristående, skola de enligt tyska Reichsgerichts uppfattning avräknas mot varandra, utan att en verklig »Aufrechnung» eller »Anrechnung» eller »Ausgleichung» äger rum och alltså även om fördelen är allmän. I *RG* Bd 67, 1908, s. 173, skedde expropriation för anläggande av en gata. På grund av gällande polisföreskrifter var expropriaten nödsakad att inhägna återstoden av sin fastighet. Här ansågs nackdelen vara så nära förenad med fördelen av att restegendomen kom att ligga intill en gata, att något utrymme för verklig »Ausgleichung» ej fanns men fördelen ändock, och trots att den var av allmän art, skulle avräknas vid skadans beräkning. I *RG* Bd 57, 1904, s. 242, blev utgången en annan. Det var där fråga om expropriation för omläggning av en väg, och nackdelen bestod däri, att expropriaten av praktiska skäl nödgades bygga en uppfartsväg från den sänkta vägen. Detta ansågs vara en i förhållande till fördelen av vägomläggningen fristående nackdel. Alltså skulle reglerna om »Ausgleichung» komma till

skall ju, som ovan utvecklats, exproprianten ersätta även sådana nackdelar, som drabba hela expropriatens omgivning. Det kunde därför synas rimligt, att han finge avräkna fördelar utan avseende på att de komma även andra än expropriaten till godo.¹

Emellertid föreligga för svensk rätts del omständigheter, som tala ett motsatt språk. 1866 års expropriationsförordning uttalar sig icke om kompensation, och man synes ha antagit, att vid sådant förhållande allmänna fördelar icke vore kompensabla. Denna uppfattning torde ha kommit till uttryck i lagen den 31 augusti 1907 ang. stadsplan och tomtindelning och den nu gällande lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad.² I nämnda lagar ha influerat vissa bestämmelser, vilka torde giva vid handen, att vid expropriation enligt dessa lagars stadganden av mark för gata, torg eller dylik allmän plats å ersättningen ej skall avräknas nytta, som markägaren har av att en gata etc. anlägges. I 1 kap. 36—39 §§ av 1917 års lag och i motsvarande bestämmelser i stadsplanlagen ålägges nämligen tomtägare vid gata, torg etc., som upplåtes för allmänt begagnande eller utvidgas, att under vissa förutsättningar ersätta staden värdet av viss del av gatumarken. Dessa bestämmelser äro motiverade därmed, att dylik tomtägare drager avsevärd nytta av kommunikationsledernas tillkomst. Om nu staden vid expropriationen av gatumar-

---

tillämpning, och då fördelen var en allmän sådan, måste nackdelen ersättas utan hänsyn till restegendomens värdeökning. Annorlunda hade denna senare sak måhända utfallit, om gällande föreskrifter tvungit expropriaten att anlägga uppfartsväg. Se OERTMANN i *Kommunale Rundschau*, 3. Jahrg., 1909—10, s. 692 ff. Se också Reichsgerichts uttalanden i rättsfallet *EBE* Bd 32, 1915—16, s. 46, vilket mycket liknar det i *RG* Bd 67.

¹ Denna vidsträckt kompensationsprincip hyllas av FLEINER o. s. 239 not 3 a. a., s. 113 f., EBERT, *Zur Lehre von der Vorteilsausgleichung mit besonderer Berücksichtigung des Enteignungsrechtes* (Diss. Gött.), Borna—Lpz 1906, s. 45 ff., OERTMANN nyss a. a., vari han ändrar sin i sin bok *Vorteilsausgleichung* uttryckta mening, att endast särskilda fördelar skulle få avräknas, EGER I s. 270 ff., SEYDEL und SCHERINGER s. 69 ff. och KOFFKA s. 136 ff.

² Se riksdagens skrivelser 1884 n:r 42 och 1899 n:r 93 liksom även *Betänkande* med förslag till lag angående stadsplan och tomtindelning m. m. afgifvet den 19 mars 1904 af därtill förordnade kommitterade, *NJA* II 1907 n:r 5 s. 7 ff.

ken hade kunnat avräkna expropriatens fördel av gatuanläggningen från ersättningen, skulle den i många fall i dubbelt mått kunna tillgodoräkna sig tomtägarnas nytta av gatans byggande. Detta kan ej vara lagens mening.¹ Då nu emellertid ExprL:s bestämmelser om ersättning i huvudsak sägas vara att tillämpa vid avstående av mark för stadsplans genomförande, tvingas man att antaga, att ExprL icke känner kompensation av det slags fördelar, till vilka man har att räkna tomtägares fördel av att hans tomt kommer att ligga vid gata.

Den princip, som på detta sätt kommit till uttryck i fastighetsbildningslagen, får icke givas större räckvidd än de av fastighetsbildningslagen reglerade förhållandena föranleda. Särskilt torde man böra akta sig för att tillmäta beteckningarna allmän eller särskild någon betydelse för ersättningsspörsmålets besvarande. Enligt vår uppfattning giver fastighetsbildningslagen vid handen, att om expropriationsföretag är av sådant slag, som plägar medföra stegring av saluvärdena å grannfastigheterna, och en sådan stegring verkligen kan påvisas beträffande återstående delen av en delvis exproprierad fastighet, denna värdestegring icke skall tagas i beräkning vid expropriationsersättningens bestämmande. Att expropriationsföretaget förlägger en väg eller en järnväg till grannskapet av återstoden av en delvis exproprierad fastighet och denna därigenom får högre saluvärde, skall alltså icke inverka sänkande på expropriationsersättningen. Icke heller kommer fördelen av en järnvägs närhet i betraktande, även om denna fördel skulle tillkomma restegendomen i mycket högre grad än andra fastigheter i trakten, emedan restegendomen ligger närmast en järnvägsstation, ty fördelen av stationens närhet är ju också en fördel, som plägar tillkomma grannfastigheterna i gemen. Och icke heller skall en fördel tagas i betraktande därför, att i det särskilda fallet det till äventyrs är blott en eller ett par fastigheter, som åtnjuta densamma. Ty den omständig-

¹ Överensstämmande Norges høiesterett i rättsfallet *NR* 1911 s. 788 samt tyska Reichsgericht i rättsfallet *RG* Bd 57, 1904, s. 242; så även *KOFFKA* s. 136.

heten, att äganderätts- eller naturförhållandena äro sådana, att inga andra fastigheter finnas så belägna, att de komma i åtnjutande av fördelen, är en tillfällig omständighet.

Så långt torde principen sträcka sina verkningar. En inskränkning åter i dess förmåga att undandraga fördelar från kompensation torde böra göras för det fall, att expropriationen eller expropriationsföretaget tillfogar expropriaten en viss nackdel, t. ex. borttager en vägförbindelse, men samtidigt skänker honom en fördel i samma hänseende, i vilket nackdelen träffade. Om, för att fullfölja exemplet, expropriationsföretaget tillskapar en annan vägförbindelse, bör rimligen fördelen av den nya vägförbindelsen få uppväga nackdelen av den gamlas förstörande, oavsett om fördelen till äventyrs enligt nyss framställda regler borde lämnas utom räkningen vid expropriationsersättningens bestämmande. I den mån alltså som på detta sätt likartade fördelar och nackdelar uppväga varandra, äger kompensation rum.¹

Kompensation äger också rum i alla de fall, som icke beröras av den ur fastighetsbildningslagen härledda principen. Vi välja som exempel, att byggandet av en järnväg underlättar avdikning eller att en skjutbanas anläggande ökar avkastningen av ett kafé. Det torde vara lämpligt att kalla dessa kompensabla fördelar för särskilda fördelar och de icke kompensabla för allmänna, men man må icke tro sig kunna draga några säkra slutsatser av dessa beteckningar.

Genom de tre angivna begränsningarna är ExprL:s kompensationsregel inskränkt till att omfatta endast somliga av ifrågakommande fördelar. Svårigheterna vid tillämpningen av de tre begränsande reglerna torde i någon mån hävas därigenom, att i fall, då tillämpligheten av någon av reglerna är tvivelaktig, en annan av reglerna ofta tydligt ingriper och utestänger den ifrågavarande fördelen från avräkning. Vad åter angår rättvisan i den av lagen träf-

---

¹ Så SCHJØDT Ekspropriasjonsrett s. 87 ff., som dock i anslutning till norsk rättspraxis synes vara benägen att i väl stor utsträckning finna fördelar och nackdelar likartade.

fade anordningen, måste medgivas, att även med de uppställda begränsningarna expropriat stundom måste finna sig i att få ersättningen minskad på grund av fördel, som hans granne utan uppoffring även tillgodonjuter. Å andra sidan är emellertid att märka, att det skulle synas orättvist mot exproprianten, om man under alla omständigheter läte honom gälda ersättning för skada även till den del, denna uppväges av fördel, som han själv bereder den skadelidande. En sådan behandling av exproprianten kunde förefalla befogad blott, om man ansåge expropriation vara en börda, som det allmänna lade på den enskilde medborgaren och beträffande vilken det, såsom fallet är med beskattning, vore en huvudsynpunkt, att den icke borde få drabba den ene medborgaren hårdare än den andre. Vi ha emellertid i det föregående tagit avstånd från en sådan uppfattning.¹

Till sist må uppmärksammas ännu ett stadgande av betydelse för avräkning av fördelar av expropriationsföretag, nämligen det, som innehålles i 7 § andra stycket ExprL. Är den exproprierande, heter det där, på grund av åtagande eller av annan anledning pliktig vidtaga åtgärd till förebyggande eller förminskande av skada eller intrång, varde expropriationsersättningen därefter jämkad. Man kan fråga, om icke denna regel följer redan av de grundsatser om fördelars avräknande, vilka vi i det föregående utvecklat. Härpå svaras, att de fördelar, vi hittills behandlat, varit fördelar, härrörande ur den användning av det exproprierade, under vars åberopande expropriationen sker. Andra stycket i 7 § handlar i stället om åtgärder utöver denna användning och stadgar, att under vissa förutsättningar dylika åtgärder skola föranleda, att skadan anses mindre. Det är här icke fråga blott om den allmänna grundsats för skadestånd, som torde säga, att en skadegörare, även om han icke kan fordra, att den skadelidande mottager någon hans prestation in natura, dock undgår ersättningsskyldighet i penningar, i den mån

ExprL § 7
andra stycket.

¹ Se ovan s. 64 ff.

han återställer det försämrade tillståndet till samma skick som förut.¹ Stadgandet går tydligen längre och låter en expropriant befria sig från ersättningsskyldighet, i den mån han åtager sig att vidtaga åtgärder, vilka för expropriaten skulle medföra fördelar av samma slag som tillfogade nackdelar. Denna regel är ganska vittgående, och det måste nog tillses, att expropriaten verkligen är betjänt med den utfästa åtgärden. I samband därmed står stadgandet i följande mening av samma stycke, att då dylikt åtagande innebär utfästelse av servitut till förmån för fastighetsdel, som ej exproprieras, skall, därest exproprianten är annan än kronan, på yrkande av expropriaten hänsyn icke tagas till utfästelsen, utan att denna gjorts i sådan form, att inteckning för servitutet kan meddelas. Även eljest bör expropriationsnämnden tydligen se till, att de expropriantens utfästelser, till vilka den tager hänsyn, göras så betryggande som möjligt.

4. Ersättning för expropriation av särskild rätt.

Såsom i tredje uppsatsen har utförligt omtalats, medgiver ExprL expropriation icke allenast av fastighet utan även av särskild rätt till sådan. Expropriation av särskild rätt åter har sagts kunna ske ej mindre självständigt, på det sätt att nyttjanderätt eller servitutsrätt expropriationsvis stiftas till fastighet eller att bestående särskild rätt överföres till exproprianten, upphäves eller inskränkes, än även osjälvständigt i samband med expropriation av den fastighet, till vilken den särskilda rättigheten gäller, eller med stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt till densamma.

Vi ämna nu upptaga till behandling de ersättningsfrågor, som uppstå vid expropriation av särskild rätt. Vår avsikt är att först behandla reglerna om ersättning för stiftande av särskild rätt med förbigående likvisst tillsvidare av de problem, som uppdyka, ifall den

¹ Se LUNDSTEDT, Bör den s. k. *compensatio lucri cum damno* betraktas etc., I, Lund 1912, s. 34 f.

fastighet, till vilken rättigheten stiftas, är redan förut besvärad av särskild rätt. Härefter vilja vi redogöra för ersättningsreglerna vid självständig expropriation av bestående särskild rätt. Sedan övergå vi till behandling av ersättningsfrågorna vid osjälvständig expropriation av särskild rätt i samband med fastighets avstående. Slutligen skola vi tala om de dittills undanskjutna ersättningsproblemen rörande stiftande av särskild rätt till fastighet, till vilken sådan rätt redan består.

Vår första uppgift blir alltså att utreda reglerna om ersättning åt fastighetsägare för expropriativt grundande av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet. Regeln beträffande sådan expropriationsersättning gives i 3 § ExprL, vari helt allmänt föreskrives, att om särskild rätt till fastighet är föremål för expropriation, utan att fastigheten avstås, skall vad därefter i lagen stadgas om expropriation av fastighet i tillämpliga delar gälla. De av oss nu sökta ersättningsreglerna motsvara alltså i möjligaste mån de regler om ersättning för fastighets avstående, vilka vi i det föregående utrett.

Ersättning åt fastighetsägare för stiftande av särskild rätt. Omfånget av ersättningen.

Till ägaren av den fastighet, till vilken särskild rätt expropriationsvis stiftas, skall således, enligt vad man kan antaga, exproprianten gälda ersättning, i huvudsak mätt efter den skada, fastighetsägaren lider av expropriationen eller genom fastighetens värdeminskning på grund av den exproprierade rättighetens utövning. Omfånget av den ersättningsförpliktande skadan kräver emellertid en särskild utredning med avseende just å frågan, i vad mån hänsyn vid ersättningens bestämmande skall tagas till expropriationsföretaget. I avseende å den frågan skilja sig nämligen förhållandena vid särskild rätts exproprierande icke obetydligt från de förhållanden, som råda vid avstående av fastighet, och en undersökning av frågan är därför nödvändig för klarläggandet av ersättningsreglerna vid expropriation av särskild rätt. På samma gång torde undersökningen emellertid belysa angelägenheten av att ersättning för företagsskada utgår vid fastighets avstående och att denna ersättning bestämmes enligt den princip, vi i det föregående uppställt.

Denna princip byggde ju, bland annat, på tanken, att det skulle vara svårt att draga en gräns mellan skada av expropriation i och för sig och skada av expropriationsföretag. I syfte att utröna, om samma tanke kan vinna tillämpning å förevarande ämne, må den undersökning, vi nu stå i begrepp att börja, först riktas på möjligheten att draga en gräns mellan å ena sidan skada av stiftandet i och för sig av nyttjanderätt eller servitutsrätt och å andra sidan skada av dessa rättigheters utövande. En analys visar, att frågan om en sådan gränsdragning ställer sig olika beträffande skilda slag av nyttjanderätt och servitutsrätt.

Om genom expropriation ett negativt servitut lägges på en fastighet, inträder förbud mot viss verksamhet redan i och med expropriationen. Detsamma är förhållandet, om det upplåtes en total nyttjanderätt till fastigheten. Liksom förhållandet är vid överförande av äganderätt, överlämnas i det senare fallet fastigheten genom expropriationen i expropriantens besittning, och gemensamt för de tre berörda fallen är, att själva expropriationen föranleder expropriaten att upphöra med sitt dittillsvarande brukningssätt, om detta står i strid mot den tillskapade rättigheten, samt att omlägga sin verksamhet efter de ändrade förhållandena. Tänka vi oss emellertid i stället, att genom expropriation lägges å fastigheten servitutet att tåla, att exproprianten anlägger en väg över densamma, finna vi, att expropriationen såsom sådan icke behöver medföra någon faktisk verkan. Måhända fortsätter expropriaten lugnt med sitt dittillsvarande brukningssätt och förändrar sina dispositioner först, då exproprianten gör allvar av sin rätt att anlägga väg. Skulle expropriaten emellertid redan dessförinnan vidtaga någon förändring, är denna dock snarast föranledd icke så mycket omedelbart av servitutsrättens stiftande utan snarare av möjligheten, att densamma tages i anspråk. Undersöka vi så, huru förhållandena i detta hänseende gestalta sig vid upplåtelse av en nyttjanderätt sådan som rätt — men ej uteslutanderätt — till grustäkt, finna vi, att även där expropriaten, redan innan rättigheten utövas, kan finna sig föranlåten att träffa ändrade

dispositioner men att också där detta är att tillskriva rättighetens utövande mera än dess stiftande. Ja, i detta fall är det t. o. m. så, att rättigheten, abstrakt sedd, giver mycket ringa upplysning om huru den kommer att utövas. Först om expropriaten vet, vem som är rättighetshavare och vad syften denne fullföljer, kan han beräkna, i vilken mån rättighetsupplåtelsen påverkar hans ekonomi. Först genom hänvisning till rättighetens utövande är alltså en sådan rättighet fullt bestämd.

Vi se, att i vissa fall det icke så mycket är rättighets stiftande som fastmer dess användande, vilket orsakar skada.¹ Nu kunde man möjligen vara benägen att hänföra viss skada till själva rättsstiftandet på så sätt, att man ansåge detta orsaka den skada, som i genomsnitt följer på en upplåtelse av ifrågavarande slags rättighet. Vi ha emellertid också sett, att understundom den upplåtna rättigheten kan vara av en art, som tillåter ett mycket växlande utnyttjningssätt, och åtminstone beträffande sådana rättigheter skulle en skadeberäkning av antydd art vara främmande för sunt åskådningssätt. Vid vissa former av rättighetsstiftande genom expropriation är det alltså nära nog nödvändigt att taga hänsyn till expropriationsföretaget vid ersättningens utmätande. Grunden härtill är svårigheten att särskilja expropriationen från det företag, varför den sker, d. v. s. samma omständighet, som bildat utgångspunkten för vår ovan givna utläggning av reglerna om ersättning för företagsskada vid avstående av äganderätt.

Vår undersökning har givit vid handen, att liksom vid fastighets avstående så även vid stiftande av särskild rätt, och i än högre grad vid sådan, det möter svårighet att skilja mellan ren expropriationsskada och företagsskada. Det är därför säkert, att ExprL genom 3 §:s hänvisning till bland andra 7 § stadgar ersättning icke blott för själva stiftandet av särskild rätt utan även för åtminstone visst utövande av rättigheten. Nästa mål för vår undersökning blir att

---

¹ Se JØRGENSEN s. 209 f.

utreda, i vilken utsträckning skadande verkningar av rättighets utövande giva upphov till ersättningsskyldighet.

När det gäller att bestämma, för vilken skada av stiftad rättighets utövande ersättning skall utgå, har man att beakta, att rättigheten själv angiver en viss befogenhet såsom sitt innehåll. Om rätt till grustäkt upplåtits, synes det alldeles klart, att den skada, som grustäkten orsakar, skall ersättas. Härvid måste dock ett observandum göras. Måhända åstadkommer grustäkten, att det kommer till stånd ett företag, medförande andra ogynnsamma verkningar för den fastighet, till vilken rättigheten stiftas. För dessa övriga följder skall dock ersättning säkerligen icke utgå. Det måste anses som något tillfälligt och expropriationen ovidkommande, att servitutet till äventyrs möjliggjort just detta särskilda företag. Icke heller torde det vålla svårigheter att urskilja dessa övriga följder av företaget, då för dessas tillkomst det kräves ett handlande av exproprianten utöver vad rättighetens utövande innebär och således enligt vanligt betraktelsesätt detta senare icke är att anse som deras orsak. Däremot skall man givetvis taga hänsyn till all den skada, servitutsutövandet i riktig mening kan sägas förorsaka, såsom t. ex. olägenheten för exproprianten att behöva hämta grus från annat håll.

I ett fall, sådant som det nämnda, där en rättighet till grustäkt upplåtits, synes rättighetens innehåll utan vidare angiva beskaffenhets av den ersättningsförpliktande skadan. När man på det sättet avgränsar den skada, för vilken ersättning tillerkännes, torde man kunna hämta stöd av följande överväganden. I det att rättigheten själv med ganska stor noggrannhet omtalar, av vad slag expropriantens rättsutövning är, angives ett avseende, i vilket ägarens rådighet över marken skyddas. Därmed säges nämligen, att expropriation erfordras för att den verksamhet må kunna bedrivas, som utgör rättighetens innehåll. Att ersättning skall utgå för den nämnda verksamheten, kan man anse vara utslag av samma tanke som den, vilken ledde oss vid bestämmandet av den ersättningsförpliktande företags-skadan vid äganderättsavståelse. Där uppställdes såsom regel, att

blott den företagsskada skulle ersättas, som drabbade expropriaten i ett hänseende, i vilket fastigheten erbjöd honom värdefullt skydd. Här är det redan genom rättighetsstiftandet sagt, att i det avseende, upplåtelsen avser, erbjuder fastigheten sin ägare skydd, och likaså kan man antaga, att detta skydd är för honom värdefullt.

Det kan emellertid inträffa, att man vid stiftande av särskild rätt av partiell art måste tillgripa också den princip, som vi använt beträffande avstående av äganderätt. Låt oss tänka på det fall, att å en fastighet lägges såsom servitut skyldigheten att tåla, att man skjuter över dess område. Att ersättning skall gäldas för nackdelen, att kulor susa över marken, är tydligt, men huru skall man behandla olägenheten med bullret av skottlossningen? Detta kännes måhända såsom ett lika stort obehag av de icke exproprierade grannfastigheterna, men dock är det en ofrånkomlig verkan av servitutets utövning. Vid närmare efterseende kunde man mena, att servitutet egentligen går ut på befogenheten att skjuta kulor över fastigheten och att bullret därför kan sägas vara icke innefattat i rättighetsupplåtelsen. Det låter emellertid fråga sig, om icke ändock för vissa fall det kan försvaras att tillerkänna ersättning för larmet. Antag, att servitutet lägges å den ett sjukhus omgivande trädgården. Expropriaten synes då ha fog för att anse sig i sin äganderätt ha skydd mot icke blott farlig skjutning över området utan även buller i närheten av sjukhuset. Det torde bäst överensstämma med den i det föregående utvecklade uppfattningen angående ersättning för företagsskada vid expropriation av äganderätt att i detta fall tillerkänna expropriaten ersättning även för olägenheten av bullret, då ju expropriationen berövar honom hans skydd i detta hänseende.

Övergå vi härefter till att tala om totala nyttjanderätter, finna vi, att dessa giva mycket ofullständiga uppgifter om det sätt, varpå rättighetshavaren kommer att draga fördel av fastigheten. I detta hänseende förete dessa särskilda rättigheter likhet med äganderätten, som dock visserligen skänker rättighetshavaren ännu större frihet. Genom stiftande av en total nyttjanderätt är på grund av berörda förhållande föga

utsagt om de hänseenden, i vilka expropriaten i sin äganderätt har skydd, och i sammanhang därmed uppstår tvivel om ersättningsskyldighetens utsträckning. Å ena sidan torde det icke vara riktigt att tillerkänna ersättning för all genom nyttjanderättens utövning orsakad skada. Sådan kan nämligen i lika hög grad drabba ägare av för expropriation icke utsatt mark, och det synes svårt att påvisa någon bärkraftig grund till dylik olikhet i behandlingen av expropriat och icke expropriat. Å andra sidan skall otvivelaktigt även vid rättighetsstiftande av förevarande art ersättningen utmätas med hänsyn tagen till skada, som företaget orsakar. Det riktiga synes vara att icke utdöma ersättning för annan skadande verksamhet än sådan, som drabbar i ett hänseende, vari ägaren hittills tillgodonjutit fastigheten. Den princip, som ovan lagts till grund vid bestämmandet av ersättning för företagsskada vid avståelse av äganderätt, synes därför även här vara av förhållandena påbjuden, d. v. s. att ersättning bör givas för företagsskada, såvida denna träffar i ett hänseende, i vilket fastigheten erbjöd sin ägare värdefullt skydd.

Skilda ersättningsposter. Efter att på detta sätt ha skisserat omfånget av den ersättningsförpliktande skadan vid stiftande av särskild rätt böra vi utfylla vår framställning av reglerna om ersättning vid sådant slag av expropriation med några ord till besvarande av frågan, huruvida de myndigheter, expropriationsnämnd och domstol, som bestämma ersättningen, skola bestämma den för stiftande av särskild rätt utgående ersättningen i skilda poster. 39 § tredje stycket ExprL stadgar ju med avseende å fastighets avstående, att löseskilling för exproprierad fastighet, ersättning för skada eller intrång å fastigheten och annan ersättning till ägaren skola bestämmas var för sig. Nu ställa vi frågan, huruvida 3 § ExprL:s allmänna stadgande, att vid självständig expropriation av särskild rätt de om fastighets avstående i ExprL givna reglerna i tillämpliga delar skola lända till efterrättelse, också gäller den anförda regeln i 39 § tredje stycket och huruvida alltså expropriationsnämnd och domstol vid stiftande av särskild rätt skola bestämma särskild löseskilling åt fastighetsägaren, särskild

ersättning åt honom för skada eller intrång å hans fastighet och särskild ersättning för den övriga ersättningsförpliktande skada, han möjligen lider.

En dylik uppdelning av expropriationsersättningen i skilda poster är vid stiftande av särskild rätt i stor utsträckning möjlig, och vi vilja påstå, att i den mån den är möjlig, skall den även verkställas.¹ Att den skall verkställas, framgår nämligen ganska tydligt av de nyss anförda lagstadgandena samt är motiverat dels därav, att expropriationsnämnden tvingas till större omsorg vid bestämmandet av expropriationsersättningen, om den är nödsakad att specificera ersättningen, dels ock av den betydelse, som tillkommer löseskilling och ersättning för skada eller intrång. Denna betydelse skola vi påpeka, när vi nu närmare undersöka, huru de skilda posterna av ersättningen skola bestämmas.

Vad först angår löseskilling, är att märka, att densamma vid fastighets avstående skall bestämmas till värdet av den avstådda fastigheten. Vid stiftande av särskild rätt är motsvarigheten här till rättighetens värde. Med rättighetens värde måste här förstås rättighetens saluvärde i en betydelse liknande den, vari saluvärde förstås, när det i det föregående talats om löseskilling för fastighet.² Det är alltså icke fråga om rättighetens värde vare sig för ägaren av den fastighet, till vilken den stiftas, eller för exproprianten utan om det pris, som ägaren av den ifrågavarande fastigheten skulle kunna påräkna vid försäljning av rättigheten. I stället för om försäljning talar man dock här bättre om upplåtelse av rättigheten och anslår rättighetens värde till det pris, fastighetsägaren kunde påräkna för en sådan upplåtelse. Den på detta sätt bestämda löseskillingen äger den betydelsen, att eventuella fördelar för fastighetsägaren av expropriationen eller expropriationsföretaget enligt 9 § ExprL icke få avräknas å löseskillingen vid bestämmandet av expropriationser-

¹ Jfr SCHELCHER s. 291 f. och NYBERGH s. 167.

² Se ovan s. 156 ff.

sättningen. Nu måste emellertid uppmärksammas, att många nyttjanderätter eller servitutsrätter äro så speciella, att de icke äga något värde i den mening, vi givit detta ord. En rättighet till förmåner, vilka ingen mer än exproprianten eftersträvar, kan ju icke ha något salu- eller upplåtelsevärde. För sådana rättigheter kan därför ingen löseskilling bestämmas.

Den andra ersättningspost, som kan komma i fråga vid bestämmandet av ersättning för stiftande av särskild rätt till fastighet, är ersättning för skada eller intrång å fastigheten. Med skada eller intrång å fastigheten bör förstås fastighetens värdeminskning genom rättighetens stiftande eller utövande, i vad värdeminskningen till äventyrs överstiger för rättigheten bestämd löseskilling. Posten ersättning för skada eller intrång äger den betydelsen, att vid dess bestämmande avdrag får ske för fördelar för fastigheten av rättighetens stiftande eller utövande. Därutöver har denna ersättningspost den stora betydelsen, att, såsom nedan skall visas¹, så mycket — men endast så mycket — av expropriationsersättningen, som motsvarar fastighetens värdeminskning, skall gå till betalning åt innehavare av fordringsinteckning i fastigheten.

En tredje post av expropriationsersättningen utgöres av ytterligare ersättning, vartill fastighetsägaren må hava rätt. Man kan kalla denna sista ersättningspost ersättning för fastighetsägarens personliga skada.

Vi anse alltså, att expropriationsnämnd vid stiftande av särskild rätt skall bestämma expropriationsersättningen i dessa tre poster, i den mån det är möjligt. Om nämnden underlåter att verkställa en specificering av ersättningen, skall säkerligen domstolen enligt 45 § andra stycket ExprL återförvisa målet till nämnden för bestämmande av lagenlig expropriationsersättning. Då emellertid nämndens skyldighet att specificera icke i ExprL kommit till tydligt uttryck för fall av stiftande av särskild rätt, kan man befara, icke blott

---

¹ Se nedan s. 305 f.

att nämnden ej alltid, då det är möjligt, uppdelar expropriationsersättningen utan även att det i många fall icke tydligt framgår av dess beslut, huruvida ersättningen bestämts i en post — väl säkerligen då ersättning för skada eller intrång — emedan det saknats laga anledning att tillerkänna fastighetsägaren ersättning, hörande till någon av de andra båda kategorierna. Det blir i så fall för domstolen en icke lätt omdömessak att avgöra, huruvida hela ersättningen skall kunna antagas vara ersättning för skada eller intrång eller om återförvisning skall ske.

Med det sagda torde i detta sammanhang tillräckligt vara talat om ersättning för självständig expropriation av särskild rätt genom stiftande av rättighet. Som nämnt, vilja vi nämligen tillsvidare uppskjuta behandlingen av de särskilda svårigheter, som vid sådan expropriation uppstå genom hänsyn till andra, redan bestående särskilda rättigheter. Vi skola nu i stället till behandling upptaga det andra fall av självständig expropriation av särskild rätt, vilket ExprL känner, nämligen expropriation av bestående särskild rätt utan samband med avstående av fastighet eller stiftande av särskild rätt.

Även beträffande sådan expropriation finnes bestämmelse i ExprL:s 3 §, vilkens innehåll vi angivit på tal om stiftande av särskild rätt.

Också vid expropriation av bestående särskild rätt skall utgå ersättning icke blott för skada, som skulle kunna tillskrivas expropriationen i och för sig, utan även för skada genom värdeminskning å återstoden av delvis exproprierad rättighet genom användandet av den exproprierade delen av rättigheten. Beträffande denna ersättning för företagsskada torde liksom vid fastighets avstående och vid stiftande av särskild rätt så också vid expropriation av bestående särskild rätt gälla, att företagsskada skall ersättas, om den drabbar expropriaten i ett hänseende, i vilket den exproprierade rättigheten erbjöd honom värdefullt skydd. Denna princip ha vi närmare utlagt för fall av fastighets avstående eller stiftande av särskild rätt. Vi nöja oss därför med att beträffande de närmare reglerna om ersätt-

ning för företagsskada hänvisa till våra utredningar i dessa andra sammanhang.¹

Däremot vilja vi här begagna ett tillfälle att belysa vissa för ersättning för företagsskada grundläggande förhållanden. Låt oss tänka på upphävande av negativt servitut. Detta expropriationsfall är nämligen ägnat att kasta ljus över reglerna om ersättning för företagsskada i allmänhet. Det råder en väsentlig likhet mellan förhållandena vid upphävande av negativt servitut å ena sidan och å andra sidan stiftande av positivt servitut eller partiell nyttjanderätt. Liksom vid sådant rättighetsgrundande kan man icke heller vid upphävande av negativt servitut bestämma den skadliga effekten för fastighetsägaren utan att taga hänsyn till expropriationsföretagets utförande. Även företer situationen vid upphävande av negativt servitut likhet med delavståelse av äganderätt. Servitutshavaren äger i sin rättighet garanti mot visst för honom ofördelaktigt användande av den tjänande fastigheten. Samma resultat skulle ha kunnat uppnås också genom att servitutshavaren ägt den tjänande fastigheten. Häri torde man kunna se ett stöd för ExprL:s ståndpunkt, att ersättning skall givas för företagsskada. Det är nämligen svårt att se, varför en fastighetsägare, som förvärvat äganderätt jämväl till en grannfastighet, skulle behandlas sämre, än om han förskaffat sig blott negativt servitutsrätt till densamma. Men knappast motiverar denna betraktelse åläggande av ersättningsansvar för all av företaget orsakad skada. I god överensstämmelse med regeln om ersättning för förlust av negativt servitut synes i stället den princip stå, vilken i det föregående lagts till grund för bestämmandet av ersättning för företagsskada vid äganderättsavståelse, nämligen att företagsskada endast skall ersättas, om den drabbar i ett hänseende, i vilket fastigheten erbjöd sin ägare värdefullt skydd. Detta står i samband med den olikhet mellan delavståelse av äganderätt och upphävande av negativt servitut, att i förra fallet själva avståelsen icke angiver

---

¹ Se ovan ss. 211 ff. och 249 ff.

något visst hänseende, i vilket expropriationsföretaget kommer att genombryta det skydd, den exproprierade rättigheten förut erbjöd sin innehavare, medan i det senare fallet sättet för expropriationsföretagets mot rättighetsskyddet stridande inverkan är genom avståelsen angivet. Vid upphävande av negativt servitut liksom vid stiftande av servitutsrätt eller partiell nyttjanderätt torde man därför i regel uppnå erforderlig begränsning av ersättningsansvaret för företagets skador, om man förklarar den skada skola ersättas, som orsakas av själva handlandet i strid mot servitutet.

Den expropriationsersättning, som innehavaren av särskild rätt efter det sagda skall erhålla, skall liksom ersättningen vid fastighets avstående eller vid stiftande av särskild rätt bestämmas i skilda poster, när så är möjligt. 39 § tredje stycket ExprL, jämfört med 3 § samma lag, föreskriver, att expropriationsnämnden skall i skilda poster bestämma löseskillning för den avstådda rättigheten, ersättning för skada eller intrång å återstoden av delvis exproprierad rättighet samt annan ersättning till rättighetshavaren.¹ Löseskillningen skall bestämmas efter rättighetens värde, vilket torde böra beräknas efter samma grunder som fastighets värde, d. v. s. såsom saluvärde.² Beträffande återköpsrätts värde har 39 § andra stycket ExprL särskilt stadgande.³ Att löseskillning bestämmas, har betydelse i det avseendet, att eventuella fördelar för rättighetshavaren av expropriationen eller expropriationsföretaget enligt 9 § ExprL icke få avräknas på densamma vid bestämmandet av expropriationsersättningen. I åtskilliga fall torde det emellertid icke vara möjligt att bestämma

Skilda
ersättnings-
poster.

¹ Se 1912 års lagråds yttrande, *NJA* II 1918 s. 112. Hessiska expropriationslagen art. 11 delar ersättning för avstående av begränsad sakrätt till fastighet i ersättning för rättighets fulla värde och ersättning för övrig skada.

² Eftersom hänsyn till in-teckningshavare här icke behöver tagas, må dock löseskillningens bestämmande aldrig komma ersättningen att överstiga skadan, såsom vid fastighets avstående kan bli va-fallet; se ovan s. 158. Vid expropriation av tomträtt eller vattenfallsrätt följas reglerna för fastighets avstående.

³ Angående beräkning av återköpsrätts värde se uttalande av chefen för justitiedepartementet, statsrådet EKEBERG, *NJA* II 1925 ss. 226 ff. och 244 f., samt HOLMBÄCK s. 184 f.

någon löseskilling. Såsom beträffande stiftande av särskild rätt redan nämnts, äro nämligen somliga nyttjanderätter och servitutsrätter alltför speciella för att äga saluvärde.¹ Den andra ersättningsposten, nämligen ersättning för skada eller intrång å återstående del av delvis exproprierad rättighet, har den betydelsen, att avräkning av fördelar för den återstående delen får äga rum vid dess bestämmande. Denna ersättningspost äger dessutom betydelse för frågan om förhandenvaro av utvidgningsrätt enligt 12 § andra stycket ExprL. Skada eller intrång torde vara lika med skillnaden mellan å ena sidan hela rättighetens värde före expropriationen och å andra sidan värdet av den exproprierade delen av rättigheten jämte värdet av den återstående delen av rättigheten. Om något värde icke kan åsättas rättigheten, kan därför ej heller någon ersättningspost skada eller intrång bestämmas. I så fall torde näppeligen heller utvidgningsrätt enligt 12 § andra stycket ExprL förefinnas. Ersättningen för den skada av expropriationen slutligen, vilken icke täckes av löseskilling eller ersättning för skada eller intrång, utgör den tredje ersättningsposten, som man lämpligen kan kalla ersättning för personlig skada.

Anmärkas må vidare, att beträffande tomträtt och vattenfallsrätt, vilka rättigheter ju av ExprL behandlas såsom fastigheter, gäller, att löseskilling alltid skall bestämmas.

Om expropriationsnämnden icke bestämmer expropriationsersättningen i skilda poster i fall, då sådan specificering är möjlig, skall domstolen säkerligen enligt 45 § andra stycket ExprL återförvisa målet till nämnden för rättelse. Att avgöra, huruvida i det särskilda fallet en uppdelning av expropriationsersättningen i skilda poster är möjlig, kan för domstolen vara en svår omdömessak.

Som en avslutande anmärkning till vår framställning av reglerna om ersättning vid självständig expropriation av bestående särskild rätt må framhållas, att när rättighetshavaren, t. ex. en arrendator, har att i framtiden erlægga vederlag för innehavet av rättigheten,

¹ EGER I s. 408 ff. vill beträffande även sådana rättigheter mäta ersättningen efter rättighetens värde för var och en.

måste man vid bedömning av den skada, expropriationen av rättigheten tillfogar honom, uppmärksamma, att han genom expropriation av hela rättigheten i allmänhet torde få antagas bli befriad från denna skyldighet. Till följd härav kan inträffa, att rättighetshavaren icke har något anspråk på ersättning.

Låt oss härefter övergå till att tala om ersättningsfrågorna vid osjälvtändig expropriation av särskild rätt. Först syssla vi med reglerna om ersättning åt innehavare av särskild rätt till fastighet, vilken avstås, och vilja därefter övergå till att behandla reglerna om ersättning åt innehavare av särskild rätt för det fall, att nyttjanderätt eller servitutsrätt expropriationsvis stiftas till den fastighet, till vilken hans rättighet gäller.

Principerna för ersättning åt innehavare av särskild rätt, som osjälvtändigt exproprieras i samband med fastighetsavstående. Skadeersättningsprincipen och surrogationsprincipen.

När man från lagstiftarsynpunkt överväger de lämpliga reglerna om ersättning vid osjälvtändig expropriation av särskild rätt i samband med fastighetsavstående, har man att välja mellan två skilda metoder. En möjlighet är att stadga ersättningsskyldighet enligt enahanda grunder, som komma till tillämpning vid självständig expropriation av bestående särskild rätt och som nyss varit föremål för vår framställning. Vid osjälvtändig expropriation står emellertid även en annan möjlighet till buds. Man kan nämligen stadga, att genom expropriationsnämnd skall bestämmas en ersättningssumma, utmätt efter värdet av den exproprierade fastigheten utan besvär av särskilda rättigheter, samt föreskriva, att de särskilda rättigheternas innehavare skola erhålla sin gottgörelse för förlusten av sina rättigheter ur denna ersättning, så långt densamma räcker. Det överskott, som möjligen skulle kunna uppstå vid denna fördelning, skulle tillfalla fastighetsägaren. Den tanke, som skulle ligga bakom en sådan anordning, skulle vara den, att fastigheten genom expropriationen ryckes undan de särskilda rättigheterna men att den för fastighetens avstående beräknade ersättningen bör träda i stället för densamma. En granskning av denna princip, den s. k. surrogationsprincipen, giver emellertid vid handen, att den icke för alla fall förmår tillförsäkra alla ersättningsberättigade tillbörlig ersättning.

Vi kunna tänka exempelvis på det fall, att ett servitut vilar på en fastighet, som exproprieras, och att servitutet är till större fördel för den härskande fastigheten, än det är till nackdel för den tjänande fastigheten. I det fallet förslår icke en för den tjänande fastigheten beräknad ersättning till full gottgörelse såväl åt fastighetens ägare som åt servitutshavaren.

Emedan surrogationsprincipen, såsom detta exempel torde utvisa, stundom leder till helt otillfredsställande resultat, har ExprL såsom huvudregel för osjälvständig expropriation av särskild rätt i samband med fastighets avstående uppställt den motsatta regeln, d. v. s. stadgat särskild, för rättighetshavaren beräknad skadeersättning. Denna regel gives i ExprL:s 11 §, som säger, att vad i de närmast föregående §§:na stadgats om bestämmande av ersättning för expropriation av fastighet, skall äga motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, vilken avstås på grund av expropriation. Vi behöva icke uppehålla oss vid ersättningsreglerna beträffande de rättigheter, som lyda denna 11 §, utan kunna beträffande dem i det hela hänvisa till vår föregående framställning av reglerna för bestämmande av ersättning åt innehavare av självständigt exproprierad bestående särskild rätt. Det må endast påpekas, att när blott en del av fastighet avstås, kommer ersättningskyldigheten att ha avseende allenast å den skada, rättighetshavaren lider genom att den avstådda fastighetsdelen ej längre besväras av rättigheten. Det torde icke vålla någon svårighet att inse, huru denna regel skall förstås, annat än möjligen då det gäller avkomsträtt. Om sådan torde man enligt grunderna för 54 § tredje stycket intekningsförordningen böra anse, att densamma är fäst vid de skilda fastighetsdelarna enligt reglerna om gemensamma fordringsinteckningar.¹

Regeln, att innehavare av i samband med fastighets avstående osjälvständigt exproprierad särskild rätt skall erhålla särskild, för honom beräknad skadeersättning, är emellertid allenast huvudregeln.

---

¹ Så HOLMBÄCK s. 193 noten.

Beträffande vissa slag av särskilda rättigheter har ExprL i stället stadgat surrogation. Detta gäller i första rummet om fordringar, för vilka inteckning i den exproprierade fastigheten är sökt eller beviljad eller för vilka fastigheten jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häftar.¹

Att innehavare av sådana rättigheter erhålla ersättning enligt surrogationsprincipen, är dock icke fullkomligt tydligt uttryckt i ExprL och framgår först efter något studium av lagbestämmelserna. Det är nämligen otvivelaktigt, att fordringsinteckning är innefattad i lagens kategori särskild rätt.² Och i sin 11 § stadgar lagen, som nämnt, att beträffande särskild rätt till fastighet, vilken avstås, skall tillämpas motsvarande ersättningsregler som beträffande äganderätten till fastigheten. Därav kunde man nu vara hågad att sluta, att även innehavare av fordringsinteckning i avstådd fastighet skulle ha rätt till särskild skadeersättning. Att en sådan slutsats icke kan vara riktig, framgår dock av en granskning av två andra stadganden i ExprL. Dels förklaras i 15 §, att vad i lagen stadgas om sakägare, ej skall gälla innehavare av fordran, för vilken inteckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller fastigheten häftar jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken. Därigenom ha dessa rättigheters innehavare förvägrats rätten att uppträda som parter i expropriationsmålet och kunna således icke där göra gällande ersättningsanspråk. Dels innehåller 57 § andra stycket bestämmelser, att om exproprierad fastig-

¹ Om uttrycket »i ägarens hand» se ovan s. 124 not 2.

Beträffande fordringsinteckningar och med dem närbesläktade rättigheter hylla expropriationslagarna allmänt surrogationsprincipen, men de pläga icke låta den bestämma ersättningen för andra rättigheter. Några lagar giva visserligen för sådana särskilda rättigheter högre ersättning, än surrogationsprincipen medgiver, endast genom komplettering av den såsom huvudregel uppställda surrogationsprincipen; så hessiska lagen art. 13 jfrd med art. 20, preussiska lagen § 11 jfrd med § 45 andra stycket och württembergiska lagen art. 14 jfrd med art. 39 andra stycket. Svenska expropriationsförordningarna av 1845 och 1866 uppställde i 24 § surrogationsprincipen beträffande fordringsinteckningar och hyllade beträffande nyttjanderätter genom 13 § principen om särskild skadeersättning; se härom HOLMBÄCK ss. 108 ff., 192 och 253 f.

² Se ExprL § 39 första stycket och § 57.

regler om ersättning åt innehavare av fordringsinteckning och med dem jämställda rättighetshavare ligger tanken, att de ifrågavarande rättigheterna icke ha annat till innehåll än möjligheten att försälja den häftande fastigheten. Genom att gestalta expropriationen i likhet med en exekutiv försäljning anser man sig tydligen försätta dessa rättighetshavare i ungefär samma läge, som om de realiserade sina rättigheter, och därför hålla dem någorlunda skadeslösa.

Helt summariskt sett håller detta resonemang streck, i det att den ersättning, som belöper å fordringsinteckningar och därmed jämställda rättigheter enligt surrogationsprincipen, i allmänhet icke, eller icke mycket, skiljer sig från en ersättning, beräknad efter den skada, den ifrågavarande rättighetshavaren lider. Vi vilja emellertid nu, innan vi närmare undersöka principens genomförande i svensk rätt, påvisa åtskilliga omständigheter av beskaffenhet att medföra, att surrogationsprincipen icke giver ersättning, som noga svarar mot skadan.¹

Först må anmärkas, att den rätt till betalning ur expropriationsersättning, som tillkommer innehavare av fordringsinteckning etc., sträcker sig till löseskillingen samt vid delavståelse under viss förutsättning även till ersättningen för skada eller intrång, utan att skillnad göres mellan skada av själva avståelsen och skada av expropria-

---

¹ Att surrogationsprincipen icke håller fordringsinteckningars innehavare fullt skadeslösa, medgives av *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 165.

Det kan ha ett visst teoretiskt intresse att påpeka, att i många fall en av expropriation drabbad inteckningshavare icke genom sin panträtts utslocknande behöver lida någon verklig skada och att den skada, han eljest faktiskt lider, dock ofta ej uppgår till inteckningens belopp. I den mån inteckningen motsvaras av en personlig fordringsrätt och gäldenären är solvent, lider nämligen inteckningshavaren icke någon förlust genom panträtts bortfallande. Om man låte sig ledas av ett dylikt betraktelsesätt vid bestämmandet av inteckningshavarens ersättning, skulle emellertid expropriationen medföra nackdel för nyssnämnda gäldenär, i det han bleve tvungen vidkännas betalning av ett belopp, som eljest skulle ha uttagits ur fastigheten. För att förebygga detta är det nödvändigt att tillerkänna inteckningshavaren ersättning. Detta tjänar till att ytterligare illustrera vår under de båda första numren i denna uppsats utvecklade åsikt om den ersättningsförpliktande skadans beroende av rättsliga överväganden.

tionsföretaget. Det kan åtminstone ifrågasättas, huruvida icke därmed ExprL är frikostigare mot inteckningshavare, än vad den skulle varit, om den följt en sträng skadeersättningsregel. Ty inteckning giver endast i ringa mån skydd mot det intecknades användande på ett sätt, som förminskar dettas värde. Det vore emellertid onekligen väl, om inteckningshavare i detta hänseende ägde större trygghet, och ExprL:s nu ifrågavarande ersättningsstadgande får måhända uppfattas såsom uttryck för strävan i denna riktning.¹

Mera tydligt framträder en skillnad mellan surrogationsprincipens och skadeersättningsprincipens resultat, när man betänker, att genom surrogationsprincipen expropriationen för innehavare av fordringsinteckning etc. verkar såsom ett exekutivt realiserande av deras rättigheter och att expropriationen sker utan de nämnda rättighetshavarnas eller fastighetsägarens begivande. Genom expropriationen kan därför de ifrågavarande rättigheterna komma att realiseras tidigare, än utan expropriation skulle ha blivit fallet. Det kan då inträffa, att det värde, fastigheten vid tiden för expropriationen äger, är lågt men att det kommer att stiga. Vidare kan det hända, att svårigheter möta för inteckningshavare att placera sina penningar på lika fördelaktigt sätt som i den exproprierade fastigheten.² Därtill tager dock ExprL ej hänsyn liksom icke heller till det motsatta förhållandet, nämligen det, att inteckningshavare genom expropriationen befrias från en ogynnsam penningplacering.³

Ytterligare frånviker surrogationsprincipen en ren skadeersättnings grundsats därigenom, att den rätt, fordringsinteckningars

¹ Den i *Ombudsmansföreningens förhandlingar* s. 183 framförda åsikten, att inteckningshavare skulle äga rätt endast till den del av ersättning för skada och intrång av expropriationen eller det exproprierades användande, vilken kunde anses grundad å bestående värdeminskning, torde sakna fog.

² Saxiska expropriationslagen, som likaledes för panträttshavares del uppställer surrogationsprincipen, tillerkänner dock särskild ersättning för skada genom förtidig betalning, § 31 fjärde stycket; jfr SCHELCHER s. 86.

³ Om emellertid fastigheten häftar för kapitalbelopp utan ränta kommer 110 § första stycket utsökningslagen till motsvarande tillämpning.

innehavare och de med dem jämställda äga till en exproprierad fastighet, i fall av expropriation omfattar mindre än vid exekutiv försäljning. En sådan försäljning omfattar ju icke blott själva marken och den fasta egendomens övriga beståndsdelar utan även dess tillbehör. Dessutom kan under exekutionen inbegripas även civil och naturlig avkastning. En expropriation behöver emellertid, såsom av tredje uppsatsen framgår, icke ha så vid omfattning.¹ För de föremål, som väl skulle kunnat tagas i anspråk genom exekution till in-tecknad fordrans gäldande men icke omfattas av expropriationen, utgår självfallet ingen löseskilling. På den grund gå innehavare av fordringsinteckning och med dem jämställda rättighetshavare genom expropriation miste om de belopp, dessa föremål eljest skulle tillfört dem.²

Även en annan förmån kan innehavare av fordringsinteckning komma att utan ersättning förlora genom expropriation av den in-tecknade fastigheten, nämligen för det fall, att in-teckningen gäller i flera fastigheter än den exproprierade. Vore det fråga om exekutiv försäljning, skulle i sådant fall in-teckningshavaren vara befogad att låta försälja alla de in-tecknade fastigheterna för att få utrönt, huruvida någon av dem ej skulle mäka svara för sitt primära ansvarighetsbelopp eller för att locka till bättre bud vid auktionen. Någon motsvarande befogenhet finns icke vid expropriation. Däremot torde det icke möta något hinder, att när flera gemensamt in-tecknade fastigheter i samma sammanhang exproprieras, låta fastigheternas subsidiära ansvarighet, såvitt möjligt, träda i funktion.³

De nu påpekade förhållandena sammanhånga med surrogationsprincipen själv. Vi ha påpekat dem för att visa, att principen ifråga något avlägsnar sig från grundsatserna för ren skadeersättning. Vi vilja nu gå principens genomförande i svenska expropriationsrätten närmare in på livet. Vårt syfte är därvid att klarlägga, huru princi-

Vad ha expropriationsnämnd och domstol att iakttaga av hänsyn till innehavare av fordringsinteckningar etc.?

¹ Se ovan s. 100 ff.

² Se JØRGENSEN s. 219 f.

³ Se HOLMBÄCK s. 285.

pen är genomförd i vår rätt. Vi kunna då icke, såsom vi bruka, undandraga oss att dryfta även regler, som närmast röra expropriationsförfarandet. Vår uppgift blir fastmer att utreda, huru de skilda vid expropriation verksamma myndigheterna ha att förfara i avseende å ersättningen åt innehavare av fordringsinteckning och med dem jämställda rättighetshavare. Undersökningen kommer för övrigt att giva oss tillfälle att iakttaga, hurusom surrogationsprincipen i sitt genomförande leder till resultat, vilka i ytterligare andra avseenden än de redan framhållna betyda avsteg från grundsatserna för ren skadeersättning.

Det torde vara lämpligt, att vid den undersökning, vi nu börja, först rikta våra krafter på utredande av vad expropriationsnämnden må kunna hava att iakttaga, för att innehavare av fordringsinteckning och de med dem jämställda skola erhålla lagenlig expropriationsersättning. I samma sammanhang komma vi in på frågor om domstolens åligganden i nämnda avseende, d. v. s. frågor, huruvida domstolen i något fall av hänsyn till de nämnda rättighetshavarna skall återförvisa målet till nämnden.¹

Det förhållande, som expropriationsnämnd och domstol böra uppmärksamma av hänsyn till fordringsinteckningar och därmed jämställda rättigheter, är det redan i tredje uppsatsen nämnda, att fastighet kan bestå av flera registerenheter.

---

¹ I anslutning till besvarandet av dessa frågor giver det sig tämligen av sig självt, huru man bör besvara motsvarande frågor angående domstolens ställning till överenskommelse rörande expropriationsersättning. Här må därför endast påpekas en omständighet, som kan föreligga allenast beträffande överenskommelse. Det kan genom överenskommelse om expropriationsersättning beslutas, att fastighetsägaren skall vara nöjd med ersättning, som han redan fått, och att alltså ingen expropriationsersättning skall utgå. Om en sådan överenskommelse fastställs av domstolen, sker ingen nedsättning av expropriationsersättning hos Kungl. Maj:ts befallningshavande, utan den exproprierande gör blott anmälan hos denne, och expropriationen är fullbordad, så snart sådan anmälan skett och rättens utslag vunnit laga kraft; ExprL § 60. I ett sådant fall må domstolen, innan fastställelse meddelas, taga i betraktande, att ingenting av den överenskomna ersättningen kommer att tillfalla innehavare av fordringsinteckning och med dem jämställda.

Låt oss först tänka på bestämmandet av löseskillning. Om ett expropriert område tillhör samma fastighet men skilda registerenheter, kan av hänsyn till fordringsinteckningar och därmed likställda rättigheter vara nödvändigt att på något sätt få avgjort, till huru stor del löseskillningen belöper på de skilda registerenheterna. Emellertid har ExprL ingen bestämmelse, som ålägger nämnd eller domstol att se till, att löseskillningen på detta sätt blir uppdelad. Under sådana förhållanden torde man heller icke kunna anse dem ha skyldighet att uppdelat löseskillningen. Stundom kan det för övrigt vara onödigt att verkställa en sådan uppdelning, nämligen då det är uppenbart, att man icke genom en sådan åtgärd skulle åstadkomma annat resultat, än vad fallet bleve, ifall man behandlade alla områdena som en enhet. Man kan underlåta en uppdelning, när de skilda till fastigheten hörande registerenheterna äro belastade av gemensam fordringsinteckning samt antingen det endast finns gemensamma fordringsinteckningar eller det visserligen finnes särinteckning men denna eller dessa äga så dålig förmånsrätt, att hela löseskillningen går till bättre prioriterad gemensam inteckning. Likaledes kan man underlåta en formlig uppdelning av löseskillningen i det fall, att de särinteckningar, som till äventyrs kunna finnas i av expropriationen drabbade registerenheter, äro så små, att de ovillkorligen skulle få fullt, även om uppdelning av löseskillningen skedde. Om emellertid en uppdelning av löseskillningen skulle vara nödvändig för att rätt fördela densamma mellan skilda inteckningshavare och domstolens utslag icke giver ledning därvidlag, torde Kungl. Maj:ts befallningshavande, såsom vi senare skola finna, böra uppdelat den enhetligt bestämda löseskillningen.

Låt oss härefter fästa uppmärksamheten på bestämmandet av ersättning för skada eller intrång å återstoden av delvis expropriert fastighet.

För att utreda, vad expropriationsnämnd och domstol av hänsyn till fordringsinteckningar ha att iakttaga vid bestämmandet av ersättning för skada eller intrång å restegendom, måste vi till en bör-

jan göra klart för oss, i vilket område fordringsinteckning skall gälla för att bereda sin innehavare rätt till betalning ur ersättning för skada eller intrång. För att ersättning för skada eller intrång skall kunna gå till betalning åt innehavare av fordringsinteckning eller med dem likställda, torde expropriationen, enligt vår åsikt, skola vara delavståelse också med avseende å den i varje särskilt fall ifrågavarande fordringsinteckningen. Följaktligen torde en innehavare av fordringsinteckning, vilken gäller blott i det exproprierade området eller blott i restegendomen, icke erhålla betalning ur den ersättning, som till äventyrs fastställts för skada eller intrång å restegendomen av expropriationen eller det exproprierades användande.¹

¹ Till motivering av vår åsikt, vars riktighet icke framgår av uttryckliga lagbestämmelser, må följande anföras. Tämligen säkert torde vara, att fordringsinteckning, som gäller allenast i det exproprierade området, icke berättigar till betalning ur ersättning för skada eller intrång å restegendomen. Det vore ju för övrigt svårt att förstå, varför innehavaren av inteckning i blott det exproprierade skulle få nytta av att fastighetsägaren äger även andra områden utom det exproprierade, då inteckningshavaren i allt fall icke får betalning ur den ersättning, som beräknas för fastighetsägarens personliga skada. Svårare är att veta, om enligt ExprL innehavare av fordringsinteckning i blott restegendom skall erhålla betalning ur ersättningen för skada eller intrång å restegendomen. ExprL:s uttryck skada eller intrång å återstoden av delvis exproprierad fastighet antyder, att innehavare av fordringsinteckning, vilken gäller allenast i denna återstod, skulle äga rätt till betalning ur ersättningen för skada eller intrång. Om inteckningshavaren ägde sådan rätt till betalning, skulle han emellertid utan tillräckliga skäl försättas i bättre läge än en innehavare av fordringsinteckning i blott det avstådda. Det vore föga följdriktigt, om innehavare av inteckning i blott restegendomen skulle erhålla betalning ur ersättningen för skada eller intrång men innehavare av inteckning i allenast det exproprierade sakna rätt till sådan betalning. Detta påståendes riktighet vilja vi ådagalägga genom att föra i minnet, vad det är för skada eller för intrång, som ersättes. Ersättningsförpliktande skada eller intrång kan ju uppkomma antingen genom själva avståelsen av en del av fastighet eller genom exproprietens användande av en sådan avstådd fastighetsdel. Vad nu först beträffar skadan eller intrånget av avståelsen i och för sig, så är att märka, att, såsom vi under första numret i denna uppsats haft anledning utveckla, den eller det är lika med skillnaden mellan å ena sidan hela den delvis exproprierade fastighetens värde före expropriationen och å andra sidan det exproprierades värde plus restegendomens värde. En sådan skillnad kan emellertid regelmässigt med ungefär lika mycket eller

Efter att hava bestämt oss för denna uppfattning rörande in-
teckningshavares rätt till betalning ur ersättning för skada eller in-
trång å återstoden av delvis exproprierad fastighet skola vi söka
fastställa, vad expropriationsnämnd och domstol av hänsyn till in-
teckningshavare ha att iakttaga vid bestämmande av ersättning för
skada eller intrång å restegendom. Det är, som sagt, endast ifall det
exproprieras del av fastighet, bestående av flera registerenheter, som
expropriationsnämnd och domstol vid bestämmandet av ersättning
för skada eller intrång kunna tänkas behöva taga särskild hänsyn
till fastighetens in-teckningsbelastning. På grund av de nyss uttalade
reglerna för in-teckningshavares rätt till betalning ur ersättning för

lika litet fog tillskrivas såväl det avstådda som restegendomen. Att låta inne-
havare av fordringsin-teckning i restegendomen men icke hans kamrat i det ex-
proprierade erhålla betalning ur ersättningen för skada eller intrång genom ex-
propriationen är omotiverat. Beträffande därefter ersättningen för skada eller
intrång av expropriationsföretaget kan visserligen icke på motsvarande sätt på-
stås, att den utgår för skada lika mycket å det exproprierade som å restegen-
domen. Denna ersättning gäller ju tydligen skada eller intrång blott å den se-
nare. Men vi anse icke desto mindre, att det saknas anledning, varför inneha-
vare av fordringsin-teckning i allenast restegendomen skulle erhålla betalning ur
denna del av expropriationsersättningen. Ty för innehavaren av en sådan in-
teckning är användandet av det exproprierade att likställa med användande av
vilken annan fastighet som helst. Expropriationen är ju icke delexpropriation i
förhållande till fordringsin-teckningen. Vårt resonemang utmynnar därför — om
än icke utan all tvekan — i påståendet, att för att ersättning för skada eller
intrång skall kunna gå till betalning åt innehavare av fordringsin-teckning, skall
expropriationen vara delavståelse med avseende även å in-teckningen. Genom att
fasthålla vid denna sats undgår man för övrigt det föga tillfredsställande resul-
tat, vartill en motsatt åsikt skulle leda i det fall, att fordringsin-teckningar fun-
nes, som gällde i skilda delar av restegendomen men icke i någon del av det
avstådda. Om det vore riktigt, att innehavare av sådana in-teckningar skulle er-
hålla betalning ur ersättning för skada eller intrång, skulle Kungl. Maj:ts be-
fallningshavande vid fördelningen av expropriationsersättningen, emedan, såsom i
texten skall utvecklas, någon uppdelning av ersättning för skada eller intrång
efter skilda delar av restegendomen i allmänhet icke äger rum, vara nödsakad
att låta dessa i skilda registerenheter gällande in-teckningar konkurrera om
samma ersättningsbelopp, något som är oformligt.

En åsikt, som avviker från den här utvecklade, framställer KOFFKA s. 307 ff.,
i det han anser, att visserligen icke in-teckningshavare i det exproprierade allen-
ast men väl i blott restegendomen har rätt till betalning ur ersättningen för
skada eller intrång.

skada eller intrång är det fall, som kan tänkas medföra skyldighet för expropriationsnämnd eller domstol att vid bestämmandet av ersättning för skada eller intrång taga hänsyn till fordringsinteckningar, närmare bestämt, endast det, att fordringsinteckning gäller i exproprierat område och dessutom i återstod av den delvis exproprierade fastigheten men i allenast en del av denna återstod. Principiellt riktigt är för ett dylikt fall, att expropriationsnämnd och domstol bestämma, att endast så stor del av den för skadan eller intrånget å hela restegendomen utgående ersättningen, som svarar mot skadan eller intrånget å den intecknade delen av restegendomen, skall anses belöpa på den intecknade restegendomen, och att alltså vid expropriationsersättningens fördelning hos Kungl. Maj:ts befallningshavande endast denna del av ersättningen för skada eller intrång skall gå till betalning åt inteckningshavaren. ExprL saknar emellertid föreskrift för expropriationsnämnd och domstol att verkställa uppdelning av ersättningen för skada eller intrång, och säkerligen undandraga de sig därför i allmänhet att verkställa en sådan. En uppdelning kan också i vissa fall utan någon som helst olägenhet underlåtas. Ett sådant fall är det, då den inteckning, som skulle föranleda uppdelningen, har så dåligt läge i förmånsrätts hänseende, att intet av ersättningen för skada eller intrång kommer att belöpa på densamma. Likaså kan man slippa uppdelning, ifall det synes uppenbart, att den inteckning, som skulle föranleda uppdelningen, även med en sådan skulle få full betalning ur ersättningen för skada eller intrång. I andra fall åter är det högst önskvärt, att en uppdelning äger rum. Då Kungl. Maj:ts befallningshavande saknar möjlighet att fördela en klumpvis bestämd ersättning för skada eller intrång å särskilda fastighetsdelar, anse vi, att expropriationsnämnden bör verkställa en sådan uppdelning i de fall, då en uppdelning skulle vara av någorlunda stor betydelse för expropriationsersättningens fördelning, och vi våga tro, att domstolen vid underlåtenhet därutinnan skall återförvisa målet till nämnden. Om domstolens utslag icke giver vägledning för en uppdelning av ersättningen för skada eller intrång å

skilda fastighetsdelar, torde Kungl. Maj:ts befallningshavande nödgas anse, att hela ersättningsbeloppet avser intecknad restegendom, eller med andra ord, låta alla innehavare av fordringsinteckning, gällande i såväl det avstådda som restegendomen, erhålla betalning ur hela ersättningen för skada eller intrång efter förmånsrättsordning, så långt ersättningen förslår.¹

Vi lämna nu frågorna, huru nämnd och domstol skola förfara för Kungl. Maj:ts att möjliggöra en riktig tillämpning av surrogationsprincipen, och ^{befallnings-} ^{havandes för-} ^{delning av ex-} ^{propriations-} ^{ersättning.} övergå till att tala om Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördelning av expropriationsersättning till innehavare av fordringsinteckning och de andra, som jämställas med dem. Såsom vi redan omnämnt, ^{Vad skall för-} ^{delas?} skola enligt 57 § andra stycket ExprL stadgandena om fördelning hos överexekutor av köpeskillning för utmättningsvis såld fast egen- dom hava motsvarande tillämpning beträffande fördelningen av stora delar av expropriationsersättningen. Såvitt möjligt har Kungl. Maj:ts befallningshavande således att hålla sig till exekutivrättsliga regler. Den följande framställningen skall emellertid visa, att förhållandena vid expropriation i många avseenden äro alltför olika de vid exekutiv försäljning rådande för att man alltid utan vidare skulle kunna tillämpa exekutivrättsliga regler beträffande fördelning av expropriationsersättning.

De spørsmål, som uppstå för Kungl. Maj:ts befallningshavande, när han går att lyda 57 §, gruppera sig kring de tre frågorna: vad skall fördelas, för vilka belopp få inteckningshavare betalning ur ersättningen samt i vilken ordning få de konkurrera om betalning?

Vi vända oss först till den först nämnda frågan: vad skall fördelas?

Till en början kunna vi här anteckna, att visserligen i 67 § ExprL stadgas, att den exproprierande är pliktig gälda all av expro-

¹ Innan vi lämna framställningen av expropriationsnämnds och domstols åligganden, vilja vi fästa uppmärksamheten på det önskvärda i att domstolen i sitt utslag tydligt anger, till vilka registerenheter det exproprierade hör. Nedan ss. 276 f. och 282 not 2 skola vi konstatera, att försummelser härutinnan äro vanliga och att de kunna medföra otillfredsställande konsekvenser.

priationsersättningens fördelning följande kostnad, men att det saknas bestämmelse, som kunde tvinga expropriant att före expropriationsersättningens fördelning erlægga, eller ställa säkerhet för erläggandet av, belopp, motsvarande fördelningskostnaden. Eftersom Kungl. Maj:ts befallningshavande knappast torde vara skyldig utsetta sig för risken att ej få fördelningskostnaden betäckt, torde man våga antaga, att kostnaden för fördelning av expropriationsersättning, i likhet med vad fallet är med kostnaden för fördelning av exekutiv köpeskilling, får bestridas med de medel, som skola fördelas. Ifall Kungl. Maj:ts befallningshavande ej lyckas förmå exproprianten att gälda eller ställa säkerhet för fördelningskostnaden, kommer därför som regel ett belopp, motsvarande denna kostnad, att avdragas från den summa, som går till fördelning. Det är sedermera fastighetsägaren eller annan, som genom avdraget gått miste om ersättningsbelopp, obetaget att kräva exproprianten på ersättning för vad han mistat. Förmodligen kan sådant ersättningskrav ej göras gällande i annan ordning än ett vanligt fordringsanspråk, och för att utfå gottgörelsen kan alltså den berättigade vara tvungen att stämma exproprianten till domstol.

Medan det nu anmärkta förhållandet kan föranleda minskning av den för fördelning tillgängliga summan, så ökas denna å andra sidan därigenom, att de hos Kungl. Maj:ts befallningshavande nedsatta ersättningsmedlen enligt 56 § ExprL skola av Kungl. Maj:ts befallningshavande insättas i bankinrättning för att där innestå mot ränta.

Efter detta vilja vi anteckna, vilka särskilda summor av expropriationsersättningen Kungl. Maj:ts befallningshavande skall fördela till innehavare av fordringsinteckning och de med dem jämställda. Till fördelning kunna endast gå löseskilling och ersättning för skada eller intrång. Ersättning för personlig skada utbetalas däremot av Kungl. Maj:ts befallningshavande alltid till den exproprierade fastighetens ägare liksom ock naturligtvis det, som återstår av de två andra ersättningsposterna, sedan vederbörande inteckningshavare erhållit betalning.

Låt oss nu först syssla med reglerna för löseskillings fördelning. Ibland är det i domstolens utslag otvetydigt bestämt, huru stor den löseskillning är, som skall utgå för det för varje särskild inteckning häftande området. I andra fall är det emellertid icke genom domstolens utslag fastställt, huru stor den löseskillning är, ur vilken viss eller vissa inteckningar skola få betalning. Vi syfta på de i det föregående nämnda fall, då ett exproprierat område tillhör en och samma fastighet men flera registerenheter. Om i ett sådant fall redan domstolens utslag har fastställt löseskillning för varje av de till skilda registerenheter hörande exproprierade områdena, vållar ju fallet inga särskilda svårigheter för Kungl. Maj:ts befallningshavande. Men om löseskillningen är bestämd som en klumpsumma för allt det från hela fastigheten exproprierade, är det ibland, såsom av det föregående framgår, nödvändigt för Kungl. Maj:ts befallningshavande att uppdelat löseskillningen på de skilda registerenheterna, om han skall kunna rätt fördela löseskillningen mellan skilda inteckningshavare. En möjlighet till sådan uppdelning erbjudes genom analog tillämpning av 121 § andra stycket utsökningslagen, i vilket lagrum behandlas ett någorlunda motsvarande fall vid exekutiv försäljning. I lagrummet föreskrives nämligen, att vid försäljning genom gemensamt utrop av gemensamt intecknade egendomar den bjudna köpeskillningen skall fördelas på de särskilda egendomarna i första hand så, att varje egendom tillföres en summa, motsvarande vad vid föregående särutrop bjudits för densamma, men i andra hand »efter de uppskattningsvärden, varefter allmän bevilning utgick för nästföregående år». Vad nu beträffar förhållandena vid expropriation, är ju att märka, att man där icke har ledning av några vid särutrop bjudna köpeskillningar. Kungl. Maj:ts befallningshavande torde därför böra uppdelat löseskillningen efter förhållandet mellan de skilda områdenas taxeringsvärden för året närmast före expropriationens fullbordande. Ifall tjänliga taxeringsvärden saknas, synes ingen annan utväg återstå, än att Kungl. Maj:ts befallningshavande uppdelat löseskillningen efter värdering av utmättningsman enligt 79 § utsökningslagen.

Vad därefter angår ersättningen för skada eller intrång, torde vi kunna nöja oss med att hänvisa till vad vi nyss sagt om denna ersättningsposts bestämmande av expropriationsnämnd och domstol. Det synes vara omöjligt för Kungl. Maj:ts befallningshavande att med analog tillämpning av något exekutivrättsligt stadgande bestämma, å vilken i en fastighet ingående registerenhet skadan eller intrånget göres. Därför är det, som sagt, enligt vår åsikt av förhållandena påbudet, att i domstolens expropriationsutslag fastslås, vilket belopp av ersättning för skada eller intrång belöper på den ena eller andra av registerenheterna, förutsatt att en sådan uppdelning i det särskilda fallet skulle inverka på expropriationsersättningens fördelning. Kungl. Maj:ts befallningshavande synes vid brist på sådan uppdelning icke kunna göra annat än antaga, att hela ersättningen för skada eller intrång är av beskaffenhet att kunna fördelas efter förmånsrättsordning bland alla dem, som ha fordringsinteckning etc. i såväl det exproprierade som något av restegendomen.

För vilka be- Den andra fråga, inför vilken Kungl. Maj:ts befallningshavande
 lopp få ford- ställes, när han söker följa 57 § ExprL, ha vi sagt vara frågan, för
 ringsinteck- vilka belopp inteckningshavare får betalning ur expropriationsersätt-
 ningars inne- ningen. Innebörden av vår fråga torde bliva klar, om vi erinra, att
 havare betal- en fordringsinteckning kan vara fastställd att gälla i mera än det
 ning vid Kungl. Maj:ts befallnings- exproprierade. I så fall kan man fråga sig, huruvida han får åtnjuta
 Kungl. Maj:ts befallnings- havandes för- betalning för hela intecknade beloppet eller blott för en del därav,
 delning av ex- nämligen den del, som anses belöpa på det exproprierade. Vår fråga
 propriations- ersättning? gäller sådana men även andra fall. Vi vilja nämligen, allmänt talat,
 ersättning? gälla sådana men även andra fall. Vi vilja nämligen, allmänt talat,
 veta, vad av det intecknade, kapital eller ränta, kan uttagas ur ex-
 propriationsersättning.

Innan vi gå närmare in på den frågan, vilja vi påpeka, att det icke alltid är utan vidare klart för Kungl. Maj:ts befallningshavande, vilka inteckningarna i det exproprierade äro. Det kan nämligen hända, att han icke har möjlighet att — utan särskilda efterforskningar — avgöra, till vilken fastighet det exproprierade har hört.

Han har till sin ledning endast de handlingar, som den exproprierande enligt 48 § andra stycket ExprL skall ha ingivit till honom, och dessa äro blott »gravationsbevis rörande fastigheten, rättens utslag samt bevis att och när utslaget vunnit laga kraft». Emellertid visar det sig i praktiken icke sällan, att dessa handlingar äro otillräckliga för att säkert upplysa, vilken den fastighet är, som helt eller delvis exproprieras. Rättens utslag utsäger nämligen väl, att den eller den personen skall såsom expropriationsersättning erhålla det eller det beloppet, men anger tyvärr icke alltid, med avseende å vilken fastighet ersättningsbeloppet bestämts. I följd av utslagets mindre noggranna avfattning ser sig Kungl. Maj:ts befallningshavande därför stundom nödsakad, att eftersom han har svårt att göra närmare efterforskningar, anse expropriationsersättningen avse alla de expropriaten tillhöriga fastigheter i trakten, vilka möjligen kunna komma i fråga.¹

Vare sig nu Kungl. Maj:ts befallningshavande lyckats fastställa, vilken den exproprierade fastigheten är, eller han går till väga mera på måfå, har han anledning betänka, för vilka belopp in-teckningshavare kunna erhålla betalning ur expropriationsersättningen.

En första svårighet vid bestämmandet av dessa belopp rör frågan om in-teckningshavarnas rätt till betalning för ränta. Att de vid fördelningen äga göra gällande någon rätt till ränta är säkert, men man har anledning att fråga, för vilken tid räntan skall vara upplupen för att berättiga till betalning. Enligt 18 § 1 mom. in-teckningsförordningen medför in-teckning för fordran rätt att, i den ordning utsökningslagen bestämmer, ur in-tecknade egendomen utbekomma, vad in-tecknat är, dock ej ränta för längre tid före den dag, utmätning sker eller konkurs börjas, än två år. Vid expropriation före-

Ränteberäk-
ning.

¹ Enligt en vanlig uppfattning behöver Kungl. Maj:ts befallningshavande icke göra närmare utredningar i de fall, då han kan förmå alla in-teckningshavare att avstå ersättningen till fastighetsägaren. Denna uppfattning är likväl förmodligen oriktig, såsom nedan i texten skall visas. I vissa fall är det trots detta onödigt att hos Kungl. Maj:ts befallningshavande precisera den exproprierade fastigheten; se nedan s. 282 not 2.

kommer ju emellertid varken utmätning eller konkurs. Det gäller därför att avgöra, vilket stadium i expropriationsförfarandet man bör anse motsvara de av lagen angivna tidpunkterna. Härvid komma endast de i betraktande, som äro kända av Kungl. Maj:ts befallningshavande, och valet synes stå mellan dagen för rättens utslag i expropriationsmålet och dagen för expropriationens fullbordan.¹ Eftersom vid exekutiv auktion den tidigast ifrågakommande tidpunkten lägges till grund för ränteberäkningen, synes man böra vid expropriation räkna tiden från utslagets dag.

Intecknings
belopp vid
expropriation
av hel regis-
terenh.

Viktigare än att bestämma tiden för ränteberäkning vid expropriationsersättnings fördelning är dock att avgöra, för hur stor del av intecknat belopp inteckningshavare kan få betalning ur expropriationsersättningen. Denna fråga vållar ingen svårighet, när det exproprierade är just det intecknade eller också det intecknade blott är en del av det exproprierade. I dessa fall har inteckningshavare uppenbarligen rätt att erhålla betalning för hela intecknade beloppet. Svårighet uppstår däremot, för den händelse inteckningen gäller, förutom i det exproprierade, i något område, som icke exproprieras. Vi urskilja därvidlag två fall. Det ena är det, att det exproprieras hel registerenhet men att fordringsinteckningen gäller icke blott i denna exproprierade registerenhet utan även i annan, icke exproprierad, registerenhet. Det andra fallet är det, att endast en del av en intecknad registerenhet exproprieras. Dessutom förekommer naturligtvis en kombination av dessa båda fall, nämligen på det sättet, att det exproprieras en del av en registerenhet, som tillsammans med annan sådan enhet är intecknad för fordran.

Vi ämna nu först söka utreda, huru Kungl. Maj:ts befallningshavande skall förfara i det förstnämnda av de båda fallen, för att

¹ Däremot synes likvidförrättningens dag, vilken i *Ombudsmansföreningens förhandlingar*, s. 181 f., föreslås som utgångspunkt för ränteberäkning, icke vara av den vikt, att den bör tillmätas betydelse i nu ifrågavarande hänseende. Ej heller torde man med HOLMBÄCK, s. 284 f., jfr s. 280, kunna till utgångspunkt välja expropriationsförfarandets inledande, ty lagen har ej sört för att denna tidpunkt blir känd av Kungl. Maj:ts befallningshavande.

därefter behandla det andra fallet och slutligen också kombinationsfallet.

Låt oss alltså först tänka oss, att en hel registerenhet, vi kalla den i det följande för fastighet, exproprieras och att denna är gemensamt med annan fastighet intecknad för fordran. Låt oss vidare till en början blott syssla med rätten till löseskillingen. Enligt vår mening¹ bör i sådant fall en inteckningshavare få gottgörelse ur löseskillingen endast efter det belopp, med vilket den exproprierade fastigheten vid exekutiv försäljning skulle primärt svara för inteckningen, i beloppet naturligtvis inräknat det belopp, varmed fastigheten svarar på grund av visad brist hos annan intecknad fastighet.² Till stöd för vår åsikt åberopa vi för det första innehållet och till och med ordalagen i 32 § första stycket och 37 § mom. 2, 3 och 5 inteckningsförordningen. I dessa lagrum säges helt allmänt, att den primära ansvarighet för fordringsinteckning, som fastigheter kunna hava, är allenast en delad sådan. Vidare stödes vår mening av det starka sakliga skälet, att om inteckningshavare i det antagna fallet finge betalning ur löseskillingen för inteckningens hela belopp, kunde detta leda till allvarligt förfång ej mindre för den exproprierade fastighetens ägare, vilken kanske ej äger övriga intecknade fastigheter, än även för annan fordringsintecknings innehavare, vilken måhända med sämre förmånsrätt har att hålla sig till den exproprierade fastigheten allena.³

¹ Så HOLMBÄCK s. 266 f. Så ock JØRGENSEN s. 218 f. trots dansk rätts ståndpunkt, att det intecknade till varje sin del häftar primärt för hela beloppet av intecknad fordran. Jfr vidare LAMM, Inteckning för fordran i fast egenom, Upps. & Sthlm 1918, s. 132 f.

² Följaktligen går intet av löseskillingen för avsöndrad lägenhet eller avstyckat område, vilka enligt 37 § 3 och 5 mom. inteckningsförordningen endast subsidiärt svara för fordringsinteckning i stamfastigheten, till gottgörelse åt sådan intecknings innehavare.

³ Slutligen förtjänar påpekas, att, såsom nedan skall visas, innehavare av särskild rätt av annat slag än fordringsinteckning och därmed likställd rättighet vid avståelse av fastighet icke utfår hela sin ersättning, förrän bättre liggande fordringsinteckningars innehavare erhållit sin betalning. En motsatt åsikt mot den i texten försvarade skulle därför leda till att bättre liggande gemensamma

Om storleken av fastighets primära ansvarighet för fordringsinteckning givas bestämmelser i inteckningsförordningens nyss nämnda 32 § första stycket. Enligt bestämmelserna i det lagrummet skall man anse ansvarigheten uppdelad mellan de intecknade fastigheterna i första hand i förhållande till de värden, som möjligen äro utsatta i inteckningshandlingen, i andra hand i förhållande till taxeringsvärdena för året näst före inteckningens sökande eller som därefter först åsättas och i tredje hand i förhållande till de värden, som utmätningsman enligt 79 § utsökningslagen före exekutiv försäljning skall ha åsatt fastigheterna. När vid expropriation de båda första av de nämnda tre metoderna för ansvarighetens uppdelning icke äro tillfyllest, skall säkerligen Kungl. Maj:ts befallningshavande föranstalta om värdering av utmätningsman enligt 79 § utsökningslagen av de fastigheter, vilkas värde ej är bestämt genom domstolens utslag.¹

Det sagda har gällt de belopp, för vilka innehavare av fordringsinteckning kan erhålla betalning ur löseskilling. Något annorlunda är motsvarande problem beskaffat, då det gäller gottgörelse ur ersättning för skada eller intrång. Det fall, vi ha för ögonen, är det, att hel registerenhet exproprieras, att fordringsinteckning gäller i såväl denna som i annan registerenhet samt att innehavaren av inteckningen har rätt till betalning ur ersättningen för skada eller intrång. Inteckningen måste i så fall, enligt vad vi tidigare hävdad², gälla i återstående del av den fastighet, den exproprierade registerenheten tillhörde. Det förefaller oss vara ganska säkert, att inteckning, gällande i — förutom exproprierad registerenhet — allenast restegendom, beträffande vilken den ifrågavarande ersättningen för skada eller intrång är bestämd, berättigar till betalning ur ersättningen för skada eller intrång för hela sitt belopp. Om inteckningen däremot

---

inteckningars hela belopp skulle utgå, innan innehavaren av den ifrågavarande särskilda rättigheten finge sin ersättning.

¹ Så HOLMBÄCK s. 204.

² Se ovan s. 270.

gäller i ytterligare fastighet utöver den delvis exproprierade, får in-teckningshavaren icke betalning för större belopp än det, med vilket den delvis exproprierade fastigheten primärt ansvarar.¹

Enligt de regler, som nu framställts, skall Kungl. Maj:ts befallningshavande vid fördelning av expropriationsersättning ganska ofta uppdelade fordringsin-teckningars belopp. Han skall nämligen vid fördelning av löseskilling uppdelade beloppen av in-teckningar, gällande i även annan registerenhet än den, för vilken löseskilling utgår, samt vid fördelning av ersättning för skada eller intrång uppdelade beloppen av in-teckningar, gällande i även annan registerenhet än den, be-träffande vilken löseskilling eller ersättning för skada eller intrång utgår. Liksom fallet har visats vara med den förut behandlade uppdelningen av löseskilling och ersättning för skada eller intrång, gäller emellertid även beträffande den nu ifrågavarande uppdelningen av in-teckningsbelopp, att den ofta kan utan olägenhet underlåtas. Kungl. Maj:ts befallningshavande behöver nämligen uppenbarligen

¹ Den ställning, som enligt de i texten utvecklade reglerna om fördelning av löseskilling och ersättning för skada eller intrång intages av gemensamma in-teckningar, har till följd, att fastighetsägare genom jorddelningsåtgärder kunna öva inflytande på expropriationsersättningens fördelning; jfr HOLMBÄCK s. 288 noten. Genom hemmansklyvning eller ägostyckning, som gör det exproprierade området till självständig fastighet, kunna de uppnå, att till fordringsin-teckningarnas betalning icke anslås mera än de belopp, med vilka de nyuppståndna delarna av den ursprungliga fastigheten primärt ansvara. Härför kräves dock ytterligare, att de särskilt in-teckna den exproprierade delen av den ursprungliga fastigheten eller sälja någon av fastighetsdelarna, ty eljest underlåter Kungl. Maj:ts befallningshavande att uppdelade in-teckningsansvaret. Genom att avsöndra det område, som sedermera exproprieras, kan fastighetsägare under samma förutsättning till och med åstadkomma, att innehavarna av fordringsin-teckningar icke erhålla någon del av löseskillingen. Motsvarande effekt nås däremot genom avstyckning enligt 5 kap. av lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad först, då det avstyckade och stamfastigheten ej längre befinna sig i samma ägares hand. Efter det lagen den 18 juni 1926 om delning av jord å landet har trätt i kraft, efter vilken tidpunkt ej längre kan företagas nya hemmansklyvningar, ägostyckningar eller jordavsöndringar, komma fastighetsägare att genom laga skifte kunna uppnå samma resultat i förevarande hänseende, som förr kunde uppnås genom hemmansklyvning eller ägostyckning, och genom avstyckning enligt 19 kap. av nämnda lag samma resultat som genom avstyckning enligt 5 kap. av lagen om fastighetsbildning i stad.

icke uppdelas inteckningsbelopp, ifall vid fördelningen bättre prioriterad fordringsinteckning slukar all ersättning, så att intet återstår till betalning åt innehavare av inteckning, vars belopp enligt de framställda reglerna skulle uppdelas. Vidare kan Kungl. Maj:ts befallningshavande underlåta att verkställa någon uppdelning av inteckningsbelopp, när de gemensamma inteckningar, vilkas belopp skulle uppdelas, alla gälla i samma fastigheter¹ samt dessa fastigheter tillhöra samma ägare och det icke med sämre förmånsrätt än de nämnda inteckningarna finns inteckning, som medför rätt till betalning ur expropriationsersättning, men icke gäller i alla de gemensamt intecknade fastigheterna. I den mån nämligen betalning utdelas å gemensam inteckning utöver vad enligt lagenlig fördelning skolat utdelas å densamma, rycker, så att säga, sämre prioriterad inteckning upp på dess plats i icke exproprierad fastighet.²

¹ Eller åtminstone av dessa till uppdelning ifrågakommande gemensamma inteckningar bättre prioriterad inteckning icke gäller i fastighet, i vilken icke även sämre prioriterad inteckning gäller.

² Visserligen kan ägaren till de gemensamt intecknade fastigheterna lida den nackdelen av underlåtenhet att uppdelas inteckningsbeloppen, att han kanske, om uppdelning skett, skulle fått ut en summa kontant, som han nu tillgodonjuter endast genom minskad inteckningsbelastning å icke exproprierad fastighet. Från denna olägenhet skall man dock av praktiska skäl bortse; se *NJA* I 1925 s. 312.

Såsom ovan s. 276 f. omtalas, är det ofta icke möjligt för Kungl. Maj:ts befallningshavande att av de handlingar, som komma honom till handa, avgöra, vilken fastighet man helt eller delvis exproprierat. Faktiskt fördelar därför Kungl. Maj:ts befallningshavande ofta expropriationsersättningen, som om alla expropriaten tillhöriga fastigheter i trakten, vilka kunna komma i fråga, vore en enda registerenhet och denna exproprierades. Alla fordringsinteckningar i dessa fastigheter erhålla då i mån av tillgång betalning ur expropriationsersättningen i förmånsrättsordning, som gällde de i en och samma registerenhet. Ett sådant förfaringsätt måste naturligtvis ofta leda till oriktiga resultat. Icke sällan kan Kungl. Maj:ts befallningshavande emellertid tillämpa förfaringsättet utan att behöva befara, att detsamma skall leda till rättsförlust för någon. Detta är först och främst fallet, då samtliga de ifrågavarande fastigheterna belastas allenast av för dem alla gemensamma fordringsinteckningar. Ty om betalning i ett sådant fall utdelas å de bäst prioriterade av dessa inteckningar utöver vad de enligt lagenlig fördelning skolat erhålla, rycka de sämre prioriterade inteckningarna, bildligt talat, fram på deras platser i icke exproprierad fastighet. Kungl. Maj:ts befallningshavande kan emellertid vidare understundom använda

Vi ha nu behandlat det fall, att det exproprieras en hel registerenhet och att fordringsinteckning finnes, som gäller i mer än denna enhet. Detta är dock icke det vanligaste fallet, då inteckning omfattar större område än det exproprierade. Vanligare är i stället, att endast en del av en intecknad registerenhet exproprieras. Vi skola nu undersöka, för vilket belopp inteckningshavare kan få betalning ur expropriationsersättningen vid en sådan expropriation.

Man skulle för det fallet kunna tänka sig, att i överensstämmelse med vad nyss sagts gälla för där dryftade fall, en fastigheten belastande inteckning i avseende å den primära ansvarigheten ansåges uppdelad mellan det exproprierade området och den återstående delen av fastigheten. En sådan regel skulle dock icke vara en blott tillämpning av inteckningsförordningens nyss påpekade princip, ty denna har avseende endast å fördelningen av inteckningsansvaret mellan formellt för sig bestående fastigheter. Därtill kommer, att uppdelning av ansvaret mellan det exproprierade och det icke exproprierade området icke här, som då det gäller skilda fastigheter, erfordras för att rädda sämre liggande inteckningar från orättvist nödlidande, ty eftersom det exproprierade området i detta fall antagits icke vara en formellt för sig bestående fastighet, kan ju detsamma icke vara

---

förfaringssättet, utan risk att åstadkomma alltför stor rättsförlust, även då det i någon av de ifrågavarande fastigheterna gäller fordringsinteckning, som icke gäller i alla dessa fastigheter. Om Kungl. Maj:ts befallningshavande tror sig veta, att alla de icke för alla fastigheterna gemensamma fordringsinteckningar, å vilka betalning utdelas, äro fullvärdiga, samt vidare antingen fördelningens resultat blir, att varje sådan icke för alla fastigheterna gemensam fordringsinteckning blir täckt, eller också det finns sådana icke gemensamma inteckningar endast i en av fastigheterna — eller endast i samma fastigheter eller endast i fastigheter, av vilka ingen belastas av sämre prioriterad fordringsinteckning, som icke gäller i alla de av bättre prioriterad inteckning belastade fastigheterna — och vid fördelning betalning i främsta rummet kan utdelas å dessa icke gemensamma inteckningar, behöver Kungl. Maj:ts befallningshavande icke befara större oriktighet hos fördelningen, än att innehavare av fordringsinteckning i fastighet, som icke exproprieras, blir berövad sin inteckningsrätt i mån av betalning. Ett sådant resultat är visserligen icke riktigt men länder dock i allmänhet icke till större förfång.

ensamt in-tecknat.¹ Betänker man detta och därjämte besinnar de svårigheter, med vilka en uppdelning av betalningsansvaret mellan två områden är förknippad, torde man i stället böra anse det riktiga vara att låta den i det här ponerade fallet utgående expropriationsersättningen gå i främsta rummet till betalning åt innehavaren av den bäst liggande fordringsin-teckningen och, först sedan denna helt täckts, gå till betalning åt innehavaren av den därnäst bäst prioriterade.² Någon olägenhet för fordringsin-teckningar torde den förordade regeln icke medföra annat än i så måtto, att genom densamma de i förmånsrättshänseende bäst liggande in-teckningarnas innehavare i främsta rummet få helt vidkännas olägenheterna av den tvungna realisation, expropriationen innebär.

Därmed ha vi utrett reglerna för de två fall, i vilka fordringsin-teckning gäller i mera än det exproprierade, och funnit, att de båda fallen lyda skilda regler. Vi skola nu se, för vilket belopp in-teckningshavare kan erhålla betalning vid den kombination av de båda fallen, att det exproprieras en del av en registerenhet och att denna senare är gemensamt med annan sådan enhet in-tecknad för fordran. Enligt vår åsikt bör i ett sådant fall expropriationsersättningen, så långt den räcker, gå till betalning åt innehavarna av in-teckningar i den för expropriation utsatta registerenheten i förmånsrättsordning, så att bättre liggande in-teckning blir till hela sitt belopp täckt före sämre liggande. Men från denna regel skall göras det undantag, att om någon in-teckning omfattar flera registerenheter, skall dess innehavare icke erhålla betalning för mera än registerenhetens primära ansvarighetsbelopp.³

¹ Däremot medför åsikten, att in-teckningsansvaret i förevarande fall ej är uppdelat, en betydande olägenhet för sakägare med sämre liggande särskild rätt; se nedan s. 303 f.

² För denna fördelningsregel uttala sig *kommittén*, *NJA* II 1918 ss. 233 och 345, ÖSTERGREN s. 289 noten samt chefen för justitiedepartementet statsrådet NOTHIN i statsråd den 19 februari 1926 vid remiss till lagrådet av förslag till lag angående fastighets befriande i vissa fall från ansvar för in-teckning; samma uppfattning hyser tydligen också HOLMBÄCK s. 274 ff.

³ Om återigen det exproprieras områden av flera registerenheter, torde man,

Härefter vilja vi till behandling upptaga den sista av de tre upp- I vilken inbör-
 ställda frågorna rörande Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördel- des ordning
 ning av expropriationsersättning, nämligen den, som rör ordningen få fordrings-
 mellan flera innehavare av fordringsinteckning och med dem jäm- inteckningars
 ställda. I enlighet med vad som gäller om fördelning av exekutiv innehavare
 köpeskilling, bör vid sammanträde för fördelning av expropriations- betalning vid
 ersättning uppgöras en fördelningslängd. Därvid har man icke så- expropria-
 som vid fördelning av köpeskilling en borgenärsförteckning till led- tionsersätt-
 ning, ty sådan förteckning förekommer ej vid expropriationsersätt- nings fördel-
 nings fördelning.¹ ning hos
 Kungl. Maj:ts
 befallnings-
 havande?

Vid upprättande av fördelningslängd stöter man på ett svårlost problemkomplex. Det har i praktiken visat sig, att expropriationer i allmänhet gälla blott en ringa del av de fastigheter, de drabba. Expropriationsersättningarna uppgå i följd därav ofta till blott en obetydlig bråkdel av hela fastigheternas värden. I det vida övriga antalet fall åstadkomma därför expropriationerna ingen så stark värdeminskning å de fastigheter, som delvis exproprieras, att dessas solvens för i dem fastställda inteckningar i någon mån äventyras. Därför hysa i allmänhet inteckningshavarna ingen önskan att lyfta den på deras inteckningar belöpande delen av expropriationsersättningen utan vilja hellre avstå från del i ersättningen mot att inteckningarna få med oförändrad betalnings- och förmånsrätt gälla i återstoden av det intecknade. Enligt uppgift² pläga de flesta Kungl.

i den mån det framgår av den föregående framställningen, böra dela upp den för allt det exproprierade utgående löseskillingen på de till skilda registerenheterna hörande områdena i förhållande till dessa områdens värden och därefter förfara med det sålunda uppdelade beloppet på sätt nyss angivits.

¹ Så ÖSTERGREN s. 288. HOLMBÄCK giver, s. 274, uttryck för den åsikten, att vid brist på överenskommelse mellan rättsägarna om fördelningslängdens utseende Kungl. Maj:ts befallningshavande skall upprätta en borgenärsförteckning. Ehuru 144 § utsökningslagen lämnar ett visst stöd för en sådan uppfattning, torde den dock böra avvisas, emedan sakliga skäl för densamma icke kunna påvisas.

² I *Ombudsmansföreningens förhandlingar* s. 140 meddelas, att av länsstyrelser, vilka på anmodan lämnat upplysning om sin praxis beträffande förevarande spörsmål, femton förklarar sig omfatta den åsikt, som här ovan i texten tillägges de flesta Kungl. Maj:ts befallningshavande. Det är ej fullt klart,

Maj:ts befallningshavande tillmötesgå denna önskan på det sätt, att de låta inteckningshavarna medgiva, att fastighetsägaren får lyfta den rätteligen dem tillkommande delen av expropriationsersättningen, samt därefter utbetala hela ersättningen till fastighetsägaren. I den anmälan om fördelning, som Kungl. Maj:ts befallningshavande enligt 58 § andra stycket ExprL skall göra till domaren på landet eller rätten i stad, angiva dessa länsstyrelser i så fall icke något belopp såsom utfallet på inteckningarna. Dessa komma då enligt den mening, som ligger bakom denna praxis, att fortfarande till hela sitt belopp gälla i återstoden av intecknade fastigheten eller fastigheterna. Ett sådant förfaringssätt är praktiskt, icke blott emedan det möjliggör för inteckningshavare att utan rättsförlust underlåta att mottaga icke önskad betalning utan även därför att Kungl. Maj:ts befallningshavande genom detsamma slipper lösa det för honom stundom svårösta spörsmålet, till vilken fastighet eller registerenhet det exproprierade har hört.

Emellertid har det gjorts invändning mot förfaringssättets riktighet.¹ Man har nämligen gjort gällande, att den, som avstår från å hans inteckning belöpande del av expropriationsersättning, icke skall kunna uttaga det avstådda beloppet ur återstoden av det intecknade, när det en gång blir fråga om exekution å denna. Om inteckningen till oförändrat belopp gällde i återstående intecknad egendom, skulle nämligen sämre prioriterade inteckningar i denna genom ex-

---

om de för att inteckning, som gäller i mera än delvis exproprierad fastighet, skall gälla med oförändrad rätt trots avstående från betalning alltid vilja kräva medgivande till avståendet av de i 33 § inteckningsförordningen angivna rättsägarna. På samma ställe i den nämnda publikationen uppgives också, att fem länsstyrelser hylla den strängare uppfattningen, att varje inteckning skall nedskrivas med lika mycket, som enligt en efter förmånsrättsordning verkställd fördelning belöper på densamma. Övriga länsstyrelser ha icke lämnat ombudsmansföreningen bestämd upplysning om sin praxis.

¹ Motståndare till detsamma är ÖSTERGREN s. 284 ff.; avisande även chefen för justitiedepartementet statsrådet NOTHIN i statsråd den 19 februari 1926 vid remiss till lagrådet av förslag till lag angående fastighets befriande i vissa fall från ansvar för inteckning. Förfaringssättet dryftas i *Ombudsmansföreningens förhandlingar* ss. 95 ff., 109 ff., 134 ff., 181 ff. och 315 ff.

propriationsersättningens fördelning hava erhållit försämrat läge i förmånsrättshänseende.

Vi skola försöka en utredning av de skäligen oklara förhållanden, som nu berörts. För att komma till rätta med dem vilja vi först peka på några regler, som vi tro någorlunda säkra.

Fullständigt säkert är för det första, att man icke kan tvinga någon inteckningshavare att taga mot betalning ur expropriationsersättningen. Om samtliga fordringsinteckningarnas innehavare vägra att mottaga betalning, har man emellertid ingen annan råd än att utbetala ersättningen till fastighetsägaren. Vilken ståndpunkt man än intager till de frågor, som röra fördelningslängdens upprättande, måste man således medgiva, att inteckningshavarna kunna utverka, att expropriationsersättningen utbetalas icke till dem utan till fastighetsägaren. En annan fråga är likväl, vilka verkningar ett sådant utbetalande har, och alltefter som dessa verkningar tros vara fördelaktiga eller ofördelaktiga, äro naturligtvis inteckningshavarna mer eller mindre villiga att frånsäga sig betalning. Om inteckningshavare genom avståelse mister inteckningsrätt till belopp, motsvarande det avstådda, är han naturligtvis knappast benägen att avstå något. Det är att märka, att även om inteckningen till sitt belopp överstiger den verkliga fordringen, inteckningshavaren enligt den stränga åsikten skulle mista inteckningsrätt, i det att ju betalning å ägarhypotek lagenligt utfaller först efter den å fordringsägarens hypotek belöpande betalningen.

För det andra men med mindre säkerhet vilja vi påstå, att om vid fördelningen av expropriationsersättning betalning lyftes av inteckningshavare, dennes inteckning till motsvarande belopp blir utan verkan, även om enligt förmånsrättsordning intet av expropriationsersättningen belöpt å inteckningen. Detta synes vara den närmast till hands liggande innebörden av inteckningsförordningens § 24 mom. 2 andra stycket och § 36 mom. 2. I dessa lagrum stadgas nämligen, summariskt taget, att inteckningar skola vara kraftlösa för vad som utfallit vid expropriationsersättnings fördelning. Vill man

göra en annan uppfattning gällande, måste man hävda, att om betalning lyftes av inteckningshavare, som enligt den legala ordningen mellan inteckningar icke skulle erhållit sådan, denna betalning icke utfallit vid fördelningen utan i stället är att anse som helt privat betalning eller avbetalning till inteckningshavaren. I så fall skulle betalningen icke göra inteckningen i motsvarande mån kraftlös utan i stället grunda ägarhypotek. Mot denna sistnämnda uppfattning kan emellertid invändas, att den ifrågavarande betalningen dock sker inför myndighet vid förfarande för fördelning av expropriationsersättning samt att det icke är fastighetsägaren utan bättre prioriterad inteckningshavare, som genom sitt åtgörande erbjuder inteckningshavaren ersättningssumman.

För det tredje slutligen torde det vara säkert, att om inteckningshavare avböjt att mottaga betalning vid fördelningen, han enligt grunderna för 30 § inteckningsförordningen mistat rätt att utfå motsvarande belopp av den, som till äventyrs är personligen betalningsansvarig för den intecknade fordringen.¹ Men dessutom torde det vara tämligen säkert, att om inteckningshavaren avstått från betalning och det icke vid fördelningen föreligger samtycke² av de rättsägare, vilkas samtycke enligt 33 § inteckningsförordningen skulle krävts för dödning med förbehåll enligt samma §, inteckningshavaren icke kan utfå det avstådda beloppet vid exekution å återstående intecknad egendom. Detta torde analogivis framgå av den sist nämnda §:n i inteckningsförordningen.

De tre punkter, som vi nu fastställt, låta oss inse, att inteckningshavarna säkerligen kunna bestämma över fördelningen av den dem tillkommande delen av expropriationsersättningen och att det osäkra i stället är den verkan, inteckningshavarnas bestämmelser må kunna utöva på inteckningarnas giltighet i återstående delar av intecknade fastigheter. Det står nu vidare klart för oss, att inteck-

¹ Så ÖSTERGREN s. 289.

² Enligt den stränga uppfattningen kan icke ens förhandenvaron av sådant samtycke rädda avstående inteckningshavare från rättsförlust.

ningshavarna icke ur återstoden av det intecknade kunna uttaga, vad som kunnat utgå ur expropriationsersättningen, såvida icke deras rätt på något sätt förbehållits. Kärnan i problemkomplexet blir därför att undersöka, om möjlighet finnes för inteckningshavare att, när de avstå från betalning ur expropriationsersättningen, få sig förbehållen rätt att uttaga det avstådda ur återstående intecknade egendomen. Vi inrikta nu vår uppmärksamhet på den frågan.

Till en början må fastslås, att det vid fördelning av expropriationsersättning saknas möjlighet att verkställa en dödning eller postponering enligt 33 § inteckningsförordningen. Sådana åtgärder skola ju verkställas av domstol. Det är därför icke möjligt att under åberopande av 33 § inteckningsförordningen göra förbehåll vid ersättningens fördelning om inteckningars oförändrade bestånd i återstoden av det intecknade.

Nu anse emellertid somliga, att utsökningslagens bestämmelser om köpeskillings fördelning giva möjlighet att uppställa sådant förbehåll. Man tager fasta på 145 § utsökningslagen, som beträffande fördelning av köpeskillning för utmättningsvis såld fast egendom stadgar, att om alla borgenärer, vilkas rätt är av fördelningen beroende, så ock gäldenären äro ense, huru fördelningen må ske, skall förrättningsmannen uppgöra fördelningslängd i överensstämmelse med deras mening. §:ns stadgande har omedelbart avseende å själva fördelningslängdens upprättande efter exekutiv försäljning och utsäger icke detsamma, som vi nyss uttalat, då vi gjorde gällande, att inteckningshavarna äro i viss mån herrar över den verkliga fördelningen av expropriationsersättningen. Nu menar man emellertid, att denna § genom motsvarande tillämpning å fördelning av expropriationsersättning skulle giva vid handen, att inteckningshavarna och fastighetsägaren också vid sådan fördelning skulle kunna genom överenskommelser bestämma fördelningslängdens utseende samt att det och endast det, som enligt längden belöpte på de särskilda inteckningarna, skulle anses ha utfallit på dem och minska inteckningsbeloppet. För att icke bryta mot den av oss påpekade grundsatsen, att vad som

kunnat uttagas ur expropriationsersättningen, icke längre belastar återstoden av det in-tecknade, måste man vidare antaga, att dylika överenskommelser icke äro giltiga, med mindre de biträdas av alla dem, vilkas samtycke enligt 33 § in-teckningsförordningen skulle ha krävts för en i det lagrummet omförmäld åtgärd.¹ Genom överenskommelser av det slag, som nu utvecklats, skulle samtliga in-teckningshavare kunna utan rättsförlust avstå från dem enligt förmånsrättsordningen tillkommande betalning, och denna skulle i stället tillfalla fastighetsägaren.

Detta resonemang är ganska bestickande. Vid närmare granskning upptäcker man dock omständigheter, som tyda på att resonemanget ej håller streck.

Sådana omständigheter äro vissa i andra lagar än ExprL förekommande bestämmelser av innehåll, som nära ansluter till 57 § andra stycket ExprL men dock företer smärre avvikelser däriifrån. Vi betrakta först vattenlagen 9 kap. 69 §. I andra stycket av denna paragraf säges ungefär som i ExprL 57 § andra stycket: »Besväras fast egendom, som löses, av sökt eller beviljad in-teckning för fordran, eller kan egendomen jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, varde den för egendomen bestämda ersättningen så ock, om endast en del av fastighet löses, ersättning till ägaren för skada och intrång å den återstående delen av Konungens befallningshavande fördelad i den ordning, som för fördelning av köpeskilling för utmätningsvis såld fast egendom är stadgad.» I tredje stycket av samma 69 §² stadgas emellertid i fråga om viss i lagrummet närmare angiven annan ersättning enligt vattenlagen, att vad i föregående stycke sagts om fördelning, skall äga motsvarande tillämpning, men därtill göres tillägget: »dock att utbetalning må ske till vederbörande fastighetsägare eller till den, vilken

¹ Detta torde vara HOLMBÄCKS åsikt s. 274.

² Motsvarighet till vattenlagen 9 kap. 69 § andra och tredje styckena fanns i 69 § första och andra styckena av lagen den 20 juni 1879 om dikning och annan avledning av vatten.

ersättningen eljest tillerkänts, där det visas, att fordringsägare, som i andra stycket omförmäles, lämnat medgivande därtill».¹ Vid läsning av dessa båda stycken av §:n får man det intrycket, att det består en motsättning mellan styckena därutinnan, att enligt andra stycket, till skillnad från regeln i tredje stycket, ersättningsmedlen alltid skola gå i första hand till in-teckningshavarna efter förmånsrättsordning och att dessa icke utan rättsförlust kunna medgiva fastighetsägaren att få lyfta medlen. Eftersom nu emellertid det tydliga gäller samma regler för fördelning enligt 9 kap. 69 § andra stycket vattenlagen och 57 § andra stycket ExprL, skulle man i så fall kunna sluta, att vid fördelning av expropriationsersättning in-teckningshavarna icke utan rättsförlust kunde avstå från å dem belöpande del av ersättningen. Slutledningen, att emedan 69 § tredje stycket nämner fordringsägares medgivande men andra stycket av samma § ej omtalar sådant, det icke enligt andra stycket skulle vara möjligt för fordringsägare att utan rättsförlust avstå från betalning ur ersättningen, är dock icke fullt bindande. Det kan nämligen tänkas, att medan tredje stycket blott kräver medgivande av fordringsägare med rätt till den fastighet, vars skada ersättes, skulle andra stycket i enlighet med den förut anförda åsikten kräva samtycke av alla de rättsägare, vilkas samtycke 33 § in-teckningsförordningen fordrar. Även med en sådan tolkning skulle det, såsom ordalagen fordra, bestå en skillnad mellan de båda styckena.²

Det finns emellertid ett lagstadgande, vid vars tolkning man icke har att tillgå en sådan undanflykt. Vi syfta på 60 § i lagen den 22 juni 1921 om ströängars indragande till kronan.³ Andra stycket av

¹ Det förtjänar måhända anmärkas, att det noga taget är så gott som självklart, att om in-teckningshavarna vägra att mottaga betalning, ersättningen måste överlämnas till fastighetsägaren. Den verkliga innebörden av att lagen uttryckligen tillåter fastighetsägaren att lyfta medel med in-teckningshavarnas medgivande, måste i stället anses vara den visserligen icke utsagda, att in-teckningshavarna icke göra rättsförlust genom sådant medgivande.

² Stadgandet i 69 § andra stycket vattenlagen gäller genom hänvisning även enligt 13 § andra stycket i lagen den 19 juni 1919 om flotning i allmän flotted.

³ Jfr gruvestadgan den 16 maj 1884, § 31 tredje stycket.

denna § lyder: »Besväras fastigheten av sökt eller beviljad in-teckning för fordran» etc., »må ersättningen icke till ägaren utbetalas, med mindre han styrker, att vederbörande rättsägare lämnat sitt medgivande därtill. Gitter fastighetens ägare ej visa sådant medgivande, skall länsstyrelsen fördela beloppet mellan rättsägarna i den ordning, som är stadgat för fördelning av köpeskillning för utmätningssvis såld fast egendom.» Detta stadgande utsäger ju direkt, att fördelning enligt exekutivrättsliga regler skall äga rum, först om icke alla rättsägare medgivit, att fastighetsägaren får lyfta ersättningsmedlen. Med rättsägare får man här säkerligen förstå alla dem, vilkas rätt är av fördelningen beroende, d. v. s. de i 33 § in-teckningsförordningen åsyftade.¹ Men det hade varit onödigt att särskilt utsäga något om dessas medgivande, ifall sådant medgivande hade haft samma betydelse i form av överenskommelse enligt 145 § utsökningslagen. 60 § ströängslagen giver därför anledning att betvivla, att in-teckningshavarna vid fördelningen av expropriationsersättning skulle, under betingelser hämtade från 33 § in-teckningsförordningen, kunna utan rättsförlust avstå från betalning till förmån för fastighetsägaren. Nu skulle man ju till nöds kunna förklara den passus i 60 § ströängslagen, i vilken talas om medgivande av vederbörande rättsägare, såsom ett förtydligande av vad även utan sådant uttryckligt stadgande skulle ha gällt.² En sådan förklaring är dock icke den enda möjliga eller ens den mest närliggande.

Härtill kommer nu vidare, att utsökningslagen varken i 145 § eller annorstädes nämner något om medgivande av dem, vilkas samtycke skulle erfordras för åtgärd enligt 33 § in-teckningsförordningen eller om deras medverkan vid en överenskommelse. 145 § låter enligt orden borgenärerna med gäldenären överenskomma om fördelningslängdens utseende, och det saknas i §:n varje antydning, att ännu

---

¹ Så HOLMBÄCK s. 270 not 3.

² Vid stiftandet av ströängslagen har man väl knappast haft en bestämd uppfattning i frågan, om det enligt ExprL är möjligt för in-teckningshavare att utan rättsförlust avstå från betalning ur ersättningen.

andras medverkan skulle vara nödvändig. Och dock skulle säkerligen samtycke krävas av de i 33 § in-teckningsförordningen nämnda rättsägarna för att in-teckningshavare skulle vid avståelse av betalning kunna förbehållas rätt att med oförändrad betalnings- och förmånsrätt hålla sig till återstående in-tecknad egendom.

Dessa iakttagelser göra, att vi anse det troligt, att man icke vid fördelning enligt utsökningslagen av köpeskilling för utmätningssvis såld fast egendom eller av expropriationsersättning kan förbehålla in-teckningshavare rätt att ur in-tecknad egendom uttaga, vad han kunnat uttaga ur de till fördelning avsedda medlen men underlåtit att mottaga. Man saknar alltså enligt vår mening vid sådan fördelning motsvarighet till 33 § in-teckningsförordningens bestämmelser. Följaktligen kan enligt vår åsikt in-teckningshavare icke utan rättsförlust avstå från betalning, som enligt förmånsrättsordningen skulle tillfalla honom vid fördelning av expropriationsersättning.

Sedan vi kommit till detta resultat, återstår för oss att söka fastställa, huruvida vid fördelning av expropriationsersättning skall uppgöras en fördelningslängd, motsvarande förmånsrättsordningens föreskrifter, och insändas uppgift till rätten eller domaren om vad enligt denna belöper på de särskilda in-teckningarna. Först genom sådana åtgärder skulle man ju i urkunder få framställt, vad en in-teckningshavare till äventyrs kan ha avstått.

Lagbestämmelserna synas dock ganska tydligt utvisa, att de framkastade frågorna måste besvaras nekande. Enligt 145 § utsökningslagen skall fördelningslängden rättas efter in-teckningshavarnas och fastighetsägarens överenskommelse. Om upprättande av någon annan längd jämte denna är icke tal, och enligt den upprättade längden skall uppenbarligen fördelningen ske. Efter fördelningen skall Kungl. Maj:ts befallningshavande enligt 58 § andra stycket ExprL hos domaren på landet eller rätten i stad anmäla, vad som utfallit å varje särskild in-tecknings huvudstol, d. v. s. det som enligt den upprättade längden utfallit å in-teckningarnas kapitalbelopp. Med belopp, motsvarande de sålunda utfallna, äro sedan in-teckningarna en-

ligt inteckningsförrordningens 24 § 2 mom. andra stycket och 36 § 2 mom. utan verkan. Om detta förhållande skall göras anteckning i inteckningsprotokollet, och uppgift därom inflyter sedermera i gravationsbevis.¹

Nu torde det ju, såsom vi ovan sökt visa, vara möjligt att i än vidare mån inteckningar genom fördelning av expropriationsersättningen bli utan verkan, nämligen i den mån, som deras innehavare kunnat erhålla betalning men avstått från att mottaga sådan. Äro våra resonemang riktiga, och inses det allmänt, att lagen hyllar den av oss hävdade stränga uppfattningen, bliva väl sådana avståelser sällsynta. De kunna dock inträffa, liksom de ju under den tid, ExprL hittills gällt, varit mycket vanliga. Vi kunna icke se, att någon föreskrift finnes, som bjuder Kungl. Maj:ts befallningshavande att anmäla sådan avståelse eller rätten att anteckna densamma i sitt protokoll. För att den av avståelsen orsakade minskningen av inteckningsbeloppet skall kunna göras gällande vid en senare exekution å återstoden av delvis exproprierad intecknad fastighet eller fastigheter, kräves därför, att någon därav intresserad undersöker, huruvida expropriationsersättningen fördelats enligt lagenlig ordning samt, ifall så icke varit förhållandet, visar, huru mycket inteckningshavaren avstått. Detsamma kräves även, för att en personligt betalningsskyldig skall kunna göra gällande minskning av sin betalningsskyldighet. Att åstadkomma en sådan utredning kommer ofta att vara så gott som omöjligt.²

¹ ÖSTERGREN s. 290 anser, att Kungl. Maj:ts befallningshavande skall uppgöra fördelningslängd efter förmånsrättsordningen, samt anmäla, vad som enligt denna längd belöper på de särskilda inteckningarna. Praktiskt vore denna anmälan värdefull, men lagbestämmelsernas ordalag medgiva knappast en sådan åsikt.

² Det resultat, vartill vi kommit vid vår undersökning rörande möjligheten för innehavare av fordringsinteckning att utan rättsförlust avstå från betalning ur expropriationsersättning, är praktiskt så otillfredsställande, att vi här för en gångs skull må frångå vår föresats att avhålla oss från legislatoriska betraktelser. Det är olämpligt, att innehavare av fordringsinteckning skall för att undgå rättsförlust vara nödsakad att ur expropriationsersättning mottaga avbetalning

Till sist må beträffande upprättandet av fördelningslängd anmärkas, att därvid givetvis måste noga uppmärksammas, att såsom vi tidigare utrett, icke alltid alla inteckningshavare ha rätt till betalning ur samma delar av expropriationsersättningen. Det kan ju hända, att löseskillingen är uppdelad eller måste uppdelas mellan registerenheter med olika inteckningsbelastning, och det kan hända, att inteckningar, som skola få betalning ur löseskillingen, icke skola få betalning ur ersättning för skada eller intrång eller i allt fall icke ur hela denna ersättning. Därför kan det vara lämpligt, att Kungl. Maj:ts befallningshavande upprättar fördelningslängd i skilda avdelningar för skilda delar av expropriationsersättningen. Vid delavståelse kan därvid ett särskilt spörsmål uppstå, nämligen i det fall att innehavare av fordringsinteckning, eller med honom likställd, har rätt till betalning ur såväl löseskillning som ersättning för skada eller intrång samt dessa ersättningsposter tillsammans äro större, än som behöves för att giva inteckningshavaren betalning. Man kan nämligen för det fallet fråga, ur vilkendera av ersättningssummorna, löseskillingen eller ersättningen för skada eller intrång, inteckningshavaren i första hand skall erhålla betalning. Svaret på den frågan torde vara, att inteckningshavaren skall erhålla betalning i första hand ur löseskillingen, i den mån hans inteckning giver honom rätt till betalning ur denna.

Vi ha härmed genom en ganska lång utredning klarlagt regler beträffande expropriationsersättningens bestämmande och fördelning, vilka sammanhånga med ExprL:s princip att låta innehavare

Ersättningsfrågor, som uppstå, om exproprierad fastighet besväräs både av fordringsinteckning och av särskild rätt, tillkommande sakägare.

på inteckning. Det är olämpligt, att Kungl. Maj:ts befallningshavande skall vara nödsakad verkställa en ofta besvärlig, till sitt resultat osäker ävensom dyrbar fördelning av expropriationsersättning till inteckningshavare, när dessa gärna skulle avstå från betalning ur ersättningen, om de blott kunde göra det utan rättsförlust. Det är slutligen olämpligt, att den åsikt, vilken vi vid vår i texten gjorda undersökning funnit vara den riktiga, har kommit till uttryck i lag på ett högst otydligt sätt. Vi våga därför förorda lagstiftning, som giver innehavare av fordringsinteckning möjlighet att utan rättsförlust avstå betalning ur expropriationsersättning till förmån för fastighetsägaren.

av fordringsinteckning och med dem jämställda få gottgörelse ur för fastighetsägaren bestämd expropriationsersättning. Därvid ha vi dock icke tagit hänsyn till de komplikationer, som kunna orsakas av att till en av de berörda rättigheterna belastad fastighet består även annan särskild rätt. Dessa andra rättigheter följa ju icke surrogationsprincipen, utan deras innehavare, som äro sakägare, skola erhålla särskilt för dem bestämda skadeersättningar. Vi skola nu till behandling upptaga komplikationerna, när en fastighet exproprieras och det till denna består ej blott särskilda rättigheter, som berättiga till gottgörelse enligt surrogationsprincipen, utan även särskilda rättigheter, som berättiga till vanlig skadeersättning.

Expropriationsnämnd
skall stundom
bestämma
alternativa
löseskillingar.

Först rikta vi vår uppmärksamhet på bestämmandet av löseskillning genom nämnd och domstol. Till en början må vi erinra om att expropriation icke frigör den exproprierade fastigheten från alla rättigheter eller rättighetsliknande besvär. Enligt 49 § andra stycket ExprL skall ju exproprierad fastighets ansvar för allmänna utskylder och för fordringar, som åtnjuta förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § första stycket handelsbalken, ej förändras genom expropriationen, och vi ha i tredje uppsatsen funnit, att en exproprierad fastighet kan efter expropriationen besväras av åtskilliga andra rättsliga krav, som grunda sig å redan före expropriationen föreliggande förhållanden. Det är nu tydligt, att då nämnd skall bestämma löseskillingen, måste den utgå ifrån att dessa besvär alltjämt vila på fastigheten. Också ifall särskild rätt till exproprierad fastighet skall kvarstå, därför att den tillhör kronan eller enligt utfästelse av den exproprierande skall lämnas orubbad, skall expropriationsersättningen bestämmas under hänsynstagande till rättighetens kvarstående. Följaktligen skall expropriationsnämnden icke fastställa löseskillingen för exproprierad fastighet till värdet av fastigheten såsom sådan utan till värdet av fastigheten med därå även efter expropriationen vilande besvär.

Emellertid räcker det icke att taga hänsyn till blott de rättigheter, som skola kvarstå trots expropriationen. Vid bestämmandet

av löseskilling för exproprierad fastighet måste expropriationsnämnden nödvändigtvis taga hänsyn även till osjälvständigt exproprierade rättigheter, ifall särskild ersättning skall utgå till deras innehavare. Därför stadgar också 39 § första stycket ExprL: »Medför särskild rätt, som tillkommer sakägare, förminskning av fastighetens värde, skall uppskattningen av fastigheten avse det värde denna med därå vilande besvär äger.»

Om emellertid den fastighet, som besväras av sakägare tillhörig särskild rätt, även belastas av fordringsinteckning eller dylik rättighet och fordringsinteckningen har bättre läge i prioritetshänseende än sakägarens rättighet, kan en på detta sätt bestämd löseskilling icke utan vidare anses tillfredsställande. Det skulle ju nämligen kunna hända, att löseskillingen, om hänsyn toges till sakägarens rättighet, bleve så ringa, att inteckningen bleve nödlidande. Ett sådant resultat måste ju undvikas, emedan det skulle strida mot ordningen för det inbördes företrädet mellan rättigheter till samma fastighet. Möjligheten av en sådan kollision mellan rättigheter till samma fastighet, av vilka somliga berättiga till särskild ersättning, medan andra berättiga till ersättning enligt surrogationsprincipen, har föranlett vissa regler, och dessa skola vi nu studera.

För att undgå det berörda mindre goda resultatet har ExprL föreskrivit, att nämnden skall uppskatta och domstolen fastställa alternativa löseskillingar för exproprierad fastighet i vissa fall. I 39 § första stycket stadgas nämligen, utöver det nyss anförda: »Är fastighet, vilken svarar för fordran, som skall utgå ur ersättningen, tillika besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, uppskatte nämnden jämväl det värde fastigheten utan sådant besvär skulle äga.» På grund av detta stadgande kan nämnden bliva tvungen att bestämma en hel rad av löseskillingar för samma fastighet, nämligen ej blott för fastigheten, besvärad av alla de sakägare tillkommande särskilda rättigheterna, utan även för fastigheten, besvärad med viss eller vissa av dessa rättigheter eller utan besvär av någon sådan rättighet.

Kungl. Maj:ts befallningshavandes fördelning av expropriationsersättning, då alternativa löseskillingar bestämts.

Sedan nämnden uppskattat och domstolen fastställt dessa alternativa löseskillingar, blir det Kungl. Maj:ts befallningshavandes sak att vid fördelningen av expropriationsersättningen avgöra, vilket av de olika löseskillingsbeloppen slutgiltigt skall tjänstgöra som löseskillning. Härom stadgar 57 § andra stycket ExprL, att om fastigheten förutom av fordran är besvärad av annan särskild rätt, som förminskar fastighetens värde och åtnjuter sämre rätt än fordringen, skall fordringsägaren, i den mån det tarvas för fulla gäldandet av hans fordran, erhålla betalning, såsom om fastigheten icke vore besvärad av nämnda rätt, och skall ersättningen för rättigheten i motsvarande mån förminskas. Innebörden av detta stadgande är den, att om vid fördelningen hos Kungl. Maj:ts befallningshavande det skulle visa sig, att den lägsta av alternativt bestämda löseskillingar icke förslår till betalning åt innehavare av fordringsinteckningar med bättre rätt än den sämst prioriterade, sakägare tillhöriga, särskilda rättighet, från vilken bortsetts vid bestämmandet av närmast högre löseskillning, skall till inteckningshavarna utgå betalning av ersättningen till sammanlagt högst beloppet av denna högre löseskillning, men om icke heller denna näst lägsta löseskillning förslår, skall, under motsvarande förutsättning, den därnäst lägsta löseskillningen tillgripas o. s. v. För att på detta sätt bereda innehavare av fordringsinteckningar betalning förminskas vid fördelningen de för sakägare tillkommande särskilda rättigheter bestämda ersättningarna, i den mån dessa ersättningar erfordras för att skaffa medel till utbetalande av de skilda löseskillningarna.¹

Det bestäms aldrig alternativa belopp av ersättning för skada eller intrång.

Vad nu sagts om expropriationsnämnds skyldighet att verkställa alternativa uppskattningar och om förminskandet av sakägares er-

¹ Det belopp, en sakägare på grund av regeln i 57 § andra stycket ExprL kan förlora vid fördelningen, överstiger icke det belopp, varmed löseskillningen nedtryckes genom rättighetens förhandenvaro. En rättighet är ju emellertid ofta mera värd för sin innehavare, än den är betungande för den fastighet, till vilken den gäller. Mången gång erhåller därför sakägaren del av den för honom beräknade ersättningen, fastän hans särskilda rätt har dåligt prioritetläge och bättre liggande fordringsinteckningar ej bliva täckta. Se härom HOLMBÄCK ss. 195 ff. och 286 f.

sättning vid fördelningen hos Kungl. Maj:ts befallningshavande, har haft avseende allenast å löseskillingen för exproprierad fastighet. Beträffande ersättning för skada eller intrång å restegendom vid del-expropriation har ExprL icke stadgat motsvarande regler. Närmare eftertanke säger ock, att motsvarande regler där knappast skulle vara på sin plats.

En kort utredning skall ådagalägga, varför ExprL icke stadgat alternativa uppskattningar av ersättning för skada eller intrång. Först må framhållas, att eftersom en fastighetsägare icke skall få ersättning för skada, som han icke lider¹, kan den för honom beräknade ersättningen bliva mindre på grund av förhandenvaron av sakägare tillkommande särskilda rättigheter till återstoden av delvis exproprierad fastighet. Vidare bör uppmärksammas, att innehavare av särskild rätt till annat område än det exproprierade icke har rätt till ersättning för skada eller intrång vare sig av avståelsen eller av expropriationsföretaget.² Därav följer, att innehavare av fordringsinteckning med bättre rätt än sådan särskild rätt, som sist omtalats, icke, för den händelse den för fastighetsägaren beräknade ersättningen skulle vara för liten att bereda honom full betalning, kan erhålla betalning genom förminskning av något för innehavaren av den nämnda särskilda rättigheten beräknat ersättningsbelopp. Det enda fall, då det skulle kunna komma i fråga att stadga, att fordringsinteknings innehavare skulle erhålla betalning genom förminskning av belopp, som beräknats för sämre liggande särskild rätt, tillkommande sakägare, vore det, då båda rättigheterna gälla till såväl avträtt område som restegendom. Emellertid kan det icke gärna ens för det fallet gå för sig att föreskriva, att sakägare tillkommande ersättning skall förminskas för att bereda betalning åt innehavare av bättre prio-

¹ Vi ha emellertid ovan s. 158 anmärkt, att denna sats är behäftad med en modifikation.

² Detta ha vi beträffande fordringsinteckningar och med dem likställda rättigheter antagit ovan s. 270, och det följer beträffande andra slags särskilda rättigheter omedelbart därav, att för dem beräknas särskild, efter mönstret av ersättning för äganderättsavståelse utmätt ersättning.

riterad fordringsinteckning. Ett dylikt stadgande skulle nämligen innebära, att sådan fordringsintecknings hela belopp¹ skulle utgå, innan sakägaren kunde utfå sin ersättning. Eftersom ersättningen för skada eller intrång naturligen ofta är ganska liten, skulle det med en sådan regel endast alltför lätt kunna inträffa, att sakägaren icke erhöle någon ersättning alls för skadan å sin rätt, förutom visserligen den ersättning, som icke motsvaras av någon på rättighetens förhandenvaro beroende minskning av fastighetens värde.

Vissa egen-
domligheter
beträffande
bestämman-
det och för-
delandet av
löseskilling
för fastighet,
som besväras
både av for-
dringsinteck-
ning och av
särskild rätt
tillhörig sak-
ägare.

När vi nu kommit till insikt om att reglerna beträffande konflikten mellan fordringsinteckningar och sakägare tillkommande rättigheter till samma fastighet icke gälla andra för fastighetsägaren beräknade ersättningsbelopp än löseskillingen, återvända vi till reglerna för löseskillingens bestämmande och fördelande. En närmare granskning av dessa ådagalägger, att de äro behäftade med vissa egendomligheter.

För det första vilja vi anmärka, att ExprL:s regler om uppskattning av löseskilling icke äro helt lämpade för det fallet, att sakägare tillkommande särskild rätt är mera betungande för den fastighet, till vilken den består, än rättigheten är värdefull för sakägaren.² Med någon jämkning av lagens föreskrifter torde man beträffande det fallet få resonera på följande sätt. Det kan icke antagas, att exproprianten skulle behöva betala mindre för fastigheten, än denna är värd utan besvär av de genom expropriationen bortfallande rättigheterna, ty detta kunde leda till förfång för innehavare av fordringsinteckningar i fastigheten. Därför torde man böra anse, att expropriationsnämnden skall uppskatta löseskillingen för fastigheten till det belopp, som erhålles, då man från fastighetens värde, utan besvär av den ifrågavarande särskilt betungande rättigheten,

¹ Eller rättare hela det belopp, för vilket inteckningshavaren får betalning vid fördelningen.

² Fallet är nog ganska sällsynt, ty rättigheten har väl i allmänhet under den tänkta förutsättningen ett högre saluvärde än bruksvärdet, och å andra sidan är fastighetens värde icke nedsatt med större belopp, än som svarar mot kostnaden för att inköpa rättigheten.

drager värdet av rättigheten för dess innehavare. Därjämte har expropriationsnämnden naturligtvis, ifall det i fastigheten finnes fordringsinteckning, vilken är bättre prioriterad än den särskilda rättigheten, att såsom alternativ löseskilling bestämma värdet av fastigheten utan besvär av den särskilda rätten.¹

En annan egendomlighet innebär det förhållandet, att enligt ExprL 2 § tredje stycket och 49 § andra stycket vid expropriation av fastighet skall kvarstå särskild rätt, som innehaves av kronan, ävensom sådan, vilken tillkommer sakägare och jämlikt utfästelse av nye ägaren skall lämnas orubbad. Kan verkligen sådan särskild rätt kvarstå, om detta skulle medföra, att innehavare av bättre ligande fordringsinteckning eller liknande rättighet, vilken eljest skulle erhållit betalning genom förminskning av ersättningen för den särskilda rättigheten, nu blir utan full betalning? Lagens stadganden tillåta icke, att frågan besvaras med annat än ja, fastän detta svar på frågan synes föga tilltalande.²

Ett observandum må göras med avseende å det fall, att fordringsinteckning gäller i allenast en del av det område, för vilket löseskilling utgår, och det intecknade är besvärat av särskild rätt, tillkommande sakägare. Det anmärkningsvärda förhållandet rör den uppdelning av löseskillingen, som i ett sådant fall, enligt vad i det föregående utretts³, i regel skall äga rum, för att det må bliva utrönt, ur huru stor del av löseskillingen innehavaren av fordringsinteckningen äger erhålla betalning. Vid denna uppdelning måste man uppmärksamma, att det intecknade besvärar av sakägarens rättighet. Ifall rättigheten gäller även till andra delar av den exproprierade fastigheten, måste man uppskatta rättighetens inflytande på värdet av just det intecknade. Och ifall alternativa löseskillingar bestämmas efter fastighetens värde med och utan besvär av sakägarens rättighet, skall den löseskilling, som bestämmes efter värdet av fastig-

¹ Så HOLMBÄCK s. 198 noten.

² Se och jfr HOLMBÄCK s. 194 noten.

³ Se ovan ss. 269 och 275.

heten med nämnda besvär, uppdelas under hänsynstagande till rättighetens inflytande på det intecknades värde. Vi ha tidigare framhållit, att vid brist på lagstadgande om vem skyldigheten att verkställa uppdelning av löseskillning åligger i allmänhet Kungl. Maj:ts befallningshavande blir nödsakad att verkställa sådan uppdelning efter värdering av det slag, 79 § utsökningslagen omförmåler. Vi kunna nu tillägga, att Kungl. Maj:ts befallningshavande vid sin uppdelning i här berörda fall måste taga hänsyn till fastighetsdelars besvär av sakägares rättigheter, något som förutsätter en ganska svår värdering.¹

Ett annat förhållande, som bör uppmärksammas, är det, att bestämmandet av alternativa löseskillningar och reglerna om expropriationsersättnings fördelning hos Kungl. Maj:ts befallningshavande, då alternativa löseskillningar fastställts, ha betydelse för frågan, när Kungl. Maj:ts befallningshavande för fördelning av expropriationsersättning behöver uppdelas beloppet av inteckning, som gäller i flera registerenheter.² Beträffande detta uppdelande av inteckningsbelopp må uppmärksammas det fall, som utmärkes därav, att alternativa löseskillningar bestämts av expropriationsdomstolen samt att i den exproprierade fastigheten finnes fordringsinteckning, gällande även i annat område än det exproprierade, eller att fordringsinteckningen visserligen gäller blott i exproprierat område men i stället den sakägare tillkommande särskilda rätt, vars förhandenvaro har föranlett bestämmandet av alternativa löseskillningar, icke gäller till hela det intecknade området. Det beskrivna fallet torde vara det enda, i vilket hänsyn till innehavare av annan begränsad rättighet till exproprierad fastighet än fordringsinteckning, och vad därmed likställts, kan tvinga Kungl. Maj:ts befallningshavande att verkställa en uppdelning av inteckningsbelopp. I det fallet måste likväl Kungl. Maj:ts befallningshavande, för såvitt hela inteckningsbeloppet icke kan utgå ur den lägre löseskillningen, uppdelas inteckningsbeloppet för att fast-

¹ Avvikande HOLMBÄCK s. 204 f.

² Se ovan s. 278 ff.

ställa, huruvida inteckningen till så stor del vilar på det av den sakägaren tillkommande särskilda rättigheten besvärade området, att ersättningen åt denne sakägare får förminskas för att bereda inteckningshavaren full betalning.¹

En särskild egendomlighet vidlåder vid delavståelse ExprL:s metod att lösa konflikt mellan fordringsinteckning och sakägares bättre prioriterade särskilda rätt genom att föreskriva bestämmande av alternativa löseskillingar och förminskande av sakägarens ersättning vid expropriationsersättnings fördelning. Denna metod innebär, att sakägaren blir vid fördelningen hos Kungl. Maj:ts befallningshavande berövad för honom bestämd ersättning, i den mån ersättningsmedlen erfordras för att giva full betalning åt innehavare av bättre prioriterade fordringsinteckningar. Om vi betänka, att genom del-expropriation i allmänhet allenast en ringa del av registerenhet avstås och att expropriationsersättningen till följd därav är låg, inse vi lätt, att metoden leder till det mindre lyckliga resultatet, att innehavare av annan särskild rätt än fordringsinteckning och därmed likställd rättighet mycket ofta går miste om ersättning för expropriationen av hans rättighet. Den för honom bestämda ersättningen² kommer i stället att användas till att utlösa fordringsinteckningar. Nyttan av ett sådant användande av den för sakägaren bestämda ersättningen tillfaller icke så mycket fordringsinteckningarnas innehavare, vilka i allmänhet skulle haft tillräcklig säkerhet för sina betalningsrätter i återstoden av den delvis exproprierade fastigheten, som fastmera fastighetsägaren, vilken får njuta av minskad inteckningsbelastning å restegendomen. Den orättvisa, ExprL genom sin metod tillfogar sakägare, och den fördel, fastighetsägaren i allmänhet vinner på dennes bekostnad, äro så stora, att det rimligtvis bör finnas möjlighet för sakägaren att efter expropriationsförfarandet erhålla jämkning till sin förmån. Utan stöd av lag och trots att 17 § ExprL

¹ Se HOLMBÄCK s. 204 f.

² Det kan dock, såsom ovan s. 298 noten framhållits, förekomma, att sakägare under alla omständigheter får till sig utbetalad en del av den för honom bestämda ersättningen.

snarast kunde tyckas stå i viss motsättning mot vår mening, våga vi därför antaga, att om sakägare, som vid fördelning av expropriationsersättning vid delexpropriation blivit berövad för honom fastställd ersättning, stämmer fastighetsägaren till domstol med begäran om gottgörelse, domstolen skall ålägga fastighetsägaren att ersätta honom det ersättningsbelopp, han mistat.¹

Ersättning åt innehavare av särskild rätt, som osjälvständigt exproprieras i samband med expropriativt stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt.

Därmed ha vi någorlunda utförligt redogjort för ersättningsreglerna vid osjälvständig expropriation av särskild rätt i samband med fastighets avstående. Vi skola nu sluta vår framställning av reglerna om ersättning för expropriation av särskild rätt med den hittills uppskjutna undersökningen av reglerna om ersättning åt innehavare av särskild rätt till fastighet, till vilken expropriationsvis stiftas nyttjanderätt eller servitutsrätt.

Enligt 3 § ExprL skall vid expropriativt upplåtande av särskild rätt i tillämpliga delar gälla samma ersättningsregler som vid fastighets avstående. Förhållandena vid rättighets stiftande svara också i mycket mot de förhållanden, som råda vid avstående av fastighet. Liksom vid expropriation av det senare slaget göres även vid rättighetsstiftande skillnad mellan bestående särskild rätt, som tillkommer sakägare, samt fordringsinteckningar och med sådana likställda rättigheter. Beträffande de förstnämnda är att märka 11 § ExprL, som jämförd med 3 § samma lag genom analog användning giver regeln, att expropriationsnämnd och domstol skola tillerkänna innehavare av sådan särskild rätt ersättning av exproprianten såsom vid självständig expropriation av rättigheten, i den mån han lider skada av expropriationen eller den stiftade rättighetens utövning. Om fordringsinteckningar och med dessa likställda rättigheter talar 57 §

¹ Så HOLMBÄCK s. 216 f., jfr s. 234 not 2. Möjligen skulle man kunna tycka, att sakägaren borde få ersättning av fastighetsägaren, endast i den mån han till äventyrs hade förlorat expropriationsersättning därigenom, att innehavare av bättre liggande fordringsinteckning erhållit full betalning i stället för betalning efter förhållandet mellan värdena å det exproprierade området och å restegendomen. En sådan åsikt skulle emellertid vara synnerligen svår att praktiskt genomföra.

andra stycket ExprL. I detta lagrum stadgas, att ersättning för stiftande av särskild rätt till fastighet, som är belastad av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller som jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, skall av Kungl. Maj:ts befallningshavande fördelas enligt reglerna för fördelning av köpeskilling för utmätningsvis såld fast egendom.

Den regel, som 57 § andra stycket ExprL således giver, att vid stiftande av särskild rätt till fastighet den för fastighetsägaren bestämda ersättningen under viss förutsättning skall av Kungl. Maj:ts befallningshavande fördelas, som vore den exekutiv köpeskilling, kräver en kort utläggning.

Särskilt om
betalning åt
innehavare
av fordrings-
inteckningar
etc.

Det är för det första icke utan vidare klart, vilka rättighetshavare kunna erhålla betalning ur expropriationsersättningen vid stiftande av särskild rätt. Säkert är, att innehavare av fordringsinteckning och med dem jämställda rättighetshavare ha rätt till betalning ur ersättningen. Att dessa skola äga rätt till betalning, är motiverat därav, att genom expropriation grundad särskild rätt enligt 49 § tredje stycket ExprL äger företräde framför all annan rätt till samma fastighet. Detta skäl, som kan åberopas för att fordringsinteckningars innehavare må äga rätt till betalning ur expropriationsersättningen, kan emellertid även åberopas till förmån för innehavare av rätt till tionde eller annan sådan rättighet med förmånsrätt enligt 17 kap. 6 § första stycket handelsbalken. Eftersom sådana rättigheter emellertid eljest icke av ExprL behandlas såsom särskilda rättigheter, torde de icke heller vid stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt medföra rätt till betalning ur expropriationsersättningen.¹

För det andra kan ifrågasättas, huruvida verkligen, såsom ExprL:s ordalag giva vid handen, innehavare av fordringsinteckning ha rätt till betalning ur hela den för fastighetsägaren bestämda expropriationsersättningen. Liksom ersättning för avstående av äganderätt kan denna ju uppenbarligen innehålla ersättning för för-

¹ Se HOLMBÄCK s. 279 f.

lorade vinstmöjligheter eller nödvändiggjorda utgifter, vilka icke inverka på höjden av fastighetens värde, om detta tages i lagens mening. Då innehavare av fordringsinteckning icke gärna kunna antagas äga rätt till betalning ur ersättning för värden, som eljest icke anses tillhöra den intecknade fastigheten, torde man trots ordalagen i 57 § andra stycket ExprL böra anse dess stadgande om fördelning av ersättning för rättighets grundande avse blott den del av ersättningen, som motsvarar den intecknade fastighetens värdeminskning. Det är den delen av expropriationsersättningen vid rättighets stiftande, som vi i det föregående¹ benämnt ersättning för skada eller intrång å fastighet, jämte vad vi kallat löseskilling för den stiftade rättigheten. Om emellertid i domstolens utslag icke äro fastställda särskilt belopp såsom ersättning för skada eller intrång jämte löseskilling, och särskilt belopp för övrig, s. k. personlig, skada, måste Kungl. Maj:ts befallningshavande låta hela den för fastighetsägaren bestämda expropriationsersättningen ifrågakomma till fördelning.

För det tredje är att märka, att det vid stiftande av särskild rätt till fastighet, som är belastad med fordringsinteckning, uppstår motsvarande svårigheter som vid delexpropriation av fastighet beträffande frågorna, till huru stor del expropriationsersättning utgår för skilda registerenheter, för vilket belopp inteckningshavare kan erhålla betalning samt vilken ordning flera inteckningshavare intaga vid konkurrens om betalning ur expropriationsersättningen. Vi nöja oss med att hänvisa till den föregående framställningen rörande ersättning för skada eller intrång vid delavståelse.² Endast ett vilja vi särskilt framhålla. När rättighet stiftas till fastighet, som består av flera registerenheter med olika inteckningsbelastning, kan det såsom vid delavståelse vara nödvändigt för en riktig fördelning av expropriationsersättningen, att löseskillingen och ersättningen för skada eller intrång uppdelas mellan de skilda registerenheterna. Sådan uppdelning är nämndens sak, och domstolen torde böra återförvisa

¹ Se ovan s. 255 f.

² Se ovan ss. 269 ff., 276 och 280 f.

målet till nämnden, om denna försummat sin skyldighet därutinnan. Ifall emellertid någon uppdelning ej skett i expropriationsutslaget, torde Kungl. Maj:ts befallningshavande vara nödsakad att fördela ersättningen, som avsåge den alla registerenheterna i den delvis exproprierade fastigheten.

Det är härefter anledning att tala om den kollision mellan två principer, nämligen skadeersättningsprincipen och surrogationsprincipen, vilken uppkommer, då det genom rättighets stiftande göres skada å sakägare tillhörig särskild rätt med sämre läge i prioritetshänseende än fordringsinteckning i fastigheten. Även för ett sådant fall anse vi regler gälla, motsvarande dem, vilka beträffande ersättningen för skada eller intrång gälla vid delavståelse av äganderätt. Enligt vår åsikt skall därför aldrig expropriationsnämnd eller domstol verkställa någon alternativ uppskattning av ersättningen vid rättighets stiftande. Vid expropriationsersättningens fördelning hos Kungl. Maj:ts befallningshavande erhålla enligt vår mening sakägarna hela de för dem beräknade ersättningsbeloppen, även om till äventyrs bättre prioriterade fordringsinteckningar skulle bli nödlidande.¹ Till stöd för vår åsikt vilja vi förutom analogien med ersättning för skada eller intrång vid delavståelse åberopa dessa båda grunder. För det första saknas i ExprL föreskrift, att alternativ uppskattning skulle ske. 39 § ExprL talar nämligen allenast om alternativ uppskattning av fastighets värde vid expropriation av fastighet. Om enligt 3 § ExprL något motsvarande skulle gälla beträffande stiftande av särskild rätt, skulle där alternativ uppskattning ske av rättighetens värde, men en sådan uppskattning lämpar sig icke att lägga till grund för fördelning av expropriationsersättningen, varvid för sakägare beräknad ersättning skulle uppoffras för att bereda betalning åt innehavare av bättre prioriterad fordringsägare. För det andra kan beträffande stiftande av särskild rätt påpekas ett förhållande, som vi redan analyserat beträffande delavstå-

Ersättning vid stiftande av särskild rätt till fastighet, som be- sväras både av fordringsinteckning och av sakägare tillkommande särskild rätt.

¹ Motsatt åsikt HOLMBÄCK s. 197.

else. Om reglerna för fördelning av ersättning vid stiftande av särskild rätt vore så beskaffade, att för sakägare bestämd ersättning förminskades för att bereda betalning åt inteckningshavare, skulle sakägare icke få någon ersättning, förutom ersättning för personlig skada, förrän innehavare av bättre prioriterade fordringsinteckningar erhållit full betalning. Detta skulle medföra, att sakägarna mycket ofta helt eller delvis miste sin rättighet utan full ersättning. Man kan icke utan starka skäl antaga, att det skulle gälla regler, som leda till detta resultat, och sådana skäl torde här saknas.¹

5. Frågan, vilken tids förhållanden skola läggas till grund vid expropriationsersättnings bestämmande.

Såsom avslutning på denna uppsats om expropriationsersättningen må sägas några ord till besvarande av frågan, vilken tids förhållanden man skall lägga till grund vid bestämmandet av expropriationsersättningen. Det är lämpligt att först uppmärksamma de båda ersättningsposter, vilkas bestämmande grundar sig på uppskattning av fastighetsvärden eller rättighetsvärden, nämligen löseskilling och ersättning för skada eller intrång av expropriation eller expropriationsföretag. Därefter ämna vi iakttaga ersättningen, i den mån den är grundad på skadeberäkning. Vid sysslandet med på skadeberäkning grundad ersättning hava vi att hålla för ögonen den tredje

¹ Som slutanmärkning till vår framställning av reglerna om ersättning till innehavare av särskild rätt må omnämnas HOLMBÄCKS uttalande, s. 276, »att det i 107 § utsökningslagen angivna kravet på initiativ från den, vilken fordran eller ock rättighet till nyttjande, servitut, avkomst, elektrisk kraft eller återköp tillkommer, för att hänsyn till fordringen resp. rättigheten skall tagas vid exekutiv auktion måste anses finnas även vid fördelning av» expropriationsersättning. Vi medgiva, att det tillhör fordringsägare att hos Kungl. Maj:ts befallningshavande anmäla fordran, vars existens ej framgår av gravationsbevis, ävensom ränta för längre tid, än 112 § utsökningslagen angiver, men kunna icke inse, att anmälan i annan mån av de av Holmbäck nämnda ersättningsberättigade skulle vara behöflig för att de skulle komma i åtnjutande av sina ersättningsbelopp.

ersättningsposten vid expropriationsersättning, nämligen ersättning för personlig skada. Men dessutom måste ersättningen för skada eller intrång av expropriationsföretag uppmärksammas även i det sammanhanget. Ty visserligen ersättes skada av expropriationsföretag blott i den mån, den orsakar värdeminskning å restegendom vid delexpropriation, men för att beräkna den av företaget orsakade värdeminskningen kräves, att man såsom vid vanlig skadeberäkning iakttager förloppet av det skadande företaget med dess verkningar.

Vi söka alltså först besvara frågan, till vilken tidpunkts förhållanden expropriationsnämnd skall taga hänsyn, då den verkställer de värderingar, som erfordras för bestämmande av löseskilling eller ersättning för skada eller intrång.¹ Tidpunkten för värdering. Beträffande värdering av fastighet, som exproprieras, stadgar 63 § ExprL i sitt första stycke, att om, efter det nämnden avslutat sin förrättning men innan expropriationsmålet slutligen avgjorts, fastigheten genom naturhändelse eller annorledes så förändrats, att dess värde uppenbarligen väsentligt understiger värdet vid tiden för förrättningen, äger den exproprierande erhålla ny uppskattning, för vilket ändamål målet på hans begäran skall av domstolen återförvisas till nämnden. Enligt andra stycket av samma § skall denna bestämmelse dock icke gälla i fråga om fastighet, som den exproprierande tagit i besittning, innan förändringen inträffade.² Av denna § torde den slutsatsen kunna

¹ Angående frågan, vilken tidpunkt härutinnan skall vara avgörande, ha olika meningar framställts. Tyska Reichsgericht, som förr ansåg tiden för det slutliga fastställandet av expropriationsplanen vara avgörande för värderingen, har sedermera övergått till att låta denna taga sikte på tidpunkten för expropriationsersättningens bestämmande utom för det fall, att exproprianten redan dessförinnan tagit fastigheten i besittning, då i stället tidpunkten för besittningstagandet är avgörande; se härom EGER I s. 211 ff. och KOFFKA s. 98 ff. Enligt 1866 års expropriationsförordning § 13 första stycket skall nämnden uppskatta det exproprierades värde med avseende å tiden för avträdanget.

² Enligt 38 § tredje stycket ExprL får dessutom, ifall den exproprierande, enligt vad i 54 § ExprL sägs, tagit fastighet i besittning, sedan uppskattning för ersättningens bestämmande ägt rum men innan ersättningen blivit slutligt bestämd, icke vid ny uppskattning ersättningen sättas lägre än till det värde, som framgått av den tidigare uppskattningen.

dragas, att om före nämndens uppskattning fastigheten undergått försämring, skall hänsyn vid löseskillingens bestämmande icke tagas till det föregående högre värdet, såvida icke exproprianten redan före nämndens uppskattning tagit fastigheten i besittning. Ifall besittningstagande skett, skall tydligen i överensstämmelse härmed vid löseskillings bestämmande hänsyn icke tagas till försämring, som ägt rum före besittningstagandet. Vid bestämmande av löseskillning torde därför fastighetens beskaffenhet vid tidpunkten för ersättnings bestämmande eller vid expropriantens tillträde, om detta är tidigare, vara avgörande för nämndens uppskattning. Att nämndens resultat, på sätt 63 § säger, kan korrigeras, torde bero på uppfattningen, att exproprianten rätteligen borde stå faran för fastighetens försämring, så länge han är ägare och besittare av fastigheten.¹

Däremot finnes intet stadgande om ny uppskattning för det fall, att fastigheten efter värderingen skulle falla i värde utan att likväl undergå någon förändring.² Det torde därjämte i överensstämmelse med förhållandet vid på förändring av fastigheten beroende värde-minskning före nämndens uppskattning få antagas, att den omständigheten, att fastigheten före värderingen haft högre värde, icke i och för sig utövar något inflytande på expropriationsersättningen. Nämnden torde därför vid bestämmande av löseskillning böra rätta sig efter de värden, som råda vid tidpunkten för värderingen. Endast det undantaget torde man få göra från denna regel, att om exproprianten redan före nämndens uppskattning tillträtt fastigheten och dennas värde vid tillträdet var högre än vid tidpunkten för

¹ Den tanken har likväl långt ifrån genomförts, utan exproprianten har att vidkännas olägenheten av mindre betydande försämring. Vidare förtjänar framhållas, att expropriantens ställning, redan innan tillträde skett eller expropriationen fullbordats, väsentligt försvagats till förmån för exproprianten. Jfr JØRGENSEN s. 140. 63 § är möjligen påverkad av den förr vanliga men nu i allmänhet övergivna uppfattningen av expropriation som ett tvångsköp; uppfattningen hyses för den preussiska rättens del ännu av EGER I s. 24 ff. och för hessisk rätts del av MATTHIAS, Das hessische Enteignungsrecht, Darmstadt 1912, s. 49. Se för övrigt ovan s. 64 noten.

² Se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 249.

nämndens uppskattning, det högre värdet antagligen skall läggas till grund för uppskattningen.¹

Det här sagda har närmast gällt fastighet, som exproprieras, men torde äga tillämplighet även vid bestämmande av löseskilling vid expropriation av särskild rätt.

Vad beträffar de värderingar, som äro nödvändiga för bestämmande av ersättning för skada eller intrång, torde man våga antaga, att de skola ha avseende å samma tidpunkt, med avseende å vilken i det särskilda expropriationsfallet löseskillingen bestämmes.

De nu framställda reglerna tarva emellertid någon jämkning. Det hävdas understundom, att värdering vid bestämmande av expropriationsersättning icke skall ha avseende å någon viss tidpunkt utan i stället vara genomsnittlig², och i det påståendet torde ligga någon sanning. Visserligen skall nämnden vid värdering icke taga hänsyn till omständigheter, som i tiden ligga före den tidpunkt, med avseende å vilken enligt de framställda reglerna värderingen skall ske, annat än i så måtto, att sådana omständigheter givetvis kunna tjäna till ledning vid det tekniska utförandet av värderingen. Men däremot får nog nämnden icke alltid bortse från omständigheter, som väntas inträffa efter den för värderingen bestämmande tidpunkten, och på det sättet blir värderingen i någon mån genomsnittlig. Om det är anledning att tro, att exproprierad fastighets värde skulle komma att stiga efter den till grund för värderingen liggande tidpunkten och att därför fastighetsvärdet vid nämnda tidpunkt är av

---

¹ Ett viktigt skäl för denna åsikts riktighet giver ett förhållande, som vi här må anmärka. Det händer icke sällan, att den som erhållit expropriationsrätt, sätter sig i besittning av den fastighet, till vars exproprierande han fått rätt, utan att först inleda förfarande inför domstol. När han sedermera fullföljer expropriationsfrågan vid domstol, torde expropriationsnämnden vara behörig att uppskatta skadan av hans uppträdande i dess helhet, såsom om det föreläge expropriation i laglig ordning. Jfr *NJA* I 1877 s. 382 och 1878 s. 364. I ett sådant fall måste säkerligen vid uppskattningen i så måtto tagas hänsyn till det faktiska besittningstagandet, som ersättningen ej får sättas lägre på grund av därefter inträffad försämring eller värdeminskning.

² Så *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 150, och *LAYER* s. 536 ff.

övergående natur, skall nämnden nog bestämma löseskillingen högre, än den annars skulle gjort, ty det får knappast anses vara lagens mening att låta expropriation verka som försäljning vid för ägaren ogynnsam tidpunkt.¹ Att till äventyrs fastighetens värde efter den avgörande tidpunkten kommer att falla, synes däremot icke böra inverka, såvida ej det högre värdet är av en så övergående natur, att expropriaten icke kan antagas ha haft förmåga att genom försäljning draga nytta därav.²

Skadeberäkning vilar på antaganden över framtida förhållanden. Härefter övergå vi till att tala om den del av expropriationsersättningens bestämmande, som består av skadeberäkning. Vid beräkning av skadan av expropriation eller expropriationsföretag be- höver man icke bestämma en viss tidpunkt, med hänsyn till vilken skadeberäkningen skall ske. Expropriationsersättning skall utgå för all skada av expropriationen och således även för de olägenheter av densamma, som tidigast göra sig gällande. Sådana olägenheter kunna framträda redan på ett ganska tidigt stadium av ett expropriationsförfarande, i det att redan hot om expropriation kan medföra kännbara olägenheter för expropriat.

I stället mötes expropriationsnämnd, då den går att beräkna skadan av expropriation eller expropriationsföretag, av den svårigheten, att expropriationsersättningen skall bestämmas, innan ännu expropriationen fullbordats, varför som regel skadan måste beräknas, innan de skadliga effekterna inträtt. Det kan visserligen hända, att skada verkligen timar före expropriationsersättningens bestämmande. Förutom de nyss påpekade olägenheter, expropriat kan lida av ett expropriationsförfarande, är att märka, att exproprianten med medgivande av expropriaten, eller i vissa i lagen angivna fall utan sådant medgivande, kan taga i anspråk de genom expropriationen eftersträfvade förmånerna före expropriationsersättningens beräkning.³ Även ifall tillträde skett, har dock icke vid beräkning av expropriationsersättningen alla de omständigheter inträffat, som äro

¹ v. ROHLAND s. 60 anser, att den avgörande tidpunktens värde skall läggas till grund, även om det är blott tillfälligt.

² Jfr NYBERGH s. 157.

³ Se ExprL §§ 52, 78, 82, 88 och 91.

av betydelse för att bedöma storleken av skadan. Nämnden är därför alltid, om än i högre eller lägre grad, hänvisad till förmodanden över framtida förhållanden.¹ Den måste söka klargöra för sig, huru det ekonomiskt kommer att gestalta sig för expropriaten efter expropriationen, för att anställa en jämförelse med hans ekonomiska läge, om expropriation icke ägde rum. Givetvis ställer sig ett dylikt bedömande av framtiden synnerligen vanskligt.

För att i någon mån råda bot på denna olägenhet stadgar ExprL i sin 64 §, att om före expropriationsmålets slutliga avgörande visas, att fastigheten lider skada eller intrång, som uppkommit efter det expropriationsnämndens förrättning avslutats och som ej kunnat förutses vid förrättningen men enligt 7 § skall ersättas, skall målet, om någon ersättningsberättigad det begär, återförvisas till nämnden för uppskattning av skadan eller intrånget. Troligen gäller det-samma även personlig skada under samma förutsättningar.

Om emellertid trots denna bestämmelse en skada, för vilken expropriat varit berättigad till expropriationsersättning, icke tagits i betraktande i expropriationsmålet, torde ändock den skadelidande icke vara avskuren från varje möjlighet att göra ersättningsanspråk gällande. Han kan nämligen framställa ersättningsyrkanden i vanlig rättegångsväg, varvid enligt 65 § ExprL dock ExprL:s bestämmelser icke äga tillämpning.² Denna möjlighet står honom likväl öppen blott under förutsättning, att expropriationsnämnden icke kunnat taga hänsyn till skadan i fråga vid expropriationsersättningens bestämmande, ty om så är fallet, anses den ha varit föremål för nämndens uppskattning.³

Stadgandet, att ExprL:s bestämmelser icke äga tillämpning vid prövning av frågan om skadeersättning efter expropriationsmålets

¹ Om ersättning för skada, innan ännu alla moment av betydelse inträffat, talar för allmänna skadeståndsrättens del STANG s. 318 f.

² Se *kommittén*, *NJA* II 1918 s. 252 f. Så beträffande äldre rätt också *NJA* I 1878 s. 78; jfr det i detta avseende ej fullt tydliga rättsfallet 1884 s. 549.

³ ExprL stadgar i sin 94 §, att vid expropriation av nyttjanderätt för elektrisk svagströmsledning (detsamma gäller starkströmsledning; se lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar, § 1 fjärde stycket) nämnden icke skall bestämma ersättning för skada eller intrång, som

slutliga avgörande, får nog emellertid icke tolkas alltför strängt. Det kan inträffa, att om de förutsättningar, från vilka man utgått vid expropriationsersättnings bestämmande, visa sig i väsentlig grad oriktiga, billighetsskäl mycket starkt tala för tillmötesgående mot vittgående ersättningskrav från expropriatens sida. Billigheten synes nämligen i så fall kräva, att efter expropriationsförfarandet i vanlig rättegångsväg skall kunna bestämmas ersättning åt expropriaten eller hans rättsinnehavare för skada, som expropriaten, om riktiga förutsättningar lagts till grund för bedömandet, skulle ha fått ersatt i expropriationsförfarandet enligt ExprL:s regler men som icke skulle grunda ersättningsrätt, om ingen expropriation ägt rum. En sådan billighetsregel vågar man knappast antaga gälla i annat fall, än då vid expropriationsersättnings bestämmande felaktigt antagits, att något särskilt förhållande förelåg, som inskränkte den expropriaten eljest tillkommande ersättningen. Det fall, som i synnerhet är ägnat att falla under en sådan billighetsregels tillämpning, är det, då en järnväg delar en fastighet men ingen eller liten ersättning givits för försämrad förbindelse mellan fastighetsdelarna, emedan vägövergång finnes eller skall anordnas över järnvägen, och denna övergång aldrig kommer till stånd, indrages eller bortflyttas.¹

ännu ej uppkommit (och som ej är omedelbart förestående), utan att sådan nackdel, om den enligt 7 § skall ersättas, skall uppskattas av domstol. Tydligen skall därvid ersättningen bestämmas enligt expropriationsrättsliga regler; se förarbetena, *NJA* II 1918 s. 305 ff. Ersättningen torde dock ej behöva nedsättas hos Kungl. Maj:ts befallningshavande. Saxiska expropriationslagen giver i sin 30 § allmänna bestämmelser, dels att man kan uppskjuta beräkandet av ersättning för till sitt inträde oviss skada till senare handläggning inför expropriationsmyndighet och dels att inom viss frist expropriationsersättning kan påyrkas inför sådan myndighet för efter expropriationen framträdande skada. En bestämmelse angående ersättning på grund av expropriationen för senare framträdande skada innehålla även finska expropriationslagen § 43 och preussiska lagen § 31.

¹ I rättsfallet *NJA* I 1915 s. 396 har högsta domstolen, visserligen före ExprL:s tid, utdömt ersättning i dylikt fall med motivering, att det ifrågasvarande intrånget uppkommit först efter expropriationen. Mot tyska Reichsgerichts i förevarande avseende mot expropriat njugga praxis GRÜNEBAUM, *EBE* Bd 27, 1911, s. 121 ff., och Bd 33, 1916—17, s. 115 ff.